

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

мр Јасмина Шећовић

**СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ У СУСРЕТ ЕВРОПСКОЈ
УНИЈИ**

-докторска дисертација-

Ниш, 2016. година

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF ECONOMICS

mr Jasmina Šećović

**DEVELOPMENT STRATEGY OF SERBIA MEETING THE
EUROPEAN UNION**

-d o c t o r a l d i s s e r t a t i o n-

NIŠ, 2016.

Ментор:

Проф. др Зоран Аранђеловић, Универзитет у Нишу, Економски факултет

Чланови комисије:

Проф. др Живорад Глигоријевић, Универзитет у Нишу, Економски факултет

Проф. др Мирослав Ђорђевић, Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет

Датум одбране:

НАУЧНИ ДОПРИНОС ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У докторској дисертацији, под називом „Стратегија развоја Србије у сусрет Европској унији“ извршена је анализа досадашње економске сарадње Републике Србије са Европском унијом као и појединим њеним земљама као и анализа могућих будућих праваца сарадње, а у складу са тенденцијом интеграције Републике Србије у Европску унију.

Ова докторска дисертација презентира јасан теоријско методолошки оквир за разумевање процеса интеграције Србије у Европску унију уз истовремено правилно дефинисану Стратегију развоја Републике Србије. У њој су дати јасни одговори на дилеме које прате процес интегрисања у Европску унију а које се по неким мишљењима економиста називају и негативним последицама придруживања.

У овој докторској дисертацији детаљно је разјашњен значај и улога Стратегије развоја Републике Србије за постизање коначног циља интеграције у Европску унију. У њој су дефинисани поступци и методологија за интеграцију у ЕУ, уз испуњавање важних законодавних, институционалних и развојних циљева. Дефинисане су и основне смернице приликом приступања Србије ЕУ, као што су и обрађена искуства садашњих чланица ЕУ која на научно-истраживачкој основи доказују какви и колики би стварно били економски ефекти приступања Републике Србије Европској унији.

Допринос дисертације састоји се у конципирању стратегије развоја Републике Србије која може омогућити лакши и бржи пут ка интеграцији Републике Србије у Европску унију. Европска унија је кључни партнер Републике Србије у процесу међународне подршке демократским и економским реформама земље. Изградња државног система на демократским принципима је услов да би се наша привреда укључила у нормалне светске и европске трговинске токове, и тиме побољшала укупан економски, друштвени социјални положај. Позитивни економски ефекти приступања Европској унији би се огледали у интензивнијој и либерализованијој трговини, ефикаснијој алокацији ресурса, снижењу каматних стопа, вишеструко већем приливу страних инвестиција.

Резултати истраживања у овој докторској дисертацији могу да се примене приликом дефинисања будуће стратегије развоја Републике Србије, јер је познато да нова стратегија још није дефинисана. Зато би ова дисертација, својом оригиналношћу, научним приступом предмету истраживања и стучношћу, требала да допринесе употпуњењу истраживачке грађе у овој научној области, што и заслужује пажњу научне и стручне јавности.

SCIENTIFIC CONTRIBUTION OF PH.D. THESIS

In the doctoral dissertation, entitled "Serbian development strategy towards EU accession," an analysis of the current economic cooperation between the Republic of Serbia with the European Union and its individual countries has been done, as well as analysis of possible future directions of cooperation in accordance with the tendency of integration of Serbia into the European Union.

This doctoral thesis presents a clear theoretical and methodological framework for understanding the process of Serbia's integration into the European Union with simultaneous correctly defined strategy for development of the Republic of Serbia. This thesis presents clear answers to the dilemmas that accompany the process of integration into the European Union and which are according to some views of economists referred to as the negative consequences of joining.

This doctoral dissertation provides a detailed clarification of the role and importance of the Development Strategy of the Republic of Serbia for achieving the ultimate goal of integration into the European Union. There have been defined procedures and methodologies for integration into the EU, with the fulfillment of important legislative, institutional and developmental goals. It has also defined the basic guidelines of Serbia's EU accession, just as it has processed the experience of current members of the EU on the basis of scientific research proving what would really be the economic effects of accession of the Republic of Serbia to the European Union.

The contribution of the dissertation consists in designing the strategy of development of the Republic of Serbia that could allow an easier and faster way to the Republic of Serbia's integration into the European Union. The European Union is a key partner of the Republic of Serbia in the process of international support to the democratic and economic reforms of the country. Development of the state system based on the democratic principles is a prerequisite to our economy involved in the normal world and European trade trends, and thus improve the overall economic, social sort of social position. Positive economic effects of EU accession could be reflected in the intense and more liberal trade, more efficient allocation of resources, lowering interest rates several times greater inflow of foreign investments.

The results of the research in this PhD thesis can be applied when defining the future development strategy of the Republic of Serbia, since it is known that the new strategy has not yet been defined. Therefore, this dissertation, its originality, scientific approach to the subject of research and the expertise, should contribute to the completion of research material in this scientific field, which deserves the attention of scientists and experts.

**ИЗЈАВА МЕНТОРА О САГЛАСНОСТИ ЗА ПРЕДАЈУ
УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Овим изјављујем да сам сагласан да кандидат мр Јасмина Шећовић може да преда Референту за последипломско образовање Факултета урађену докторску дисертацију под називом СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ У СУСРЕТ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ, ради организације њене оцене и одбране.

(Проф.др Зоран Аранђеловић)

**STATEMENT OF MENTOR'S CONSENT FOR SUBMISSION OF
COMPLETED DOCTORAL DISSERTATION**

Hereby, I declare that I agree that the candidate JASMINA ŠEĆOVIĆ, can submit completed doctoral dissertation to the officer for postgraduate education of the Faculty under the name of: DEVELOPMENT STRATEGY OF SERBIA MEETING THE EUROPEAN UNION for the purpose of its evaluation and defence.

(PhD Zoran Arandjelović)

ИЗЈАВА

Под пуном материјалном и моралном одговорношћу изјављујем да је приложена докторска дисертација резултат сопственог научног истраживања и да је коришћена литература на адекватан начин цитирана, без преузимања идеја, резултата и текста других аутора на начин којим се прикрива оригиналност извора. У потпуности преузимам одговорност за спроведено истраживање, анализу, интерпретацију података и закључка.

Својеврсни потпис:

У Нишу, дана _____ године

STATEMENT

With due material and moral responsibility, hereby I declare that the doctoral dissertation is the result of personal scientific research and that the references used are cited adequately without use of ideas, results and texts of other authors in the way that hides the source's originality. I take the full responsibility for conducted research, analysis, data interpretation and conclusions.

Signature:

Niš, _____

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ У СУСПРЕТ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Резиме:

Република Србија је већ пропустила неколико историјских шанси да се прикључи Европској унији, али се данас налази у прилици да се определи и убрза процес који води ка уједињеној Европи, и тиме потврди да историјски, економски, регионално и културолошки припада европској породици народа. Приступање ЕУ један је од најважнијих циљева модерне Србије чијим ће остварењем Србија постати уређена држава, стећи политичку сигурност и обезбедити интензиван привредни развој. Дефинисање стратегије развоја Србије у сусрет Европској унији обухвата неоподне политичке услове (стабилност демократије и њених институција, поштовање основних мањинских и људских права), економске услове (постојање функционалне тржишне привреде која је у стању да се одупре притиску конкуренције на унутрашњем тржишту Европске уније), као и административне услове (способност земаља будућих чланица да преузму и примењују примарно и секундарно законодавство ЕУ као и да спроводе циљеве политичке, економске и монетарне уније).

Приступањем заједничком тржишту Европске уније отварају се могућности за пласман домаћих производа и услуга, где треба напоменути да је извоз наших предузећа у ЕУ износи преко 50% укупног домаћег извоза. То доказује да је Европска унија традиционално најважније српско извозно тржиште. Зато интеграцију Републике Србије у Европску унију посматрамо као стожер раста српске привреде кроз раст извоза домаћих производа на тржиште ЕУ. Позитивни ефекти приступања најмерљивији су у области аграра, где наша земља остварује суфицит у размени пољопривредних производа са ЕУ. Србија има преференцијални статус за 90% пољопривредних производа, што би требало максимално искористити, тако да аграрна реформа иде у правцу максималног повећања производње до уласка у ЕУ. Велике шансе такође постоје и у индустрији аутомобила где је највећи део трговинске реорјентације обављен под окриљем Европских споразума.

Кључне речи: стратегија привредног развоја, интеграција, Европска унија, макроекономска стабилност, тржишна привреда, демократско друштво, животни стандард.

Научна област: Економија

Ужа научна област: Привредни развој

УДК број:339.92(497.11:4-672EU)

SERBIAN DEVELOPMENT STRATEGY TOWARDS EU ACCESSION

Abstract:

The Republic of Serbia has already missed several historical chances to join the European Union but is currently in a position to define and accelerate the process leading to a united Europe, and therefore confirming that it historically, economically, regionally and culturally belongs to the European family of nations. Accession to the EU is one of the most important goals of modern Serbia which realization Serbia will become an organized state, gain political stability and provide intensive economic development. Defining the development strategy of Serbia to join European Union includes the necessary political conditions (stability of democracy and its institutions, respect for fundamental human and minority rights), economic conditions (the existence of a functioning market economy that is able to withstand the pressure of competition in the internal market of the European Union) as well as administrative requirements (the ability of future members to take and apply the primary and secondary EU legislation and to implement the aims of political, economic and monetary union).

Joining single market of the European Union opens up opportunities for marketing of domestic products and services, where it should be noted that the export of our companies in the EU amounts to over 50% of total domestic exports. This proves that the European Union is traditionally the most important export market for Serbia. Therefore, the integration of Serbia into the European Union is viewed as the headquarters of growth of the Serbian economy through the growth of export of domestic products to the EU market.

The most positive effects are measurable in the area of agriculture, where our country has a surplus in agricultural trade with the EU. Serbia has preferential status for 90% of agricultural products, which should be taken advantage of, so that agrarian reform is going in the direction of maximum increase in production until joining the EU. There are also great chances in car industry, where most of the commercial reorientation is done under the auspices of the European Agreement.

Key words: economic development strategy, integration, European Union, macroeconomic stability, market economy and democratic society, living standard.

Scientific field: Economy

Specialty: Economic development

UDC number: 339.92(497.11:4-672EU)

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ У СУСРЕТ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

УВОД.....	1
I ЗНАЧАЈ СТРАТЕГИЈЕ ЗА ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ	4-12
1. Појам стратегије развоја.....	4
2. Оптимална стратегија привредног развоја.....	5
3. Врсте стратегија развоја.....	8
3.1. Стратегија екстензивног и стратегија интензивног развоја	8
3.2. Акумулацијски орјентисана стратегија развоја и потрошачки орјентисана стратегија развоја.....	9
3.3. Стратегија развоја неодређеног временског хоризонта и стратегија развоја одређеног временског хоризонта.....	10
3.4. Стратегија развоја базирана на поларизацији и стратегија развоја базирана на равномерности умерености.....	11
3.5. Стратегија развоја затворене привреде и стратегија развоја отворене привреде.....	12
II СТРАТЕШКА ОПРЕДЕЉЕЊА И РАЗВОЈНИ ПРАВЦИ СРБИЈЕ.....	13-47
1. Национална стратегија привредног развоја Србије.....	13
1.1. Полазне основе у изради стратегије привредног развоја Србије.....	14
1.2. Дефинисање основних циљева и стратешких праваца развоја Србије.....	15
2. Употреба СВОТ анализе у дефинисању стратешких циљева.....	28
3. Основни приоритети у развоју Србије.....	36
4. Субјекти стратегије развоја и предуслови за развој.....	38
5. Утицај спољњег и унутрашњег окружења на формирање стратегије привредног развоја.....	44
III РАЗВОЈ СРБИЈЕ У ПРЕДХОДНОМ ПЕРИОДУ.....	48-120
1. Привредни развој до 90-тих.....	48
1.1. Кретања најважнијих економских показатеља.....	53
1.2. Општа оцена кретања привредног развоја после 1990.г са посебним освртом на колапс привреде у периоду 1991-1993.....	60
2. Развој у условима санкција и последице.....	67
2.1. Економске последице санкција	67
2.2. Остале последице	71
3. Реализација транзиције у Србији и последице	75
3.1. Централно-плански системи и нужност процеса транзиције.....	79
3.2. Узроци и циљеви транзиције.....	81
3.3. Привреда Србије у транзицији.....	83
3.4. Макроекономски индикатори у периоду транзиције и трговинска сарадња са ЕУ.....	98

3.5.Демографски подаци.....	118
-----------------------------	-----

IV СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ И ЕВРОПСКА УНИЈА.....121-214

1. Досадашњи резултати у процесу стабилизације и придруживања Србије ЕУ.....	121
2. Анализа остварених привредних реформи у Србији.....	129
3. Услови уласка Србије у ЕУ.....	133
3.1.Испуњење европских стандарда и критеријума.....	134
3.2.Усклађивање законодавства.....	135
3.3.Реформске и структурне промене.....	137
3.4. Реализовање трговинског споразума.....	139
4. Спровођење заједничких политика ЕУ у привредној пракси Републике Србије....	144
4.1.Економска политика.....	144
4.2.Трговинска политика.....	147
4.3.Монетарно-фискална политика.....	150
4.4.Идустијска политика.....	160
4.5.Енергетска политика.....	167
4.6.Саобраћајна политика.....	171
4.7.Аграрна политика.....	182
4.8. Политика заштите животне средине.....	188
5. Матрица приступања Србије Европској Унији.....	193
6. Развој односа Србије и ЕУ након 2000.г.....	199
7. Комплементарност привреде Србије са економским токовима у ЕУ.....	204
8. Добре и лоше стране уласка у ЕУ (аргументи за и против).....	207
9. Анализа макроекономских ефеката приступања новопридружених чланица ЕУ.....	209
9.1.Ефекти проширења ЕУ у емпиријским моделима.....	209
9.2.Утицај процеса проширења на раст ГДП и запосленост.....	212
ЗАКЉУЧАК.....	215
ЛИТЕРАТУРА.....	218

УВОД

У првом делу рада који носи назив *Значај стратегије за привредни развој* бавимо се сагледавањем стратегија привредног развоја, које је неопходно због избора оптималне стратегије привредног развоја због добро познате опасности да се не оде у неку од могуће две крајности. Помоћу добро конципиране стратегије привредног развоја Србије могућ је свеобухватан приступ и економска анализа стварности у изванредно сложеним и динамичким условима којима су изложени велики економски системи. У специфичним условима привређивања светске привреде поставља се питање да ли је могуће урадити аутентичну стратегију привредног развоја, коју свака земља мора имати барем на средњи рок. Национална стратегија поред фиксни садржи и флексибилне елементе, као и неколико могућих алтернатива како доћи до стартешких циљева.

У другом делу рада који носи назив *Стратешка опредељења и развојни правци Србије* бавимо се дефинисањем развојне стратегије Србије која је потребна нашој држави како би се на најлакши начин дошло до развојних циљева као што су повећање стандарда становништва и стабилног одрживог развоја. Гледано из шире перспективе свака бивша чланица СФРЈ своју стратегију привредног развоја везује за ЕУ. Ипак, по мишљењу неких теоретичара, мале државе никада не могу да праве самостално своју стратегију развоја. Ту историјску шансу је у једном тренутку добила само Југославија. Данас, то држава Србија може да ради самостално, с тим што треба имати у виду да ЕУ има високе стандарде које и нове чланице морају примењивати, ма колико да то кошта. Спроведећи сопствену националну стратегију развоја Србија показује да уочава своје компаративне предности, своје стратешке циљеве и путеве доласка до тих циљева. Такође, ова стратегија је у складу са интенцијом придруживања ЕУ, као једним од најзначајнијих дугорочних стратешких циљева, те се као таква у потпуности наслања на Стратегију прикључивања Србије ЕУ.

У трећем делу рада под називом *Развој Србије у предходном периоду* разматрани су привредни токови у периоду после Другог светског рата, распад СФРЈ и СРЈ, као и транзициони период у Србији. Важно је знати да је привредни развој и у Краљевини Југославији и у СФРЈ у релативно дугим временским периодима био спутаван. Тек што смо изашли из Првог светског рата, дошла је велика светска економска криза 1924.г, затим Други светски рат, тако да Југославија никада није имала стабилан дуг период да би се економски развијала. За нашу привреду све време је било ванредно стање са Бруто домаћим производом који није био већи од 200 долара по становнику. Такође, индустријализација је почела између два светска рата, захваљујући страном

искоришћавању наших природних ресурсa. Привредни развој Краљевине Југославије највећи степен је достигао у периоду 1936-39.г. Привредни развој СФРЈ достигао је максимум 1986-89.г. Оба пута највећи привредни партнер наше земље била је Немачка и оба пута промене политичких односа у Европи, донела је поред осталог и разбијање југословенске државе и њен економски слом. Транзициони период у Србији обележен је кашњењем у процесима приватизације и стварања амбијента за привлачење страног капитала. Традиционални партнери наше земље нису били у могућности све до 1996.г. да улажу у домаћа предузећа, што је довело до смањења броја пословних уговора и до пада производне делатности а самим тим и извоза. Политичка криза, ратови а затим и бомбардовање 1999.г. свакако је зауставило транзиционе процесе. Почетком 21. века започета је политика стабилизације заснована на чврстој фискалној политици, коју су подржале међународне финансијске установе концесионим финансирањем, стране банке репрограмирањем дугова и Међународни монетарни фонд кредитним аранжманима.

Макроекономска политика била је заснована на рестриктивној фискалној политици усмереној на стварање уравнотеженог буџета којим је било предвиђено смањивање јавне потрошње. Структурне реформе су биле успешније, јер су приватизација и реструктурирање предузећа довели до значајног раста удела приватног сектора у запошљавању. Најпре су приватизована најпрофитабилнија предузећа, док су предузећа у државном и друштвеном власништву правила велике губитке и била под субвенцијом државе. Због ниске стопе извоза и знатног повећања увоза погоршани су трговински дефицит и платни биланс, док је страни дуг нарастао, као и незапосленост. Средином 2008.г. Србија улази у транзициону стагфлацију, када привреда Србије достиже тек две трећине производње од предтранзиционог максимума из 1986.г. Кључни транзициони задаци Србије подразумевају да треба до краја изградити тржишни начин привређивања и системске претпоставке за његово несметано функционисање, како би се достигле више стопе привредног раста на којима се може градити макроекономска и социјална стабилност. Следе процеси прилагођавања економског и правног система, као и процеси прилагођавања инфраструктуре стандардима ЕУ, чији је крајњи циљ укључивање у ЕУ, а касније и у Европску монетарну унију. Тада ће за Србију бити важно и формално испуњење *критеријума из Масстрихта* који захтевају од кандидата ниску стопу инфлације, ниске каматне стопе, ниско учешће буџетског дефицита у БДП, одрживо учешће јавног дуга у БДП, стабилан девизни курс. Ти услови и сада служе као оријентир за одржавање трајне макроекономске стабилности.

У четвртом делу под називом *Стратегија развоја Србије и Европска Унија* дефинисани су основни стратешки циљеви као и основни стратешки правци привредног развоја Србије. С тим у вези је значајно је било конципирати ваљану СВОТ анализу у којој ће се јасно видети све предности (које треба искористити) и сви недостаци (које треба превазићи и неутралисати). Полазећи од основних компаративних предности идентификовани су и основни стратешки циљеви, а најкраћи пут доласка од компаративних предности до

основних стратешких циљева биће пронађен кроз основне стратешке праве. Доследна реализација стратегије је могућа само у оквиру добро конципираног привредног система, односно у амбијенту који ће подстицати остваривање стратешких циљева, а не спутавати тај процес. Економска политика као један од основних координационих елемената привредног система има велику улогу у процесу имплементације стратегије. Мере економске политике морају бити пажљиво биране у условима турбулентних економско-политичких процеса које намеће процес глобализације, а од кога директно зависи и процес транзиције.

Суштина стратегије развоја која води убрзаном приближавању ЕУ је подизање укупне конкурентске способности српске привреде. То значи одлучно спровођење свих транзиционих и реформских процеса који могу да активирају развојне потенцијале земље (људске, материјалне и природне) и да учине Србију привлачном за бржи долазак иностраног капитала и бржи развој домаћег приватног сектора. Основни задатак државе је да успостави здрав тржишни амбијент и да, са циљем одржања унутрашње и спољње макроекономске равнотеже, управља основним агрегатима друштвеног производа-инвестицијама и потрошњом. Само у таквим условима Србија у наредним годинама може да остварује просечну годишњу стопу раста БДП-а од 5% и достигне висок ниво БДП по становнику што би допринело смањењу јаза у нивоу развијености у односу на ЕУ. Ово би истовремено осигурало смањење сиромаштва и повећање животног стандарда. Та би то остварила Србији је потребна целовита развојна стратегија, са кључним елементом привлачење страног капитала, пре свега у облику директних инвестиција. Тако се, поред капитала, уносе и савремена технологија и менаџмент, обезбеђују извозна тржишта и активирају процеси који унапређују пословање домаћих предузећа.

Такође, сагледали смо добре и лоше стране уласка у ЕУ кроз анализу макроекономских ефеката новопридружених чланица ЕУ, приказивањем остварених резултата придруживања неких чланица Европске уније, а ту се пре свега мисли на раст бруто друштвеног производа и запосленост у тим земљама.

I ЗНАЧАЈ СТРАТЕГИЈЕ ЗА ПРИВРЕДНИ РАЗВОЈ

1. Појам стратегије развоја

Постоји више дефиниција стратегије развоја али најчешће помињана је следећа: Стратегија је скуп метода помоћу којих се долази до остваривања основних развојних циљева. Она указује на основне правце пожељних привредних токова, чија реализација у одређеном временском периоду треба да обезбеди остварење кључних развојних циљева ¹.

У специфичним условима привређивања светске привреде поставља се питање да ли је могуће урадити аутентичну стратегију привредног развоја, јер свака земља без обзира на њену величину мора имати стратегију свог привредног развоја барем на средњи рок (пет до десет година), јер свака земља мора креирати сопствене правце долажења до главних циљева, у складу са својим компаративним предностима. Током поступка креирања стратегије земље наилази се на одређена већа и мања ограничења која су интерног и екстерног карактера. Интерна ограничења су различита и крећу се од системских до структурних, а екстерна подразумевају она ограничења која долазе споља. Ипак, екстерна ограничења могу бити снажнија од интерних, чак су у појединим условима и непромостива.

Национална стратегија поред квантитативних елемената обухвата и квалитативне, а то значи све сегменте друштва: привреду, државу, јавни сектор, породицу и појединце. Ипак, стратегија развоја садржи веома флексибилне елементе тако да не може бити једном заувек дата, осим тога садржи и неколико могућих алтернатива како доћи до стратешких циљева, које се још зову и „сценарији развоја“. Стратегије обично имају по два сценарија, један оптимистичан а други песимистичан, где се код оптимистичног сценарија приказују величине као што су стопа раста друштвеног производа, увоз, извоз, ефикасност инвестиција и слично, квантитативно много веће од оних у песимистичном.

Свакако се приликом конципирања националне стратегије морају уважавати сва ограничења јер се њиховим изоловањем може доћи до потпуно погрешне слике, а самим тим и до потпуно погрешне пројекције стратешких циљева.

¹ Аранђеловић, Зоран: „Национална економија”, Економски факултет, Ниш, 2008.г, стр 284.

2. Оптимална стратегија привредног развоја

Избор оптималне стратегије привредног развоја био је врло дуго проблем друштвених наука у целини. Постојала је реална опасност да се оде у две крајности, где је прва да се у тежњи ка свеобухватности има у виду све о чему се било шта зна, а друга крајност је да се полази од чврстих и уско дефинисаних и издвојених општедруштвених приоритета, а да се много запостављају сви остали елементи привредног и друштвеног развоја. Како не постоји само један фактор који би могао макар у само једној фази развитка земље да детерминише карактер и темпо тог развитка, тако се мора ићи на сужени избор фактора сходно снази њиховог појединачног утицаја на кретање и развој једног великог економског система. Другим речима, морају се идентификовати кључни фактори развоја сваког система и кључне повратне спреге система².

У нашој пракси дуго је социјализам за кључне факторе развоја највише рачунао продуктивност рада у сфери материјалне производње, док је из целине система, од бројних елемената и повратних спрега највише пажње обраћао на систем планирања.

Међутим први приступ избору опште стратегије развоја јесте утврђивање кључних фактора развоја великог економског система и паралелно утврђивање облика и механизма кључних повратних спрега тога система. Ипак, оптимизирати било који систем, према томе и велики економски систем, подразумева многоугаони приступ стварности и утврђивање основних метода максимизирања позитивних разлика између супротно делујућих снага, тј тежња за што мање губитака у борби за постизање постављених циљева.

Основни приступ избору оптималне стратегије сваког економског и друштвеног система подразумева предходно заузимање става у односу на три следећа питања:

1. За кога се тражи оптимална стратегија,
2. За који временски период,
3. Према ком основном критеријуму, односно скупу критеријума?

Чим се поставе ова три питања одмах се јавља разликовање за какав друштвени поредак бирамо оптималну стратегију великог економског система као и сваког од његових подсистема, гледаних као самосталних система: за социјализам или капитализам, или још даље, за какав од могућих капитализама, или какав од могућих социјализама. Мора се истаћи да је најновији развој економске науке и њене методологије унео доста новина, али врло противуречних новина, које нам исто тако помажу колико и одмажу да пронађемо одговор на фундаментална питања, а ту се пре свега мисли на савремени развој

² Стојановић, Радмила: „Оптимална стратегија привредног развоја”, Савремена администрација и Институт за економска истраживања, Београд 1977.г, стр. 19.

економетрије која је показала највише амбиција да помогне при избору оптималних решења стратегије целокупног привредног развоја. Међутим, дошло је до претеривања у покушајима да се у изражавању свих промена служимо математиком, где се при том испуштају из вида неке важне величине од утицаја на привредни развој нпр. ефекти од система управљања или од система образовања кадрова и сл.

Сасвим су различити критеријуми према којима се оптимизира нек велики капиталистички економски систем од оних према којима се оптимизира социјалистички. Уколико се неки од критеријума налазе у оба случаја онда им је најчешће различит значај који имају. Сама подела на капитализам или социјализам не задовољава јер и у истом економском систему узетом најопштије као капитализам или социјализам такође постоје врло различити велики економски системи, са различитим приоритетима, различитим методама управљања, различитим развојним циљевима. Такође, ни посматрање разних типова социјализама није довољно ако није укључена и величина земље. Не само да се земље врло много разликују према основним карактеристикама друштва које граде и начина како га граде, већ су им веома различити и услови под којима га граде. Величина земље је један од најбитнијих услова. Налажење оптималне стратегије развоја је све сложеније јер се она тражи за виши ниво, јер треба имати у виду већи број супротних циљева и критеријума оптимизације.

Од оптималних стратегија свих економских система најкомплекснији је начин утврђивања оптималне стратегије великог економског система. То подразумева сложен поступак претварања оптимума на нижим нивоима у оптимуме виших нивоа: од оптималне стратегије сваког појединца у радном колективу, преко радног колектива, преко грана и региона, преко у нашем случају и покрајина, до оптималне стратегије привреде у целини.

Поступак стварања оптималне стратегије великог економског система може се приказати у две основне фазе. У првој фази свако бира, на бази израде више варијаната, своју оптималну стратегију, док се у другој фази оптимуми нижих нивоа претварају у оптимуме који одговарају степену усаглашавања на неком од виших нивоа. Тако се од оптималних варијаната појединачних предузећа добијају оптималне варијанте ужих привредних грана а тек затим ширих грана и региона.

Према врстама промена које их обухватају стратегије могу бити израђене на:

-Кратак рок у коме се збива примена постојећих знања и ресурса, привредни развој без битних промена у структури и функционисању, равномерна техничка реконструкција на основу познатих техничких достигнућа и даље разграђивање већ познатог система.

-Средњи рок који обухвата коришћење нових резултата примењених наука, привредни развој уз промене у структури и функционисању система, убрзање техничког прогреса и примена нових научних достигнућа у систему управљања.

-Дуги рок подразумева коришћење резултата фундаменталних наука, прелаз у виши економски систем, нови облици производње на бази крупних открића природних наука и увођење нових метода управљања на основу нових теоријских концепција.

-Врло дуги рок који подразумева коришћење резултата новог система наука и потпуно нови друштвени систем.

Идући од кратког ка дугом и врло дугом року опада степен опредељености и прецизност предвиђања али расте способност да се схвате велике целине и будућност према којој се иде. Потребно је сагледавање сваког кратког рока као саставног дела средњег рока и сваког средњег рока као саставног дела дугог рока, и сваког дугог рока као саставног дела врло дугог рока како би се имао динамички приступ друштвеној стварности. Сваки покушај посматрања било ког елемента неког система само на кратак рок, без узимања у обзир његовог средњерочног кретања и развоја може нас довести до прецењивања или подцењивања неких појава. Тачна оцена средњерочних промена такође тражи њихово сагледавање у димензијама дугог рока. Тако су краткорочне промене и проблеми који захтевају хитна решења оно што нас највише заокупљује не дозвољавајући да се са потребне временске дистанце сагледа према чему се креће. Ипак сваки проблем има свој оптимални рок у коме га треба посматрати и решавати. Тако и код избора оптималне стратегије привредног развоја не можемо урадити много ако је сагледавамо на кратак и врло дуги рок. Ако желимо довољно велики степен опредељености и могућност да предвиђамо довољно значајне промене у структури и функционисању великог економског система онда је свакако битна комбинација средњег и дугог рока, посматрана као део сасвим дугог рока.

3. Врсте стратегија развоја

Обзиром да је аутентична стратегија привредног развоја само смеша разних познатих облика такозваних чистих стратегија развоја, то чисте стратегије у ствари представљају само истицање неког од основних проблема привредног и друштвеног развоја. Поставља се питање које облике чистих стратегија можемо користити при изради реалне односно мешане стратегије средњерочног развоја, знајући да постоји пет парова чистих стратегија међу којима се тражи најбоља.

3.1. Стратегија екстензивног и стратегија интензивног развоја

Стратегија екстензивног развоја често се приписује неразвијеним земљама, док се стратегија интензивног развоја сматра одговарајућом за развијене земље. Ипак у пракси не може бити екстензивног развоја који у извесној мери није и интензиван, и обратно. Проблем ова два опозита јесте на који начин се користе расположиви фактори што опет зависи од карактера друштвеног система и његовог достигнутог нивоа развијености. Под начином коришћења фактора подразумева се њихова различита комбинација у процесу друштвене производње, супституција рада капиталом, као и супституција природних сировина вештачким сировинама, затим активна политика цена и фискална политика у односу на производне факторе. Ипак поред наведеног највећи значај има примена научне и техничке модернизације и на тој основи пораст продуктивности рада по запосленом у поређењу са новом запосленошћу путем стварања нових радних места³.

Два наведена опозита чисте стратегије и тражење оптималног односа између њих погађа оне земље код којих је или изразито велика или изразито мала понуда радне снаге. У случају премале понуде радне снаге главно питање је чисто економски однос између расположивих средстава и техничког нивоа нове додатне производње, тј. висина капиталног коефицијента која може учинити неоправданим неки од облика додатне производње. У случају превелике понуде радне снаге јавља се проблем шта са незапосленима. Зато је важно преиспитати (тежњу ка општој техничкој модернизацији и захтев за бржи пораст продуктивности рада по запосленом тј. већим порастом плата од пораста продуктивности рада) два савремена захтева многих земаља у процесу убрзаног привредног развоја.

³ Исто мисли Стојановић Радмила у књизи Оптимална стратегија привредног развоја, стр.75.

3.2. Акумулацијски орјентисана стратегија развоја и потрошачки орјентисана стратегија развоја

Ова два опозита чисте стратегије развоја јавила су се у дилеми акумулирати или трошити. Раније израчунаван оптималан однос између акумулације и потрошње којим се утврђује при којој се стопи акумулације максимизира општа стопа привредног раста а на основу ње и стопа раста личне потрошње изгубио је на значају преношењем тежишта на а) проблем неопходног минимума обима акумулације у датој етапи развоја и на проблем слабљења интензитета одложених потреба, чак и њиховом потпуном исчезавању; б) на питање међусобног односа интереса појединца за већи радни учинаки степена друштвене солидарности; ц) какав треба да је однос личне и опште потрошње.

Оба ова вида стратегије имају своје позитивне и негативне елементе.

Позитивни елементи акумулацијски орјентисане стратегије огледају се у инсистирању на интересима целине односно целог друштва, на њиховом претпостављању разним локалним, групним или индивидуалним интересима. Зато је тежиште на општој стопи привредног раста, на ефективности укупних инвестиционих улагања, на ефектима екстерних уштеда, на порасту просечне продуктивности рада. Негативи елементи се виде у недовољном уважавању појединца, као произвођача и као потрошача.

Позитивни елементи потрошачки орјентисане стратегије развоја огледају се у тежњи да цела друштвена производња буде везана за временски краће подизање друштвеног стандарда становништва, и инсистирању на интересима појединца и као произвођача и као потрошача, и на већој заинтересованости за непосредне резултате рада. Овај облик чисте стратегије тражи активнију улогу тржишта и већу самосталност предузећима, у циљу веће ефикасности пословања. Негативни елементи ове стратегије огледају се у опасности да се запоставе општи друштвени интереси, као и да дугорочни циљеви нуду жртвовани краткорочнијим. Предузећа су више заокупљена масимизирањем текућих доходака по запосленом а мање орјентисана на општу друштвену солидарност. У суштини поставља се питање како максимизирати укупан користан резултат стимулацијом позитивних и дестимулацијом негативних дејстава, где је игра на разлици у ствари срж ова два опозита чисте стратегије развоја привреде.

3.3. Стратегија развоја неодређеног временског хоризонта и стратегија развоја одређеног временског хоризонта

Ова два опозита чисте стратегије јасно истичу међугенерациски проблем расподеле жртава у корист будућности. Наука нам шири хоризонте и помаже да сагледавамо све даље оно друштво према коме се крећемо. Технички прогрес чини да су све веће наше потребе за израду врло дугорочних прогноза, али то не значи да треба у свакој стратешкој одлуци да видимо само те далеке контуре будућности, занемарујући садашњост. У нашим програмима развоја морамо имати све временске димензије. Ипак, гледање на врло дуги рок у овим модерним временима потребно је због благовремене припреме на велике промене, али свакако се не сме губити неопходан реализам. За модеран систем управљања привредним и друштвеним развојем веома је важна повезаност између садашњег и будућег⁴.

Позитивна страна стратегије развоја неодређеног временског хоризонта јесте сагледавање далеких перспектива, без којих не бисмо знали шта нас чека у будућности и не бисмо препознали нове елементе који улазе у наш систем из окружења. Такође, овај облик стратегије има у виду крупне заједничке интересе целог економског система.

Негативна страна стратегије развоја неодређеног временског хоризонта јесте што због далеких визија будућности могу да се пренабрегну потребе и жеље садашње генерације, да се просто не сагледају у потребној мери.

Са друге стране стратегија развоја одређеног временског хоризонта ставља у први план циљеве развоја који смањују напоре садашње генерације. Овом облику стратегије мање прети опасност од снажних центара моћи а који су неопходни за стратегију неодређеног временског хоризонта. Али недостаци које има ова стратегија онемогућавају њену примену у потпуности, јер она упућује на брзе резултате, на велике апетите и егоизам садашњих генерација, јер увек се мора више дати новој генерацији него што је примљено од предходне, јер је то основни услов друштвеног напретка.

⁴ Исто мисли Стојановић Радмила у књизи Оптимална стратегија привредног развоја, стр.82.

3.4. Стратегија развоја базирана на поларизацији и стратегија развоја базирана на равномерности и умерености

У тражењу најбоље комбинације између ова два облика чисте стратегије треба имати у виду следећа два момента: прво, сталну сменљивост супротно делујућих фактора, оних који изводе систем из стања опште равнотеже, и оних који вуку систем ка стању опште привредне равнотеже и друго, нормално функционисање једне од кључних повратних спрега великог економског система-инвестиционог циклуса, који временски испуњава растојање између два узастопна стања опште привредне равнотеже. Једни фактори уносе такве промене у систем које му дају нове подстреке за развој и даљу експанзију. Дешава се да стално долазе нови елементи у систем и стално одлазе ранији елементи из система, и када се не би мењао начин повезаности елемената у систем долазило би се у стање стагнације а убрзо и деструкције система.

Други фактори који вуку систем у стање опште равнотеже смењују се у превази, што чини да се систем удаљава од достигнутог стања опште равнотеже и да после одређеног удаљавања опет дође у општу равнотежу⁵. Значајан задатак у процесу усмеравања привредног развоја представља оцена када који фактори треба да почну да делују, они који изводе систем из равнотеже тј. кумулатори, међу којима је најјачи технички прогрес, или стабилизатори односно фактори који враћају систем у стање равнотеже.

Инвестициони циклус као један од облика кључних повратних спрега великог економског система, може помоћи да његовим добрим регулисањем, стално смењујемо периоде снажних експанзија и већих поларизација са периодима мањих кретања у којима треба да се максимално користе стабилизатори. Али основни проблем у смењивању превага кумулатора и стабилизатора као фактора два опозита чисте стратегије јесте налажење оптималног временског и количинског удаљавања од стања опште равнотеже. Премало удаљавање, премали инвестициони захват доводи до успоренијег кретања и развоја друштва у целини. Превелико удаљавање може да умањи опште ефекте и да постигнуте резултате учини прескупим. Другим речима, прелаз преко одређене тачке удаљености од стања опште равнотеже може довести и до прејакe дестабилизације.

⁵ Чобелић, Никола; Стојановић, Радмила: „Теорија инвестиционих циклуса у социјалистичкој привреди“, Институт за економска истраживања, Београд 1966. г, стр. 95.

3.5. Стратегија развоја затворене привреде и стратегија развоја отворене привреде

У зависности од величине нека земља може изграђивати више затворену или више отворену привреду. Са аспекта мале земље, највероватније да она и нема другог избора осим јој једино одговара стратегија отворене привреде са спољном трговином као основним приоритетом. То ипак не значи да свака мала земља остаје на оваквом избору већ је могуће правити смешу елемената ове две чисте стратегије за различите мале земље⁶.

Стратегија развоја затворене привреде има добру страну јер фаворизује коришћење сопствених материјалних фактора производње, и веће коришћење радне снаге, што је посебно важно за мале земље које обилују радном снагом. Такође је позитивна страна ове стратегије што амортизује негативне утицаје из окружења, као што су разна колебања на светском тржишту која би иначе утицала на домаћу привреду. Ипак стратегија затворене привреде крије у себи велике недостатке које се тичу протекционизма и успоравања развоја светске привреде због опадања броја веза између великих економских система. Такође за малу земљу негативно је што је успорен продор нових научно-техничких достигнућа, нових знања и нових метода управљања, па малој земљи прети ниска ефикасност уложених материјалних средстава и уложеног људског рада.

Оно што смо навели као негативне стране стратегије развоја затворене привреде уствари су позитивне стране стратегије развоја отворене привреде, којој у прилог иду модерни технички прогрес, стварање крупних производних система, који по ангажовању капитала, високих стручњака, и апсорпционој моћи тржишта за пласман производа прелазе границе великог броја земаља у свету. Из разлога јер немају довољну критичну масу за развој нових производних грана све више расте број земаља које морају да иду на разне облике кооперације са другим земљама.

Постаје све већи проблем како максимално искористити добре стране оба наведена опозита стратегија и како минимизирати њихове негативне стране, не само што је величина земље дата околност против које се не можемо борити, већ је и врло мали број земаља у свету које саме могу утицати на своје спољноекономско окружење и на свој положај у светској привреди.

Ипак, наведени број стратегија које смо овде описали није коначан, он се временом мења, допуњује и добија друге форме. Оно што је битно за стварање нове аутентичне стратегије јесте да буде што боља мешавина различитих типова чистих развојних стратегија. Она мора бити сачињена посматрањем великог економског система из свих углова, дакле мора представљати многоугаони приступ веома сложеној стварности.

⁶ Ковач, Оскар: „Стратегија развоја отворене привреде I део“, Програм развоја Србије до 2000.г, Часопис Економски сигнали бр.25, Београд, 1996.г, стр 8-10.

II СТРАТЕШКА ОПРЕДЕЉЕЊА И РАЗВОЈНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ СРБИЈЕ

1. Национална стратегија привредног развоја Србије

„Национална стратегија привредног развоја Србије дефинише основне циљеве и правце развоја на путу ка модерном друштву, развијеној економији и већем квалитету живота свих грађана. То је истовремено пут придруживања и прикључивања европској унији на коме ће Србија активирати све своје људске, материјалне, природне и геостратешке потенцијале, убрзати реформске процесе и афирмисати нову улогу државе.⁷“

Овако дефинисана развојна стратегија потребна је нашој држави како би могла да на најлакши начин дође до развојних циљева као што су повећање стандарда становништва и стабилног одрживог развоја. Услови у којима је настала ова стратегија специфични су из разлога закаснеле транзиције, велике незапослености, неповољне међународне кинкурентности наше земље, унутрашње и спољње макроекономске неравнотеже.

Гледано из шире перспективе свака бивша држава чланица СФРЈ своју стратегију привредног развоја везује за ЕУ. Ипак по мишљењу неких теоретичара, мале државе никада не могу да праве самостално своју стратегију развоја. То је била историјска шанса коју је у једном тренутку добила само Југославија. Данас то држава Србија може да ради самостално, с тим што треба имати у виду да ЕУ има високе стандарде које и нове чланице морају примењивати, ма колико да то кошта, обзиром на високу цену стандарда у инфраструктури, путевима, железници, телекомуникацијама, производњи и дистрибуцији електричне енергије и сл.⁸

Србија спроводећи сопствену националну стратегију развоја показује да уочава своје компаративне предности, своје стратешке циљеве и путеве доласка до тих циљева. Такође, ова стратегија је у складу са интенцијом придруживања ЕУ, као једним од најзначајнијих дугорочних стратешких циљева, те се као таква у потпуности наслања на Стратегију прикључивања Србије ЕУ. Ипак постојала су бројна ограничења при изради стратегије привредног развоја, системска и институционална ограничења која су поред материјалних ограничења додатно отежавала израду. Такође нису погодиле ни честе промене привредног система. Треба напоменути да је последња стратегија привредног развоја Србије била конципирана за период 2006-2012.г. и да је реално очекивати нову стратегију развоја.

⁷ Влада Републике Србије, Београд, 2006.г., „Национална стратегија привредног развоја Србије 2006-2012“, стр. 35.

⁸ Ковач, Оскар: Оквири стратегије дугорочног друштвеног и привредног развоја, Теоријски часопис Смисао бр.11-12, Београд, 2000.г, стр. 46-55.

1.1. Полазне основе у изради стратегије привредног развоја Србије

Услови у којима је настала Стратегија привредног развоја Србије крајње су специфични. Србија се, као земља закаснеле транзиције, налази на веома слабој развојној позицији. У прилог томе говори чињеница да је БДП по глави становника око 3500 \$, проценат сиромашних је веома висок (10-20%), стопа незапослености двоцифрена (преко 20%), неповољна међународна конкурентност земље (87. место на светској ранг листи), наглашене унутрашње и спољне макроекономске неравнотеже (висока инфлација и велики дефицит текућег биланса), изразите регионалне неравномерности (1:7 према европским стандардима). Поред тога присутна је и недоследност у спровођењу реформских и транзиционих процеса, што додатно компликује макроекономску ситуацију земље. Такође, привредни систем Србије је због честих промена у задње време, још у фази изградње.

Упоришне тачке од којих полази стратегија привредног развоја Србије су:

1. Бројна материјална и системска ограничења у привреди,
2. Ефикасна тржишна привреда мора бити базирана на снажним државним институцијама и владавини права,
3. Подизање конкурентности привреде као претпоставка укључивања у ЕУ,
4. Приватизација као процес треба да буде што пре окончана,
5. Нужност је успоставити ефикасније институције тржишне привреде које ће омогућити здраву конкуренцију.
6. Стране директне инвестиције морају бити у центру пажње јер позитивно утичу на привредни раст, запосленост и уводе нове технологије,
7. Привредни развој треба базирати на јачању малих и средњих предузећа,
8. Решавати суптилно регионалне диспаритете,
9. Дебирокупација и дерегулација државне управе је од изузетног значаја за функционисање националне економије,
10. Србија у знању има дугорочну конкуретску предност⁹.

⁹ Влада Републике Србије: „Национална стратегија привредног развоја Србије 2006-2012“, Београд, 2006.г стр. 36.

1.2. Дефинисање основних циљева и стратешких праваца развоја Србије

Свака стратегија привредног развоја дефинише циљеве привредног развоја, методе и инструменте неопходне за достизање постављених циљева али и време потребно за њихово остваривање. Што су циљеви сложенији то је и време за њихову реализацију дуже. За дефинисање стратегије развоја и реализацију циљева важну улогу има држава. Уколико је држава стабилнија и организованија утолико ће остваривање стратегије привредног и укупног друштвено-економског развоја бити лакше. Циљеви се базирају на основу компаративних предности које једна национална економија има, а томе предходи израда СВОТ анализе у којој се јасно могу видети предности, слабости, могућности и опасности које могу утицати на привредни развој сваке земље.

На стратегију развоја утичу многе околности, унутрашње и међународне. Тако, на пример, можемо навести утицај глобализације, као светског процеса, на дефинисање статешких праваца развоја. Истовремено, процес транзиције и спорост у његовој реализацији негативно утиче на дефинисање стратешких циљева и њихову реализацију.

Основни стратешки циљ се остварује парцијалним стратешким циљевима, који се пак остварују сетовима конкретних акција, односно политика, којима би требало усмеравати развој у различитим правцима.

Основни стратешки циљ Србије је повећање стандарда становништва уз динамичан и одржив развој који се може постићи уз: динамичан и стабилан привредни раст, стабилан и ефикасан тржишни систем, повећање конкурентности привреде, смањење незапослености и повећање извоза.

Како би се остварили наведени циљеви стратегије привредног развоја неопходне су конкретне акције а те акције у виду политика спроводи држава ради подршке реализацији Националне стратегије привредног развоја и то: фискалну и монетарну политику, политику доходака, политику конкуренције¹⁰.

Као кључне компоненте монетарне политике наше земље можемо навести: руковођени флексибилни курс и контролисана инфлација. Монетарна политика која би требало да буде усмерена на смањење инфлације и одржавање стабилности финансијског система мораће да следи политику неутралног новца да би одржала монетарну равнотежу. Са друге стране, смањење инфлације неће моћи да се спроведе без јачања финансијског сектора као и његових основних елемената: банкарског сектора и сектора осигурања што такође представља један од важних задатака монетарне политике.

За фискалну политику изазов ће представљати фискална одрживост, обзиром да је јавна потрошња велика и да ће у наредном периоду морати да се смањује. Такође је потребно усклађивање динамике трошења прихода од приватизације са планираним обарањем

¹⁰ Аранђеловић, Зоран: „Национална економија”, Економски факултет, Ниш, 2008.г, стр. 302.

инфлације и спољног дефицита. Фискална децентрализација као облик фискалне политике, повећаће овлашћења локалним заједницама у вођењу фискалне политике.

Политика доходака је значајан фактор успоравања инфлације, контроле домаће тражње и раста конкурентности. Обзиром да је током задњих година забележен вишеструко већи раст зарада од раста продуктивности рада, политика доходака би требала да у наредном периоду обезбеди успоравање раста свих облика потрошње, што ће отворити простор већем инвестирању, повећању конкурентности и фискалној одрживости. Такође је значајна и контрола зарада у јавном сектору ради лакшег обуздавања инфлације. Окончавање приватизације довешће до гашења сектора у којима зараде расту брже од продуктивности рада.

Интеграцији Србије у Европску унију, као стратешком циљу, свакако ће помоћи политика конкуренције, политика јавних набавки, државне помоћи, заштите потрошача, интелектуалне својине и стандардизације производа.

Чврсто опредељење Србије за што брже прикључење ЕУ захтева дефинисање кључних стратешких праваца привредног и социјалног развоја с циљем стварања „стабилног и ефикасног тржишног система привређивања и конкурентне привреде способне да се суочи са притиском конкуренције унутар ЕУ“ (критеријум из Копенхагена), односно стварање максимално „конкурентне привреде, засноване на знању, која је у стању да обезбеди одрживи привредни раст са новим и боље плаћеним радним местима и већом социјалном кохезијом“ (циљеви из Лисабона).

Испуњавање ових услова подудара се са кључним транзиционим задацима Србије. Треба до краја изградити тржишни начин привређивања и системске претпоставке за његово несметано функционисање, како би се достигле више стопе привредног раста на којима се може градити макроекономска и социјална стабилност. Потом следе процеси прилагођавања економског и правног система, као и процеси прилагођавања инфраструктуре стандардима ЕУ, чији је крајњи циљ укључивање у Европску унију и Европску монетарну унију. Тада ће за Србију бити важно и формално испуњење критеријума из Мاستрихта који захтевају од кандидата ниску стопу инфлације, ниске каматне стопе, ниско учешће буџетског дефицита у БДП, одрживо учешће јавног дуга у БДП, стабилан девизни курс. Ти услови треба да већ сада служе као оријентир за одржавање трајне макроекономске стабилности.

Суштина стратегије развоја која води убрзаном приближавању ЕУ је подизање укупне конкурентске способности српске привреде. То значи одлучно спровођење свих транзиционих и реформских процеса који могу да активирају развојне потенцијале земље: људске, материјалне и природне, и да учине Србију привлачном за бржи долазак иностраног капитала и бржи развој домаћег приватног сектора. Основни задатак државе је да успостави здрав тржишни амбијент и да, с циљем одржања унутрашње и спољне макроекономске равнотеже (стабилност цена и платног биланса), управља основним

агрегатима друштвеног производа – инвестицијама и потрошњом. Само у таквим условима Србија у наредним годинама може да остварује просечну годишњу стопу раста БДП-а од 5% и достигне ниво БДП по становнику од око 4300\$ и тиме смањи јаз у нивоу развијености у односу на ЕУ.

У спровођењу стратегије развоја кључних транзиционих процеса, Србија се мора храбро суочити са тешким наслеђем претходног периода: привредном структуром формираном још пре четврт века у којој доминирају енергија, сировине и храна, уз додатну последицу великог задуживања у иностранству; затим, бројна нетржишна понашања економских учесника као последица деценијског самоуправно-статистичког модела привређивања; најзад, тешка економска и социјална криза изражена кроз драматичан пад друштвеног производа и стандарда становништва током 90-тих година, услед распада бивше СФРЈ, међународних санкција, ратова, и бројних промашаја економске и укупне политике.

Радикалне демократске политичке промене октобра 2000. године отвориле су простор за суштинске промене привредног и друштвеног система и за нову развојну стратегију. Брз почетак спровођења тржишних реформи омогућио је у периоду 2001-2005. године значајне развојне резултате: просечну годишњу стопу привредног раста за 5,2%, пораст просечних нето зарада на 210 евра, консолидацију финансијског система и постепено смањење јавне потрошње, приватизацију која је почела да даје позитивне резултате кроз повећање производње и извоза. Усвојен је већи број реформских закона који уређују фискални, монетарни и банкарски систем, спољнотрговински и девизни систем, тржиште рада и тржиште капитала, пензијски систем и област социјалне заштите.

Међутим, ови почетни резултати прикрили су бројне институционалне слабости и структурне проблеме који су постали видљиви када је требало у пракси обезбедити ефикасно функционисање институција тржишне привреде и владавину права, обезбедити консензус за одлучније промене и модернизацију привредне структуре и јасно дефинисати нову проевропску развојну стратегију.

Треба упозорити да Србија на почетку придруживања ЕУ има веома ниску стартну развојну позицију:

- низак БДП по становнику од око 3.525 УСД;
- висок проценат сиромашних (10-20%);
- високу стопу незапослености (преко 40%);
- веома неповољан положај земље у погледу међународне конкурентности (87.место на светској ранг листи);
- наглашене унутрашње и спољне макроекономске неравнотеже (висока инфлација и велики платни дефицит);
- изразите регионалне неравномерности (1:7 према европским стандардима).

Следећи проблем огледа се у недоследности у спровођењу реформских и транзиционих процеса. Из социјалних и политичких разлога Република Србија није успела у довољној мери да следи пут успешних земаља у транзицији и да спроведе два основна стратешка циља: безрезервна подршка што бржем развоју новог приватног сектора и истовремено, ефикасно реструктурирање и гашење старих безперспективних делатности уз прихватљива економска и социјална решења. Зато Република Србија своју Националну стратегију привредног развоја мора да подреди реализацији управо претходним стратешким задацима, како би у наредним годинама извршила снажан развојни пробој, повећала ниво развијености, смањила незапосленост и повећала стандард грађана.

Национална стратегија привредног развоја Републике Србије од 2006. до 2012. године представља први развојни документ који на конзистентан и целовит начин дефинише основне развојне приоритете земље и начине њиховог остваривања у наредним годинама. Национална стратегија дефинише основне циљеве и правце развоја на путу ка модерном друштву, развијеној економији и већем квалитету живота свих грађана. То је истовремено пут придруживања и прикључивања Европској унији на коме ће Република Србија активирати све своје људске, материјалне, природне и геостратешке потенцијале, убрзати реформске процесе и афирмисати нову улогу државе.

Национална стратегија своје упориште налази у поштовању кључних принципа на којима се данас заснива сваки успешан привредни и друштвени развој, а они су следећи:

1. Непрестано подизање конкурентности српске привреде као претпоставка остваривања развојних циљева и пуног коришћења предности које нуди чланство у ЕУ.
2. Приватна својина је најефикаснији облик својине. Зато процес приватизације треба што пре завршити и решити питања денационализације и приватне својине на земљи и другим непокретностима.
3. Изградња ефикасније институције тржишне привреде и супротстављање свим облицима монополског и другог привилегованог положаја што подразумева и увођење тржишних критеријума и јавно-приватног партнерства у инфраструктурне делатности које су кичма сваке модерне привреде.
4. реформу образовања, већим нагласком на истраживање и примену иновација као и бржим развојем нових информационих и комуникационих технологија. Нова, квалитетна и добро плаћена радна места су један од најважнијих циљева Националне стратегије.
5. Привлачење Страних директних инвестиције које поред свежег капитала омогућују отварање нових радних места, уводе модерну технологију, ефикасан менаџмент и нову корпоративну културу. Мала и средња предузећа, као самостални учесници на тржишту, или као кооперанти великих система, битан су ослонац бржег развоја привреде и новог запошљавања.
6. Равномерни регионални развој.

Национална стратегија неопходна је због чврсте демократске и проевропске оријентације Републике Србије, како би се јасним и аргументованим приступом, показало да располажемо планом прикључења ЕУ, који уважава европске стандарде и истовремено национално афирмише и активира развојне потенцијале Републике Србије.

Узимајући у обзир све горе наведено, а у складу са Стратегијом Европа 2020, циљеви националне стратегије привредног развоја Републике Србије до 2020. године су:

1. повећање броја запослених

- 65% популације од 20-64 година запослено

2. унапређен људски капитал

- Мање од 15% особа које су рано прекинуле школовање и нису на обуци укључујући посебно угрожене групе (Роми, сеоско становништво, особе са сметањима у развоју)

- 30% становништва од 30-34 године са завршеним терцијарним нивоом образовања

- Мање од 25% 15-годишњака са недовољним нивоом функционалне писмености у разумевању прочитаног, математичкој и научној писмености

3. инвестирање у знање и технологију

- 2% БДП годишње инвестирано у истраживање и развој, од чега половина из приватног сектора

- 6% БДП годишње инвестирано у развој образовања

4. раст заснован на извозу и рационалној употреби енергије

- 60% раста БДП долази из сектора који производе размењива добра и услуге

- 30% учешће укупних инвестиција у БДП

- 40% већа енергетска ефикасност уз 20% укупне енергије произведене из обновљивих извора

5. социјално укључивање и смањење сиромаштва

- 20% мање становника у ризику од сиромаштва, укључујући и смањење броја сиромашних који не могу да задовоље основне потребе (око 250.000 људи)

Како би се обезбедило спровођење ових циљева, потребно их је даље разрадити кроз одговарајуће секторске стратегије. Поред тога, потребно је спровести следеће програме:

1. успостављање нове извозне и индустријске политике засноване на производњи размењивих добара, штедњи ресурса и енергетској ефикасности

2. смањење административног притиска на привреду и усклађивање правног оквира за пословање са ЕУ регулативом

3. побољшање пословне климе, пре свега за развој иновативних МСП, укључујући политику кластера и унапређење инструмената за финансирање МСП

4. социјални дијалог са кључним чиниоцима у друштву (предузећима, синдикатима, академским и научним институцијама, организацијама цивилног друштва и др.)

5. примена Стратегије научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године, као и доношење стратешког документа у овом домену до 2020. године.

6. доношење и примена Стратегије развоја образовања до 2020. године, уз увођење система целоживотног учења и образовања заснованог на квалитету и ефикасности

7. социјално укључивање и смањење сиромаштва осетљивих друштвених група како би се постигла већа социјална и територијална кохезија и како би корист од раста, развоја и веће

запослености била подељена међу целокупним становништвом, укључујући и оне најсиромашније.

8. наставак реформи у сфери пензијског осигурања које би у условима одрживог финансирања обезбеђивале смањење сиромаштва старих и одржање животног стандарда након пензионисања

9. наставак реформи у сфери здравствене заштите како у сфери финансирања и тако и сфери управљања системом, а са стратешким циљем унапређења квалитета здравља свих грађана, посебно деце и угрожених група.

Циљ 1: Повећање броја запослених

У Србији је тренутно запослено 49% популације од 20-64 година. То је један од најнижих нивоа запослености у Европи. Просек ЕУ тренутно износи 68%, док нова Стратегија Европа 2020 поставља циљ повећања броја запослених на 75% ове популације¹¹. Уколико желимо да дугорочно конвергирамо ка развијеним земљама ЕУ, потребно је до 2020. године достићи бар приближно ниво који ЕУ има у 2010. години. Реализација овог циља захтева повећање ефикасности тржишта рада и промену структуре радне снаге. У циљу повећања ефикасности тржишта рада потребно је на самом почетку изменити законску регулативу у овој области, пре свега Закон о раду, како би се достигли ЕУ стандарди и повећала конкурентност у овој области. Стварањем адекватног законског оквира, омогућиће се постојећим компанијама да отворе нова радна места и остваре ефикаснију радно-правну заштиту. Такође, растом конкурентности у овој области доћи ће до привлачења нових инвестиција чији је резултат креирање нових радних места.

Промена структуре радне снаге подразумева реформе у систему редовног образовања (када је у питању нова радна снага) и увођење система целоживотног учења што је саставни део другог циља. Потребно је дуплирање учешћа издвајања за активне мере тржишта рада у БДП до 2015. године, уз повећање транспарентности употребе ових средстава као и унапређења њихове таргетираности према дубоко рањивим и групама вишеструке рањивости. Потребно је преиспитати фискалну политику са циљем бољег стимулисања отварања нових радних места. Коначно, неопходно је развијати концепт микрофинансирања и створити оквир за даљи развој различитих облика социјалне економије како би се запошљавање ширило и на тешко запошљиве категорије становништва.

Треба имати у виду да је постављени циљ амбициозан, али не и недостижан ако узмемо у обзир да ће до 2020. године из континента активног становништва изаћи део популације који сада има преко 55 година. Тај слој становништва остао је током транзиције, услед приватизације и реструктурирања друштвених и јавних предузећа без посла са смањеном могућношћу за ново запослење. Паралелно са тим, нова радна снага, која сада има 15 година или мање лакше ће долазити до радних места јер ће њен образовни ниво и стечене вештине бити усклађене са потребама тржишта рада. Ова два супротна процеса, уз позитивну привредну коњукуру, довешће до значајног раста учешћа запослених до 2020. године.

¹¹ Влада Републике Србије, Концепт развоја Републике Србије до 2020.г., Београд 2011.г.

Циљ 2: Унапређен људски капитал

Степен образовања становништва Србије је забрињавајући. Проблеми у приступу образовању нису решени, осипање деце постоји са свих нивоа образовања и по већини индикатора смо на зачељу у Европи. Још увек око 10% популације не завршава основну школу (или се не упише или се осипа у току основне школе). У средње школе се уписује између 90-95% оних који заврше основну школу (око 80% генерације), а око 15% уписаних не заврши средње образовање (око 35% генерације). Свега 13% је завршило вишу или високу школу. Ситуација је нешто боља ако се погледа само активно становништво, али је и ту ниво далеко нижи него просек ЕУ (19% са терцијарном дипломом наспрам просека ЕУ од око 30%).

Квалитет школских достигнућа је забрињавајуће низак. Око трећине наших петнаестогодишњака је функционално неписмено и не поседује компетенције потребне за живот у савременом друштву. Несклад између структуре средњих школа и потреба привреде је велики, што најчешће захтева преквалификације и оних који су завршили средње школе. Код већег дела радне снаге постоји дефицит оних компетенција које се траже на тржишту рада. Образовање одраслих се свело на 80 школа са неадекватним програмима. Национална служба за запошљавање нуди око 14 различитих програма обуке за квалификације, али само за познате послодавце, без сертификата који би трајно важио. Оваква ситуација показује да знање и образованост не заузимају одговарајуће место на лествици вредности у друштву. Образовање у Србији нема друштвени положај који му због значаја који оно има припада.

Да би образовање постало снажан развојни ресурс, Србија мора истовремено да решава неке основне развојне проблеме (инфраструктурне проблеме и неке базичне проблеме система образовања, отклањање озбиљних заостајања у погледу степена образовања становништва и др), а да истовремено хвата и корак са развојним плановима Европске уније. То је оствариво, уз приоритизацију следећих системских мера:

- повећање издвајања за образовање на 6% БДП до краја овог периода при чему највећи део раста треба да буде намењен развоју образовања, а не одржавању постојећег стања
- дефинисање и примена целовите Стратегије развоја образовања до 2020. године,
- изградња, оптимизација и организација флексибилне мреже образовних институција која ће се лакше прилагођавати демографским променама, повећаној мобилности грађана и различитим потребама корисника,
- повећање квалитета, релевантности и праведности система образовања и усклађивање са потребама тржишта рада прилагођавањем исхода учења потребама тржишта рада.

Паралелно се морају спроводити дугорочне мере које подразумевају темељну реконструкцију образовног система Србије у погледу квалитета обухвата, смањења осипања и праведности образовања (чији ће значајнији ефекти доћи до изражаја тек за 5 до 8 година) и краткорочне мере које доприносе брзом повезивању са тренутним захтевима привреде и чија је реализација остварива мобилизацијом и ефикаснијом употребом постојећих ресурса.

Квалитет је кључни проблем образовања у Србији. Проблеми квалитета образовних достигнућа ученика су системског карактера. Систем образовања у Србији је тако конструисан да нужно производи низак квалитет знања, вештина и компетенција.

Образовање ће у наредном периоду бити фокусирано на исходе и образовне стандарде као кључни регулативни механизам и то на свим нивоима. Настава и учење ће се ослободити традиционалних и мало ефикасних метода и биће засновани на модерним облицима наставе и учења који једино могу осигурати генеричка знања, вештине и компетенције.

Мере које би требало спровести дефинисане су Стратегијом развоја образовања за период до 2020. године. Неке од тих мера су мобилизација и ефикасније коришћење постојећих ресурса у образовању, примена концепције целоживотног образовања, образовање одраслих и укључивање неформалног образовања у систем целоживотног учења. То су мере које се односе на облике образовања који воде непосредније ка запошљавању, који су флексибилнији и брже се прилагођавају тржишту рада. Овде спадају: средње стручно образовање и специјализација после средњег стручног образовања, функционално основно образовање одраслих, стручно образовање одраслих, образовање за рад, различити програми преквалификација, доквалификација и иновирања знања у циљу стицања оних вештина које тражи тржиште рада, доградња неформалног система образовања и повезивање неформалног и формалног система образовања. У овој области већ су донета нека значајна документа као што су Стратегија средњег стручног образовања и Стратегија образовања одраслих са акционим плановима.

У високом образовању нужно је иновирати систем финансирања из буџета и ускладити га са потребама тржишта рада и развојним приоритетима државе. Систем финансирања високог образовања мора бити промењен због потребе увођења финансирања према броју студената. Такође, постоји процена да ће се на докторским студијама из буџета финансирати 5% дипломираних у генерацији у свакој области (ниво од око 2.500 студената), ускладиће се са утврђеним приоритетима развоја науке и укупног привредног и друштвеног развоја¹².

Циљ 3: Инвестиције у знање и технологију

Према тренутним инвестицијама од 0,3% БДП за науку, Србија значајно заостаје за Европом и развијеним земљама света. Оно што још више забрињава је чињеница да у овом погледу значајно заостајемо у односу на земље у окружењу које све, осим Албаније, издвајају преко 0,5% БДП, а Словенија, Чешка и Хрватска већ издвајају преко 1% БДП.

Стратегијом научног и технолошког развоја Републике Србије за период од 2010. до 2015. године предвиђено је да инвестиције у науку достигну 1% БДП до 2015. године.

Ипак, ни ова средства за реализацију научних и развојних пројеката нису довољна па је зато покренута Иницијатива за инвестиције у научну и технолошку инфраструктуру Србије у износу од 400 милиона евра, којом је планирана реализација кључних инфраструктурних пројеката. Визија научног и технолошког развоја јесте да Србија постане иновативна земља у којој научници достижу европске стандарде, доприносе укупном нивоу знања друштва и унапређују технолошки развој привреде. Једини начин остварења ове визије и формирања економије засноване на знању јесте да се тренд раста инвестиција у науку и развој настави после 2015. године. Потребно је да Србија до 2020. године улаже 2% БДП у науку и развој, колико данас улажу у просеку земље Европске уније. Ова улагања не треба да дођу само из буџетских средстава, већ постоји

¹² Влада Републике Србије, Стратегија развоја образовања за период до 2020. године

план да половина инвестиција до 2020. године дође из приватног сектора кроз јаче повезивање науке и привреде као и увођење пореских и других подстицаја. Та чињеница имаће директан утицај на структуру домаће привреде и отвориће могућност младим научницима и инжењерима да каријере не граде само у државним институтима и факултетима, већ да своја знања примењују у приватним компанијама.

Поред пораста инвестиција у науку и технологију потребно је спровођење низа мера које би ојачале улогу науке и технологије у развоју Републике Србије као на пример:

1. Фокусирање на националне научне приоритете: биомедицина; нови материјали и нанонауке; заштита животне средине и климатске промене; енергетика и енергетска ефикасност; пољопривреда и храна; информационе и комуникационе технологије, као и унапређење доношења државних одлука и афирмација националног идентитета.

2. Рационализација мреже научноистраживачких организација – разумењеност институција као и уситњеност програма, представљају кључне препреке за формирање националног научноистраживачког и иновационог система. Његова ефикасност је кључна за подстицање развоја и примене постојећих и нових знања и технологија, као и развоја иновативних производа и процеса, који треба да обезбеде међународну конкурентност наше земље, зато је у наредном периоду важно груписати истраживачке капацитете у веће научне центре, који ће моћи да конкуришу научним центрима широм света.

3. Развој и очување научних талената на начин да се изради стратешки документ који ће идентификовати, пратити, образовања и усавршавања талентоване и даровите деце као будућег научноистраживачког потенцијала.

4. Јачање научне писмености друштва кроз промоцију и популаризацију науке тј. приближавање науке деци предшколског и школског узраста утиче на даљи академски развој будућих генерација научника и истраживача. Потребно је формирати Центар за промоцију науке у коме би сеомогућио сусрет шире јавности и научника, допунио образовни систем и дао допринос културном и економском квалитету друштва.

5. Повезивање науке и привреде важна на начин који се делимично оријентише ка привредним субјектима као носиоцима иновационих пројеката. Неопходно је регулисати питање интелектуалне својине на заједничким пројектима научноистраживачких организација и привредних субјеката. Циљ је да пола улагања у науку и технологију до 2020. године дођу из приватног сектора, па је зато неопходно размотрити и увођење пореских и других подстицаја за улагање у науку и развој као и запошљавање истраживача.

6. Формирање Фонда за иновациону делатност за пројекте који су директно у вези са развојем производа, процеса и услуга и њиховим пласманом на домаће и инострано тржиште. Циљ је успоставити јавно-приватно партнерство између директних и индиректних буџетских корисника, јавних предузећа, међународних финансијских институција, банака, привредних друштава и других.

7. Укључивање научне дијаспоре у истраживања у земљи како би наши људи у иностранству били обухваћени и како би се креирала базе података о њима, о пројектима на којима раде и институцијама у којима се налазе. Нашим научницима у дијаспори од 2011. године омогућено је учешће у научним пројектима Министарства за науку и технолошки развој, а у периоду од 2010. до 2015. године спроводи се и програм повратка научника у коме ће бити обезбеђени услови за формирање сопствених лабораторија и научних тимова у оквиру постојећих научноистраживачких организација у Србији.

8. Повезивање са међународном научном заједницом где је приоритет учешће Србије у Седмом оквирном програму Европске Комисије, али и сарадња са Сједињеним Америчким државама, Кином и Руском Федерацијом.

9. Активна улога науке у реализацији инфраструктурних и других пројеката важна је за државу па ће се подстицати пројекти у којима би се из средстава великих инфраструктурних пројеката финансирале посебне активности са конкретним задацима.

Циљ 4: Раст заснован на извозу и рационалној употреби енергије

Привредни раст (БДП) у периоду 2001-2008 од 5,4% годишње остварен је по цену две фундаменталне макроекономске неравнотеже што у наредном периоду није више одрживо. Такође, укупна потрошња је за око 25% била већа од оствареног БДП. Ову разлику је покривао увоз пре свега потрошних добара који је финансиран приватизационим приходима и задуживањем, пре свега, приватог сектора у иностранству. Све то је 2008. године, још пре избијања светске кризе, довело до рекордног дефицита спољнотрговинског и текућег платног биланса (21% БДП).

Последица усмеравања домаће економије ка потрошњи, а не ка инвестицијама и производњи у претходних десет година за последицу је имао привредни раст у Србији који се претежно ослањао на раст сектора привреде који производе неразмењива добра и услуге (85% оствареног раста), а на рачун релативног смањења учешћа индустрије и пољопривреде. За разлику од успешних транзиционих земаља (Словачка, Пољска, Словенија) у Србији након првих неколико година транзиције није дошло до реиндустријализације привреде. То је, поред осталог, довело до веома малог учешћа извоза у БДП (најмањи у региону). Наставак привредног раста на претходним претпоставкама осим што није пожељан, више није ни могућ. Смањен је прилив капитала због финансијске кризе, све су мањи приватизациони приходи услед завршетка приватизације, велики је приватни спољни дуг, а јавни дуг убрзано расте. Због свега наведеног, неопходно је на новим претпоставкама дефинисати економски модел и стратегију привредног раста и развоја до 2020. године.

Такође, као будући члан ЕУ, Србија мора са својим развојним приоритетима, специфичностима и ограничењима да се уклопи у нове развојне приоритете ЕУ: паметан, одржив привредни раст и развој, што значи:

- висока али реално остварљива стопа привредног раста која се ослања на раст продуктивности и истовремено на повећање запослености,
- високе стопе раста инвестиција,
- стварање извозно оријентисане привредне структуре са релативно већим нагласком на технолошки модернизовану индустрију и пољопривреду,
- повећање запослености уз већи квалитет образовања и активне примене знања,
- стабилне цене,
- одржив спољнотрговински и текући платни дефицит,

Ово су кључне смернице и претпоставке како би се обезбедила динамична и истовремено макроекономски стабилна и социјално одржива развојна путања српске привреде у наредној деценији. Два основна циља економског раста су: раст заснован на извозу и усклађивање са европским развојним приоритетима

Први корак за остварење ових циљева је довршетак свеобухватне реформе прописа чиме ће бити смањен административни притисак на привреду. Паралелно са тим треба наставити са усклађивањем правног оквира за пословање са ЕУ регулативом, а према усвојеном Националном плану за интеграцију Србије у ЕУ.

Други корак је успостављање нове индустријске политике засноване на производњи размењивих добара, подстицању извоза, штедњи ресурса и енергетској ефикасности. Приоритет приликом финансирања пројеката треба дати извозним или потенцијално извозним фирмама. Важно је успоставити развојну банку и објединити све ресурсе намењене привреди, како извозно оријентисаним предузећима, тако и оним која имају потребу за додатним средствима ради унапређења производње у земљи. Банка би поред тога обезбедила средства за давање гаранција нашим фирмама за извозне послове. Њено функционисање мора да буде у складу са ЕУ и СТО принципима.

Трећи корак је дефинисање стратешких сектора који треба да буду носиоци привредног раста и извоза. При томе, посебан акценат треба ставити на интензивирање пољопривредне производње путем повећања приноса применом савремених технологија. То ће учврстити лидерску позицију овог сектора на регионалном тржишту. За глобално тржиште неопходно је радити на стандардизацији и повећању производње финалних производа из области традиционалних и производа са заштићеним географским пореклом који уз адекватну анализу тржишта могу лако наћи своје место на глобалном тржишту прехранбених производа. Овакав вид производње једини омогућава остварење додате вредности произвођачима у руралним и неразвијеним областима, уз отварање могућности развоја кооперативних система удруживања, што позитивно утиче на равномерни регионални развој.

Испуњавање основних предуслова раста (институционалне реформе, обезбеђивање финансијских средстава и изградња инфраструктуре) уз свеобухватну реформу прописа и дефинисање нове политике раста, имаће следеће резултате:

- просечна годишња стопа раста БДП (2011-2020) од 5-6% тако да крајем 2020. достиже око 55 мрлд ЕУР или око 8.000 ЕУР по становнику,
- две трећине раста БДП резултат је раста продуктивности, док је једна трећина његовог раста последица повећања запослености,
- број запослених се повећава за око 400.000,
- учешће извоза роба и услуга у БДП се у посматраном периоду удвостручује, са 33% на 65%,
- учешће инвестиција у БДП (домаћих и страних) се приближава 30%,
- укупна потрошња (домаћинстава и сектора државе) се до 2020. године номинално повећава за око 90%,
- учешће индустрије и грађевинарства у БДП се са 22% повећава на 25,5%,
- раст цена се током периода стабилизује на око 3% годишње,
- спољнотрговински и текући платни дефицит се одржавају у прихватљивим границама уз редовно сервисирање спољног дуга,

Реч је о оптимистичком и веома амбициозном сценарију привредног раста. Он је остварив уз претпоставку озбиљнијих реформи привредног и правног система, посебно јавног

сектора, стварањем много атрактивнијег инвестиционог амбијента. Неке земље у транзицији су у упоредивим периодима остваривале исте па и боље резултате. Такође, очекује се јак инвестициони, извозни и развојни импулс уласком Србије у ЕУ што се десило са свим земљама које су у предходном периоду постале чланице ЕУ. Главни изазови и ризици за остваривање предвиђеног модела раста и развоја су:

- веома брз раст извоза
- високе стопе раста инвестиција
- високе стопе раста индустрије, посебно прерађивачке
- контролисани раст потрошње јавног сектора

Још један генератор привредног раста у наредној деценији биће енергетски сектор и повећање енергетске ефикасности. Енергетска ефикасност привреде Србије мања је око четири пута од просека у Европској унији, док је потрошња примарне енергије по глави становника, која је често показатељ нивоа развијености земље, мања око два пута. У условима раста цена енергената и високе зависности производње од расположивости извора енергије, енергетска ефикасност све више добија на значају. Имајући у виду ову чињеницу, већина земаља тежи да смањи потрошњу енергије и повећа општу енергетску ефикасност. Да би се то постигло неопходно је енергетску ефикасност ставити на листу приоритета приликом конципирања будуће економске политике Републике Србије.

Потребно је донети Закон о рационалној употреби енергије као и Закон о изменама и допунама закона о енергетици којима би се енергетска ефикасност дефинисала као приоритет. Уз то, неопходно је размотрити могућност обезбеђивања пореских и других олакшица за фирме које спроводе пројекте унапређења енергетске ефикасности и обезбедити законске услове за рад компанија које спроводе мере штедње, а своје услуге наплаћују из остварених енергетских уштеда.

Повећањем енергетске ефикасности за 40% до 2020. године уштедело би се око 1% БДП годишње (укупно око 3 млрд евра до 2020. године) кроз увоз енергената. Такође, изградњом нових капацитета за производњу електричне енергије (хидроелектране на Дрини, Дунаву и Великој Морави) уз раст коришћења ветра, сунца и биомасе за производњу енергије оствариће се додатне уштеде у потрошњи и достићи ЕУ стандарди у области обновљивих извора енергије до 2020. године. Тиме ће се остварити не само ефикасност и привредни раст, већ ће се након реализације кључних инфраструктурних пројеката (гасовод, нафтовод и др) подићи ниво енергетске безбедности кроз диверсификацију примарних извора енергије.

Циљ 5: Социјално укључивање и смањење сиромаштва

Приближавањем Србије ЕУ на значају све више добија процес социјалног укључивања, као обавезна компонента политике интеграције. Процес социјалног укључивања треба да омогући да сви појединци и друштвене групе у потпуности учествују у економским, друштвеним и културним токовима, и да могу да достигну одговарајући животни стандард. Процес би требао да омогући и веће учешће грађана у доношењу одлука, посебно оних које утичу на њихово благостање и остваривање људских права.

У периоду пре настанка кризе животни стандард у Србији обележен је значајним смањењем апсолутног сиромаштва, које се преполовило од почетка транзиције. Током

кризе дошло је до погоршања животног стандарда и први пут после 2000. године број сиромашних је повећан у односу на претходне године. По подацима РЗС, број сиромашних 2009. године премашио је пола милиона, док се значајан број грађана налази непосредно изнад линије сиромаштва. Сиромаштво је највеће изван урбаних центара, а посебно су у руралним срединама угрожена домаћинства која имају мале поседе. Деца (0-14) и лица старија од 60 година су традиционално више погођена сиромаштвом. У најосетљивију групу спадају мање образовани слојеви становништва и дугорочно незапослени појединци. Према прелиминарним резултатима сиромаштво у Србији се и даље повећава. Србија је започела са праћењем података о релативном сиромаштву. Стопа релативног сиромаштва према подацима за 2009. годину износи 17,7%, указујући на проценат грађана чији се животни стандард сматра неодговарајућим у националним оквирима. У оваквим условима и у наредној декади примаран циљ је пре свега даље смањење броја сиромашних који не могу да задовоље ни основне потребе, али и смањење стопе релативног сиромаштва на 14% до 2020. године. Посебно значајан циљ треба да буде смањење сиромаштва деце и адекватност накнада за сиромашне породице са децом. У сфери услуга социјалне заштите децентрализација, деинституционализација и даљи развој услуга социјалне заштите у заједници остају најважнији стратешки правци развоја.

Поред традиционалних пасивних мера подршке најсиромашнијим слојевима становништва, у наредним годинама неопходно је развити програме и мере којима би се пружила додатна подршка сиромашним грађанима и искљученим групама становништва како би се омогућио њихов потпун приступ образовању, тржишту рада, здравственим и социјалним услугама, могућностима за решавање стамбеног питања и финансијама. Мере подршке у већој мери треба да се формулишу у оквиру концепта активне инклузије, која подразумева подстицање за запошљавање и образовање сиромашних и искључених грађана.

Социјално укључивање сиромашних, особа са инвалидитетом, избеглих и интерно расељених лица, Рома и других посебно угрожених група захтева успостављање међуресорне сарадње, али и сарадње између јавног, цивилног и приватног сектора, како на националном, тако и на локалном нивоу. Поред тога, ради успешне припреме Републике Србије за коришћење европских фондова намењених социјалном укључивању и смањењу сиромаштва (попут Европског социјалног фонда), потребно је формирати одговарајуће међуресорне структуре за ефикасно и транспарентно пружање подршке за спровођење адекватних мера на националном и локалном нивоу. Најзад неопходно је да се развију сви показатељи за праћење и редовно извештавање о сиромаштву и процесу социјалног укључивања, који би омогућили формулисање и унапређење одговарајућих политика у овој сфери.

2. Употреба СВОТ анализе у дефинисању стратешких циљева (Резултати СВОТ анализе применљиви на Србију)

СВОТ анализа даје сводни приказ предности, недостатака, шанси и опасности за успешан одржив привредни развој Републике Србије.

Предности:

- Људски фактор (добри технички кадрови, високи постотак дипломаната техничких факултета, ниска цена квалификоване радне снаге). Од укупног броја годишње дипломираних студената у Републици Србији (просечно око 20.000), највише њих (око 3.000) дипломирало је на техничким факултетима, или 15%. Ако се овде додају и дипломанти са природно-математичких факултета и факултета организационих наука (који једним делом школују информатички кадар), овај проценат износи око 20%, што значи да је петина високо образованих кадрова техничког усмерења, што представља добру основу за развој нових технологија. С друге стране, просечне зараде у Републици Србији веома заостају за зарадама у земљама у окружењу.
- Валоризација неискоришћених природних, развојних и производних потенцијала. Пољопривредно земљиште (66% укупне територије) као стратешки потенцијал Републике Србије обезбеђује потребне количине хране и сировине биљног и животињског порекла за индустријску прераду. У Републици Србији постоје посебне погодности и потребе за организовано коришћење нових категорија обновљивих извора енергије (биомаса, хидропотенцијал малих водотокова, геотермална енергија, енергија ветра и сунца). Са становишта прерађивачких капацитета, минералне сировине (пре свега, расположивост билансних резерви неметала) и шумски фонд (24,3% укупне површине) представљају значајан развојни фактор. Невалоризовани су расположиви водни ресурси (годишњи проток износи 16,03 млрд м³), пре свега, највеће природно богатство и потенцијал развоја Републике Србије - река Дунав (588 км) и бројни термални извори. Важан потенцијал који се може ставити у економску функцију у циљу промена структурних и технолошких перформанси привреде Републике Србије и успостављања ефикасније комуникација са међународним економским, финансијским и научно-технолошким системима је потпунија искоришћеност природних развојних и производних потенцијала;
- Географски положај (близина садашњих и будућих чланица ЕУ из Југоисточне Европе). Геостратешки положај и инфраструктурна повезаност Републике Србије са земљама региона (Балкана), субрегиона (Југоисточна Европа) и ЕУ, представља реалну предност за бржу политичку и економску интеграцију Републике Србије у ове геоекономске и регионалне интеграције. Повољан природно-географски и саобраћајни положај Републике Србије представља предност за развој и ефикасно функционисање речног, копненог и ваздушног саобраћаја и предуслов за привлачење значајног транзитног саобраћаја. Република Србија налази се у

средишту Балкана, на раскршћу главних паневропских саобраћајних коридора 7 (река Дунав) и 10 (друмско-железнички). Преко њене територије пружају се природно, најкраће и најрационалније транзитне друмске и железничке везе земаља средње и западне Европе са земљама јужног дела Европе, Блиског и Далеког Истока;

- Близина тржишта ЕУ је посебно важна ако се има у виду чињеница да је тржиште ЕУ највеће извозно тржиште Републике Србије. Р. Србија је повећала извоз у ЕУ са 7.376.014 у 2010.г. на 10.999.973 ЕУР-а. У том контексту треба нагласити да се парадигма националне суверености у савременом свету огледа у способности земље да осигура политички, привредни, научни, образовни, техничко-технолошки и укупан друштвени развој, што се на основу праксе бројних земаља, може постићи уласком у међународне привредне и трговинске интеграције и организације;
- Преференцијални трговински аранжман са Русијом. Руска Федерација је један од најзначајнијих партнера привреде Републике Србије захваљујући континуирано високом нивоу укупне билатералне робне размене (око 1,5 млрд УСД, увоз енергената учествује са преко 80% у увозу, уз изразит дефицит на нашој страни због чега је покривеност увоза извозом свега 12%). Република Србија је једина земља ван заједнице независних држава која има потписан Споразум о слободној трговини са Руском Федерацијом из августа 2000. године, што подразумева бесцарински промет. Растући тренд извоза у Русију ће сигурно допринети да многи српски производи у услуге пронађу своје место на руском тржишту и поред оштре конкуренције;
- Експанзија приватног сектора, посматрана кроз повећање броја приватних предузећа и радњи, нарочито је изражена након спроведених реформи у области оснивања и регистрације привредних субјеката.

Недостаци:

- Досадашњи модел привредног раста и развоја Србије није одржив и мора се темељно мењати ако желимо да избегнемо судбину неразвијене и презадужене земље. Више неће моћи да функционише модел у коме је бржи раст унутрашње тражње од раста БДП-а, обзиром на ограничену могућност даљег прекомерног задуживања у иностранству. Србији је потребан модел проинвестиционо и извозно оријентисан.
- Постојећа привредна структура; неодрживост и неперспективност великог учешћа примарних и ниско технолошких производа у извозу. Српску привреду одликује

ресурсно интензиван и ниско технолошки интензиван извозни асортиман. У извозној структури се налазе традиционалне групе производа, које карактерише низак ниво специјализације и готово непромењена ниска конкурентска позиција ових група производа. Пропулзивне делатности у извозу прерађивачке индустрије учествују са свега 12,5%.

- Неискоришћеност постојећих производних капацитета и застарела технологија. Инсталирани производни капацитети (у погледу обима), нису ограничавајући фактор повећања производње, али у погледу квалитета (технолошки ниво), структурне и организационе усклађености ситуација је знатно неповољнија. Висок је степен отписаности опреме у привреди 82,8%, а у прерађивачкој индустрији 84,6%;
- Деградирана инфраструктура. Све делове енергетског система карактерише изразита технолошка застарелост, ниска енергетска ефикасност, као и неприхватљиво технолошко стање са становишта заштите животне средине. Саобраћајна инфраструктура је у незадовољавајућем стању и техничко-експлоатационих перформанси су знатно испод нивоа европских стандарда;
- Монополски положај предузећа у јавном сектору. Због крупних кумулираних развојних проблема и великог утицаја на укупан развој земље, монополски положај предузећа у јавном сектору успорио је процес структурних реформи и успостављање тржишне економије, а самим тим и повећање економске ефикасности земље (конкурентности). Монополски положај јавних предузећа резултат је и недовољне државне интервенције на уклањању административних баријера за улазак конкурената у области пружања услуга користећи постојећу инфраструктуру. Започети процес реструктурирања појединачних јавних предузећа, уз значајну редукцију државне помоћи, дао је почетне позитивне ефекте;
- Слаба повезаност универзитета и развојно истраживачких институција са привредом утицала је на недовољан и ограничен проток знања и технологије, одсуство примене научно-технолошких истраживања у циљу повећања степена иновативности (у области производа, производње, дизајна, маркетинга) и осавремењавања техничко-технолошког процеса производње, односно није била у функцији повећања конкурентности привреде;
- Висок одлив квалитетних кадрова у иностранство. У периоду економске дисторзије, високо-образовани млади део популације Републике Србије своју професионалну и животну егзистенцију потражио је у бројним развијеним земаљама. Процењује се да је Република Србија за 10 година „изгубила” око 300.000 квалитетног кадра, што ће у дужем периоду представљати велики „инвестициони” недостатак хуманог капитала у реалном и социјалном сектору;

- Високо учешће потрошње у БДП. Константно је присутан тренд високог учешћа потрошње у БДП. Ниске домаће инвестиције. Инвестициона активност у Републици Србији је на ниском нивоу. Реални обим фиксних инвестиција у 2005. години у односу на 1990. годину износи само око 30%. Учешће фиксних инвестиција у БДП у 2004. години је само 18%, док удео инвестиција у БДП-у за 2011.г. износи 22%.
- Велике регионалне разлике. Регионалне диспропорције у Републици Србији су највеће у Европи и представљају велики развојни проблем. Смањивање екстремних разлика између развијених и неразвијених (које сада износе 1:7 на основу синтетичког индикатора развијености), мора бити стратешко опредељење државе, уколико Република Србија у наредном периоду жели да значајније користи финансијска средства структурних фондова ЕУ за регионални развој;
- Корупција. У складу са међународним стандардима у овој области формиран је Савет за борбу против корупције, донети су и бројни закони као и Национална стратегија за борбу против корупције, али значајнијих помака у сузбијању корупције још нема. Република Србија спада у категорију високо корумпираних земаља, према истраживањима Transparency International - глобалне организације за борбу против корупције.

Шансе:

- Конципирање новог модела привредног развоја Србије који би доминацију раста потрошње заменио доминацијом раста инвестиција, који подразумева стицање статуса кандидата и чланства у ЕУ, коришћење економских погодности које би чланство донело. Овде се мисли на модел привредног развоја којим би финална унутрашња тражња у циљу обезбеђивања одрживости спољњег дуга расла спорије од БДП-а, да би вредност БДП-а у 2020.години достигла 52,7 милијаарди евра, односно 7,5 хиљада евра по становнику. Тиме би се продуктивност кумулативно увећала за 50,4%, а запосленост за 16,9%. То подразумева и:
 - подизање удела фиксних инвестиција на 25% у 2015.г. и 28 % у 2020.г, уз просечан годишњи раст од 9,7%,
 - редукција удела потрошње државе у БДП-у са 20,5% у 2009.г. на 12,4% у 2020.г.
 - подизање удела извоза робе и услуга у БДП-у са 27,6% у 2009.г. на 65% у 2020.г.
 - снижавање дефицита текућих трансакција у платном билансу са 7,1% у 2010.г. на 3,3% БДП-а у 2020.г.
- Повећање стопе запослености становнишва старосне доби 20-64 година, на најмање 75%. Развој обучене радне снаге која одговара потребама тржишта рада, промовисање квалитетних послова и доживотног учења. Побољшање учинка система образовања у смислу повећања учешћа особа са високим образовањем на

40% и смањења стопе раног напуштања школе на испод 10%. Основна ограничења везују се за одсуство модерног система образовања и истраживачког и иновационог система, модерне администрације, информационе, комуникационе и транспортне инфраструктуре, тако и модерног маркетинга, савремене трговине, логистике, система мониторинга и сл.

- Такође, постојећу дијаспору треба на што бољи начин повезати са матицом на привредном плану, јер је Република Србија у средишњем делу Слободне трговинске зоне Југоисточне Европе. Министарство за дијаспору је формирало веома богату и садржајну базу података о организацијама, савезима, друштвима и клубовима Срба у свету, црквеним општинама, предузећима и медијима чији су власници наши иселјеници, као и о угледним појединцима, што ће омогућити бројне могућности за различита улагања и представљати одличну шансу за укључивање дијаспоре у привредна кретања у Републици Србији.
- Већи прилив СДИ очекује се кроз спровођење Стратегије подстицања и развоја страних улагања. Тиме би се привукао значајан ниво страних инвестиција, повећали извозни, индустријски, услужни и агроиндустријски капацитети; решио проблем неискоришћених постојећих капацитета, у које годинама није инвестирано, отворила нова радна места, смањио трговински дефицит. Очекивани нето прилив СДИ у периоду 2011-2020.г. је 22,7 млрд евра. Са друге стране, бруто прилив дугорочних кредита за десет година изнео би 51,1 млрд евра. Безбедност и сигурност основни су предуслов за већи прилив инвестиција, а у последње две године Србија је постала лидер у борби против криминала.
- Интеграција у ЕУ. Основни међународни економски оквир, у којем ће Република Србија у наредном периоду заузимати своје позиције на геоекономској карти Европе, биће детерминисан темпом проширења и структуром односа у оквиру ЕУ. У том периоду Република Србија треба да пређе већи део пута од транзиционе земље до чланице ЕУ. У зависности од јачине спољних изазова и економске снаге Републике Србије, зависиће и брзина њеног прилагођавања и укључивања. Преко растуће међународне трговине и СДИ, домаћа предузећа ће имати лакши приступ знању, технологији и капиталу који су неопходни за развој.
- Зона слободне трговине са земљама Југоисточне Европе. Сарадња привреде Републике Србије са земљама Југоисточне Европе одвија се последњих година на бази потписаних споразума о слободној трговини. Ови споразуми су закључени на основу Меморандума о разумевању о либерализацији и олакшавању услова трговине, потписаном 27. јуна 2001. године у Бриселу у оквиру активности Пакта за

стабилност Југоисточне Европе. Меморандум је потписало осам земаља: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Македонија, Молдавија, Србија и Црна Гора, Румунија и Хрватска. Стварање зоне слободне трговине има за циљ унапређење међусобне сарадње земаља овог региона и стварање виших облика економских односа, већу интеграцију, бољу кооперацију и специјализацију производње, како би се омогућио бржи економски напредак и модернизација, побољшао положај у европској привреди и извршила неопходна прилагођавања за брже приступање ЕУ. Земље потписнице Меморандумом су договориле постепено успостављање зоне слободне трговине у региону закључивањем међусобних билатералних споразума, сагласно правилима СТО, у складу са процесима и обавезама сваке поједине земље у односима са ЕУ. Процес потписивања и ратификовања билатералних споразума завршен је у септембру 2004. године и од тада је у примени 28 билатералних споразума о слободној трговини, који је замењен новим јединственим мултилатералним споразумом о слободној трговини у Југоисточној Европи. Овај споразум ступио је на снагу 26. јула 2007. године чиме је мрежа од 32 билатерална споразума о слободној трговини замењена једним мултилатералним споразумом.

- Повећање јавно-приватног партнерства утицаће на ефикаснију алокацију ресурса, ризика, квалитета услуга и значајнији прилив СДИ у Републици Србији. Искуства развијених земаља указују на неопходност стварања окружења које штити инвеститоре и пореске обвезнике, а пре свега, унапређење правног и регулаторног сектора и побољшања кредитног рејтинга земље. Такође, неопходно је припремити детаљан план и приручник са конкретним пројектима уз развој кадровских капацитета тј. формирање тима стручњака специјализованих за припрему и реализацију уговора државе и приватних компанија. На основу искустава развијених земаља, јавно приватно партнерство је најизраженије у областима енергетике, телекомуникација, саобраћајне инфраструктуре, металургије, рударства и истраживања, саобраћајни пунктови и дистрибутивни центри, комуналне службе (водоснабдевање, отпад), туристичке инфраструктуре и спортско рекреативних објеката, бањских центара, термалних извора и приобалног појаса река и језера.

Опасности:

- Релативно застајање за другим земљама у погледу економских индикатора, висока инфлација, висока стопа незапослености, ниско учешће инвестиција у БДП. Економска криза током 2009. године имала је дубоке последице на светску економију. Пад БДП од 4,2%, а нарочито велики пад индустријске производње, вратио је привреду Европе на ниво из 90-их година прошлог века. То је имало велики утицај на привреду Србије, јер спољнотрговинска размена са европским земљама (ЕУ+ЕФТА+ЦЕФТА) чини преко 85% укупне размене Србије са светом. Извоз је у 2009. години смањен за 19,8% у односу на 2008. годину, док је у истом

периоду увоз смањен за 30,2%. Криза је изнела на површину основне структурне проблеме српске привреде и друштва. Просечан раст БДП од 5,4% у претходној деценији остварен је по цену две фундаменталне макроекономске неравнотеже, што у наредном периоду више није одрживо. Раст до 2009. године био је заснован пре свега на домаћој тражњи, док је учешће извоза у БДП било свега око 25%. Око 80% раста привреде долазило је из сектора који производе неразмењива добра (телекомуникације, трговина, финансијске услуге), а преко 70% страних директних инвестиција било је алоцирано баш у ова три сектора. Са друге стране, укупна потрошња била је за око 25% већа у односу на остварени БДП. Ова разлика се покривала из увоза, који је финансиран приватизационим приходима и задуживањем у иностранству.

- Низак ниво образовања и инвестиција у људски капитал, истраживање и технолошки развој, који су основа за брзи раст привреде. Србија из буџета издваја годишње око 4,5% БДП за образовање и око 0,3% БДП за науку. Међутим, преко 90% од тих средстава одлази на зараде запослених у овим секторима, док мањи део остаје за покривање огромних потреба за инвестицијама у развој. Инвестиције у образовну и научну инфраструктуру и опрему су у претходних 20 година биле оскудне, па је њихов квалитет на јако ниском нивоу. Такође, резултати исказани кроз квалификациону структуру радне снаге, њихове вештине, затим број регистрованих патената и сл, нису у складу са потребама тржишта што указује на неефикасно трошење ионако малих средстава. Неопходно је, дакле, убрзати реформе које су започете у овим областима, што ће допринети да се тежиште раста усмери на секторе са већом додатом вредношћу.
- Заостајање Србије за ЕУ земљама у погледу расположивости и квалитета инфраструктуре. При томе се не мисли само на путну и железничку инфраструктуру, већ и на енергетску, телекомуникациону, логистичку, комуналну инфраструктуру и све оно што представља предуслов за привлачење инвестиција. Стратегија Европа 2020. се више не истиче као један од приоритета развоја инфраструктуре. То је био део развоја у претходној деценији, зато је од изузетног је значаја да Србија што пре заврши кључне инфраструктурне пројекте и тиме створи предуслове за бржи раст и развој.
- Србија се суочава са озбиљним демографским проблемима. Као и у већини европских земаља у Србији је већ неколико деценија ниво рађања недовољан за просту репродукцију становништва, што узрокује депопулацију и наглашено демографско старење. Последњих година број умрлих је за приближно 30 хиљада лица већи од броја живорођене деце. Шестина становништва стара је 65 и више година што сврстава Републику Србију међу старије земље на свету. У оваквим условима смањује се и удео становништва радног узраста, а расте коефицијент економске зависности. Разлика у кључним показатељима тржишта рада између Србије и Европске уније, а пре свега у стопи запослености становништва радног

узраста, која тренутно износи 18 процентних поена, представља једну од највећих суштинских препрека прикључивања Србије Европској унији. Стопа запослености у ЕУ у 2010.г. износи 66% док је у Србији 48%. Негативна разлика је 18%. Демографско опадање становништва радног узраста које ће се убрзати током наредне деценије захтеваће ефикаснији образовни систем и повећање знања и вештина учесника на тржишту рада, посебно нових улазника. Овакав изазов је неопходно сагледати кроз заједничко усаглашавање стратегија запошљавања, образовања и научно технолошког развоја.

- Кретања на тржишту рада не могу се очекивати у позитивном смеру. Искуство је показало да за озбиљан напредај на тржишту рада треба много времена и структурних предуслова. Смањивању јаза у основним индикаторима између Србије и ЕУ ће допринети изузетно неповољни демографски трендови, него тек умерено позитивни трендови у расту запослености. Дрastiчно смањење броја становника радног узраста утицаће на слабење притиска на тржиште рада. У овој деценији очекиван је пад становништва радног узраста од око 8%. Иако ће овај демографски пад допринети формалном побољшању индикатора тржишта рада, његов суштински утицај на потенцијал за привредни раст ће бити негативан. Потенцијални и расположиви људски потенцијал ће се смањити, а наставак демографског старења ће појачати притисак на важне системе социјалне заштите, као што су пензијски и здравствени систем. Да би се остварио жељени привредни раст, квалитет људског капитала и његова искоришћеност на тржишту рада ће морати да порасте изнад побољшања до кога ће доћи простом сменом генерација.
- Реформа образовног система касни у односу на друге велике секторске реформе и за њено пуно остваривање треба много времена. Потребно је осислити стратегију дугорочног унапређења људског капитала и остварења могућности за продуктивно запослење да се не бисмо суочили се са опасношћу интензивирања одлива тек креираних стручњака и квалификованих радника.
- Подстицање имиграције млађих и образованих радника из суседних земаља. Демографско опадање становништва радног узраста које ће се у наредном периоду убрзати захтева ефикаснији образовни систем јер постоје опасности да ће се образовни систем са релативно спором динамиком прилагођавања, претварати у уско грло. Зато је овако велики изазов потребно сагледати кроз заједничко усаглашавање стратегија запошљавања, образовања и научно технолошког развоја.
- Корупција и организовани криминал нису искорењени, а економска криза није превазиђена. Економска криза је манифестована у смањењу тражње за домаћом робом и смањењу прилива страних директних инвестиција које су са 2.700.435.377 мил. долара у 2011.г. опале на 1.377.416.986. у 2013.г. Такође конкурентска позиција Србије је опала са 85. места у 2008/2009.г. на 96 место у 2010/2011.г. Према извештају Светског економског форума за 2013.г. Србија је рангирана на 101.позицији на листи која обухвата 148 земаља, са забележеном вредношћу Индекса глобалне конкурентности од 3,8.

3. Основни приоритети у развоју Србије

Кључни развојни циљ Републике Србије је веће благостање становништва. За остваривање тог циља Република Србија своју стратегију привредног развоја мора првенствено да усмери на остваривање динамичног привредног раста као основне материјалне претпоставке бржег повећања стандарда грађана, смањења незапосленоти и сиромаштва.

У наредним годинама један од приоритета развоја јесте повећање просечне годишње стопа раста БДП-а у Републици Србији како би се достигао ниво БДП по становнику од око 8.000 УСД, и тиме смањио јаз у нивоу развијености у односу на остале европске земље. Осим тога, Република Србија мора свој развој да гради на принципима одрживог развоја са обезбеђењем социјалне, регионалне и еколошке компоненте.

Успостављање стабилног и ефикасног тржишног система и конкурентне привреде било би значајно олакшано помоћу укључивања у ЕУ. Ове виталне циљеве Република Србија може постићи лакше ефикаснијим укључивањем у европске интеграционе процесе. Зато укључивање Републике Србије у ЕУ није циљ сам по себи већ, пре свега, снажан инструмент да се убрзају транзициони и реформски процеси и изведе неопходан развојни пробој који ће је постепено приближити развијенијим европским земљама.

Завршавање процеса транзиције услов је да би се изградио тржишни начин привређивања, како би се достигле више стопе привредног раста на којима се може градити макроекономска и социјална стабилност. Такође, потребни су процеси прилагођавања економског и правног система, као и процеси прилагођавања инфраструктуре стандардима ЕУ.

Подизање укупне конкурентске способности привреде захтева одлучно спровођење свих транзиционих и реформских процеса који могу да активирају развојне потенцијале земље – људске, материјалне и природне – и да учине Републику Србију привлачном за бржи развој домаћег приватног сектора и већи прилив иностраног капитала. Основни задатак државе је да успостави здрав тржишни амбијент с циљем одржања унутрашње и спољне макроекономске равнотеже (стабилност цена и платног биланса).

Само у таквим условима Република Србија у наредним годинама може да остварује просечну годишњу стопу раста БДП-а од 7%, те да уз значајно повећање и реструктурирање извоза привуче директне инвестиција из иностранства. Са друге стране, то тражи повећање конкурентности, првенствено на тржишту земаља ЕУ са којима се одвија највећи део наше спољнотрговинске размене и токова капитала и према којима имамо највећи део спољног дуга, а не само компаративне предности одређених извозно оријентисаних делатности.

Повећање извоза истовремено захтева значајне структурне промене у извозу који се тренутно темељи на примарним производима и производима нижих фаза прераде. Таква

структура извоза не обећава сталну и дугорочну стопу раста извоза. Повећање извозних прихода је, са своје стране, први услов сервисирања спољног дуга и обезбеђивања средстава за финансирање увоза опреме и технологије, а то значи и услов економског развоја у наредним годинама.

Привлачење иностраних директних инвестиција је једна од главних полуга осавремењавања опреме и продукционих процеса. Страним директним инвестицијама се, поред капитала, у земљу уносе и савремена технологија и менаџмент, обезбеђују извозна тржишта и активирају процеси који унапређују пословање домаћих привредних субјеката. Такође, привлачење већег обима страних директних инвестиција захтева отворену привреду и здрав тржишни амбијент, који ће погодовати страним улагањима и покретању домаће штедње, те у крајњој линији стварању критичне масе малих и средњих предузећа која ће преузимати радну снагу из нерентабилних предузећа. Стварање повољне климе за иностране инвестиције захтева отклањање административних одуговлачења при регистрацији, запошљавању, извозу, репатријацији профита, обезбеђивању потребне правне заштите и слично.

Вишедеценијске наслеђене регионалне неравномерности, велике регионалне разлике у нивоу развијености, представљају додатни развојни проблем. Држава ће морати у наредним годинама конкретним програмима државне помоћи и системским мерама да подстиче развој неразвијених и девастираних подручја, нарочито Југа Србије и српских заједница у Аутономној покрајини Косово и Метохија.

У исто време, Република Србија свој развој мора да гради на принципима одрживог развоја - усаглашеног и усклађеног економског развоја са политиком животне средине, социјалном и другим политикама и у складу са основним правцима спровођења Стратегије за смањивање сиромаштва.

4. Субјекти стратегије развоја

Од прворазредног значаја за израду стратегије развоја је национална влада. За њу можемо слободно рећи да је први субјекат стратегије развоја, као што су то и владе нижег хијерархијског реда тј. регионалне и локалне. Влада је задужена за формулисање и имплементацију стратегије развоја, као и за мониторинг механизме за контролу остваривања постављених задатака садржаних у датој стратегији развоја¹³. За остваривање развојних циљева и задатака утврђених стратегијом потребно је да се обезбеди функционисање свих системских механизма и институција тржишне привреде, али и механизма за доследно спровођење и примену модерних закона, који морају одговарати тржишној привреди али исто тако и бити праведни и недискриминаторни.

Закони који су битни за економску активност су:

1. закон о својини,
2. закон о предузећима,
3. закон о стечају,
4. антимонополски закон,
5. правила и механизми заштите уговора.

Ефикасно судство, тужилаштво, агенције, комисије, неопходни су механизми за обезбеђење поштовања закона и уговора. Улога државе све је важнија јер је евидентно да се са процесом концентрације, централизације и интернационализације производње, цене више не формирају чистим односом понуде и тражње. Крупне транснационалне корпорације намећу своје програме и асортимане потрошачима, а лидерски се понашају према конкурентима. Такође се на тржиштима фактора више не јављају анонимни власници радне снаге и капитала већ добро организовани синдикати и организације послодаваца. У оваквим условима нужно се јавља држава као важан фактор и регулатор економске сфере друштва, која обавља шест основних функција битних за функционисање модерне тржишне привреде и то:

1. Обезбеђује правни систем,
2. Врши алокациону функцију, јер је у неким областима привређивања и власник,
3. Врши регулациону функцију, свуда где тржишни систем орказује,
4. Врши стабилизациону функцију,
5. Врши редистрибутивну и социјалну функцију,
6. Врши развојну функцију спроводећи развојну стратегију земље¹⁴.

Други субјекат у креирању стратегије развоја јесу мултилатералне и билатералне међународне институције од којих издвајамо: WB, ММФ, WTO, EU, а које имају искључиво комплементарну улогу да помогну у спровођењу стратегије развоја.

¹³ Аранђеловић, Зоран: „Национална економија”, Економски факултет, Ниш, 2008.г, стр. 295.

¹⁴ Јоксимовић, Љ; Бајец, Ј: „Савремени привредни системи“, Економски факултет Београд, 1997.г, стр.91.

Трећи субјекат стратегије су друштвене организације као што је: парламент, синдикати, организације послодаваца, фондације и невладине организације, локалне интересне групе и сл.

Четврти учесник у стратегији развоја јесу предузећа као основни микроекономски субјекти, чија је улога значајна при спровођењу стратегије развоја.

Сви наведени субјекти односно учесници у креирању и остваривању развојне стратегије морају међусобно сарађивати размењујући потребне информације

5. Предуслови за развој

Предуслове за одрживи развој привреде могу се поделити у четири групе:

1. Структурни (институционални)
2. Физички (инфраструктурни)
3. Хумани (људски)
4. Специфични (специфичне развојне стратегије)

1.У структурне предуслове на првом месту подразумевамо стабилну и ефикасну владу, која мора бити организована као јасан и транспарентан законодавни и регулативни систем. Затим долази ефикасан правни и правосудни систем који обезбеђује заштиту уговора, имовине и права људи и привредних субјеката. Следећи по хијерархији је добро организован финансијски систем који обухвата банке, осигуравајуће и пензионе фондове, инвестиционе кампаније и берзанска тржишта. Након тога долази социјални програм који, пре свега треба да спречи деградацију друштвеног капитала који и јесте камен изградње и спровођења развојне стратегије.

Концептом развоја Србије до 2020. године¹⁵ дефинише се оквир и садржина основних институционалних и нормативних промена које треба да доведу до подизања демократског капацитета, ефикасности и одговорности кључних институција и носилаца јавних функција. У том погледу приоритет имају оне промене Устава чији је циљ усаглашавање основних уставних и законских решења са европским принципима и вредностима и са општепризнатим принципима и правилима међународног права. Те промене првенствено се односе на положај и улогу кључних друштвених институција.

1.1. Реафирмација парламента и парламентаризма, јачање уставног и политичког положаја и ауторитета Народне скупштине као највишег представничког тела и носиоца уставотворне и законодавне власти, представља основ изградње демократског друштва. Укидање императивног посланичког мандата и бланко оставки и успостављање посланичког мандата као непосредног израза политичке воље, интереса и суверености грађана, а не воље партијских врхова би суштински ојачао статус и углед народних посланика, као и ауторитет Народне скупштине. Овај циљ се може постићи увођењем новог изборног система (тзв. персонализовани пропорционални изборни систем). То истовремено подразумева незамењиву улогу политичких странака у обликовању политичке воље грађана и у предлагању што квалитетнијих посланичких кандидата, као и њихову одговорност за изградњу демократског друштва и модерног парламентаризма, политичке културе, толеранције и одговорности. У том погледу од посебног значаја је изградња и афирмација ефикасног система парламентарне контроле над извршном влашћу. У основи, исти принципи и захтеви односе се и на положај и улогу скупштина општина, градова и аутономних покрајина.

¹⁵ Влада Републике Србије, Концепт развоја Републике Србије до 2020, Београд, 2011.г.

1.2. Јачање ефикасности и одговорности извршне власти. Извршну власт на свим нивоима нужно је учинити у пуној мери одговорном за квалитет политике, прописа, мера и одлука које предлаже или које сама доноси, као и за њихово ефикасно спровођење. У том погледу највећу одговорност има Влада Републике Србије, чије јачање ауторитета има посебан значај за ефикасан и законит рад органа државне управе, који непосредно примењују законе, одлучују о многобројним правима и дужностима грађана и правних лица. По угледу на савремена европска искуства, органи државне управе треба да се функционално деполитизују и професионализују као сталан и високостручан сервис грађана, независно од изборних промена органа политичке власти. Тај принцип је применљив и на јавна предузећа, установе и организације чији је оснивач држава, а Влада и њена министарства одговарају за њихов законит рад. Такође је применљив и на рад органа управе и јавних предузећа у општинама, градовима и аутономним покрајинама. Такође је потребна и темељна реформа државне администрације и изградња административних капацитета како би се у највећој мери осигурали ефекти предложених мера и искористили расположиви фондови ЕУ у процесу европских интеграција и након стицања статуса члана ЕУ.

1.3. Изградња модерног и ефикасног правосуђа као битне претпоставке владавине права и ефикасне заштите уставних слобода и права грађана је један од најважнијих циљева. У том погледу посебан значај има изградња независног судства, достизање европских стандарда у погледу стручности, ажурности, достојности и законитости у поступању судова и судија, као и ефикасан поступак извршења судских одлука. Тако би се најлакше повратио углед судства и поверења грађана у судове. Ти високи захтеви подразумевају и одговарајући ефикасан систем дисциплинске и друге одговорности судија у случају нестручног и несавесног рада, корупције и других облика моралне недостојности.

Основни циљеви реформе правосуђа јесу подизање ефикасности правосуђа, јачање борбе против организованог криминала и корупције, унапређење правне сигурности и заштите инвестиција. Успостављање модерног и ефикасног правосуђа подразумева и да се приликом наредне уставне реформе, у складу са европским искуством, отклоне могућности утицаја политичке власти на избор и статус носилаца правосудних функција, а индиректно и на њихов рад. Ново уставно решење омогућава да Високи савет судства бира све судије независно од трајања мандата, као и да бира председнике судова.

1.4. Децентрализација и регионализација требало би да доведу до унапређења и јачања локалне самоуправе и других видова децентрализације државне власти. Различити нивои децентрализације, од локалног нивоа, преко региона до аутономних покрајина, треба да буду у функцији приближавања власти грађанима, што непосреднијег и ефикаснијег остваривања њихове суверености и политичке контроле органа власти. Децентрализације треба да допринесе равномернијем регионалном развоју Србије у складу са економским и другим компаративним предностима појединих подручја. Он ће подстаћи и разноврсне економске и друге развојне иницијативе и коришћење компаративних предности ради лакшег и ефикаснијег интегрисања Србије у европске економске токове и регионалне асоцијације.

1.5. Кодификација правног система како би се законодавно-правни систем у потпуности ускладио са правним стандардима ЕУ, а ту се мисли на кодификацију законских прописа у кључним правним областима. Тиме би се превазишла садашња пракса пречестих измена и

допуна закона и других прописа, што уноси велику неизвесност и нестабилност у правни поредак, положај, права и обавезе грађана и правних лица. Кодификација би требало да успостави јасну и чврсту границу између нормативне надлежности законодавне и извршне власти. Квалитетним законским регулисањем кључних друштвених односа, уредбодавна нормативна функција Владе треба да се стриктно сведе у уставни оквир. Зато је потребно укинути дугогодишњу праксу да се уредбама допуњују, па чак и мењају поједина законска решења. Са становишта привреде, наведене промене допринеће правној сигурности, пре свега страних инвестиција, а посебно уговора између пословних партнера, као и њихове ефикасне судске заштите.

1.6. Афирмација регулаторних и контролних органа подразумева испуњење ових предуслова: целовитија законска регулатива која ће гарантовати њихову надлежност у складу са европским стандардима, обезбеђење потребних финансијских, кадровских и материјално-техничких услова за њихов успешан рад, јасно разграничење надлежности између министарстава и разних владиних агенција, као и увођење ефикасног система финансијске и друге контроле њиховог рада.

1.7. Борба против организованог криминала, корупције и реформа система безбедности су битан услов унапређења друштвеног система. Сузбијање, искорењивање и оштро санкционисање организованог криминала и корупције представља императив за који су потребне бројне друштвене мере. Реч је о разноврсним превентивним мерама друштва, где посебно важну улогу имају васпитно-образовни систем, снажна медијска и политичка подршка; стално подизање стручне и техничке оспособљености специјализованих органа за откривање криминала и корупције; сарадња полиције и друштвених контролних и антикорупциских институција, посебно у сфери јавних набавки и приватизације; подизање ефикасности правосудног система у санкционисању организованог криминала и корупције. Такође је битна и сарадња са одговарајућим међународним институцијама и службама, као и са органима суседних држава.

2.Изградња инфраструктуре и дефинисање просторног развоја Србије треба реализовати у неколико фаза. *Прва фаза* обухвата завршетак крака путног Коридора X до Димитровграда, као и изградњу првих деоница на аутопуту према Јужном Јадрану. Очекују се прва средства за железнички Коридор X. Након усвајања Дунавске стратегије од стране ЕУ, биће дефинисани основни правци развоја инфраструктуре на Дунаву. Ова фаза подразумева почетак изградње нових капацитета за производњу електричне енергије, доношење нове Стратегије развоја енергетике у складу са будућом Европском стратегијом. У *другом периоду*, од 2013. до краја 2016. године, планирана је изградња другог крака путног Коридора X (према македонској граници), део ауто-пута Београд-Јужни Јадран, као и највећи део тзв. „централног шумадијског прстена“ (Београд – Чачак – Појате – Београд). Такође је у том периоду планирана изградња двоколосечних путева Шабац – Рума – Нови Сад, Зајечар – Параћин, Београд – Вршац, Ниш – Прокупље – Приштина.

Рад на модернизацији и изградњи железничких пруга у северној и централној Србији са планираним брзинама до 160 km/h, као и реконструкција пруге Београд – Бар, такође предстоји. Завршавањем процеса дигитализације ће се подићи ниво и квалитет телекомуникационих услуга што ће подстицајно деловати на развој привреде засноване на знању и технологији. На основу дефинисаних праваца развоја Дунава, биће израђена

адекватна лучка инфраструктура која ће омогућити развој мултимодалног саобраћаја. Такође се указује потреба за изградњом регионалног транспортног авио терминала чиме би се заокружила идеја о развоју мултимодалног саобраћаја. У домену енергетике, потребно је убрзано радити на развоју електро-мреже и чвршће повезивање за суседним земљама како би се обезбедило регионално лидерство Србије у домену производње и транспорта електричне енергије, као и на изради планова за повећање капацитета за производњу енергије из обновљивих извора (пре свега кроз коришћење хидропотенцијала и енергије ветра).

Трећи период 2016.- 2020. године подразумева завршетак аутопута Београд–Јужни Јадран до границе са Црном Гором. Истовремено би се радило на изградњи Коридора XI према румунској граници, који би као такав морао бити препознат од стране ЕУ. Такође, завршио би се крак Коридора 11 према БиХ. Тиме би се комплетирао мрежа путева ка свим суседним земљама. Завршетком ових инвестиција крајем 2020. године, Србија ће се приближити нивоу квалитета и доступности инфраструктуре који имају развијене ЕУ земље. Паралелно са тим требало би спровести реформе у области просторног планирања и уређења земље, чиме се обезбеђује атрактивност за инвестиције. Процедуре добијања грађевинских и других дозвола требале би бити додатно скраћене и доведене на ниво конкурентних земаља, а требало би и дефинисати строге санкције за непридржавање прописима који ће регулисати ову област.

3. Хумани предуслови обухватају образовање и знање као незаобилазне факторе привредног раста и развоја. Обновљање популације није ништа мање значајан елемент тако да су здравље и популациона политика веома важан сегмент. Оно што би требало да буде приоритет у развојним стратегијама свих земаља јесте обезбеђивање физичких предуслова развоја а ту спадају: вода и канализација, енергија, саобраћај и комуникације, екологија и култура. Глобално посматрано ситуација у наведеним областима данас је поражавајућа у свету, где 1,5 млрд. људи нема исправну воду, око 2 млрд. људи нема приступ електричној енергији итд.

4. У специфичне стратегије убрајамо: руралну, урбану и стратегију инвестиција. Рурална стратегија се не односи само на пољопривредне производе већ и на пласман, откуп, кредитирање и техничку помоћ пољопривредним производима.

Урбана стратегија ће све више добијати на значају. Инвестиције би требало да буду ствар одлуке конкретних микроекономских субјеката, а држава једино може помоћи око стварања повољне климе за што ефикасније инвестирање. Ипак, постоје области за које приватни капитал није заинтересован, као што је на пример инфраструктура, где се могу формирати својеврсне подстратегije инвестирања у ове области. Наравно, свака земља може имати и свој специфичан развојни циљ или развојне циљеве који се разликују од сличних циљева других земаља.

6. Утицај спољњег и унутрашњег окружења на формирање националне стратегије привредног развоја Србије

Када је реч о малим земљама, оне нису биле нити ће икад бити потпуно слободне да праве стратегију развоја какву мисле да треба да имају, јер постоје увек нека спољна ограничења која морају да се имају у виду. Прво ограничење је међународни политички положај а затим и геостратешки положај наше земље. Иако за малу земљу увек постоје објективна међународна ограничења, то не значи да је то препрека за квалитетно конструисање стратегије развоја, једино што наша стратегија развоја има за циљ постизање максималних резултата у оквиру тих ограничења, и то је оптимално, дакле, оно што је могуће јесте у ствари процес оптимизације.

За нас ће и међународни положај и геостратешки положај наше земље вероватно дуго бити извесно ограничење, и наша стратегија привредног развоја мора се правити у тим оквирима ограничења. Са друге стране Европска унија има интерес да контролише Панонски басен, као и Дунав и Моравско-Вардарски коридор, док тзв. Атлантски пакт, односно САД праве трансверзалу Албанија-Косово-Југ Србије-Бугарска-Турска и на тај начин желе да остваре контролу над важним делом континента који се често спомиње и као Евроазија¹⁶. Ова трансверзала је врло битна за контролу односа Европе и Западне Европе са свим изворима енергије и других сировина у Азији. Очигледно се ми као мала земља налазимо између интереса Европе и САД и та се чињеница мора узети у обзир приликом прављења стратегије, односно решавање тих односа помоћи ће нам при конструисању нове стратегије привредног развоја Србије.

Економске промене на светском нивоу, али и политички, технолошки и пословни заокрети довели су до нове констелације снага у свету. Дошло је до бројних интеграционих процеса на готово свим континентима услед снажног процеса глобализације и либерализације. Такви трендови ће се и у будућности интензивирати, и по проценама експерата из ове области, доћи ће до укључивања свих земаља у међународне токове трговине, инвестиција и технологије. Ипак, само отворене економије које су спремне да прихвате нову логику тржишта и прилагоде своју структуру и институције овим процесима, моћи ће да рачунају на позитивне економске ефекте.

Фактор који у последње време доминантно партиципира у структури друштвеног производа развијених земаља је технички прогрес. На резултатима технолошког развоја развијене земље створиле су монополски положај, док се неразвијене земље налазе у зависној позицији када је научно-технолошки прогрес у питању и својеврсни су полигони

¹⁶ Ковач, О. „Оквир стратегије дугорочног друштвеног и привредног развоја“, Смисао, Теоријски часопис СПС Србије, Београд, 2000.г, бр.11-12, стр.46-55.

на којима се могу убирати екстрапрофити. Недостатак акумулације, структурни поремећаји, велики спољни дуг, регионалне диспропорције погоршавају ситуацију ових земаља, где се јавља опасност од маргинализације, јер развијене земље користе позитивне ефекте глобализације, а неразвијене и земље у развоју нису у могућности да активно учествују у експанзији светске трговине или да привуку већи обим страних директних инвестиција. Зато земље у развоју, посебно оне у транзицији, морају озбиљно узимати у обзир ове проблеме приликом конципирања стратегије развоја. Оне ће морати пажљиво да отварају своја тржишта транснационалним корпорацијама јер развијене земље штите своје интересе примењујући мере протекционизма а такође су у ситуацији да могу условљавати друге земље да уклоне све препреке за слободно кретање њихових роба, капитала и услуга. Оваква ситуација може произвести нежељене последице неопрезној националној економији која нема чврсту и добро конципирану развојну стратегију. Национална стратегија не би требало да буде копија стратегија развоја развијених земаља јер се најзначајније карактеристике актуелних стратегија економско водећих земаља у свету не могу једноставно пресликати на стратегију једне транзиционе привреде каква је наша, на пример.

Поред глобализације као новог типа интеграције света, као процеса кретања глобалног капитала, као процеса рушења свих баријера у међународним економским токовима, јавља се још један процес типичан за земље централне и источне Европе, процес транзиције. Транзиција није прост прелаз из социјалистичке у тржишну, капиталистичку привреду, већ прелаз у нов, неистражен и науци непознат економски облик. Оно што је евидентно да је транзиција помогла процес глобализације.

Осим спољњих ограничења приликом конципирања стратегије привредног развоја Србије морају се имати у виду крупна унутрашња питања, а то је какав је карактер друштва односно државе који ми желимо да имамо? Који су циљеви стратегије развоја који из тога произилазе? Не можемо да бирамо циљеве развоја као да припадамо развијеним европским државама, већ морамо да бирамо циљеве привредног развоја према карактеру нашег друштва, нашег вредносног система и према многим другим елементима. Структура нашег друштва великим делом предодређује циљеве стратегије. Са великим бројем незапослених, као и са великим бројем пољопривредника са мало земље, са великим бројем пензионера, предодређено нам је да будемо друштво и држава социјалне правде, солидарности, тржишне привреде али и једнаких и равноправних субјеката без елемената монопола. Дакле природно је да нама одговара да имамо државу у којој не владају капиталисти већ влада демократија, онолико колико је демократија могућа на овим просторима. Заиста има неких питања која су просто незаобилазна, па циљ стратегије привредног развоја треба да буде да се становништву обезбеди егзистенција, потребно је створити услове да се привредно активира око милион и по људи, а нова радна места се не могу створити без повећања производње. Наравно повећање извоза такође се поставља као циљ, јер код нас извоз и увоз чине негде око једну трећину друштвеног производа. Две

трећине је производња за домаће потребе. Треба имати у виду унапређење билатералних економских односа са Републиком Мађарском, те разматрати могућности економске сарадње везане за инфраструктурне пројекте, инвестиције и развој сектора малих и средњих предузећа, јер је та суседна држава показала спремност у пружању техничке помоћи и преношењу искустава Србији ради што бржег придруживања ЕУ. Такође је Словачка исказала спремност у пружању техничке помоћи за припреме ради бржег приступања Србије ЕУ.

Географски положај Србије, конфигурација терена, интереси ЕУ и НАТО пакта одређују неке саобраћајне коридоре и природно је да коридори буду укалкулисани у нашу стратегију развоја на начин да добар део изградње тих коридора буде плаћен од стране оних којима је тај коридор потребан. Светска банка је већ објавила да наметнуте стратегије развоја не функционишу, а обзиром да интереси крупних међународних субјеката не могу вечито да управљају, остаје простор за стратегије привредног развоја, које отварају питања шта производити, колико производити, за која тржишта и како финансирати привредни развој. Оно што је веома значајно јесте да Србија има такав географски положај да је потпуно природно укључивање у групацију земаља ЦЕФТА, јер има границе са свим државама ЦЕФТА трговинског споразума. Примена потписаног споразума о слободној трговини у југоисточној Европи (ЦЕФТА) ће допринети повећању извоза. Важну улогу у привредном развоју Србије имаће и развој информacionих технологија, фармацеутске индустрије и свих врста услуга, укључујући туризам, транспорт и угоститељство.

Стопа привредног раста у ЕУ је јако мала, 1-2% годишње, док је стопа незапослености у ЕУ у порасту, те иако приступање ЕУ предвиђа слободан проток робе, капитала и радне снаге, постоје ограничења. Тако радна снага из источних земаља ни седам година након пријема у ЕУ неће моћи слободно да се нуди на тржишту ЕУ, како би се избегла велика миграција становништва.

Посебно ће велики притисак на фондове ЕУ бити велики кад Украјина буде примљена у чланство, а ради се о 50 милиона веома сиромашних становника. За многе се поставља питање и самог опстанка ЕУ у дужем временском периоду.

Европска унија сада има друштвени производ већи од САД, али је још увек политички патуљак. Зато се поставља питање хоће ли она постати значајан политички фактор. Њена интересна сфера јесте Балкан и земље које су деценијама биле под совјетском доминацијом. У том смислу има тенденције да контролише Панонски басен, Дунав и Моравско-Вардарски коридор. У међувремену САД праве трансверзалу: Албанија-Косово-југ Србије-Бугарска-Турска и на тај начин теже да остваре контролу над најважнијим коридором за проток сировина и енергената из Азије. Ми се, као мала земља, налазимо у том сукобу интереса Европе и САД. Тек када сфере буду на неки начин подељене то ће за нас бити околност коју морамо узети у обзир при прављењу сопствене стратегије развоја. Европској унији је важно да овај простор буде под њеном контролом, баз обзира како се он

привредно развија. Наша држава сада прима упутства и спроводи програм ММФ-а, Светске банке, Бриселске администрације.

Стратегија мора да обухвати све сегменте друштва: привреду, државу и јавни сектор, породицу и појединце. Обзиром да су у свим друштвима и националним економијама ресурси ограничени онда стратегија обавезно мора садржати приоритете са одређеним редоследом. Једном формирана стратегија развоја није заувек дата, то је документ кога треба повремено освежавати.

III РАЗВОЈ СРБИЈЕ У ПРЕДХОДНОМ ПЕРИОДУ

1. Привредни развој до 90-тих

Историјским прегледом привредног развоја наше земље могу се сликовитије сагледати наше будуће привредне перспективе.

Прва Југославија настала је још 1918.г. као реализација тежње јужно-словенских народа да се обједине и тако обједињени одупру разним дотадашњим ропствима, економском израбљивању и другим проблемима којих је било много на овим просторима. Почетак економског напредовања ове Југославије пореметила је светска економска криза тридесетих година а потпуно прекинуо Други светски рат.

Италија и Немачка су од Кнежевине Србије па до Југославије, два наша највећа трговинска партнера. Италија је била на првом месту по извозу јер је тамо наша роба имала тржиште, а Немачка по увозу, од којих смо највише куповали машине и технологију. Важно је знати да је привредни развој и у Краљевини Југославији и у СФРЈ у релативно дугим временским периодима био спутаван. Најпре, самим формирањем Југославије нашли су се заједно разнородни менталитети, привреде, културе, вере, и било је потребно време да се заједнички крене у неки привредни развој. Потом, тек што смо изашли из Првог светског рата, дошла је велика светска економска криза 1924.г, па затим Други светски рат, тако да Југославија никада није имала стабилан дуг период да би се економски развијала, Бруто домаћим производом није био већи од 200 долара по становнику. Такође, индустријализација је почела између два светска рата, захваљујући страном искоришћавању наших природних ресурса.

Привредни развој Краљевине Југославије највећи степен је достигао у периоду 1936-1939.г. Привредни развој СФРЈ достигао је максимум 1986-89.г. Оба пута највећи привредни партнер наше земље била је Немачка и оба пута промена политичких односа у Европи, на релацији Велика Британија, Немачка, Француска, Русија донела је поред осталог и разбијање југословенске државе и њен економски слом. Ипак ако погледамо облике својине који су били доминантни у то време, друштвена и државна својина, нису били препрека тржишном пословању са ЕУ, док се данас инсистира на приватизацији успешних предузећа у Србији и разградњи комплетне индустријске структуре.

Иако је била поражена у Првом светском рату, Немачка је сачувала основну инфраструктуру, и технички и кадровски потенцијал. Немачка је располагала веома моћном индустријом али су јој недостајале сировине, зато је Немачка направила план снабдевања сировинама и осталом потребном робом из југоисточне Европе, које су биле богате сировинама а економски неразвијене, тако да је трговинска сарадња између Југославије и Немачке почела још 1934.г. Уговором је предвиђена размена робе и сировина на клириншкој основи. Југославија је добила преференцијале за многе производе из примарног сектора. Немачка је била заинтересована пре свега за храну, али и масноће за

добијање глицерина од кога се правио експлозив. Тражена роба је била и конопља од које су израђивани делови војне одеће, а затим и лан од кога се правило моторно уље, затим свила за прављење конопаца за падобране и слично. Од метала им је важан био бакар, а Борски рудник је тада био највећи рудник у Европи. Олово, затим антимон и молибден, као важни оплемењивачи челика су били на списку потребних сировина. На тај начин је наше подручје припремано да служи као сировинска база за време рата, па је тако наша земља имала важну улогу јер је предњачила у неким најбитнијим ратним сировинама: бакру, алуминијуму, молибдену, олову, цинку..

Изузетно добру позицију наше земље 1936.г. искористила је наша влада и Народна банка, (која је тада била приватна) и доносе одлуку да стратешке сировине продају за девизе. Инвестицијама у области обојене металургије Југославија избија на прво место по производњи бакра, а те 1938.г.у Бору се врши најквалитетнија и најмодернија електролиза у Европи. Пред рат 1940.г. топионица олова у Звечану добијала је чисто олово, што је стварало сировинску основу за фабрику "Зорка" у Шапцу која је тада модернизована и постала највећа фабрика хемијске индустрије у овом делу Европе. Производила је око 200 једињења потребних за ратну индустрију: експлоиве, боје, лакове...Од Немачке често нисмо преузимали робу из клириншке размене јер нисмо имали где да је пласирамо, а радило се о роби широке потрошње за коју је наше тржиште било премало и сиромашно. Велика Британија и Француска су ово подручје економски запустиле јер су се сировинама снабдевале из својих колонија.

Када је Друштво народа¹⁷ увело санкције Италији 1935.г. (после окупације Етиопије), Југославија се прикључила санкцијама иако нам је Италија била један од три највећа трговинска партнера поред Аустрије и Немачке, били смо на великом губитку. Након укидања санкција изгубили смо италијанско тржиште, јер Италија више није хтела нашу робу. Са друге стране, раст спољнотрговинске размене са Немачком је био константан у периоду 1934. до 1941. и креће се до 50%. Ипак, након капитулације Француске 1940.г, настаје преокрет у нашим трговинским односима са Немачком која од трговинског партнера прераста у бахатог господара чијим диктатима се није назирао крај, почевши са захтевима за променом курса динара у односу на марку, чиме је динар девалвиран, затим повећавајући контингенте робе све док наше тржиште не почиње да оскудева, доводећи нас на крају у потпуну економску потчињеност, обавезујући нас да ништа не извозимо трећим земљама без њене сагласности. Борски рудник је иако направљен од француског капитала радио само за немце, а 7000 наших радника радило је у немачким рудницама, због мобилизације немачких рудара. Испоруке немачке робе су касиле, као и плаћање а наш извоз немцима достигао је две трећине. Сви стратешки производи ишли су у Немачку.

¹⁷ Ковач, Оскар: Оквири стратегије дугорочног друштвеног и привредног развоја, Теоријски часопис Смисао бр.11-12, Београд, 2000.г.

Југославија је стављена у систем ратне производње, практично као колонија „Трећег Рајха“.

Са дуге стране из Америке су стизала упозорења да водимо рачуна о свом односу према Хитлеру, а у Југославији је било симпатизера и на једној и на другој страни, где ипак рационална линија није победила, јер смо били у ситуацији исто као Шведска и Швајцарска која је пружила отпор док ми нисмо.

Немачка је поново после Другог светског рата постала, заједно са Италијом, највећи спољнотрговински партнер СФРЈ. све до 1948.г. када се формирао чврст Источни блок и чврст Западни савез ми смо практично остали између, што нам је и омогућило да самостално креирамо привредну политику, као и да сарађујемо и са Истоком и са Западом. Међутим, чим је наш развој кренуо, нарочито у енергетици и саобраћају, доживели смо прве санкције у историји. Из познатих разлога Совјети су нам прекинули све испоруке робе и није било никаквих економских односа са источним земљама, тако да је Југославија морала да се окрене према Западу. Све до шездесетих година, највећи кредитор привредног развоја био је сељак, од кога се узимало скоро све, а коме је остављано тек толико да преживи. Тај новац је држава прераспоређивала у индустријски развој и ту долазимо до **потпуне планске привреде** где се новац од пољопривреде преливао у развој индустрије. Извесне суме овца добили смо од ратних репарација, док је америчка помоћ стигла у храни. Светска банка и ММФ нам тада ништа нису давали иако смо били једна од земаља оснивача. Тек шездесетих година смо почели да користимо кредите. Створена је тешка индустрија, енергетика, развојна мрежа, путеви, пруге, челичане, обојена металургија, машиноградња. Створили смо базну индустрију, и то је оно што данас имамо, а индустријски погони су били добро распоређени по свим деловима земље. Цео посао планирања привредног развоја радила је Савезна планска комисија, касније је постала Савезни завод за фирме и развој. Покушаји са истока да се направи одређени патронат био је пресечен у старту, тако да нисмо имали стране саветодавце у креирању привредног развоја. Биле су нам потребне девизе а до девиза се дошло продајом робе на страном тржишту, тако да све што је могло да се извезе, извозило се. Новац од извоза користио се за даљи индустријски развој, нове технологије, сировине, енергенте и рафинисане материјале. То је административни систем који је спречавао да се увози непотребно, па је Југославија до 1965.г. дошла у ниво средње развијених земаља, по висини друштвеног производа и по томе шта је имала у привредној структури.

Шездесетих година Светска банка је почела да нашој земљи даје средства за изградњу путева, касније и за модернизацију железница, хидроелектрана и електропривреде. СФРЈ је у релативно кратком року добила око 6 милијарди долара од Светске банке. Светској банци одговарало је да комунистичка земља буде пример којој је Светска банка донела економски просперитет. У то време наша земља имала је највећу стопу привредног раста, као на пример Израел. Тада између наших предузећа и оних на слободним тржиштима, није било разлике. Предузећа су пословала потпуно самостално, а затим је после основне

производне структуре дошла на ред прерађивачка индустрија и то веома брзо. Са радом је кренула "Застава", затим фабрике беле технике, тракторска индустрија, камиони, вагони, аутобуси, мотори а обзиром да су сви трошили лимове, испоставило се да је производња ишла тако брзо да базна индустрија није била довољна да задовољи производне капацитете. Прерађивачка индустрија претекла је базну и тада почиње наша зависност од увозних сировина, али је и даље све административно било регулисанао на ивоу СФРЈ. Иако се сматрало да су ти прерађивачки капацитети били прегломазни, треба имати у виду да је СФРЈ тада била велико тржиште са 20 милиона становника, са оствареним друштвеним производом од 3000 долара по глави становника.

Током 1967. и 1968. Италија и Немачка постају наши најевећи партнери у робној размени. Наша земља је са појединачним земљама Европске заједнице којих је било шест, имала трговинске уговоре. Када је ЕУ после девет година укинула све међусобне царине и увела заједничку спољно-трговинску тарифу, које је послове пренела на администрацију у Бриселу, Југославија је била прва земља у свету са којом је ЕУ склопила трговински споразум. Оцене ЕУ биле су да је Југославија компатибилна са њиховим начином привређивања и системом платног промета динарским и девизним. Такође, наша технологија је била углавном западна, јер су домаћа предузећа која су самостално доносила инвестиционе одлуке уједно и куповала најквалитетније машине и технологију. Тада смо у ствари добили прву позитивну оцену изводљивости, што је значило да европске компаније без проблема могу да послују са предузећима у Југославији док су се уговори склапали између самих предузећа, а не између министарстава и компаније. Пословање наших предузећа практично је било слободно и тржишно. Наша индустрија имала је учешће у друштвеном производу око 40% и то све до 1990.г.

На жалост се шест наших република понашало идеолошки више него тржишно где је свака акценат стављала на локални развој и сопствени интерес. При том новац од пољопривреде није био довољан за такав темпо индустријског развоја па је држава почела да се задужује. Договори међу републикама су се кршили те се свака република задуживала не водећи рачуна о положају савезне државе.

Уставом из 1974.г. одређено је да свака република постаје одговорна за свој привредни развој, начин задуживања и враћања кредита. Тада свака република почиње да заокружује своју привредну структуру где долази до дуплирања многих профитабилних делатности, премда је до тада прилично добро било распоређено на целој територији државе. По мишљењима многих теоретичара ту се налазила највећа грешка, где су све републике тежиле да извуку што више новчане масе из савезног буџета и пренесу на републички ниво. Таквим понашањем дошло се до слабљења привреде и државе те се 1974.г. практично могао назрети крај СФРЈ. Обзиром да је спољни дуг све више растао, заједнички је остао само интерес око преговора о репрограмирања дуга.

Словенци су имали одличну локацијску ренту коју су користили кроз малогранични промет. Тако су увозили без царине из Италије и Аустрије разне компоненте које су путем тзв. "шрафцигер индустрије" склапали производе које су по високим ценама потом продавали Србији и осталим републикама. Такође су црногорци желели да укину царине за робу из Италије и Грчке и препродају је Србији за 30 % више. Дакле, сукоб у СФРЈ настао је управо око царина и то је био интери фактор који је генерисао почетак распада. Међутим, постоји и дубља геополитичка позадина. Словенија и Хрватска су након распада само привремено дошле у Југославију како не би пропале као нације након рата. Када су у квиру Југославије добили сопствену државност, трудиле су се да што више економски ојачају и у погодном тренутку изађу из Југославије. Праве економске мотиве за то нису имали, посебно што Словенија и данас има нека нерешена територијална разграничења са Аустријом и Италијом, па је издвајање био ризичан потез.

Велики део Југославије још је био у статусу неразвијених подручја, БИХ, Македонија, Црна Гора и Косово. У целој Југославији пловину је чинила Србија, тако да је неразвијени део Југославије половину и плаћала Србија, иако је и сама у развоју знатно заостајала за Словенијом и Хрватском, била је заправо на просеку.

1.1. Кретања најважнијих економских показатеља

Југославија је после Другог светског рата наследила изузетно неповољну привредну структуру. Владајући друштвено-економски односи између два светска рата нису стварали услове за промену економске структуре земље. Пољопривреда је била основна делатност, стварајући скоро половину националног дохотка у 1939.г. У послератном периоду постојало је опредељење за индустријализацију као метод развоја, што је значило и промену привредне структуре. Десио се велики успон индустрије, који је пратила стагнација пољопривредне производње а затим и опадање. Убрзаном развоју индустрије потчињен је био развој осталих грана привреде.

У 1952.г. пољопривреда учествује са 1/3 у стварању друштвеног производа, а индустрија са нешто више од 1/5. До основног преокрета долази тек 1961.г. када индустрија узима примат у структури привреде који се све до 1978 г. појачава. Учешће пољопривреде у структури друштвеног производа опало је до 1978. испод 14%, што је тек 41,4% од њеног ушешћа у 1952.г. Истовремено је индустрија за то време повећала учешће за 75,5%.

Табела 1. Структура реалног националног дохотка по раздобљима 1923-1939.г.

Раздобље	Индустрија и рударство	Пољопривреда	Остале делатности	Укупни нац. Доходак
1923/1924.	16,8	46,9	36,3	100,0
1928/1929.	19,1	42,6	38,3	100,0
1923/1929.	17,8	44,8	37,4	100,0
1930/1934.	18,2	46,8	30,0	100,0
1935/1939.	19,6	47,3	35,0	100,0

Извор: З. Аранђеловић, Национална економија, Ниш 2008.г, стр. 132.

Мора се истаћи да су бурне структурне промене последица не само високог успона индустрије већ и одређеног опадања пољопривредне производње, па би постигнути резултати били још квалитетнији да нису постигнути по цену назадовања пољопривреде, посебно ако се има у виду несташица хране у том периоду на светком и домаћем тржишту.

Да бисмо могли оценити привредни развој земље најбитнији показатељ јесте темпо привредног раста, који показује којом брзином привреда једна земље излази из једног

стадијума развијености и улази у други, виши ниво привредног развоја. Како би смо јасније размотрили привредна кретања наше земље у периоду 1952 до 1980 г. даћемо табеларни приказ показатеља.

Табела 2. Стопа раста друштвеног производа у СФРЈ у периоду 1952-1980.г.

	1952-1960.	1961-1970.	1971-1980.
Привреда укупно	8,3	5,7	4,8
Друштвени сектор	9,0	6,6	5,2
Сектор индивид. св.	6,7	2,5	2,0
Индустрија	11,9	7,5	6,2
Пољопривреда	7,4	1,8	1,7
Остали сектори	6,9	6,3	4,6

Извор: З. Аранђеловић, Национална економија, Ниш 2008, стр. 121.

Стопа раста у посматране четири деценије изражава и укупно стање у привреди. Све до средине 60-тих, стопа привредног раста се може оценити као висока, посебно у индустрији, што је изазвало значајне промене у привредној структури и структури становништва. У периоду 1961-1970 долази до опадања стопе раста али и њеног задржавања на још увек високом нивоу. Наставак опадања стопе раста после 1970.г. коинцидира са низом привредно системских промашаја и заблуда. Ипак, многе неконзистантности су биле уграђене у привредни систем како би свака република могла да заокружи себе и као економску и политичку целину. После 1980.г. сви ови привредни проблеми били су потпомогнути стањем у светској привреди. Још 70-тих година светска привреда улази у енергетску кризу, праћену осталим структурним неусклађеностима. За разлику од других земаља, које су почетком 80-тих година кренуле у борбу против инфлације, превазилажење структурних несклада и оживљавање привреде, уз тежњу ка интеграцијама, у СФРЈ почиње сасвим други процес кога обележавају развој без стратегије, без прилагођавања привредног система нивоу развијености са тенденцијама дезинтеграције. Почетком 80-тих година највећи број индикатора јасно показује да се економска криза манифестује отворено и драстично: стопа раста друштвеног производа опада из године у годину, инфлација расте од двоцифрене почетком деценије до четвороцифрене на крају (40%-1982, 118%-1987, 1256%-1989.), упоредо опадају запосленост и продуктивност рада, дефицит платног биланса достиже забрињавајуће

размере и упоредо са тим је угрожена спољноекономска ликвидност земље¹⁸. Већ крајем девете деценије прошлога века дешава се економски, политички и физички крах друге Југославије.

Табела 3. Најважнији индикатори привредних кретања (стопе раста)

	`80	`81	`82	`83	`84	`85	`86	`87	`88	`89	`90
Друштв.производ	2,3	1,4	0,5	-1,1	2,0	0,5	3,6	-1,1	-1,7	0,6	0,7
Друшв. сектор	2,5	1,3	0,2	-1,0	2,3	1,5	2,8	0,0	0,6	-1,6	0,0
Приват.сектор	0,8	2,2	4,9	-1,0	-0,2	-5,7	8,4	-4,2	-2,7	4,1	0,6
ДП индустрије	4,1	4,3	-0,1	1,5	5,1	2,7	3,9	0,8	-0,7	0,9	2,2
ДП пољоприв.	0,2	2,7	7,5	-0,8	2,1	-7,2	11,1	-4,6	-3,6	5,0	1,1
Запослени-др.с.	-0,4	2,9	2,3	2,0	2,2	2,6	3,0	1,9	0,0	-0,5	1,6
Инв. у ос сред.	-6,1	-9,8	-5,5	-9,7	-9,6	-3,7	3,5	-5,2	-5,8	0,8	-5,3
Продуктив.рада	2,8	-1,6	-2,5	-2,8	0,2	-1,1	-0,2	-2,5	-1,6	-0,5	-0,9
Ефектив.ос.ср	-2,3	-4,4	-4,3	-4,8	0,3	-0,6	0,6	-3,2	-4,3	-2,2	-2,6

Извор: Д.Марсенић, Економика Југославије, Економски факултет Београд, 1994.г, стр. 84.

Предходна табела показује сву драматичност кризе која је притисла привреду Југославије од 1980. године па надаље. Мали је број земаља чија је стопа раста испод јединице у тако дугом временском периоду од једне деценије. Осим 1965. г. када је стопа раста осцилирала навише, све остале осцилације су биле негативне или на нултој стопи раста. У сваком случају стопа раста друштвеног производа представља оквир у коме се крећу све остале величине, закључно са дугогодишњим падом животног стандарда. То се јасно види из односа раста друштвеног производа (0,7%) и становништва (0,9%). Упоређујући ова два податка може се закључити да је раст друштвеног производа по становнику у целом овом периоду био негативан. У 124 земље (изнад 1 милион становника) непондерисани просек раста друштвеног производа је био 3,1%. То даље указује да се у целини привредног развоја а посебно по глави становника продубљује јаз између Југославије и осталих земаља, посебно европских. У прилог томе ћемо додати податак да је у предходних 20 година стопа раста друштвеног производа била просечно већа од осталих земаља Европе, а да је у овом периоду скоро 10 пута мања од стопе у целом предходном двадесетогодишњем периоду.

¹⁸ Исто мисли Аранђеловић, Зоран: „Национална економија“, Економски факултет, Ниш 2008.г, стр. 140.

Однос између раста друштвеног производа и фактора који на њега највише утичу показују да ни одржавање екстензивности није могло да спасе виши ниво стопе раста. Једино је стопа раста запослености у читавом периоду била изнад јединице (1,6) па се може закључити да је на стопу раста одлучујуће негативно утицао раст продуктивности (-0,9). Исто важи и за остале факторе који дугорочно утичу на стопу раста друштвеног производа: инвестиције у основна средства имају негативну стопу (-5,3) што се ниједном није десило у целом периоду после Другог светског рата.

Посматрано по секторима, 80-тих и 90-тих година стопа раста пољопривредне производње је изузетно ниска, са израженим годишњим варијацијама. За то време индустрија бележи највећу стопу раста у односу на остале секторе у целом послератном периоду, али такође са варијацијама из године у годину, и са тенденцијама смањивања. И остали сектори такође показују осцилације.

Табела 4. Просечне годишње стопе раста друштвеног производа по секторима

Период	Укупно	Друштв сектор	Сектор индивид. Својине	Индустрија	Пољопр.	Остали сектори
1952-1960	8,3	9,0	6,7	11,9	7,4	6,9
1956-1960	9,4	11,2	5,8	11,1	8,4	9,0
1961-1970	5,7	6,6	2,5	7,5	1,8	6,3
1961-1965	5,7	7,2	0,5	9,6	0,6	5,6
1966-1970	4,2	5,0	1,2	4,7	0	5,8
1971-1980	5,0	5,5	2,0	6,5	1,7	4,9
1971-1975	4,2	4,6	2,3	6,1	1,5	3,8
1976-1980	4,8	5,7	-0,1	5,9	0	5,6
1981-1990	-0,4	-0,6	0,2	0,7	0,6	-2,4

Извор: З. Аранђеловић, Национална економија, Ниш 2008, стр. 129

Промена економске структуре значи промену друштвено-економских односа, па је поред померања између индустрије и пољопривреде, као спољњој манифестацији тих односа,

дошло и до изузетног ширења социјалистичког сектора у односу на индивидуални сектор својине.

Табела 5. Структура друштвеног производа у периоду 1952-1990.г.

Сектор	1952	1960	1970	1980	1990
Друштвени	67,1	70,9	81,5	85,9	87,7
Индивидуални	32,9	29,1	18,5	14,1	12,3
Индустрија	22,0	29,5	33,8	38,6	40,5
Пољопривреда	33,3	30,8	17,9	13,8	12
Остали	44,7	39,7	48,3	47,6	47,5
Укупно	100	100	100	100	100

Извор: З. Аранђеловић, Национална економија, Ниш 2008, стр. 132

Као што је приказано у табели, индивидуални сектор је у структури привреде 1959.г. учествовао са 1/3 да би у његово учешће у 1975.г. било сведено на 15,1%, што довољно говори о томе колико индивидуални сектор и његова померања коинцидирају са померањима у пољопривреди, па се стиче утисак да смо се обрачунавајући се са приватним сектором несвесно обрачунали и са пољопривредом.

Промене у структури друштвеног производа биле су најинтензивније у периоду 1955-1960.г, када се структура привреде помера са 6 поена. То показује да интензивне структурне промене коинцидирају и са високом динамиком привреде, израженом кроз стопу привредног раста. У целом периоду од 1952-1980.г. структура производње се мењала просечно сваке године по стопи од 0,75 а за то време најбрже промене су се дешавале у периоду 1955-1965, када је интензитет промена био око 1%. То још потврђује напред изнету тезу да брже структурне промене погодују брзом расту привреде.

Табела 6. Промене у структури производње (разлике структурних индекса)

	1952-1960.	1961-1970.	1971-1980.	1981-1990.
Индустрија	7,5	5,3	4,3	1,9
Пољопривреда	-2,5	-8,5	-4,0	-1,8
Остали сектори	-5,0	2,9	-0,3	-0,1
Укуп. привреда	7,7	8,2	4,3	1,9

Извор: Исто, стр.133.

Из табеле се може видети да су задњих година промене у структури привреде нешто успореније. То је условљено следећим:

- привреда је ушла у фазу када достигнути привредни развој не захтева спектакуларне промене,
- ниска стопа раста и стална нестабилност привреде, у задњој деценији, не погодује позитивним структурним променама.

Упоредо са привредним растом јавио се и раст запослености у периоду 1952-1960, када је била највећа стопа привредног раста. У наредним периодима стопа раста запослености опада, нарочито у периоду 1960-1970.г. а посебно након Реформе 1965.г. Поремећаји у структури запослених настали су и због негативне стопе раста у неким секторима, као што је нпр. у пољопривреди и то у дужем периоду, где се дешава одлив радне снаге према индустрији и другим секторима. При томе треба имати у виду да је стопа смањења броја пољопривредника релативно мала.

Највећи утицај на запосленост имају оне делатности и гране које имају најдинамичнији развој, а то значи и највише утичу на промене привредне структуре. Са друге стране, запосленост у ванпривредним делатностима, њена динамика и структура не зависе много од привредних кретања.

Табела 7. Промене у запослености по секторима привреде

Сектор	Бр. запослених у 000				Структура у %				Индекси
	1952.	1960.	1970.	1980.	1952.	1960.	1970.	1980.	
Индустрија	613	1.014	1.508	2.022	9,1	14,6	21,7	27,7	18,6
Пољопривр.	5360	4.761	3.945	3.394	80,0	68,6	56,7	46,4	-33,6
Остали сектори	728	1.163	1.506	1.896	10,9	16,8	21,6	25,9	15,0
Укупно	6701	6.938	6.959	7.312	100	100	100	100	33,6

Извор: Исто, стр 135.

Из табеле се може видети да највећи апсолутни пораст запослености показује индустрија, у којој је 1975.г. било запослено преко три пута више радника него у 1952.г. У целом том периоду запосленост у индустрији је расла по стопи од 4,3 %. Резултат ове динамике запошљавања у индустрији јесте повећање удела запослености у индустрији у структури

укупне запослености. Велики позитиван салдо у структури запослених остварили су и „остали сектори“. Наравно, највеће смањење у запослености имамо у пољопривреди, што је нормално ако се узме у обзир ранија аграрна пренасељеност, све боља техничка опремљеност пољопривреде и сл. И поред великих промена у структури запослених, број запослених у пољопривреди надмашује ниво тадашњег развоја привреде Југославије, а надмашује и ниво саме пољопривреде. То говори да је продуктивност рада у пољопривреди била далеко испод могућности, а такође и испод продуктивности рада у земљама на приближно истом нивоу развоја као што је Југославија.

На основу раније анализираних структуре друштвеног производа и сагледавања структуре запослености, можемо закључити да су најмање структурне промене у друштвеном производу а нарочито у запослености се одиграле у „осталим секторима“. Познато је да услужне делатности нису биле на нивоу развоја остале привреде у Југославији. Треба нагласити да је привреда Југославије још пре распада СФРЈ била у дубокој кризи, а то се нарочито односи на период после 1980.године. Криза није била само привредна, она се дугорочно увлачила у све поре друштва. Криза је била феномен у готово свим социјалистичким земљама, које су кренуле на неизvestан пут привредно-системских и друштвених промена, а неке од њих су се распале на почетку тог процеса. То је важно из разлога јер се ради о земљама које су биле трговински и привредни партнери Југославије.

1.2. Општа оцена кретања привредног развоја после 1990.г. са посебним освртом на колапс привреде у периоду 1991.-1993.г.

У Југославији је криза била изазвана бројним узрочницима, пре свега неуспелим покушајем реформе (Марковићеве реформе) крајем 80-тих, која није дала резултате, затим распадањем Југославије сецесионизмом Словеније и Хрватске, што је утицало на економску и друштвену нестабилност, затим ратовима у окружењу (Хрватској и БиХ) који су довели до егзодуса где је око 500 000 избеглица потражило спас у СР Југославији и тиме оптеретило расподелу смањеног друштвеног производа.

Кумулативно дејство свих удара које је привреда СР Југославије преживљавала последњих година најдрастичније се осетило на кретање производње и друштвеног производа. Друштвени производ показује драстичан пад од 1991.г. па надаље. Ако се томе дода да је и пре тога врло споро растао а у неким годинама стагнирао или опадао, онда је ситуација још тежа. Рачуна се да је друштвени производ пао од близу 25 милијарди на 9,5 милијарди долара. Ако се броју становника у Југославији дода број избеглица, онда је друштвени производ по глави становника пао на свега 700 долара.

Највећи пад из године у годину забележен је код индустријске производње. Тако се десило да је у 1991.г. мања од предходне за 18%, идуће 1992-ге, за око 21% а 1993-ће за целих 38%. Ако се подсетимо да индустрија учествује у структури друштвеног производа са нешто изнад 40 % онда је јасно колики је то губитак по укупни друштвени производ, а у крајњој линији по животни стандард становника. Још већи пад од индустрије имале су неке делатности које заузимају значајно место у привреди СР Југославије. Тако је на пример саобраћај имао пад друштвеног производа у 1992.г. у односу на предходну за скоро 34% а у 1993-ћој у односу на 1992-гу пад је 38,8%. То значи да саобраћај не остварује ни $\frac{1}{4}$ друштвеног производа који је оствариван 1990.г.

У још тежој ситуацији је трговина која је за исте године остваривала пад друштвеног производа од 35,1% односно 46,6%. Све делатности и гране су у периоду 1991. до 1993.г. оствариле негативне стопе раста друштвеног производа¹⁹.

Један од ретких сегмената где су и поред свих проблема забележени пораст производње и друштвеног производа јесте пољопривреда. И поред сушних периода, недостатак репродукционог материјала, погонског горива и слично, забележен је и солидан раст у 1991,1993. и 1994.г. То је ублажило социјалне напетости али и вратило на размишљање о значају пољопривреде у нашој укупној привреди.

Са проблемима са којима се суочавала југословенска привреда није доживела неке значајне структурне промене. Привредна структура је имала дуга и врло оштра

¹⁹ Аранђеловић, Зоран: „Национална економија“, Економски факултет, Ниш 2008.г, стр. 144.

ограничења у виду недостатка средстава за инвестиције, затим искоришћеност увоза виталних инвестиционих добара, која су неопходна за нове капацитете тако да су многи капацитети у енергетици, саобраћају и другим делатностима започети а незавршени. Проблем се јавио у привредној структури где су због распада Југославије многа предузећа морала да граде капацитете који су већ постојали али су распадом земље остали на територији бивших југословенских република.

Након 90-те године све више су били присутни нелегални токови у привредном животу, познатији као феномен сиве економије. Сива економија је нарочито погодила поједине секторе као што су трговина и један део финансијских трансакција, где су се послови сиве економије кретали од границе легалних ка сасвим нелегалним и чак криминалним пословима. То се односи на разне врсте увоза ради препродаје, непријављивање послова и запослених, разне врсте зеленаштва при позајмљивању исл.

Сивој економији погодвали су тешки услови живота, хиперинфлација, затвореност тржишта и несташица добара, као и ратно окружење. Чак и нека познатија предузећа, користе монополски положај и практично улазе у воде сиве економије.

Табела 8. Запослени у СРЈ и лица која траже запослење у 000

Година	1990.	1991.	1992.	1993.	1993-1990.
Укупно	2818	2625	2536	2475	87,8
Друш.сектор	2641	2438	2328	2255	85,3
Прив.сектор	177	187	207	220	124,3
Привреда	2139	1936	1876	1813	84,7
Ванприв.дел.	502	475	452	442	88,1
Индустрија	1068	992	916	916	85,8
Пољопривр.	119	115	108	108	90,7
Шумарство	15	14	13	13	86,7
Грађевинарст.	206	185	171	159	77,2
Саобр. и везе	175	162	1581	152	86,9
Трговина	270	240	238	228	84,5
Угоститељст.	77	68	62	58	75,3
Занатство	60	47	43	40	66,7

Комун.службе	49	51	52	50	102,0
Комерц.услуге	95	86	86	85	89,5
Образ и култ.	204	191	182	179	87,7
Здравство	179	178	176	171	95,5
Јавне службе	119	105	94	91	76,5
Црна Гора	168	154	146	144	85,7
Србија	2650	2471	2390	2331	87,9
Центр. Србија	1762	1678	1633	1590	90,2
Војводина	661	619	599	584	88,3
КиМ	227	175	159	157	69,2
Лица	кја	таже	Запосле	Ње	
СРЈ	664	714	748	740	111,4
Жене	347	374	407	407	117,3
КВ и ВКВ	116	132	144	147	126,7
Црна Гора	49	58	65	61	124,5
Србија	615	656	683	679	110,4
Центр. Србија	339	368	386	387	114,1
Војводина	128	160	188	206	160,9
КиМ	148	133	109	86	58,1
Први пут траже посао	464	474	473	465	100,2

Извор: Статистички календар, СЗС, Београд, 1994.г, стр.13.

Посматрајући табелу уочавамо да је број запослених из године у годину опадао, па је у 1993-ој мањи за 12,2% у односу на 1991.г, односно за 343 000 радника, а тенденција се наставља и у 1994.г. јер програм монетарне реконструкције и економског опоравка инсистира на измештању социјалне функције из предузећа. Са друге стране, економска блокада је учинила да велики број предузећа смањује број радника или да их шаље на такозвано плаћено одсуство. Број запослених чини око 1/3 радно способног становништва СРЈ или нешто испод 50 % активног становништва.

Још увек је највећи број запослених у друштвеном сектору, око 91%, с тим што је у овом сектору стална тенденција смањења запослених, док у приватном имамо повећање за 24,3% у 1993.г. у односу на 1990. годину. Овај однос био би још израженији да није прикривене незапослености (непријављених радника у приватном сектору).

Померање у структури запослених није адекватно променама учешћа у друштвеном производу. Тако је нпр. индустрија у 1990.г. учествовала са 38 % у укупној запослености, а 1993.г са 37,1%. Исти подаци за пољопривреду (без приватног сектора) износе 4,2 %, односно 4,4%; за грађевинарство 7,3% односно 6,4% ; трговину 9,5% односно 9,2% (мада је њено учешће у друштвеном производу скоро преполовљено); образовање 7,2 %, и 1990 и 1993., а здравство је чак повећало број запослених у укупном броју са 6,3% у 1991. на 6,9 у 1993.г.

У наведеном периоду број незапослених стално расте. То се види по подацима за лица која траже запослење, број незапослених је порастао за 11,4% у 1993.г.у односу на на 1990.г. Ипак у највећем порасту је незапосленост стручних, квалификованих радника (126,7% у 1993.у односу на 1990.г.).

Стопа незапослености (мерена односом броја лица која траже запослење и збира регистрованих запослених и незапослених лица) је достигла 23,0% у 1993.г. а три године раније износила је 19,1%. Ако бисмо овоме додали и раднике који су на принудном одмору због економске блокаде или других разлога, онда је стопа незапослености два и по пута већа, јер по неким претпоставкама око 35 % запослених је било у 1993. на принудном одмору.

Осим тога, још две категорије незапослених заслужују пажњу а то су лица која први пут траже запослење и жене. Прва категорија чини 63% од укупног броја оних који траже запослење, а проблем је већи јер се ради о школованим људима. Слична је ситуација и са женском радном снагом, која чини 55 % укупног броја оних који траже запослење у 1993.г. Треба нагласити да су због феномена запошљавања „на црно“, бројке другачије у стварности од исказаних.

Није познато колико се људи бави пословима који се третирају као сива економија, али неки аналитичари тврде да се ради о шестоцифреним бројевима. Једна од најтежих последица опадања производње и осталих привредних активности огледа се у кретању запослености. Ако се има у виду прилив избеглица као и то да је и дуги низ година раније проблем запошљавања био присутан, онда је јасно зашто је то био горући проблем југословенске привреде у дужем временском периоду.

Овом приликом морамо размотрити дејство још једног феномена „инфлације“, која је подношљив феномен ако је једноцифрена. Све преко тога управо говори да неравнотежа

добија опасне размере и да укупни економски токови измичу контроли. У југословенским условима инфлација је условљена различитим узроцима, а најважнији узрок је неравнотежа између створеног друштвеног производа и потрошње. То се нарочито односи на буџетску потрошњу која се стално повећавала, док се друштвени производ смањивао. Тај раскорак се обично раније решавао убацивањем мање или веће количине иностраних средстава, тако да је расположиви друштвени производ увек био већи од стварног у земљи. У условима какви су владали у Југославији, у моделу затворене привреде, без иностраних средства, све већи дефицит у буџету је монетизован, покриван је из новчане емисије.

Табела 9. Консолидовани буџет Југославије у периоду 1992-1994.г. у милијардама УС\$

	1992	1993	1994
Приходи	3,7	2,7	3,7
Расходи	5,3	5,5	5,2
Дефицит	1,6	2,8	1,5

Извор: Реконструкција монетарног система и стратегија економског опоравка Југославије, стр.11.

Већ смо поменули да је у 1993.г. друштвени производ износио само нешто преко 9 милијарди долара. То значи да је дефицит у тој години био у износу 30% од друштвеног производа. Монетизовањем толиког дефицита покренута је јака инфлациона спирала која је достигла врхунац крајем 1993.г.

Други, значајан узрок јесу шпекулације банака, посебно са девизном штедњом. Пошто су извучене девизне резерве од становништва, примамљивим и нереално високим каматама од стране неких банака (Дафимент банка, Југоскандик и др.), ове банке су несолидним пословањем брзо пропале, а грађани остали без девиза. У таквој ситуацији девизно тржиште је било врло слабо са понудом, а тражња је била велика јер су сви тежили да новоemitовану новчану масу, која сутра мање вреди, претворе у девизе. Тако су курсеви на црно, свих конвертибилних валута, вртоглаво расли повлачећи за собом поскупљење свих роба. Девизни курс је био слабљен великим количинама динара, употребљеним за одржавање великих колектива, који нису радили. Уместо да се тај новац троши за основне потребе он се истог дана појављивао на црном девизном тржишту и отуда парадокс да плате и други дохоци врше притисак на истањене девизне резерве и курс динара.

Трећи, значајан узрок покретања инфлационе спирале у СР Југославији био је формирање златних залиха робе којих иначе и није било у довољним количинама. Стварање залиха роба, у условима када је производња драстично смањена, гурало је инфлацију напред свакодневно. Оваквим догађајима су допринела предузећа која имају монополски положај

али још више и многобројна приватна предузећа, која су у тежњи за брзом зарадом гомилали најтраженије робе, исту продавали за девизе или за цене у које је унапред уграђена инфлација.

Таква инфлација каква је била код нас у 1992.г. производи и себе саму, па су произведени психолошки ефекти да сви грађани који поседују новац теже да га потроше што пре, купујући често и робе које им нису неопходне. Са друге стране, притисак на девизе је био толико велик јер је долазило до значајних одлива капитала и у виду девиза ван земље. Тешко да се икада може утврдити обим овог одлива, али се сигурно може рећи да се један његов део сигурно неће вратити у Југославију.

Из свих напред наведених разлога и многих других, инфлација, која је иначе почела почетком 80-тих, добила је галопирајуће размере па је нпр. 1989.г износила 1256%, да би наредне пала на 700%, односно 221% у 1991.г. Већ 1993 инфлација бележи ниво какав до тада није бележила у свету у новијој историји, па је нпр. 1992.г. месечна инфлација била на нивоу од 55%, а 1993 преко 1000%. Наравно, није била у свим месецима подједнака. У новембру 1993.г. она је износила 20 000 да би децембра исте године износила фамозних 180 000%.

Инфлација се могла дневно приказати али и по часу, па је јула месеца 1993. дневна инфлација износила 5,4%, часовна 0,23%, а децембра исте године дневна је била 28,3% а часовна 1,0%. Ситуација се погоршала јануара 1994. када је најављен програм монетарне реконструкције, па се тог месеца утростручила на дневном нивоу у односу на предходни месец²⁰.

Након свих наведених проблема домаће привреде почетком 1994.г. почиње примена програма „Реконструкција монетарног система и стратегија економског опоравка Југославије“. Основни циљ програма је пресецање хиперинфлационе спирале, постизање стабилности цена и девизног курса као и оживљавање производње. Након почетка примене Програма дошло до правог заокрета у односу на предходне године. Резултати су се огледали у:

1. Сламању инфлације, 1994.г. која је била успешна са становишта стабилности цена: цене индустријских производа од почетка примене Програма до краја године скочиле су за 7,1%, пољопривредних за 2,3 %, али су зато цене услуга опале за 17,5 %, па је укупан раст цена и трошкова живота потпуно стагнирао. То је био основни услов враћања поверења у националну валуту и предузимања мера за повећање производње.

2. Дошло је до благог повећања производње у кључним секторима, после више година са негативном стопом раста. Забележен је раст индустријске производње за 1,5%, пољопривредне за 1,7%, што је заједно са повећањем продуктивности рада од око 3%

²⁰ Исто

условило раст друштвеног производа од 6%. Такође, дошло је до повећања физичког обима промета. Позитивни резултати у производњи омогућили су знатно повећање плата запослених у 1994.г, чији је просек износио 160 динара у односу на 50 динара у предходној години, што је повећање за више од три пута.

3. Пред крај 1994.г. дошло је до повећане тражње девиза јер је Народна банка у дужем временском периоду обуставила њихову продају. Разлог томе била је повећана потреба за увозом због повећане производње али и због спекулативних разлога. Повећана производња захтевала је већи увоз репродукционих материјала и енергената а повећана примања су условила већи увоз потрошачких добара. Резултат је повећана тражња девиза и скок курса на црном девизном тржишту, што је довело до пораста цена појединих производа крајем 1994. и почетком 1995.г.

2. Развој у условима санкција и последице санкција

У економској и политичкој историји врло је присутно увођење економских санкција појединих држава, група држава или међународних институција против других земаља. Само у прошлом веку забележено је око сто случајева увођења санкција из разних разлога, оправданих и неоправданих и то: 1) из идеолошко-политичких разлога, 2) економских и 3) војно-стратешких.

Санкције према СР Југославији уведене су на бази образложења војног ангажовања СРЈ на страни Срба у Босни. Намеће се закључак да је СРЈ кажњена због залагања за очување заједничке државе.

Пре увођења санкција СР Југославија је од свих земаља у транзицији имала највеће шансе да се приближи развијеним земљама Европе, из два разлога: има знатне људске и материјалне потенцијале, као и значајно искуство у производњи за међународно тржиште.

Уместо концентрисања на промене у привредном систему и реструктуирање привреде (својинско, гранско, регионално), СР Југославија је, од увођења санкција, била принуђена да се бори са губицима и штетама, и да своју шансу за брз опоравак и развој као и прикључење развијеним земљама сачека док санкције падну.

2.1. Економске последице санкција

Све последице економских санкција можемо сврстати у директне и индиректне, а настале губитке у мерљиве и немерљиве.

1) Мерљиви губици проузроковани санкцијама могу се поделити на

а) Губици по основу:

-неоствареног друштвеног производа

-неоствареног нето прилива средстава из иностранства.

б) Додатни трошкови због:

-зарада привремено незапослених и

-ванекономског одлива.

Табела 10. Изабрани економски индикатори Југославије (индекси пред. година = 100)

Економски показатељи	1990.	1991.	1992.	1993.
Нац.доходак	91,3	89,3	73,1	70,0
Друшт.произв.	96,1	89,0	73,0	70,0
Индустр.произв.	88,0	82,0	78,6	62,0
Пољоп.произв	93,0	109,0	78,0	115,0
Лична примања	77,8	82,7	74,1	60,0
Извоз роба у мил\$	5.576,0	4.704,0	1.764,0	-
Увоз роба	6.800,0	5.548,0	2.665,0	-
Незапос. (у 000)	663,5	714,2	748,0	739,0

Извор: Т. Поповић, С. Стаменковић, Економска драма Југославије, ИЕИ, Београд, 1994, стр.44.

Не само друштвени производ већ и сви остали економски индикатори показивали су изразито негативне тенденције, које су се наставиле и у 1994.г. с тим, што је под утицајем мера за реконструкцију монетарног система и економски опоравак ослабио интензитет пада друштвеног производа, а инфлација се готово потпуно зауставила.

Из предходних података је видљиво да је једино пољопривредна производња и поред свих тешкоћа, одржала интензитет производње и битно допринела одржавању социјалне стабилности грађана Југославије и избеглица, као и не мале помоћи у прехранбеним производима Србије у две републике ван СРЈ.

Табела 11. Друштвени производ и губици (у милионима \$)

Година	1991/2011.	1991/1994.	1995/2011.
1.Могући ДП	558.390	106.360	452.030
2.Остварени ДП	424.918	68.224	356.694
3.Укупни губици	147.334	45.117	102.217
3.1.Неостварени ДП	133.472	38.136	95.336
3.2.Неостварена нето сред.из иност.	4.952	1.415	3.537
3.3.Додат.трош. подмиривања пр.незапос.	1.272	436	836
3.4 Додат.тр. на основу ванекономских одлива	7.638	5.130	2.508
1. Могући др. Производ	100,0	100,0	100,0
2. Остварени ДП	76,1	64,1	78,9
3. Укупни губици	26,4	42,4	22,6
4. Укупни гуици	100,0	100,0	100,0
4.1 Неостварени ДП	90,6	84,5	93,3
4.2 Неоств. нето ср.из иност.	3,4	3,1	3,5
4.3.Додат.трош. подмиривања нето зар. прив.незапос.	0,9	1,0	0,8
4.4 Додат.тр. на основу ванекономских одлива	5,1	11,4	2,4

Извор: Миша Јандрић, Губици у СРЈ настали уведеним санкцијама, Санкције..., САНУ, Београд, 1994.стр. 99.

Из табеле се може уочити да се директни губици на друштвеном производу могу изразити ако се упореди друштвени производ из 1990.г. (пре увођења санкција) и касније. По процени већег броја аутора и институција, друштвени производ је износио око 25 милијарди \$ у 1990.г, да би у 1993.г. пао на нешто испод 9 милијарди \$. То значи да ако би се привреда СР Југославије развијала по релативно високој стопи раста од 4% годишње,

наведени ниво друштвеног производа пре укидања санкција био би достигнут тек 2012. године.

Процена мерљивих штета по основу неоствареног друштвеног производа, као и по основу неоствареног нето прилива неробних трансакција из иностранства и по основу додатних трошкова за повећани број незапослених и за избеглице, за цели период од 1991-2011. године износи 147,3 милијарди долара, од којег на период 1991-1994. године отпада 45,1 милијарда долара, а за период 1995-2011. године 102,2 милијарди долара. Укупно оцењене штете у висини од 147,3 милијарди долара представљају величину од 5,5 годишњих друштвених производа из 1990.г.

Поред ових измерених губитака насталих на друштвеном производу у земљи, треба истаћи да су значајне штете настале блокадом средстава и имовине у иностранству. Велики губици настали су блокирањем имовине и капитала који је у власништву многих предузећа СРЈ у другим, отцепљеним републикама предходне Југославије.

Наиме, познато је да су многа предузећа из Србије и црне горе имала своје производне и друге капацитете на простору отцепљених република (нпр. „Застава“ Крагујевац, „ЕИ“ Ниш и др.) и да је отцепљењем ових република онемогућена или битно смањена производња у матичним предузећима на територији СР Југославије.

2) Немерљиви губици настали санкцијама су такође огромни и они у једном делу могу остварити трајније и дубље последице него што су последице по производњу и друштвени производ. Те губитке можемо сврстати у неколико група и то:

- последице по становништво и радну снагу у условима санкција,
- изгубљен статус и углед СР Југославије у међународним институцијама
- губитак међународног тржишта
- заостајање у процесу реформи.

2.2. Остале последице

Штете по национални доходак и изгубљени материјални напредак нису најтеже последице санкција. Много су озбиљније последице у виду: великог броја погинулих на српским територијама у две републике, велики број избеглица, које су напустиле своје домове, огроман број радног становништва које је остало без посла због немогућности увоза репроматеријала и извоза готових производа, повећано обољевање због психичке патње и недостатка медицинске заштите.

Миграциона кретања становништва у овом периоду изазвана су из три разлога: због отцепљења појединих република, због рата у Хрватској и БиХ, и због санкција против СР Југославије. Наравно сва три разлога су међусобно повезана, а њихов епилог може се видети у следећој табели

Табела бр.12. Избеглице у Србији према територији порекла

Територија порекла	Број избеглих до 31.12.'91	Број избеглих до 31.12.'92	% избеглица до 31.12.'91	% избеглица до 31.12.'92	Индекс 1991=100
Словенија	5.083	6.029	-3,0	1,4	119
Хрватска	159.485	197.167	93,2	47,5	124
БиХ	2.708	205.351	1,6	49,5	7.500
Македонија	18	180	0,01	0,04	1000
Нераспоређено	3.884	6.521	2,2	1,6	
Укупно	171.178	415.248	100,0	100,0	243

Извор: З. Аранђеловић, Национална економија, Ниш 2008, стр. 154

Треба истаћи да је, поред броја датог за Србију, крајем 1992.г.преко 70 000 избеглица било у Црној Гори. Највише је било избеглица из БиХ и Хрватске, а мање из Словеније и сасвим мало из Македоније.

Избеглице су крајем 1992.г. чиниле око 5% становништва СР Југославије, што је пораст који би се у нормалним околностима догодио за 10 година. Осим тога, економска блокада је успорила и раст становништва, пре свега у делу природног прираштаја и то у подручјима која су и раније имала ниску стопу прираштаја из разлога:

- јер се због социјалне несигурности млади теже одлучују на брак и децу
- погоршана је здравствена слика становништва
- одлив младих људи према иностранству

- страх за будућност породице
- повећана скептичност свих генерација, као последица наведених фактора.

Једна од најдиректнијих последица санкција и економске блокада СР Југославије јесте стално повећање незапослености, јер су због увођења санкција домаћа предузећа онемогућена да увозе репроматеријале и извозе готове производе па је велики број предузећа морао да раднике пошаље на принудни одмор а неки су остали без посла. Већа штета изазвана је на дуги рок због губитка континуитета производње, обучености радника, затим одлив стручњака свих профила у правцу високоразвијених земаља. Само у последњих 15 година из Србије је отишло око 1400 истраживача. Од увођења санкција нарочито се повећао број отишлих са највишим звањима, тако да је 1993. отишло 65 доктора наука и 58 магистара²¹.

Следећа велика штета изазвана санкцијама огледа се у искључивању из највећег броја међународних економских асоцијација. Једностраним одлукама са Југославијом су раскинути и замрзнути односи са најзначајнијим асоцијацијама:

- 8.11.1991. ЕЕЗ је споразум о сарадњи ставила ван снаге
- 14.11.1991. ЕФТА раскида споразум
- 26.11.1992. ОЕЦД раскида споразум
- 16.06.1993. ГАТТ (генерални споразум о царини и трговини) бива раскинут
- 14.12.1993 оспорен је стаус СРЈ од стране ММФ-а и Светске банке.

Прекид односа ових асоцијација са Југославијом има вишеструке последице, најтеже су свакако материјалне природе. Од увођења Резолуције 820 Савета безбедности УН блокиран је један део речне флоте у подунавским земљама, а такође и један број бродова у страним морским лукама због чега је Југославија претрпела знатне материјалне штете, које су до краја маја 1993.г. процењене на око 80 мил. \$. Осим тога већа штета настала је:

- блокирањем преко 1,5 млрд.\$ средстава предузећа, финансијских и других институција у иностранству,
- недобијањем кредитне и друге подршке за опоравак привреде од стране ММФ-а и Светске банке
- немогућношћу реализације уговора о извођењу инвестиционих радова у иностранству.

²¹ Аранђеловић, Зоран:“Национална економија“, Економски факултет, Ниш 2008, стр. 157.

Поред тога, треба напоменути да су пре увођења санкција против Југославије покидане финансијске везе са земљама Источне Европе због распада СЕВ-а и СССР-а. Уместо да се бави опоравком, реформама и развојем након укидања санкција Југославија је морала да обнавља односе са овим асоцијацијама како би ухватила изгубљени корак. Велики губитак са дугорочним последицама настао је губитком међународног тржишта, који је изражен дејством неколико фактора:

- потпуним затварањем економских, пословних и саобраћајних активности од стране међународне заједнице,
- поремећеним економским, политичким и другим односима у окружењу са нашим главним партнерима (на Балкану, Медитерану, на простору бившег СССР-а),
- санкцијама које су уследиле након дугогодишње привредне кризе СРЈ.

О величини зависности домаће привреде од увоза говори податак да је за 100 јединица финалне производње у СРЈ потребно утрошити 42,8 јединица утрошака из домаће производње, 10,3 јединица утрошака из увоза и 12,1 утрошака јединица из бивших република СФРЈ.

Немогућност набавке 22,4 јединице утрошака због санкција на 100 јединица финалне производње, сразмерно смањује могућност производње у СР Југославији. У производној или репродукционој потрошњи појединих производних сектора, набавке из других република чиниле су: у црној металургији 44,7%, у производњи саобраћајних средстава и бродоградњи 30,7%, електроиндустрији 32,8%, индустрији папира 31%, индустрији коже, обуће и гуме 25,5% и маталопрерађивачкој индустрији 23,1 %.

Још су драстичнији подаци који показују повезаност производње у СРЈ и извоза. Од укупних материјалних утрошака у производњи у 1991.г. око 20% је отпадало на производе пласиране у свет, а 35% на производе испоручене другим републикама предходне Југославије. Ако се упореди са БДП онда је извоз у свет чинило 9,1% а у друге бивше југословенске републике 16%. Сектори чија се производња извозила у обиму већем од 40% су: црна и обојена металургија, машиноградња, електроиндустрија, хемијска, прехранбена, индустрија коже и обуће.

Следећа ствар коју треба напоменути јесте да су све постсоцијалистичке земље кренуле, након промена политичког система, на привредне реформе које су потпуно промениле предходно стање у смислу: промењених својинских односа, прокламованог тржишног система као основе развоја и укинутог административног управљања привредом које је до тада било доминантно, неконтролисаног увоза страног капитала те распродаје природног и створеног друштвеног богатства.

Овакав начин реформи могао би се окарактерисати као „улазак пречицом у богато друштво“, чак „улазак у Европу“, како су то често називали творци нових држава и подела на тлу Европе.

Промене у привредном систему Југославије започеле су пре распада СФРЈ, под називом „Марковићев програм“, који је почео да се спроводи децембра 1989.г. Овај програм није успео јер се ослањао на већ поменути модел у земљама Источне Европе са нагласком на приватизацију друштвене својине и конвертибилност динара без реалних основа у том моменту.

Неопходне привредне и друге реформе у СР Југославији нису могле бити брз, краткорочан процес. По својој суштини све промене су структурног карактера, захтевају дуг временски период и одговарајуће услове. Ипак, економска блокада, односно санкције су условиле потпуно нов приступ реформама у СР Југославији:

а) Санкције су условиле веома неповољан амбијент, материјални и укупни, који је неопходан за спровођење привредне реформе,

б) Готово свим институцијама онемогућено је да прате и каналишу збивања око реформе,

в) Изостала је могућност интензивних комуникација са ближим и даљим окружењем, која је неопходна,

г) Успоравање реформи под теретом санкција у СР Југославији имало је и неких позитивних ефеката:

- није прихваћен неокласични модел као једина парадигма за транзицију, како су то урадиле земље Источне Европе;
- доказало се да су промене могуће и без стране помоћи, које за поједине земље у транзицији значе нови вид економског колонијализма.

3. Реализација транзиције у Србији и последице

Почетком 90-их година XX века Србија је, попут осталих социјалистичких земаља, ушла у период транзиције. Наиме, превођење бивших социјалистичких у тржишне економије представља процес транзиције, који креира нов пословни амбијент и нову институционалну инфраструктуру.

За успешан ток транзиције неопходни су одговарајући макроекономски предуслови, као и процеси који се везују за ниво предузећа. Наиме, тек приватизација предузећа условљава развој финансијских тржишта, која представљају "мозак" тржишних привреда. Наша земља је једна од ретких земаља Централне и Источне Европе у којој је кретање основних економских показатеља годинама бележило негативне трендове. Почетком 90-тих имали смо повољније инфраструктурне услове у односу на друге бивше социјалистичке земље. Међутим, данас, у односу на исте земље, далеко заостајемо. Суштина транзиције је у превођењу привреде из зоне неефикасности у зону ефикасног тржишног пословања. До раста ефикасности долази због чињенице да је власничко управљање ефикасније од невласничког. Такође, приватно предузетништво је ефикасније од посредованог предузетништва.

Транзиција је неопходна да би се дошло до компатибилности са релевантним тржишним привредама. Основни процес изградње интегралне тржишне привреде је приватизација. Међутим, она је потребан, али не довољан услов. Неопходан је развој финансијских тржишта, као и поступна и разумна дерегулација.

Отпочињање процеса транзиције повезано је са низом негативних ефеката као што су пад запослености и пад производње уз истовремени раст цена (транзициона стагфлација). Међутим, искуство показује да је транзициона стагфлација савладана много пре него што су компетентне процене предвиђале²². Штавише, предвиђа се посттранзициони бум на бази пада пореског оптерећења (Чешка), прилива страног капитала (Мађарска) или уравнотеженог платног биланса (Пољска). Занимљиво је да у земљама које су транзициони лидери (нпр. Мађарска и Пољска) није дошло до ревизије остварених резултата приватизације. У нашој земљи, осим што је најављена ревизија приватизације, не постоји општи консензус о фундаменталним питањима уређења привреде и друштва, што отежава ионако мукотрпан пут реформи.

Након десетогодишњих реформи, земље Централне и Источне Европе, у периоду 2001 – 2003. година, остварују позитивне стопе раста реалног бруто домаћег производа (просечна стопа раста ГДП-а је 4,4%), уз стабилност цена (Главни макроекономски показатељи за земље Централне и Источне Европе приказани су у табели 13).

²² Summers, L. (1992), "The next decade in Central and Eastern Europe", in Ch. Clague and G. Rausser (eds.), *The Emergence of Market Economies in Eastern Europe*, Cambridge MA, Blackwell, pp. 25-35.

Табела 13. Главни макроекономски показатељи за земље Централне и Источне Европе²³

Земља	Реални ГДП			Потрошачке Цене			Стопа незапослености			Буџетски дефицит			Платнобилансни дефицит		
	Промене према претх. год. (%)						У %			У % ГДП					
	01	02	03	01	02	03	01	02	03	01	02	03	01	02	03
Естонија	6.5	6.0	4.7	5.6	3.6	1.3	11.7	9.5	10.1	0.2	1.3	0.4	-6.0	-12.2	-15.2
Летонија	7.9	6.1	7.5	2.5	2.0	2.9	12.9	12.6	10.5	-1.6	-3.0	-2.9	-9.6	-7.6	-8.6
Литванија	6.5	6.8	8.9	1.3	0.4	1.2	16.1	13.5	12.7	-1.9	-1.7	-2.4	-4.8	-5.3	-5.7
Пољска	1.0	1.3	3.7	5.3	1.9	0.0	18.5	19.8	19.2	-3.5	-3.8	-4.1	-2.9	-2.6	-2.9
Словачка	3.8	4.4	4.2	7.0	3.3	8.6	19.4	18.7	17.1	-5.4	-7.2	-5.0	-8.4	-8.0	-3.8
Словенија	2.9	2.9	2.3	8.6	7.5	5.6	5.8	6.1	6.5	-2.5	-2.4	-2.0	0.2	1.4	0.5
Чешка	3.1	2.0	2.9	4.5	1.4	0.1	8.0	7.3	7.8	-5.0	-6.7	-7.6	-5.4	-6.0	-6.6
Мађарска	3.8	3.5	2.9	9.1	5.2	4.7	5.6	5.6	5.8	-4.1	-9.2	-4.8	-3.4	-4.0	-6.2
ЕУ-15	1.7	1.1	0.8	2.2	2.1	2.0	7.4	7.7	8.0	-0.9	-1.9	-2.7	0.3	1.0	0.5

Извор: Summers, L. (1992), "The next decade in Central and Eastern Europes", in Ch. Clague and G. Rausser (eds.), *The Emergence of Market Economies in Eastern Europe*, Cambridge MA, Blackwell, p. 35.

Истраживања консултаната ММФ-а²⁴ указују да су земље које су комбиновале макроекономску стабилизацију са обимним структурним реформама биле успешније у савладавању пада производње у почетним фазама транзиције, као и достизању значајног раста производње у наредном периоду. Такође, према истом извору, ове две компоненте стратегије су подједнако значајне за успешност транзиције. Мере макроекономске стабилизације морају бити обезбеђене пре него што се крене са реформама на нивоу предузећа и реформама у финансијском сектору. У Србији је макроекономска стабилност привреде, уз оживљавање привредног раста, још увек неостварљив циљ, а развој тржишне привреде, као основног "производа" транзиције, код нас се свео само на уско тржиште роба и услуга. Према статистичким подацима стопа незапослености је око 30%, а спољно-трговински дефицит је близу половине реалног ГДП-а, те је видљиво да доста каснимо за земљама Централне и Источне Европе.

Искуства земаља у транзицији, а пре свега тзв. транзиционих лидера, имају велики значај за вођење трансформације предузећа у Србији. Анализом одвијања транзиција у тим земљама, односно резултата одређених решења, могла би се избећи или барем ублажити лутања и неповољни ефекти које процес транзиције неминовно доноси са собом. На

²³ European Central Bank; National Statistics; DIW Berlin calculations, 2004.

²⁴ World Economic Outlook, "Focus on Transition Economies", International Monetary Fund, September 2000, pp. 166-167.

почетку транзиције питање приватизације се наметнуло као централно. Очекивања су била да ће приватизација бити покретач свих промена, те да ће довести до брзог побољшања пословања предузећа. Користећи различите моделе и технике, већина земаља у транзицији је већ остварила крупне помаке у приватизацији (велика приватизација је завршена у 10, а мала у готово свим земљама Централне и Источне Европе) и створена је нова битно измењена структура власника, коју чине следеће категорије²⁵:

- држава, и то као непосредни 100% власник, те 100% власник или сувласник корпоративизованог предузећа (директно или преко својих фондова),
- "дисперзирани" оутсајдери,
- инсајдери (радници и менаџери),
- менаџери,
- радници,
- банке (и друге финансијске институције),
- осигуравајућа друштва,
- инвестициони фондови,
- страни инвеститори,
- "блокхолдери" (мањи број појединаца или фирми).

Анализирајући различите основне моделе приватизације и њихов утицај на кључне економске и друге перформансе предузећа током транзиције, консултанти Светске банке су дошли до закључака, који се могу сублимирано приказати на следећи начин:

Табела 14. Оцена ефеката различитих основних модела приватизације

Ефекти	Метод		
	Продаја Оутсајдерима	Продаја (подела) Инсајдерима	Масовна (ваучерска) приватизација
Боље управљање предузећем	+	-	?
Бољи приступ изворима капитала	+	-	?
Пораст прихода државе	+	-	-
Брзина спровођења	-	+	+
Праведност	-	?	+

Извор: Djankov, S. (2000), "Enterprise Restructuring in Transition: A Quantative Survey", World Bank Working Paper, p. 33.

Ниједан од презентираних основних модела није без недостатака. При томе, консултанти су оценили да метод продаје аутсајдерима можда има најмање недостатака и то пре свега кад је у питању унапређење перформанси пословања предузећем (а што је у великој мери иницирано формирањем нове, одговарајуће структуре власника). Анализом утицаја нових власника на процес реструктурирања предузећа током транзиције на основу спроведених емпиријских истраживања²⁶ могли би се извести следећи закључци:

1. Највећу ефективност у предузимању процеса реструктурирања показују страни инвеститори, инвестициони фондови и "блокхолдери". Са друге стране, највећу

²⁵ Djankov, S. "Enterprise Restructuring in Transition: A Quantative Survey", World Bank Working Paper 2000, pp. 32-33.

²⁶ Djankov, S: "Enterprise Restructuring in Transition: A Quantative Survey", World Bank Working Paper 2000, p. 33.

инертност у предузимању промена показује држава, а затим дисперзирани оутсајдери и радници;

2. Изненађујућа је чињеница да се држава, као сувласник делимично приватизованог или корпоратизованог предузећа, показала као знатно успешнија у процесу реструктурирања него инсајдери, радници или дисперзирани оутсајдери, остварајући перформансе на ниво реструктурирања изведеног од стране банака или менаџера;
3. Страни инвеститори су се показали као веома успешни власници, са огромним позитивним ефектима на раст продуктивности, обима производње, инвестиција у предузеће и сл. Донекле изненађење представља и чињеница да су запажени и позитивни ефекти на пораст запослености у дужем периоду. Наиме, преузимање предузећа од стране иностраних инвеститора је, по правилу, доводило до значајне редукције броја запослених. Међутим, након спроведених промена, инвестиционих улагања и оспособљавања предузећа за конкурентно пословање на светском тржишту, запажа се тенденција пораста запослених и у овим предузећима;
4. Инсајдерска приватизација у већини земаља у транзицији није показала значајније позитивне ефекте на пословање. Међутим, и ту су искуства веома различита, тако да велики број фирми из Словеније, које су приватизоване од стране радника и менаџера, показују видан (мада спори) напредак у погледу реструктурирања пословања;
5. Искуства земаља у транзицији упућују на закључак да брзина, па и ефективност процеса реструктурирања, у великој мери зависи од структуре власника, мада су искуства различита и значајно варирају од предузећа до предузећа, и од земље до земље, ипак, генерално гледано, концентрација власништва и посебно увођење страних инвеститора има снажан позитиван ефекат на реструктурирање пословања.

3.1 Централно-плански систем и нужност процеса транзиције

После Другог светског рата привредни системи европских социјалистичких земаља ослањали су се, уз мање модалитете, на централно-плански систем. Изразити пример ове врсте је бивши Совјетски Савез, где је после Лењинове смрти Стаљин напустио концепцију НЕП-а, те се је развио систем у коме је привредом и целим друшвом доминирала политичка бирократија са потпуним монополом власти. Фактори производње били су у државној својини, централно планирање је био механизам координације економске активности, док је целокупни привредни живот био под контролом Комунистичке партије. Међу више од 20 државних комитета, најзначајнији за планирање и управљање националном економијом су били Госплан (Државна планска комисија), Госснаб (Државни комитет за материјално-техничко снабдевање), Госбанк (Државна банка), Гасстрои (Државни комитет за изградњу) и Централна статистичка администрација. Госплан је, иако одговоран Савету министара Совјетског Савеза, био најважнији орган државне економске бирократије и имао је задатак да координира планове министарстава тако што је састављао билансе²⁷.

Систем доношења одлука у централно-планском моделу привреде је нужно повезан са значајним степеном централизације у одлучивању. Све одлуке доношене су у једном центру који је концентрисао потребне информације за остваривање планских циљева. Предузећа су била само производно-техничке експозитуре државе која су стриктно извршавала задатке виших нивоа одлучивања. Обзиром да је систем морао да контролише свако предузеће, а које има своје службе које морају постојати, систем је замишљен да постоји само мали број таквих служби које су предствљале фиксни трошак, који могу да поднесу само велика предузећа. Зато је непостојање малих предузећа представљало велику празнину у структури привреде, што је умногоме доприносило опадању ефикасности привреде.

Осим тога, крупан недостатак система алокације у централно-планском моделу привреде биле су произвољно одређене цене, које су одражавале политичке и социјалне циљеве, а не односе између понуде и тражње. Уз такве цене је у једним секторима долазило до трајних дефицита у тражњи, а у другим до акумулирања залиха. Закони понуде и тражње били су на неки начин игнорисани, те су се цене вантржишно одређивале.

²⁷ Митровић, Бранислав: "Економика транзиције", Економски факултет, Ниш 2003.г, стр.17.

Наведене негативне последице кругог централизованог одлучивања, уз бројне инвестиционе промашаје, несклад између виших нивоа одлучивања и нижих нивоа остваривања задатака, довели су овај модел привреде непријемчивим изазовима научно-техничког прогреса и интензивном начину привређивања.

Југославија се после Другог светског рата развијала у различитим привредно-системским оквирима, од система централно-планске привреде са доминантним државним обликом својине, до увођења самоуправљања 50-тих година, када се почело са афирмацијом друштвене својине и уважавањем законитости робне производње²⁸. Већ 1952 године Југославија је остварила заокрет од централно-планске на планско-тржишну привреду, где је предузећима дата већа аутономија у доношењу економских одлука. Тај систем је познат као модел социјалистичке тржишне привреде или самоуправни модел, а њега карактеришу: друштвена својина над производним средствима, самоуправљање произвођача у основним јединицама система, тржишни механизам и глобално планирање. Предузећа су овим моделом добила пуну слободу одлучивања о начину и програму производње, као и о начину комбиновања фактора производње. Самоуправни модел привреде дозвољава деловање тржишних механизма у социјалистичкој привреди, не дирајући темељне одреднице везане за друштвену својину.

Ако занемаримо разлике, све социјалистичке земље повезује иста судбина. Оне су припадале социјалистичком генотипу привреде и све су у исто време крајем осамдесетих и почетком деведесетих година доживеле крах. Њихова заједничка карактеристика огледа се у њиховим институционалним опредељењима. Крах социјалистичких привреда десио се када су оне ушле у етапу свога развоја у којој нису биле у стању да обезбеде ни просту репродукцију. Немогућност просте репродукције произилазила је из ниског нивоа стопа раста које су биле дошле до нултог нивоа. Социјалистичке привреде биле су зависне од кредитног финансирања. Опадајуће стопе раста, опадање продуктивности, структурни дебаланси у спољнотрговинским разменама, гомилање спољног дуга, незапосленост, инфлација, растуће разлике у регионалном развоју, елементи су који су довели до краха социјалистичких привреда.

Југославија је једина земља која је имала практично искуство у вишедеценијском прелазном периоду од коадне ка тржишној привреди, а ту се мисли на промене основних привредно-системских одредница: својински систем и напуштање државне својине; координациони механизам са значајним елементима тржишног регулисања економске активности; мотивациони систем који везује зараде са резултатима привређивања радника, као и систем децентрализованог одлучивања.

Поред наведеног, не могу се заобићи ни промашаји, нарочито у виду привредно системских решења која се односе на Устав из 1974.г. и Закон о удруженом раду из 1976.г, мада се и поред тога постепено развијало и ширило тржиште робе, постојала је одређена конкуренција, предузећа су у већој мери била самостална у свом пословању, зараде су одражавале остварене резултате на тржишту. У складу са тим, Југословенска привреда је

²⁸ Н. Чобелић, Југословенски економски систем у историјској ретроспективи, зб. Југословенски модел социјалистичке привреде (тржишног социјализма): теоријска заснованост и могућност операционализације, САНУ, Београд, 1991. стр. 14.

остварила већи степен интегрисаности у међународној подели рада у односу на привреду са централно-планским моделом, те стекла значајна искуства у пословању на светском тржишту. Југославија је била прва социјалистичка земља са којом је ЕЕЗ 1968.године склопила трговински споразум, а са ЕФТА декларацију о сарадњи 1983.године. У том смислу били смо двадесет година испред свих земаља у Источној Европи.

Крајем двадесетог века социјализам као друштвено уређење и привредни модел престао је да буде алтернатива капиталистичком привредном моделу. Главни узрок његовог урушавања била је неефикасност система и одсуство мотивације код радника. Иако су званичне статистике приказивале раст привредне активности који је некада превазилазио стопе раста развијених тржишних привреда, није се радило о здравом расту. То није био раст који ствара, већ раст који уништава вредност предузећа. Директно државно администрирање, а затим и самоуправљање, одредили су нашу економску историју после Другог светског рата. У таквом економском систему није постојала јасна и директна веза између резултата и вредновања рада. Последишно, лични доходи су се у потпуности отуђили од створене вредности и оствареног успеха. Такво стање водило је ниској мотивацији, а она ниској продуктивности. Фактичко стање се није признавало, па је покренут процес "социјализације губитака". Такав став и однос према предузећима лошег финансијског здравља имао је домино ефекат на јака предузећа. Сумарни ефекат претходних процеса довео је до урушавања социјализма и одустајања од тзв. "социјалистичке парадигме".

3.2. Узроци и циљеви транзиције

Транзиција се као појам пре његове савремене употребе среће у три случаја. Бухарин је под „економиком прелазног периода” имао у виду прелазак из капитализма у социјализам. Други пут га је користио Доб за описивање преласка феудализма у капитализам. Трећи пут је коришћен после Другог светског рата за означавање прелажења ратних на мирнодопске привреде. У последња два подразумевао се прелазак са нетржишног у тржишни систем.²⁹

У савременој економској теорији могу се срести најчешће следећа два схватања транзиције: Прво полази од става да је пројекат транзиције ослоњен на новија сазнања економске теорије која потичу из седамдесетих и осамдесетих година. Представници овог схватања имају у виду промене у систему и економској политици којима се функционисање савремених привреда и друштва прилагођава постојећим развојним условима и захтевима. Ради се о привредама које су традиционално биле формиране као економије са одлучујућом улогом тржишта и са преовладавајућом приватном својином.

Друго схватање је уже зато што транзицију ситуира у постсоцијалистичке земље Источне, Централне и Југоисточне Европе. Представници овог схватања сматрају да се ради о прелазном периоду кроз који те земље треба да прођу на свом избављењу из дубоке и опште кризе и прикључе се демократским и економски ефикасним друштвима. За постсоцијалистичке земље на почетку транзиције теже је било питање како него питање

²⁹ Митровић, Бранислав: “ Економика транзиције“, Економски факултет, Ниш 2003. г, стр. 45-53.

коме циљу треба да теже. Требало је одабрати комплекс сложених и међузависних активности у вези са спровођењем пројекта транзиције. Транзиција има смисла искључиво под условом да се тачно зна шта прелази и из кога у које стање, то је према Корнаи-у прелаз од некуда ка нечем познатом, што значи да се ради о процесу који има свој циљ и који је јединствен у општем правцу³⁰.

Сматра се да постсоцијалистичким земљама узор треба да буде развијено демократско друштво, а никако експериментисања на друштвеном организму, што даље значи да „пракса развијених друштава мора имати предност над идеолошким догмама и утопијским доктринама... јер наука и пракса данас не познају суштински нову и бољу друштвену организацију у односу на развијена друштва Запада”³¹. Зато се под транзицијом подразумева стварање суштински новог друштвеног система, али не и суштински новог у односу на развијене земље Запада. Дакле, закључак је да се као циљ транзиције намеће плуралистички тип друштва, каква су данас развијена демократска друштва.

³⁰ Исто

³¹ Исто

3.3. Привреда Србије у транзицији (1994-2007.г.)

Србија је започела процес транзиције крајем осамдесетих година, али су се тек после 2000. године, укидањем „спољњег зида” санкција према нашој земљи и нормализацијом односа са међународним политичким, економским и финансијским организацијама, стекли услови за интензивирање тржишних реформи и постизање динамичног и квалитетног економског раста и развоја. Процес транзиције у Србији после 2000. године текао је по моделу „реформа уз раст”, а не „реформа па раст”³².

Кретање стопа економског раста у дужем временском интервалу пружа одређене индикације о квалитету оствареног повећања производње. Конфигурација југословенских стопа раста била је неповољна са становишта квалитета раста. Корени кризе у ствари сежу у оне године када су стопе раста биле прилично високе али које очигледно нису имале ваљано економско покриће. Највећи пад друштвеног производа забележен је 1993.г (- 29,6%) као и 1999.г (-23,2%) из разлога хиперинфлације и санкција, као и НАТО агресије 1999. Јасно је да опадање друштвеног производа није толико узроковано интерним колико екстерним факторима, тако да га не можемо строго везивати за фазу транзиционе рецесије. Почев од 2000.г. почиње мирнија фаза у динамици друштвеног производа, што може бити индикатор правилно вођене економске политике у новијем периоду.

У савременој теорији привредног развоја питање структурних промена заузима централно место као критеријум за оцену достигнутог степена развоја. У наредној анализи поћи ћемо од поделе читаве привреде на три групе делатности: индустрију, пољопривреду и остале делатности.

Табела 15. Бруто домаћи производ Србије (тросекторски модел)

	1995	2000	2005
БДП (у мил \$)	28.673	10.855	29.493
Структура по делатностима (%)	100	100	100
Индустрија	37,9	33,6	27,9
Пољопривреда	19,4	19,9	14,6
Остале делатности	42,7	46,5	57,4

Извор: UNCTAD, 2007.

³² Аранђеловић, Зоран:“ Национална економија“, Економски факултет, Ниш 2008.г, стр. 141.

Из табеле можемо приметити да структура формирања друштвеног производа у Србији личи на структуру модерних тржишних привреда, где удео „осталих делатности“ доминира, затим следи индустрија и на крају пољопривреда која учествује са најмањим процентом у стварању друштвеног производа. Такође се примећује тренд опадања учешћа пољопривреде и индустрије у стварању укупног друштвеног производа земље, а у исто време се бележи перманентан раст „осталих сектора“ односно услужног сектора у стварању друштвеног производа земље. У периоду 2001-2005. године остварен је динамичан раст БДП по просечној годишњој стопи од 5,2%. Структура бруто додате вредности мењала се у корист услуга. Удео услуга у бруто додатој вредности у периоду 2000-2005. године је порастао за 7,7 процентних поена, као резултат високог просечног раста трговине на велико и мало и саобраћаја и веза који у 2005. години у структури услуга учествују са 43,8% (трговина 22,1% и саобраћај 21,7%). У истом периоду удео индустрије значајно опада и то за 5,9 процентних поена. Удео прерађивачке индустрије у бруто додатој вредности мањи је за 5,1 процентних поена и у 2005. години износи 18,7%, што је резултат реструктурирања и својинске трансформације индустријских предузећа. Пољопривреда, једна од битних компоненти привредног развоја Републике Србије, задржала је своје учешће од 15,3% са одређеним варијацијама на више у петогодишњем периоду.

Табела 16: Структура бруто додате вредности Републике Србије у периоду 2000-2005.г.

Година	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Пољопривреда, лов и шумар И риб	15,6	17,7	17,0	15,7	17,0	15,3
Индустрија	30,3	28,5	27,5	26,2	25,6	24,4
Вађење руда и камена	2,2	2,0	1,9	2,0	1,9	1,8
Прерађивачка индустрија	23,8	22,3	21,5	20,0	19,9	18,7
Производња ел.ен., гаса и воде	4,3	4,2	4,1	4,2	3,9	3,9
Грађевинарство	5,1	4,2	3,9	4,3	4,0	3,6
Услуге	49,0	49,5	51,6	53,9	53,3	56,7
Трговина на велико и мало, оправке	7,6	8,1	9,2	10,1	10,9	12,5
Хотели и ресторани	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	1,0
Саобраћај, складиштење и	8,0	9,1	9,2	10,0	10,6	12,3

везе						
Финансијско посредовање	7,0	6,3	7,0	7,5	7,6	8,4
Послови са некретнинама, изнајмљивање	10,1	9,9	10,0	10,1	9,4	9,2
Остале услуге	14,9	14,8	14,9	14,9	13,9	13,2
Бруто додата вредност	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Извор: РЗС.

Више од три четвртине БДВ индустрије (76,6%) остварује се у области прерађивачке индустрије. Просечан пад од 0,8% у периоду од 2001-2005. године последица је транзиционих процеса у овој области. Међутим, овај процес се различито одразио на поједине делатности. Највећи пад забележен је у подсекторима: текстилна индустрија, производња коже, предмета од коже и обуће и дрвна индустрија. Највећи утицај на формирање БДВ прерађивачке индустрије има производња прехранбених производа, пића и дувана (учешће 31,4%), затим производња хемикалија и хемијских производа (12,9%) и производња метала и металних производа (10,0%), што значи да преовлађују ниско и средње технолошке индустрије. Пропулзивне, односно високо технолошке индустрије генеришу свега око 14% бруто додате вредности прерађивачке индустрије. У 2005.г. прерађивачка индустрија и пољопривреда формирају скоро половину друштвеног производа Републике. Посебно је значајно истаћи и значај повезаности домаће пољопривреде, која је уједно и главна сировинска база прехранбене индустрије.

У складу са привредном структуром, српску привреду одликује ресурсно интензиван и ниско технолошки интензиван извозни асортиман. У извозној структури се налазе традиционалне групе производа, које карактерише низак ниво специјализације и готово непромењена ниска конкурентска позиција ових група производа. Пропулзивне делатности у извозу прерађивачке индустрије учествују са свега 12,5%. Процес реструктурирања различито је дисперзован на микронивоу. Извозно усмерена приватизована предузећа су успешнија од оних у државном власништву. Међутим, приватизацијом се није још створила нова вредност нити је дошло до конципирања развојне експанзије. Током досадашњег процеса транзиције уочава се спорост у прилагођавању привреде савременим токовима. Сектори који су највише допринели расту укупне индустријске производње у 2007.г. а које називамо лидерима индустријске производње јесу производња прехранбених производа и пића, производња основних метала, производња намештаја, производња машина и уређаја осим електричних, производња производа од неметала, издавање, штампање и сл. Ови се лидери у 2007.г. не издвајају по изузетно високим стопама раста у односу на остатак прерађивачке индустрије као што је то био случај ранијих година.

Табела 17. Производња индустријских производа по намени у Србији, 2005.-2007.г.

	Индекс 2005.	Индекс 2006.	Базни индекс (јан-сеп 2005.)	Учешће (2006.)
Укупно	100,6	104,7	112,5	100
Енергија	103,9	102,5	110,6	23,6
Инвест.добра	74,2	90	69,3	7,5
Интермедијална добра	104,9	106,7	131,1	32,2
Интерм.добра без осн. метала	101,5	101,3	99,9	24
Потрошна добра	101,6	112	127,6	36,7
Потр. добра без прехрамб.инд.	96,3	128,3	138,5	14,1

Извор: „ Квартални монитор бр.10“, Фонд за развој економске науке, Београд 2007, стр.40.

- 1) Вађење угља, сирове нафте и гаса, електо и водопривреда
- 2) Производња металних производа (осим машина), производња машина и уређаја (осим електричних), производња канцеларијских и рачунарских машина, радио ТВ и комуникационе опреме, прецизних и оптичких инструмената, производња моторних возила и приколица и производања осталих саобраћајних средстава.
- 3) Руде метала, неметала, камен. Текстилна предива и тканине, производи од дрвета и плуте (осим намештаја), целулоза, папир, производи од гуме и пластике, производи хемијске индустрије (осим фармацеутске и производа кућне хемије), петрохемија, грађевински материјал, основни метали, подсектор производње металних производа (осим машина), електричне машине и апарати и подсектор рециклаже.
- 4) Производи прехранбене индустрије, дувански производи, одевни предмети, производи од коже, обућа, производи издавачке делатности, производи фармацеутске индустрије и кућна хемија, намештај и остали производи.
- 5) Учешће у укупној индустријској производњи

Свој статус међу лидерима учврстила је производња машина и уређаја, осим електричних која припада групацији производње инвестиционих добара, а занимљиво је истаћи да је та групација била највећи губитник у процесу транзиције.

Отварање економије Србије је утицало на успостављање нове структуре индустријске производње. Производња интермедијарних добара је добрим делом приватизована и успела је да врло брзо нађе тржиште и оствари висок раст. Производња инвестиционих

добра међутим, није била у стању да се одмах избори са ино-конкуренцијом те је њихова производња далеко испод нивоа који је забележен у 2002.г. У 2007. години је по први пут евидентиран раст индустријске производње инвестиционих производа јер је приведен крају процес тржишног прилагођавања ове производње.

Пољопривреда Србије спада у ред оних које се могу похвалити релативно богатим ресурсима. По величини и квалитету пољопривредног земљишта и квалитету осталих параметара везаних за ову делатност, Србија спада у сам европски и светски врх. У свим стратегијама развоја пољопривреда се бележи као једна од најзначајнијих компаративних предности Србије. Преглед важнијих индекса пољопривредне производње приказаћемо у следећој табели.

Табела 18: Индекси пољопривредне производње (предходна година =100)

Година	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Пољопривреда укупно	96,6	92,8	119,5	95	99,7
Билна производња	95,8	83,2	143,9	94,1	97,4
Ратарство и повртарство	95,3	74,2	156,3	98,4	92,9
Воћарство	95,2	164,7	102,8	75,5	126,8
Виноградарство	103,7	114	94,3	56,7	149,4
Сточарство	101,8	98,1	99,6	102,3	97,4
Говедарство	100,1	98,8	99,7	102,3	97,4
Свињарство	103,6	94,7	96,7	103,3	93,1
Овчарство	103,7	120,3	98,1	101,4	102,5
Живинарство	100,2	96,6	109,1	102,8	102,3

Извор: З. Аранђеловић, Национална економија, Ниш 2008.г, стр. 166.

Производња ратарских култура доминира у укупној пољопривредној производњи и поред веома добрих услова за воћарску производњу. Осим тога највећи део асортимана пољопривредних производа могао би носити веома важну етикету у међународној размени „ еко“. Пољопривреда и село имају изузетну улогу у укупном привредном развоју Србије, о чему говори податак да пољопривреда учествује са око 35% у стварању укупног друштвеног производа земље. У структури вредности пољопривредне производње 58% потиче из билне производње док 42% потиче из сточарске производње. Код сточарске производње најзаступљеније су сточарске гране говедарство и свињарство, иако постоје неискоришћене могућности за развој осталих видова сточарске производње.

Примарна пољопривредна производња и технолошки ниво опремљености капацитета прехранбене индустрије су добра претпоставка за већу извозну експанзију аграра Србије, па ћемо илустрације ради приказати неке податке о извозу где се најконкретније може уочити значај пољопривредне односно прехранбене индустрије наше земље.

Табела 19: Извоз Републике Србије (2003-2007.) према производном принципу, у млн евра и %

	2003		2007		Раст 2007/2003	Доприноси расту
	Износ	Структура	Износ	Структура		
Прерађивачка индустрија	2,285.1	100.0	6,050.2	100.0	164.8	164.8
Прехрамбени производи и пиће	423.9	18.6	961.4	15.9	126.8	23.5
Дувански производи	7.0	0.3	21.4	0.4	205.7	0.6
Текстилна предива и тканине	73.5	3.2	191.4	3.2	160.4	5.2
Одевни предмети и крзно	121.3	5.3	202.9	3.4	67.3	3.6
Кожа и предмети од коже, обућа	83.3	3.6	161.3	2.7	93.6	3.4
Прерада и производи од дрвета и плуте	57.2	2.5	141.6	2.3	147.6	3.7
Целулоза, папир, прерада папира	46.7	2.0	131.0	2.2	180.5	3.7
Издавање, штампање, репродукција	16.3	0.7	56.9	0.9	249.1	1.8
Кокс и деривати нафте	40.5	1.8	77.1	1.3	90.4	1.6
Хемикалија и хемијски производи	215.7	9.4	633.8	10.5	193.8	18.3
Производи од гуме и пластике	195.8	8.6	424.0	7.0	116.5	10.0
Производи од осталих минерала	63.7	2.8	136.0	2.2	113.5	3.2
Основни метали	274.8	12.0	1,409.4	23.3	412.9	49.7
Метални производи, осим машина	47.6	2.1	211.9	3.5	345.2	7.2
Остале машине и уређаји	140.1	6.1	412.0	6.8	194.1	11.9
Канцеларијске и рачунске машине	2.9	0.1	33.5	0.6	1,055.2	1.3
Друге електричне машине и апарати	52.8	2.3	256.5	4.2	385.8	8.9
Радио, ТВ и комуникациона опрема	11.0	0.5	42.7	0.7	288.2	1.4
Прецизни и оптички инструменти	14.5	0.6	50.2	0.8	246.2	1.6
Моторна возила и приколице	52.3	2.3	121.2	2.0	131.7	3.0
Остала саобраћајна средстава	267.0	11.7	95.5	1.6	-64.2	-7.5
Намештај и слични производи	57.3	2.5	142.9	2.4	149.4	3.7
Рециклажа	19.9	0.9	135.6	2.2	581.4	5.1

Извор: Стратегија повећања извоза Републике Србије за период 2008-2011.г, стр. 8.

Ипак, морамо навести нека ограничења која су негативно утицала на ефикасно укључивање на међународно тржиште агроиндустријских производа а то су: сиромашан асортиман, непотпуно коришћење капацитета у пољопривредној и прехранбеној индустрији, колебање квалитета производа, споро прилагођавање тржишним критеријумима привређивања, амбалажа и паковање, непостојање дугорочног уговорног односа између прехранбене индустрије и произвођача сировина.

Остале делатности подразумевају терцијарни сектор, који у развијеним тржишним економијама учествује са највећим процентом у стварању БДП-а. Последњих година евидентан је пораст укупног броја туриста и броја ноћења у Републици, како домаћих, тако и страних. Ипак, чињеница је да Србија није ни изблиза искористила потенцијале у туризму као једној од најперспективнијих терцијарних делатности. Главни елементи туристичке понуде у Србији јесу: планински, бањски, транзитни и ловни туризам. Што се тиче грађевинских услуга евидентиран је узлазни тренд, што се јасно види у следећој табели.

Табела 20: Укупна вредност грађевинских радова у Р. Србији у периоду 2003.-2006.г.

	2003.	2004.	2005.	2006.
Укупно	70667534	98428944	123780999	157324232
Зграде	38128995	51835995	68150929	78071632
Стамбене зграде	25575251	31729175	38793254	42482785
Нестамбене зграде	12553744	20106820	29357675	35588847
Остале грађевине	32538539	46592949	55630070	79252600
Саобраћајна инфраструктура	22447129	32975932	41889229	58541303
Цевоводи, комуникациони и ел. водови	8201045	10952746	11251437	16407936
Сложене индустријске грађевине	1367547	1838392	1808238	3004526
Остале непоменуте грађевине	522818	825879	681166	1298835

Извор: Извор: З. Аранђеловић, Национална економија, Ниш 2008, стр. 170

Ако посматрамо трговину на мало примећујемо узлазни тренд, док угоститељство последњих година бележи малу стагнацију, што је на неки начин и одраз стандарда становништва што се може видети из наредне табеле.

Табела 21: Кретање трговине на мало и угоститељства у Србији у периоду 1997.-2006.г.

Година	Трговина на мало		Угоститељство	
	Вредност промета (у мил.дин)	Индекси реалног промета,2005=100	Вредност промета (у мил.дин)	Индекси реалног промета,2005=100
1997.	31421	53	3221	107,3
1998.	43521	56,5	4559	109,3
1999.	52174	36,6	5002	86
2000.	104339	40	11751	98,2
2001.	227294	47,9	21670	99,3
2002.	309455	59,4	26611	100,2
2003.	367741	67	29733	101,3
2004.	474960	79,1	32,141	102,6
2005.	698854	100	37330	100
2006.	845613	107,7	37853	83,3

Извор: Исто

Подаци у табели указују да се вредност трговине на мало у 2006.г. готово удвостручила у односу на 2004.г, док се вредност промета угоститељства у 2006.г. утростручила у односу на 2000.годину. Квалитет привредног раста је повезан процесом транзиције, али и са актуелном светском економском кризом. Од транзиције се очекивало да омогући повратак привредног раста, али и промену његовог квалитета, јер се показало да су карактеристике повећања производње битне исто као и брзина привредне експанзије.

Привреду наше земље у периоду 2001–2008. карактерише динамично повећање бруто домаћег производа по просечној годишњој стопи од 5,4%, стопа раста остварене у 2007.г години износи (6,9%). Као резултат економског раста, који је постигнут у Србији од 2000. до 2008. године, ниво ГДП-а *per capita* се осетно повећао и достигао готово 4.700 евра. За међународна поређења степена економске развијености земље могу се користити подаци Светске банке о висини бруто националног дохотка (Gross National Income – ГНИ)

пер capita. Они откривају да је ГНИ по становнику у Србији 2007. године износио 4.730 долара, што нас је сврстало међу земље са вишим средњим нивоом дохотка, заједно са Хрватском (10.460), Црном Гором (5.180) и Босном и Херцеговином (3.790). Македонија и даље има нижи средњи ниво дохотка (3.460), док се Словенија одавно прикључила индустријализованим земљама са високим нивоом дохотка (20.960 долара). За 2007. годину расположиви су и подаци о висини бруто националног дохотка по становнику у међународним доларима. Сходно очекивањима, тај износ је већи у нашој земљи (10.220 долара), као и у другим државама насталим на простору бивше Југославије.

Табела 22. Основни показатељи макроекономских кретања у Србији у периоду 2001.–2008.г.

Година	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
ГДП, млрд Еура	12,8	16,0	17,4	19,1	29,4	23,5	29,5	34,3
ГДП пер capita у Еур	1.709	2.138	2.328	2.556	2.736	3.174	4002	4651
ГДП, реални раст у %	5,6	3,9	2,4	8,3	5,6	5,2	6,9	5,4
Цене на мало, крај периода %	40,7	14,8	7,8	13,7	17,7	6,6	10,1	6,8
Дефицит робне размене у млрд ЕУР	-2,8	-3,8	-4,1	-5,8	-4,8	-5,4	-7,1	-8,2
Дефицит текућег рачуна без донација % ГДП	-7,6	-11,5	-9,6	-14,1	-10,1	-13,1	-16,2	-
СДИ, нето, мил Еур	184	502	1.206	777	1.245	3.492	1.821	1821
Спољни дуг, млрд Еур	12,6	10,8	10,9	10,4	13,1	14,9	17,8	21,8

Извор: Израчунато на основу података ПЗС, World Bank, World Development Report 2009 Reshaping Economic Geography, The World Bank, Washington, D.C., 2009, pp. 352-353.

Према проценама Европске банке за обнову и развој, ниво ГДП-а у земљама у транзицији превазилази у просеку за 20% одговарајући ниво из 1989. године, када је започео процес тржишних реформи у овом делу света. Србија је, међутим, достигла тек нешто више од 70% свог бруто домаћег производа из стартне 1989. године.

За период 2001–2008. карактеристична је релативна ценовна стабилност у нашој земљи. Инфлација је, мерена ценама на мало, смањена са 40,7% у 2001. на 6,8% у 2008. години. Ово је веома позитиван резултат, посебно ако се узме у обзир чињеница да је остварен у условима исправљања ценовних диспаритета. Евидентно је да су последњих година забележене цикличне флукуације у кретању инфлације у Србији, па је изостао одржив једноцифрен раст цена као кључни индикатор макроекономске стабилности.

Дефицит текућег платног биланса представља основну макроекономску неравнотежу у нашој земљи. Он је резултат високог спољнотрговинског дефицита, који је проузрокован знатно већим увозом од извоза робе. Низак извоз привреде Србије представља главни ризик њене спољне задужености. Вредност спољног дуга преко два пута премашује вредност годишњег извоза робе и услуга. Са изузетком 2001. године, спољни дуг се константно кретао око 60% бруто домаћег производа, мада је у апсолутном смислу знатно порастао (за више од 9 милијарди евра у односу на почетак посматраног периода).

Са структурног аспекта, у периоду 2001- 2008. забележен је динамичан раст сектора услуга у Србији, који је праћен повећањем његовог удела у бруто додатој вредности (БДВ) са 55,7% на 64,2%. Посебно велики раст учешћа остварили су: телекомуникације, трговина на велико и мало, као и сектор финансијских услуга. У исто време, забележен је пад учешћа индустрије са 24,8% на 20,4%, док је сектор пољопривреде, смањио свој удео у БДП са 15,7% на 11,8%³³.

У односу на ЕУ, економску структуру Србије карактерише шест пута веће учешће пољопривреде у бруто додатој вредности 2008. године, док је учешће индустрије на нивоу просека у посматраној групи земаља, а учешће услуга испод просечног нивоа који износи 71,8%.

Структура запослених и зараде у Србији. Проблеми који су дужи низ година пратили нашу привреду узроковали су негативан тренд запослености. Домаћа предузећа се тешко привикавају на праву конкуренцију и глобалне токове, па је резултат тога манифестован кроз опадање производње, инвестирања и пораст незапослености. Процеси власничке трансформације и реструктуирања некадашњих гиганата открили су привидну запосленост која је оптеретила државни буџет и резултирала растом незапослености последњих година.

Ограничења креирању нових радних места представљају слаб прилив страних директних инвестиција и велики утицај политике на привредне токове. Приметан је значајан раст незапослености, који је 2007.г. достигао ниво од преко 20%, односно највећи ниво незапослености у Европи.

³³ Јовановић Гавриловић, Биљана: “Глобална криза, квалитет привредног раста и транзиција у Србији“, Транзиција у Србији и глобална економска криза, Редактор Божидар Церковић, Младен Ковачевић, Економски факултет, Београд, 2009, стр.61-82.

Табела 23: Запослени по областима класификације

	2004	2005	2006
Република Србија укупно	1.580140	1.546471	1.471750
Пољопривреда, шумарство и водопривреда	68896	63887	58336
Рибарство	1177	1177	1059
Вађење руда и камена	32120	30552	28664
Прерађивачка индустрија	483654	459950	420957
Произв.ел.енергије, гаса и воде	46470	45555	43676
Грађевинарство	88274	88063	85512
Трговина на велико и мало,оправка	208279	204730	197808
Хотели и ресторани	27869	26964	24736
Саобраћај, складиштење и везе	119028	115961	110161
Финансијско посредовање	29381	29264	29979
Послови с некретнинама, изнајмљивање	58895	62942	67139
Државна управа и социјално осигурање	70847	71119	69065
Образовање	131101	129149	125437
Здравствени и социјални рад	164743	166174	157720
Друге комуналне и личне услуге	49412	50992	51503

Извор: др Зоран Аранђеловић, Национална економија, Економски факултет, Ниш 2008.

Примећујемо да је број запослених опадао из године у годину. Највећи број запослених је у прерађивачкој индустрији, који се у 2006.г. у односу на 2004. смањио за 62.697. У трговини се број запослених у 2006. у односу на 2004. годину смањио за 10.471. Као што се може закључити, читава армија незапослених за кратак временски период појавила се на тржишту рада.

Што се тиче просечних зарада, евидентиран је њихов значајан пораст од 2000.године па наовамо, поготово њиховог номиналног износа. Оно што охрабрује, јесте пораст реалних просечних зарада, што је један од индикатора благог пораста стандарда становништва.

Табела 24: Запосленост и зараде у Републици Србији у периоду 1997.-2006.г. (у дин.)

Година	Број запослених (у 000)	Број незапослених (у 000)	Просечна бруто зарада	Просечна нето зарада
1997	2630	750	1325	798
1998	2357	769	1703	1052
1999	2153	736	1992	1261
2000	2097	722	3799	2389
2001	2102	769	8739	5375
2002	2067	843	13260	9208
2003	2040	947	16612	11500
2004	2050	945	20555	14108
2005	2069	992	25514	17443
2006	2021	1005	31745	21707

Извор: „Статистички билтен „ Народна банка Србије, Београд, 2007.

Из приказане табеле можемо закључити да су се бруто зараде у 2006.г. повећале за два и по пута у односу на 2000 годину, док се број незапослених у 2006.г. повећао за 283 000 у односу на 2000.годину. Као резултат транзиционих процеса, укупна запосленост у Србији током периода 2001–2008. опадала по просечној годишњој стопи од 0,6%. Пад запослености настао је због смањења броја радника у предузећима, задругама, установама и другим организацијама, док је број приватних предузетника и оних који су код њих запослени растао по просечној годишњој стопи од 7,9%³⁴.

³⁴ Исто, стр.30.

Табела 25: Просечне нето зараде по областима у Републици Србији у периоду 2005-2006.г.

	2005	2006
Република Србија укупно	17443	21707
Пољопривреда, шумарство и водопривреда	13835	17683
Рибарство	16341	16137
Вађење руда и камена	20989	26739
Прерађивачка индустрија	13945	17710
Произв.ел.енергије, гаса и воде	24369	28994
Грађевинарство	15235	19195
Трговина на велико и мало,оправка	15498	19863
Хотели и ресторани	12000	14678
Саобраћај, складиштење и везе	20341	24724
Финансијско посредовање	38852	48896
Послови с некретнинама, изнајмљивање	22007	25387
Државна управа и социјално осигурање	22633	27630
Образовање	18550	22583
Здравствени и социјални рад	18328	22334
Друге комуналне и личне услуге	19693	23099

Извор: „Статистички годишњак Србије“, Републички завод за статистику, Београд, 2007.

У 2006.г. највеће просечне зараде остварене су у производњи дуванских производа, финансијском посредовању, ваздушном саобраћају и пословима са некретнинама, док су најниже у производњи одевних предмета и крзна, производњи и преради дрвета и производњи намештаја. Ово још једном доказује да су текстилна и дрвна индустрија најтеже и најкомпликованије индустријске гране у савременим транзиционим условима.

Табела 26. Показатељи тржишта рада у Србији у периоду 2001-2008.г.

Година	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.
Број запослених, просек у 000	2.102	2.067	2.040	2.051	2.069	2.026	2002	1.999
Активно незапослена лица, крај периода, у 000	-	-	-	-	896	916	785	728
Стопа запослености у %	50,3	48,6	47,6	53,4	51,0	49,8	51,5	53,3
Стопа незапослености у %	13,4	14,5	16,0	19,5	21,8	21,6	18,8	14,7
Просечна нето зарада, реални раст у %	16,5	29,9	13,6	10,1	6,4	11,4	19,5	3,9

Извор: Министарство финансија, Билтен јавних финансија - март 2009, Београд, п. 12; Републички завод за развој, Извештај о развоју Србије 2007, Београд, 2008, п. 85; ФРЕН, Запосленост и зараде, Квартални монитор Но. 15, 2008, п. 17.

Тржиште рада у Републици Србији карактерише висока незапосленост, велика прикривена незапосленост, ниско учешће запослености у приватном сектору и недовољна мобилност радне снаге. Као последица транзиционих процеса, у периоду 2001-2005. године укупна запосленост је опадала по просечној годишњој стопи од 0,3% (забележен је благи раст запослености у 2004. години за 0,5% и у 2005. години за 0,9%), а незапосленост је расла по просечној годишњој стопи 6,6%.

Слободно формирање зарада утицало је на њихов реални раст у периоду 2001-2005. године по просечној годишњој стопи од 15,0%, што је знатно изнад раста укупне привредне активности и продуктивности рада. Просечне нето зараде повећане су са 102 евра у 2001. години на 210 евра у 2005. години.

Стопа запослености у Србији је још увек ниска. Незапосленост представља највећи економски, социјални и развојни проблем са којим се суочава Србија. О томе сведочи више од 700 хиљада незапослених лица, као и неповољна структура незапослености са високим учешћем дугорочно незапослених (преко четири петине) и младих (више од две петине).

Такође сиромаштво је један од великих проблема са којима се наша земља суочава и оно је пообољшано после 2000. године, сиромаштво у Србији је преполовљено у периоду 2002–2007. године, тако да је основни циљ, који је Влада поставила у Стратегији за смањење

сиромаштва, већ остварен. У 2002. години је 14% или око милион људи било сиромашно (са потрошњом мањом од 5.234 динара месечно по потрошачкој јединици), а у 2007. години 6,6% или око 490.000 (са потрошњом нижом од 8.883 динара). Екстремно сиромаштво, дефинисано нивоом потрошње испод линије хране (2.764 динара месечно по потрошачкој јединици 2002. године, односно 4.138 динара 2007) готово да није постојало у овом периоду³⁵. И поред значајних резултата који су постигнути на плану смањења сиромаштва, мора се имати у виду да подаци не обухватају у потпуности избеглице, интерно расељена лица и Роме као најугроженију категорију. Такође, постоји велика концентрација становништва око линије сиромаштва, тако да њено повећање за 20%, повећава стопу сиромаштва на 11,8% у 2007, односно 24,1% у 2002. години.

За синтетичко сагледавање економских и социјалних резултата које је Србија остварила у новијем периоду, могу се користити два показатеља: Индекс људског развоја (Human Development Index – HDI) и Индекс глобалне конкурентности (Global Competitiveness Index – GCI).

Што се тиче Индекса људског развоја, реч је о композитном индикатору који почива на три стуба, односно изражава просечна достигнућа земље у домену: здравља, образовања и животног стандарда (мереног величином ГДП-а по становнику израженог у међународним доларима – ППП). Вредност HDI се креће у интервалу од 0 до 1 и пожељно је да буде што виша.

Републички завод за развој је израчунао Индексе хуманог (људског) развоја Србије за период од 2001. до 2005. године. Резултати показују да се у том интервалу HDI повећао са 0,768 у 2001. на 0,810 у 2005. години. Судаћи по вредности овог показатеља, Србија је ушла у категорију земаља са високим нивоом људског развоја у 2004. години, када је HDI премашио ниво од 0,800³⁶.

Децембра 2008. УНДП је обелоданио податке о величини HDI за 2006. годину и три године уназад, па се међу 179 земаља света по први пут се наша и Србија, која је заузела 65. место на ранг листи, са вредношћу HDI од 0,821 у 2006. години. Од бивших југословенских република бољу позицију су имале Словенија (26), Хрватска (45) и Црна Гора (64), док су се иза Србије нашле Македонија (68) и Босна и Херцеговина (75)³⁷.

³⁵ Влада Р. Србије: Студија о животном стандарду 2002–2007.г, Београд, 2008.г, стр. 10.

³⁶ Влада Републике Србије; Републички завод за развој, Анализа хуманог развоја Србије, Београд, 2007. стр.6.

³⁷ UNDP, Human Development Indices – A statistical update 2008, New York, 2008, p.26.

3.4. Макроекономски индикатори Србије у периоду транзиције и трговинска сарадња са Европском унијом

По мишљењу многих теоретичара транзиција у Србији отпочела је 2000-те године када су се стекли основни предуслови за њено спровођење. Либерализација трговинских односа и капиталног биланса омогућила је интегрисање економског система Србије у међународне финансијске и робне токове. Започете промене у домену економије, иако под дејством многобројних фактора, попримиле су карактер иреверзибилних процеса. Наиме, реформа економског система се тешко може вратити на стартну позицију, већ се пре може говорити о њеном колебљивом темпу и инструментима макроекономске политике, који често треба да успоставе баланс између дијаметрално супростављених економских циљева.

Србија је поправила свој рејтинг попевши се за 24 места на 68. позицију од 175 земаља ранжираних по условима пословања у свету, показало је истраживање Светске банке и Међународне финансијске корпорације (IFC) у извештају “Пословање 2007” (Doing business 2007). Србија је претекла све републике бивше Југославије, изузев Словеније. Иако је спровела многобројне промене, Србија је изгубила водеће место у реформама, које је имала. Светска банка наводи да је од битнијих измена Србија увела електронско чување података у царинским пословима, што је омогућило електронско издавање декларација и скратило процес увоза са 44 на 12 дана и извоза са 32 на 11 дана. Спроведене реформе смањиле су Србији кредитни ризик и омогућиле привредницима да узимају зајмове много лакше него раније.

Што се тиче сигурности инвеститора, Србија се налази на 60-том, Босна и Херцеговина на 83-ћем, Хрватска на 156-ом и Албанија на 162-ом месту³⁸. Међутим, економски систем Србије карактеришу структурни дефекти који се огледају у значајном јазу између производње и аграгатне тражње. Раст просечних нето зарада у Србији у периоду 2004-2007. година је 3 до 4 пута већи од раста бруто домаћег производа.

Употребу БДП карактерише високо учешће личне потрошње, ниско учешће инвестиција и висок спољнотрговински дефицит. Учешће бруто инвестиција у основна средства у Републици Србији је на ниском нивоу, у поређењу са новим чланицама ЕУ. У 2004. години учешће инвестиција у основна средства (око 18%) је ниже и од Бугарске (20,8%) и Румуније (21,6%), а далеко је испод нивоа Хрватске (29,4%). Повећање инвестиција у привредну инфраструктуру и нове технологије и опрему, основна су претпоставка за

³⁸Проф. др Драго Цвијановић, Мр Бранко Михаиловић, Мр Зоран Симоновић, Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у функцији укључивања Републике Србије у ЕУ, Институт за економику пољопривреде, Београд, 2008.стр.2.

постизање виших стопа раста БДП, повећање конкурентности и раст извоза. За превазилажење технолошког заостајања и привредног развоја потребне су инвестиције од око 25% од БДП.

Досадашњи период карактерише недовољан обим страних директних инвестиција и посебно недовољно greenfield инвестиција. У периоду 2001-2005. године СДИ су износиле укупно 4.447 милиона УСД. Највећи део ових инвестиција се односи на куповину дела домаћих државних и друштвених предузећа и банака у процесу тендерске и аукцијске приватизације.

Висок дефицит текућег рачуна платног биланса представља кључну макроекономску неравнотежу, што до сада није представљало већи проблем, јер је постојао значајан прилив средстава из иностранства (донације и нови кредити), а било је одложено сервисирање старих међународних кредита. Висок дефицит у протеклих пет година углавном је резултат негативног салда на рачуну робе, узрокован бржим растом увоза од извоза роба. Учешће дефицита текућег рачуна платног биланса у БДП износило је у 2001. години – 2,7%, у 2002. –8,7%, у 2003. -7,8%, 2004. –12,6% и у 2005. години -9,1%.

На дан 31. децембар 2005. године спољни дуг Републике Србије износио је 15.466,5 милиона УСД. Према критерију Светске банке - однос укупног спољног дуга и извоза роба и услуга је на нивоу од 251,2% (граница 220%), сврстава привреду Републике Србије у групу високо задужених земаља. Међутим, према другом критеријуму Светске банке - однос укупног спољног дуга и БДП-а, српска привреда спада у групу средње задужених земаља јер се тај однос креће на нивоу од 62,8% (граница је 80%). Учешће отплате дуга у извозу роба и услуга током периода 2001-2005. године има тенденцију раста (3,7%; 7,1%; 10,0%; 18,0%; 19,2%, у периоду 2001-2005. године).

Конкурентност српске привреде је и даље на веома ниском нивоу, али је према резултатима Светског економског форума, побољшана у последњих неколико година. Са аспекта глобалне конкурентности, која представља показатељ свих фактора који одређују национални просперитет привреде, српска привреда је побољшала конкурентску позицију, са 96 места у 2004. на 87 место у 2006. години.

Технолошки аспект је у глобалном свету далеко већи изазов за мале и неразвијене земље, као што је Република Србија, него за развијене. Доступност савремених технолошких решења и њихова приступачност под повољнијим условима могу допринети смањивању јаза у погледу великог технолошког заостатка српске привреде за развијеним светом. Томе треба додати и даља улагања у науку, образовање и истраживање и развој. Привреда заснована на знању, која је гарант одрживог привредног развоја, мора бити приоритетан циљ српске привреде.

У периоду од 2001 до 2005. остварена је релативна ценовна стабилност, чему је допринела стабилност девизног курса и континуиран раст девизних резерви. Инфлација, мерена ценама на мало, смањена је са 40,7% у 2001. години на 17,7% у 2005. години. Основни фактори који су утицали на још увек висок раст цена били су раст цена нафте и базичних метала на светском тржишту, а међу унутрашњим факторима раст административно контролисаних цена и разна монополска понашања, појачана реална ефективна тражња и структурни проблеми српске привреде. Остварен је значајан напредак у либерализацији цена. Укинута је контрола цена за већину роба и услуга, осим цена нафте и нафтних деривата, лекова, једне врсте хлеба и брашна, угља и лож-уља, струје, ПТТ услуга, телекомуникација и железничког саобраћаја.

Пореска реформа учинила је порески систем транспарентним, једноставним и усклађеним са међународним стандардима. Циљ је био и повећање утицаја јавних финансија у остваривању макроекономске стабилности и одрживог привредног раста. У периоду од 2001- 2003. године дошло је до смањивања фискалног дефицита и први пут, током 2004. и 2005. остварен је консолидовани суфицит сектора државе (32,4 млрд дин. у 2005, односно 1,9% БДП). Одговорна фискална политика заснована на принципу тврдог буџетског ограничења, омогућила је смањење учешћа јавних расхода у БДП и креирање суфицита, преваходно за уредну отплату унутрашњег и спољњег дуга.

Процеси реструктурирања привреде и приватизације предузећа спроводе се у циљу стварања међународно конкурентне и отворене привреде, у функцији њеног укључивања у процесе глобализације светске привреде на начин који ће обезбедити што бржи развој. У периоду 2002-2005. године приватизовано је 1.844 предузеће, остварен финансијски ефекат од 1,8 млрд. евра прихода, обезбеђено је 904,8 мил. евра за инвестиције и 272,0 мил. евра за социјални програм. Започет је и процес реструктурирања великих друштвених предузећа са израженим пословним и финансијским проблемима, предузећа наменске индустрије и јавних предузећа од републичког значаја.

Анализа нивоа развијености малих и средњих предузећа и предузетништва показује да овај сектор представља највиталнији и економски најефикаснији део привреде и да има све значајнију улогу у спровођењу структурних реформи, посебно у функцији отварања нових радних места и оживљавање раста укупне привреде. Са доминантним учешћем у броју активних предузећа (99%), овај сектор са око 60% учествује у броју запослених у привреди.

Сектор малих и средњих предузећа и предузетништва (у даљем тексту: МСП) је остварио надпросечне квалитативне показатеље развоја у 2004. и 2005. години, док су најрентабилније пословала мала приватна предузећа.

Табела 27: Главни макроекономски индикатори Србије (2004.-2007. година)

Година	2004.	2005.	2006.	2007.
Број становника (Попис 2002) ^{/1}	7.463.157	7.440.769	-	-
БДП (% промене у односу на претходну год.) ^{/2}	8,4	6,2	5,8	5,6
ГДП пер capita (номинал) УСД ^{/3}	3.229	3.697	4.157	-
Незапосленост (% удела у активном становништву) ^{/4}	23,9	25,3	26,6	-
Производјачке цене (просек текуће/просек претходне године у %) ^{/5}	9,1	14,2	13,3	-
Цене на мало (просек текуће/просек претходне године у %) ^{/5}	10,1	16,5	12,7	-
Просечне нето зараде номинално (у % у односу на претходну годину) ^{/5}	22,7	23,6	24,1	-
Јавна потрошња (процент у односу на ГДП) ^{/6}	45,3	43,1	-	-
Каматне стопе банака на краткор. кредите (децемб. текуће год.) у % на годишњем нивоу ^{/7}	15,53	16,83	16,56	
Каматне стопе банака на дугор. кредите (децемб. текуће год.) у % на годишњем нивоу ^{/7}	9,86	8,43	10,09	
Платни биланс - у милионима УСД - ^{/8}				
И Текуће трансакције	-2.833	-2.252	-2.806	-
а) Салдо размене роба и услуга	-6.456	-5.548	-5.570	-
аа) Извоз роба и услуга	5.181	6.156	7.727	
бб) Увоз роба и услуга	11.637	11.704	-13.297	-
б) Текући трансфери (нето трансакције са становништвом)	3.370	3.290	2.890	-
ц) Званични трансфери (донације)	475	330	205	-
ИИ Финансијске трансакције	3.075	4.734	7.456	
а) Стране директне инвестиције – нето	966	1.550	3.394	
б) Средњорочни и дугорочни кредити - нето	1.568	2.212	3.265	-
Девизне резерве (децембар текуће године) – у мил. УСД ^{/9}	5.146	6.541	12.637	-
Спољни дуг (крај текуће године) - мил. УСД ^{/9}	14.099	15.467	19.606	-
Спољни дуг/ГДП (у %) ^{/10}	63,1	63,8	71,1	-
Спољни дуг/извоз роба и услуга (у%) ^{/10}	272,1	251,2	228,2	-

^{/1} Подаци Републичког завода за статистику

^{/2} БДП – Бруто домаћи производ; Економска кретања у Р. Србији у 2006. години, саопштење РЗС Београд, од 28.12.2006; за 2007. годину процена World Economic and Financial Surveys: World Economic Outlook, September 2006, ММФ 2006, стр. 197

^{/3} International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, September 2006

^{/4} Подаци Републичког завода за статистику и Националне службе за запошљавање

^{/6} Подаци Европске банке за обнову и развој (Transition report 2006, www.ebrd.com).

^{/7} Статистички билтен, децембар 2006, Народна банка Србије, стр. 44-45, 52;

^{/8} за 2006. годину обухваћен је период јануар-новембар;

^{/10} За 2004. и 2005. годину податак Европске банке за обнову и развој (Transition report 2006, International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, September 2006)

Наведена кретања симултано проузрокују раст инфлације тражње услед пораста платежне моћи становништва, и раст трошковне инфлације, јер се повећани трошкови плата одражавају на повећање цена финалних производа. У таквим условима потребно је

ускладити раст плата са кретањем ГДП-а, што значи да пораст продуктивности у компанијама треба да буде основно мерило раста личних доходака.

Према студији о конкурентности привреде Србије³⁹, по индексу технологије међу земљама у транзицији Србија се налази на последњем месту, а текући раст њеног ГДП је већи него што би произашло из технолошке опремљености наше привреде. Досадашњи раст није одржив без значајног повећања инвестиција. Недовољно инвестирања у нове производне програме представља и лимитирајући фактор раста извоза, услед одсуства квалитативних фактора конкурентности (дизајн, европске ознаке квалитета, стандарди, итд.). Такође, недостаје улагање у савремену опрему и технологију, што је довело до застареле производне структуре и израубованих капацитета. На основу ППП индекса (purchasing power parity index) потрошачке моћи, алтернативног мерила дохотка које узима у обзир инфлацију и девизни курс, Србија је на 101. месту у оквиру групе од 181 земље чланица ММФ. Изражавањем ГДП у ППП елиминишу се разлике у нивоима цена и девизном курсу између земаља и калкулација по глави становника што допушта компарацију економски значајних разлика између земаља у апсолутном износу (Табела 29).

Табела 28: Бруто домаћи производ у 2005. г.– компарација по изабраним земљама

Редни број	Земља	ГДП (номинал) пер capita (\$)	Редни број	Земља	ГДП (ППП) пер capita (\$)
1.	Луксембург	80.288	1.	Луксембург	69.800
2.	Норвешка	64.193	2.	Норвешка	42.364
3.	Исланд	52.764	3.	САД	41.399
4.	Швајцарска	50.532	4.	Ирска	40.610
5.	Ирска	48.604	5.	Исланд	35.115
35.	Словенија	16.986	31.	Словенија	21.808
42.	Чешка	12.152	38.	Чешка	18.341
45.	Мађарска	10.814	41.	Мађарска	16.823
48.	Словачка	8.775	45.	Словачка	16.041
49.	Хрватска	8.675	51.	Пољска	12.994

³⁹Др Драго Цвијановић, Мр Бранко Михаиловић, Мр Зоран Симоновић:“ Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у функцији укључивања Републике Србије у ЕУ“, Институт за економику пољопривреде, Београд, 2008.стр.2.

51.	Пољска	7.946	54.	Хрватска	12.324
73.	Румунија	4.539	66.	Бугарска	9.223
80.	Бугарска	3.459	67.	Румунија	8.785
87.	Србија	2.880	78.	Македонија	7.748
90.	Македонија	2.810	97.	Б и Х	6.035
93.	Албанија	2.673	100.	Албанија	5.405
98.	Б и Х	2.384	101.	Србија	5.348

*Извор:
International
Monetary
Fund,
World
Economic
Outlook
Dateb*

ase, September 2006;

Компарација економски значајних разлика између земаља, може се постићи и изражавањем ГДП у јединицама ППС - потрошачке (куповне) моћи (Табела 30), чиме се такође, елиминишу значајне разлике у нивоима цена између земаља и омогућава калкулација по глави становника.

Табела 29: Земље према висини ГДП п.к. изражено у ППС у 2005. години

Земља/економија	ГДП пер capita (УСД) – 2005 (изражено у ППС ¹)
САД	41.399
Немачка	30.579
Финска	31.208
Швајцарска	32.571
Данска	34.737
Холандија	30.862
Шведска	29.898
Велика Британија	30.470
Јапан	30.615
Земља/економија	ГДП пер capita (УСД) – 2005 (изражено у ППС ¹)
Хонг Конг	33.411
Словенија	21.911
Хрватска	12.158

Македонија	7.645
Босна и Херцеговина	6.035
Србија и Црна Гора	5.348

⁷¹ PPS – Purchasing Power Standards. *Извор: Global Competitiveness Report 2006-2007, стр. 60-61.*

Да би се добио још реалнији увид формиран је узорак земаља за поређење у коме се налазе земље у транзицији из региона⁴⁰. У Табели 31. су приказани подаци о нивоу активности.

Табела 30: Ниво активности за одабрани узорак земаља

	БДП01/ БДП89	БДП02/ БДП89	БДП03/ БДП89	БДП04/ БДП89	БДП05/ БДП89
СЦГ	0,47	0,50	0,51	0,54	0,56
Мађарска	1,09	1,12	1,15	1,20	1,25
Словенија	1,14	1,19	1,20	1,25	1,30
Хрватска	0,85	0,88	0,91	0,93	0,97
Румунија	0,83	0,88	0,91	1,00	1,05

Извор: Ђуричин, Д. „Транзиција, стабилизација, одрживи развој: перспектива Србије“, Саветовање-Копаоник 2006, стр.5.

Према подацима приказаним у табели у 2005. години у односу на претранзициону 1989. Србија (са Црном Гором) је у 2005.г.била на 56% активности из претранзиционе 1989. године, Хрватска је близу претранзиционог нивоа (97%), док су остале земље из узорка превазишле претранзициони ниво БДП (Словенија 130%, Мађарска 125%, Румунија 120%). Уочљиво је да Србија у поређењу са земљама у окружењу има најнижи ниво економске активности и да је још увек далеко од нивоа из 1989. године.

ЕУ и Србије у марту 2005. године.

Европска унија је традиционално најзначајније српско извозно тржиште. У 2007. години на ово тржиште је извезено 56% укупног извоза, што је пад у односу на 2006. годину када је извоз у Европску унију износио 57,4%. Са тржиштем од 497,2 милиона становника и непондерисаном стопом раста у периоду 2000-2007. година од 3,9% (што је нешто испод просечног раста светске привреде од 4,4%) и позитивним изгледима у погледу даљег раста (нарочито нових чланца), ЕУ ће и у будућности представљати кључно извозно тржиште за српске производе. То потврђује и чињеница да близу трећине српских извозника планира у наредном периоду повећање извоза у ЕУ.

⁴⁰Ђуричин, Д: "Транзиција, стабилизација, одрживи развој: перспектива Србије", Саветовање, Копаоник 2006.г, п. 4.

Табела 31: Спољнотрговинска размена Републике Србије са ЕУ, у млн евра

	2006			2007			Стопе раста 2007/2006		
	Извоз	Увоз	Салдо	Извоз	Увоз	Салдо	Извоз	Увоз	Салдо
Италија	741.2	979.5	-238.3	799.5	1,292.8	-493.3	7.9	32.0	107.0
Немачка	523.7	1,145.5	-621.7	684.0	1,577.3	-893.3	30.6	37.7	43.7
Словенија	201.0	378.0	-177.1	298.3	508.1	-209.9	48.4	34.4	18.5
Аустрија	152.3	333.3	-181.0	220.3	438.4	-218.2	44.6	31.5	20.5
Француска	187.5	314.7	-127.1	212.2	417.4	-205.2	13.2	32.7	61.4
Румунија	139.7	356.6	-217.0	193.4	310.1	-116.7	38.5	-13.0	-46.2
Мађарска	149.6	339.5	-189.9	181.2	518.4	-337.2	21.1	52.7	77.6
Бугарска	122.5	343.2	-220.7	159.3	419.2	-259.9	30.1	22.2	17.8
Грчка	121.8	184.6	-62.8	133.0	202.8	-69.8	9.2	9.9	11.2
Велика Британија	106.3	130.1	-23.8	109.9	150.4	-40.5	3.4	15.6	70.5
Холандија	83.9	145.1	-61.2	109.6	197.0	-87.4	30.6	35.8	42.9
Пољска	60.1	195.6	-135.6	98.9	182.2	-83.3	64.7	-6.8	-38.6
Чешка	73.0	199.8	-126.8	87.5	222.2	-134.7	19.9	11.2	6.3
Словачка	35.3	123.0	-87.7	80.9	225.0	-144.1	129.2	82.9	64.2
Белгија	68.6	115.5	-47.0	72.0	160.1	-88.1	5.0	38.6	87.5
Шпанија	51.4	100.0	-48.6	45.5	121.7	-76.2	-11.4	21.8	56.9
Шведска	26.0	140.5	-114.6	32.9	201.6	-168.6	26.9	43.5	47.2
Кипар	43.9	25.3	18.6	26.3	7.7	18.6	-40.1	-69.8	0.2
Португал	6.7	6.4	0.3	17.4	7.1	10.3	159.2	11.1	3,311.6
Летонија	3.7	0.6	3.1	10.6	0.7	9.9	185.5	11.4	221.1
Данска	9.1	46.6	-37.5	9.5	58.1	-48.6	5.1	24.8	29.6
Финска	4.4	30.4	-26.0	7.3	55.3	-47.9	68.3	81.8	84.0
Литванија	13.9	3.4	10.5	5.3	4.1	1.2	-62.0	19.5	-88.4
Ирска	2.9	51.3	-48.3	4.5	63.0	-58.4	53.8	22.8	20.9
Естонија	2.0	2.6	-0.6	2.5	3.4	-0.9	21.6	29.3	57.1
Луксембург	0.4	3.6	-3.2	0.3	6.4	-6.1	-12.2	77.7	87.4
Малта	0.6	0.3	0.3	0.1	0.5	-0.5	-88.9	82.1	-230.9
Укупно ЕУ	2,931.5	5,695.0	-2,763.5	3,602.2	7,350.9	-3,748.6	22.9	29.1	35.6
Укупан све земље	5,102.5	10,462.5	-5,360.1	6,432.6	13,345.5	-6,912.9	26.1	27.6	29.0
Учешће ЕУ	57.5	54.4	51.6	56.0	55.1	54.2			

Извор: Републички завод за статистику

Тржиште ЕУ је за извознике из Републике Србије значајно због повољног третмана који омогућава извоз великог броја производа без царине, укључујући и велики број производа који се извозе под преференцијалним статусом. Потписивањем и применом Споразума о стабилизацији и придруживању, сви наши производи ће бити ослобођени царине према земљама ЕУ.

У односу на успешне транзиционе земље, а нарочито на земље чланице ЕУ, привреда Србије, која се још увек налази у процесу транзиције, није довољно конкурентна, што за последицу има недовољан ниво инвестиција, низак степен привредне активности мерене висином БДП по становнику (иако се у последњих неколико година бележе релативно високе стопе раста) и низак ниво извоза по глави становника. Уколико као показатељ конкурентности прихватимо извоз по становнику уочавамо да Република Србија, упркос

високим стопама раста извоза, значајно заостаје за напредним транзиционим земљама, али и земљама из региона⁴¹.

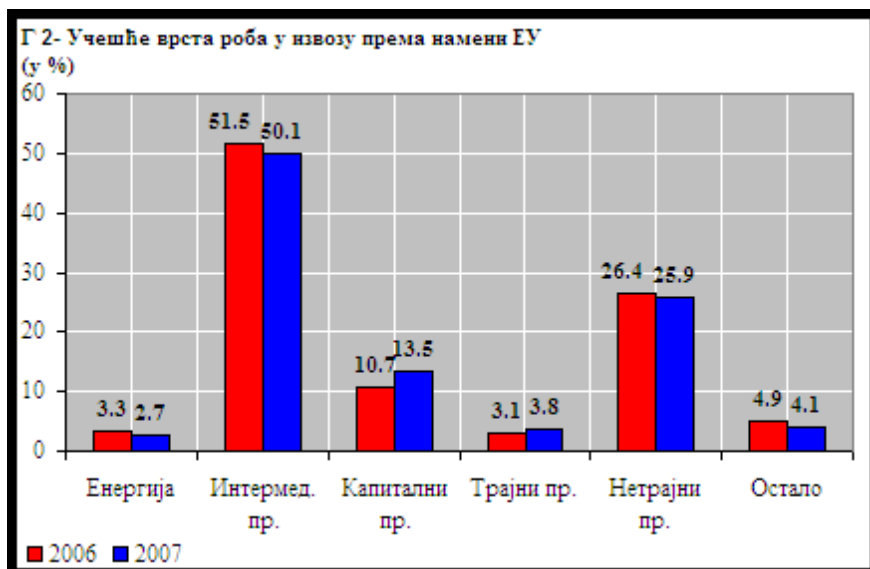

Извор: Калкулације на бази података националних статистичких завода

Уочава се да су земље које су успеле да оснаже извозни сектор и обезбеде висок извоз најбрже прошле кроз транзициони процес и у великој мери успеле да се приближе најразвијенијим земљама ЕУ.

Поред ниске конкурентности, српски извоз се карактерише и неповољном секторском и географском структуром. Према секторској структури, доминирају производи ниже фазе прераде, углавном сировине и полупроизводи.

⁴¹ Као илустрацију високог заостајања Републике Србије за транзиционим земљама наведимо податак да је за достизање висине извоза по становнику Словеније потребно да 10,4 година српски извоз по становнику расте по прошлогодишњој стопи раста (26,1%), а да при томе словеначки извоз по становнику стагнира! За достизање осталих земаља потребно је 9,9 година за Чешку; 3,6 година за Хрватску; 3,0 година за Бугарску; а 1,8 година за Румунију. Под претпоставком задржавања стопи раста из 2007. године, Република Србија ће по нивоу извоза по становнику достићи Словенију за 27,4; а Хрватску за 5,8 година!

Извор: Републички завод за статистику

Интермедијарни производи чине више од 50% укупног извоза, а уколико се томе дода и извоз енергије и осталих добара (углавном пољопривредних производа) може се констатовати да је секторска структура српског извоза неповољна. Неповољна структура извоза представља ризик за остварење извозних кретања у наредном периоду услед потенцијалних погоршања односа размене.

Узрок неповољне структуре извоза је пре свега лоша секторска структура прерађивачке индустрије у којој доминирају сектори са нижом додатом вредношћу (око 70% производње прерађивачке индустрије чине интермедијарни производи). Дакле, упоредо са променом структуре извоза, потребно је подићи извозни потенцијал прерађивачке индустрије и повећати степен финализације производа.

Посматрано по секторима, највећи допринос расту извоза у периоду 2003-2007. година имају сектори основних метала, прехранбена индустрија и индустрија пића. Ова два сектора допринели су укупном расту од 164,8% са близу 75 процентних поена (Табела 4). Поред поменута два сектора, највеће учешће у структури извоза имају хемијска индустрија и индустрија гуме, затим текстилна и металска индустрија.

Табела 32. - Извоз 2003-2007. година према производном принципу, у млн евра и %

	2003		2007		Раст 2007/2003	Доприноси расту
	Износ	Структура	Износ	Структура		
Прерађивачка индустрија	2,285.1	100.0	6,050.2	100.0	164.8	164.8
Прехрамбени производи и пиће	423.9	18.6	961.4	15.9	126.8	23.5
Дувански производи	7.0	0.3	21.4	0.4	205.7	0.6
Текстилна прежива и тканине	73.5	3.2	191.4	3.2	160.4	5.2
Одевни предмети и крзно	121.3	5.3	202.9	3.4	67.3	3.6
Кожа и предмети од коже, обућа	83.3	3.6	161.3	2.7	93.6	3.4
Прерада и производи од дрвета и плуте	57.2	2.5	141.6	2.3	147.6	3.7
Целулоза, папир, прерада папира	46.7	2.0	131.0	2.2	180.5	3.7
Издавање, штампање, репродукција	16.3	0.7	56.9	0.9	249.1	1.8
Кокс и деривати нафте	40.5	1.8	77.1	1.3	90.4	1.6
Хемикалија и хемијски производи	215.7	9.4	633.8	10.5	193.8	18.3
Производи од гуме и пластике	195.8	8.6	424.0	7.0	116.5	10.0
Производи од осталих минерала	63.7	2.8	136.0	2.2	113.5	3.2
Основни метали	274.8	12.0	1,409.4	23.3	412.9	49.7
Метални производи, осим машина	47.6	2.1	211.9	3.5	345.2	7.2
Остале машине и уређаји	140.1	6.1	412.0	6.8	194.1	11.9
Канцеларијске и рачунске машине	2.9	0.1	33.5	0.6	1,055.2	1.3
Друге електричне машине и апарати	52.8	2.3	256.5	4.2	385.8	8.9
Радио, ТВ и комуникациона опрема	11.0	0.5	42.7	0.7	288.2	1.4
Прецизни и оптички инструменти	14.5	0.6	50.2	0.8	246.2	1.6
Моторна возила и приколице	52.3	2.3	121.2	2.0	131.7	3.0
Остала саобраћајна средства	267.0	11.7	95.5	1.6	-64.2	-7.5
Намештај и слични производи	57.3	2.5	142.9	2.4	149.4	3.7
Рециклажа	19.9	0.9	135.6	2.2	581.4	5.1

Извор: Републички завод за статистику

Када је у питању географска структура српског извоза, чак 88,2% извоза отишло је на тржиште Европске уније и у земље ЦЕФТА. Према подацима за 2006. годину, око 90% српског суфицита отпада на само три земље (Графикон 3), док се код одређених земаља као што су Русија и Кина бележе врло високи дефицити праћени ниским учешћем српског извоза на та тржишта.

У Републици Србији последњих неколико година евидентан је пад економске активности. Реални сектор је више изложен кризи него финансијски у коме доминира страно власништво. У условима отплате дуга према иностранству и недостатка прилива страног капитала повећава се притисак да се депресира домаћа валута, што води ка неизвесној вредности номиналног фиксног курса.

У 2011.г. укупне економске активности, мерене бруто домаћим производом и исказане у ценама предходне године, имају реалан раст од 1,9% у односу на предходну годину. Највећи раст бруто додатне вредности забележен је у сектору снабдевања електричном енергијом, гасом и паром, сектору грађевинарства и рударства, док је највећи пад бруто додате вредности забележен у сектору трговине и сектору административне и помоћне услужне делатности.

Табела 33. Бруто домаћи производ Р. Србије у периоду 2007.- 2011.г.

Година	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
БДП, мил ЕУР	28 470	32 668	28 883	29 024	32 993
БДП, п.капита ЕУР	3 857	4 445	3 945	3 981	4 543
БДП реални раст %	5,4	3,8	-3,5	1,0	1,9

Извор: Министарство финансија РС⁴²

Република Србија је по бруто домаћем производу по становнику на 35% европског просека, док је Македонија на 36%, Црна Гора 41%, а Хрватска 61%. Потрошња по појединцу код нас је два и по пута нижа од просека земаља ЕУ, а разочаравајући је података да смо мање привредно развијени од Бугарске која има најнижи БДП по становнику у ЕУ. Ради илустрације у следећој табели даћемо приказ зарада и пензија у посматраном периоду.

⁴²<http://www.mfin.gov.rs/makroekonomski%20indikatori.pdf>

Табела 34. Стопа раста зарада и пензија у Републици Србији у периоду 2007.- 2011.г.

Година /%	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Θ нето зарада, реална ст.раста	19,5	3,9	0,2	0,7	0,2
Θ пензија, реална ст.раста	4,7	14,3	3,3	-5,9	-3,6

Извор: Министарство финансија

Број незапослених показује да на посао чека дуже од једне године 64,12% или 467.740 лица. Анализа према старости говори да 13,29% незапослених припада групи 25–29 година. Такође је евидентно да 51.8% од укупно незапослених лица чине жене⁴³. Према подацима РЗС нето зараде у 2011.г. веће су у односу на 2010.г. номинално за 11,3%, а реално за 0,3%. У наредној табели приказаћемо незапосленост у Републици Србији у поређењу са земљама у региону.

Табела 35. Укупна незапосленост у земљама у региону, у периоду 2007.-2011.г. процентуално изражено.

Година/земља	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Србија	-	13,6	16,1	19,2	-
Хрватска	9,6	8,4	9,1	1,8	13,5
Словенија	4,9	4,4	5,9	7,3	7,5
Бугарска	6,9	5,6	6,8	10,2	11,2
Црна Гора	-	17,2	19,2	19,6	19,9

Извор: Monthly Bulletin of Statistics, Issue No.1085, Vol.LXV, No.11. UN, Economic and Social Affairs, Table 11, p.81

⁴³ Републички завод за статистику, подаци за 2010.г.

Уочљиво је да Србија има највећу стопу незапослености у поређењу са земљама у региону. Према подацима Републичког завода за статистику из 2011.г. од активног становништва у Србији (2 916 350) 24% су незапослена лица⁴⁴.

Табела 36. Незапослена лица у Републици Србији у периоду 2007- 2011.г.

Година	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Ст.незапослености (%)	26,1	26,1	25,8	19,2	23,7

Извор: РЗС⁴⁵

Такође показатељ који не смемо да заборавимо јесте стопа инфлације. Она је у 2011. г.Мерена индексом потрошачких цена износила 7%, док је у 2010.години износила 10,3%⁴⁶. Потрошачке цене у 2011. години су повећане за 9,3% у односу на 2010.г. Највише су повећане цене нафних деривата 13,2%, затим прехранбених производа 10%.

Табела 37. Раст потрошачких цена у РС у периоду 2007.-2011. г. (индекс 2005-100)

Година	2007	2008	2009	2010	2011
Генерално	106.5	119.7	129.4	137.4	154.0
храна и безалкохолна пића	107.1	131.8	139.1	142.7	163.2

Извор: *Monthly Bulletin of Statistics, Issue No.1085, Vol.LXV, No.11. UN, Economic and Social Affairs, Table 6, p.51.*

⁴⁴ Републички завод за статистику.

⁴⁵ Исто

⁴⁶ Исто

Индустријска производња у Републици Србији анализирана је у следећој табели. У 2011.г. бележи се раст физичког обима од 1,8% коме је највише допринео сектор снабдевања електричном енергијом, гасом и паром, као и сектор рударства.⁴⁷

Табела 38. Индустијска производња у РС у периоду 2007-2011.г.(индекс 2005-100)

2007	2008	2009	2010	2011
108,5	110,0	96.1	98.5	102,1

Извор: *Monthly Bulletin of Statistics, Issue No.1085, Vol.LXV, No.11. UN, Economic and Social Affairs, Table 5, p.33.*⁴⁸

Пољопривредна производња је у 2011.г имала раст од 0,8%, грађевинарство у 2011.г бележи раст од 17,7%, такође промет у трговини на велико бележи раст док промет у трговини на мало бележи пад од 17,6%. Сектор саобраћај и складиштење имао је раст од 8,1%, док су телекомуникације забележиле раст од 15,6%. Сектор смештаја и исхране бележи раст од 1,5%, док је број ноћења порастао за 4,2%.

Табела 39. Спољно-трговинска робна размена Р. Србије у периоду 2010.– 2011.г. у мил. ЕУР.

Извоз	2010.	2011.	Индекс 2010/2011.	Увоз	2010.	2011.	Индекс 2010/2011
	7393,4	8439,4	114,1		12621,9	14449,7	113,6

Извор: Исто

Извоз је повећан за 14,1% у односу на предходну годину, а увоз је такође порастао за 13,6%. Дефицит износи 6010.3 мил ЕУР, у односу на 5228.5 мил ЕУР у предходној

⁴⁷ Приказ основних макроекономских показатеља, Часопис Економист бр. 611/612, 2012.г. стр.64.

години. Покривеност увоза извозом износила је 60% у односу на предходну годину када је износила 57,2%⁴⁹

Наши главни спољнотрговински партнери у извозу били су: Италија, Немачка БИХ. У увозу су то: Италија, Немачка и Руска Федерација. Ипак, највећи суфицит у размени остварен је са БИХ и Црном Гором, Албанијом и Македонијом, док је највећи дефицит забележен са Руском Федерацијом због увоза енергената, нафте и гаса. Дефицит је забележен и са Мађарском, Кином и Немачком, док је размена са Италијом уравнотежена и покривеност увоза извозом износи 80%.

У следећој табели биће приказан спољно-трговински салдо у одређеним земљама.

Табела 40. Спољно-трговински салдо земаља у региону, исказан у мил. \$

Земља/год	2007.	2008.	2009.	2010.	1 kv.2011.
Србија	-9654	-11941	-7709	-6731	-1940 ⁵⁰
Хрватска	-13465	-16617	-10729	-8244	-1959
Словенија	-2928	-5377	-1558	-2182	-538
БИХ	-5606	-7217	-4856	-4402	-998
Црна Гора	-2378	-2985	-1908	-1745	-332

Извор: Monthly Bulletin of Statistics, Issue No.1085, Vol.LXV, No.11. UN, Economic and Social Affairs

Србија после Хрватске предњачи у вредностима достигнутог негативног спољнотрговинског салда. Иза ње су Босна и Херцеговина, Црна Гора и Словенија. У наредној табели анализирају се промене курса домаће валуте у односу на амерички долар, годишње просечне каматне стопе Народне банке, као и кретања краткорочних каматних стопа у посматраном периоду.

⁴⁹ Приказ основних макроекономских показатеља http://www.Makro_ecc_oktobar11.pdf.

⁵⁰ Према подацима РЗС спољнотрговински дефицит у 2011.г. износио је 8326,7мил \$,а покривеност извоза увозом била је 58.5 %.

Табела 41. Финансијски показатељи у Србији у периоду 2007.-2011.г.

Параметар/год	2007.	2008.	2009.	2010.	09.2011.
Промене курса (крај периода)	62,90	66,73	79,28	81,24	74,68
Каматне стопе НБС, год, просек (%)	9,57	17,75	9,92	11,17	11,39
Краткорочне каматне стопе, год, пр (%)	10,31	15,55	11,01	13,10	12,41

Извор: Monthly Bulletin of Statistics, Issue No.1085, Vol.LXV, No.11. UN, Economic and Social Affairs, Table 43.

Кретање краткорочних каматних стопа у нашој земљи као и у земљама у региону биће приказано у наредној табели, као и годишњи просек европских земаља.

Табела 42. Краткорочне каматне стопе у земљама у региону и ЕУ (%), годишњи просек

Земља/година	2007.	2008.	2009.	2010.	09. 2011.
Србија	10,31	15,55	11,01	13,10	12,41
Хрватска	5,11	6,08	7,53	1,01	1,22
Словенија	4,08	4,27	0,90	0,57	1,35
Бугарска	4,03	5,16	2,01	0,18	0,20
Црна Гора	0,56	-	4,18	3,21	2,27
Евро зона	3,98	3,78	0,70	0,48	0,63

Извор: Подаци Међународног монетарног фонда

И према овој табели Србија убедљиво предњачи у висини каматних стопа у региону, што уједно доста говори о ризицима у пословању и неповољном финансијском тржишту. Са тим у вези приказаћемо и следећи табеларни приказ страних директних инвестиција.

Табела 43. Стране директне инвестиције у Р. Србији у периоду 2007.- 2011.

Година	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Нето,мил.ЕУР	1821	1824	1373	860	1514

Извор: Министарство Финансија РС, Основни индикатори макроекономских кретања, подаци НБС.

Током 2011.г. дуг је значајно порастао, а такође јавни дуг није коришћен за инвестиције, већ за текућу потрошњу, где се Србија приближила горњој прихватљивој граници дуга.⁵¹ У наредној табели биће приказано учешће јавног дуга у БДП-у.

Табела 44: Учешће јавног дуга Р.Србије у БДП у периоду 2007. - 2011.године.

2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
30.9	29.2 (%)	34.8 (%)	42.9 (%)	45.1 (%)

Извор: Министарство Финансија, Београд, 2012, Билтен јавних финансија бр.87. стр.77.

Конкурентност сваке земље мерена је кроз продуктивност пословања њених привредних субјеката. У Србији највећи проблеми који утичу на смањење продуктивности су: лоши услови задуживања, порески прописи, неефикасна државна бирократија, корупција. Према глобалном индексу конкурентности од 139 посматраних земаља Србија се налази на 96.месту што представља евидентан пад у односу на предходне године.

⁵¹ http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/01/05/feature-03

Табела 45: Индекс глобалне конкурентности и позиција Србије

Број земаља		ранг	Оцена (1-7)
139	<i>GCI 2010- 2011.</i>	96	3.8
133	<i>GCI 2009- 2010 .</i>	93	3.8
134	<i>GCI 2008- 2009 .</i>	85	3.9

Извор: Павловић, Н, Анализа глобалног индекса конкурентности Р. Србије

Табела показује да је Србија лоше позиционирана по питању конкурентске предности. Поређења ради у следећој табели даћемо приказ осталих земаља у региону. Препорука за унапређење домаће конкурентности везана је за побољшање услова у области административне и иновационе инфраструктуре, тржишта капитала и финансијског система.

Табела 46: Индекс глобалне конкурентности земаља у региону

Мађарска	62	Чешка	62
Црна Гора	65	Словенија	65
Словачка	46	Румунија	68
Литванија	54	Бугарска	76
Хрватска	61	Србија	85

Извор: Подаци светског економског форума

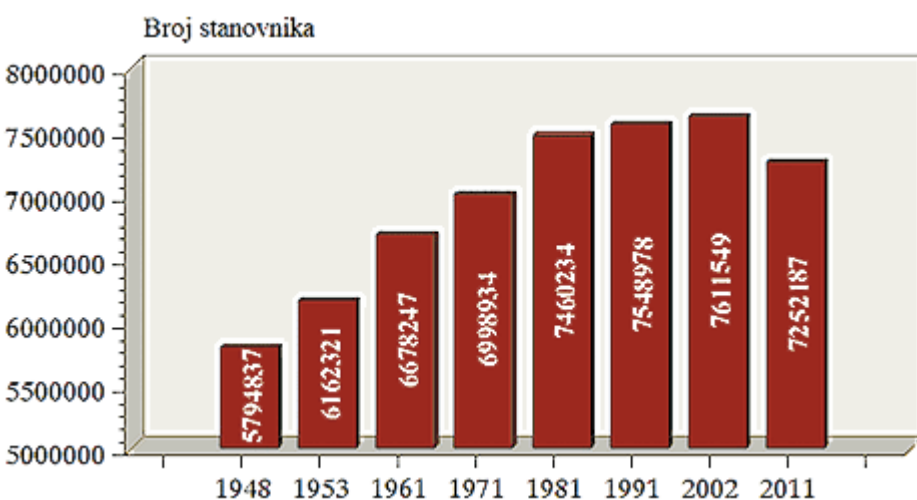
Подаци из табеле указују на лошу домаћу конкурентску предност у односу на остале посматране привреде у региону и да је у том смислу потребно променити стратегију будућег раста и привлачења страних директних инвестиција.

Србија има закључене споразуме о слободној трговини са земљама југоисточне Европе (ЈИЕ) и са Руском Федерацијом (РФ). Све земље у региону ЈИЕ, осим БиХ, су чланице СТО, а такође - са изузетком Србије, БиХ и Албаније - имају закључене споразуме о стабилизацији и придруживању (ССП) са ЕУ, што их већ квалификује да припадају зони партнера са високим нивоом конкурентности. Дакле, посматрано из угла спољне трговине, Србија је најуже везана за регион у коме владају правила понашања у трговини која остављају мало места за дискреционе политике.

Сложени облици међународне економске сарадње су мало заступљени у односима привреде Србије са иностранством. На овај начин се смањује развојни утицај међународних економских односа. Услужна подршка извозу производа прилично је слаба и неразвијена, а финансирање извоза као вид пенетрације на инострана тржишта је занемарено (пре свега због недостатка капитала). Услуге су недовољно заступљене у извозу привреде Србије, уз ослонац на традиционалне услуге као што је саобраћај.

3.5. Демографски подаци

После 2002. године становништво Србије бележи негативан природни прираштај од - 297.377, док је миграциони салдо такође негативан и износи -69.982. Осим тога, подаци говоре да сваки четврти Србин живи на граници сиромаштва, где је стопа ризика од сиромаштва код нас 24,6%, што је више него у Грчкој 23,1%, Румунији 22,6%, Шпанији 22,2%, Бугарској 21,2%, Аустрији 14,4% и Чешкој 9,8%. Релативна линија сиромаштва у нашој земљи за 2012.г. износила је 13.680 динара за једночлану породицу, за трочлану 24.624 док је за четворочлану износила 28.728 динара.

Мерило за границу сиромаштва према критеријуму Светске банке јесте један долар по члану домаћинства дневно. У САД сиромашан је свако ко троши мање од два долара дневно, док су Европске земље примениле критеријум 60% од просечних примања у земљи. Свакако треба направити разлику између релативног и апсолутног сиромаштва, где релативно сиромаштво подразумева ускраћеност за задовољење потреба које су уобичајене за дату друштвену заједницу, док апсолутно сиромаштво подразумева ускраћеност за подмирење основних животних потреба као што су храна и стан.

У суседној Хрватској праг сиромаштва за четворочлану породицу износи 567 еура, у Грчкој је у ризику породица која прима испод 999 еура, док су код нас у ризику од сиромаштва четворочлане породице које примају испод 240 еура месечно. Фрапантан је податак да у Србији 100.000 деце нема редовне оброке, док је сваки трећи корисник народне кухиње дете. Међу сиромашнима су незапослени и пензионери као и грађани који потичу из неразвијених општина који су остали без посла или су без прихода, као и појединци у старачким сеоским домаћинствима. У последње време проблем се продубио па имамо нову категорију сиромашних радника који месецима не примају плате, као и сиромашни који су страдали у пролећним поплавама⁵².

⁵² Овде пре свега мислимо на катастрофалне поплаве које су нашу земљу задесиле маја месеца 2014.г.

Бројка од 1,8 милиона људи који су на граници и испод линије сиромаштва је потцењена јер њоме нису обухваћена избегла и расељена лица тако да се рачуна да се та цифра креће око три милиона.

Табела 47: Демографски показатељи Републике Србије (без података за АП КиМ)

Број становника	2014.	7 146 759
Закључени бракови	2013.	36 209
Разведени бракови	2013.	8 170
Живорођени	2013.	65 554
Умрли	2013.	100 300
Природни прираштај	2013.	-34 746
Просечна бруто зарада	2014.	60 982
Просечна нето зарада	2014.	44 206
Стопа незапослености %	2014.	18,4
Рел.линија сиромаштва	2012.	13 680
Стопа ризика од сиромаштва	2012.	24,6%
Просечна месечна потрошња по домаћинству	2014.(трећи квартал)	52 359

Извор: Републички завод за статистику

Негативни природни прираштај јесте болна тачка демографије Србије. Подаци говоре да је природни прираштај за 2013.г. износио -34 746, што значи да у Србији сваке године нестане по један град. Просечна нето зарада је испод просечне потрошње по домаћинству. Висока стопа незапослености и веома висока стопа ризика од сиромаштва наша су реалност на којој свакако треба порадити.

Табела 48: Стопа раста зарада и пензија у Р. Србији за период 2007.- 2011.г.

Година /%	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Нето зарада, реална ст.раста	19,5	3,9	0,2	0,7	0,2
Пензија, реална ст.раста	4,7	14,3	3,3	-5,9	-3,6

Извор: Министарство финансија Р. Србије.

Просечна зарада у септембру 2011. године у Србији у односу на исту у септембру 2010.г. номинално је већа за 12,1%, а реално за 2,6%. Зараде без пореза и доприноса номинално су веће у 2011.г. у односу на 2010.годину за 11,3%, а реално за 0,3%⁵³.

⁵³ Подаци Републичког завода за статистику

Tabela 49. Незапосленост у земљама окружења у периоду 2007.-2011.г. процент. исказано

Година/Земља	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Србија	-	13,6	16,1	19,2	23,7
Хрватска	9,6	8,4	9,1	1,8	13,5
Словенија	4,9	4,4	5,9	7,3	7,5
Бугарска	6,9	5,6	6,8	10,2	11,2
Црна Гора	-	17,2	19,2	19,6	19,9

Извор: ММФ (Monthly Bulletin of Statistics, Issue No.1085, Vol.LXV, No.11. UN, Economic and Social Affairs, Table 11, p.81.)

Према подацима који су приказани у табели може се видети да Србија поред Црне Горе има највећу стопу незапослености у окружењу. Према подацима из 2011.г. од укупног активног стновништва Србије 23,7% су незапослена лица односно 2 916 350, а од тог броја 51,8% чине жене.

Табела 50. Незапосленост у Републици Србији у периоду 2007- 2011.г.

Година	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Ст. незапослености	26,1	26,1	25,8	19,2	23,7

Извор: Републички завод за статистику

У Србији је од 2008.г. изгубљено око 680.000 радних места, што износи 30 посто од укупне запослености у 2012.г. Ти губици настали су у пољопривреди, финансијама и грађевинарству, те секторима које су јако погодили циклични и структурни фактори. Анализа броја незапослености показује да је 13,29% незапослених у групи 25-29 година. На посао дуже од једне годне чека 64,12% односно 467.740 лица.⁵⁴

⁵⁴ Часопис Економист, бр. 609/610, фебруар 2012.г, стр.64.

IV СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ И ЕУ

1. Досадашњи резултати у процесу стабилизације и придруживања Србије ЕУ

Хронологија односа Републике Србије и Европске уније покрива период од тридесетпет година, а њени почети везани су за СФРЈ која је 2. децембра 1967.г. закључила *Декларацију о односима* са три Европске заједнице, што је био први акт који је Заједница закључила са неком социјалистичком земљом. Уследила су два трговинска споразума 1970.г. и 1973.г. којима СФРЈ добија статус највећег повлашћења, са реципрочним концесијама, да би 1980.г. у Београду био потписан Споразум о сарадњи између СФРЈ и ЕЕЦ, који се базира на давању преференцијалног статуса нашој земљи и који отвара могућности привредне сарадње између уговорених партнера у области: финансија, индустрије, саобраћаја, пољопривреде, туризма, науке и социјалној области.

Чланом 14. Споразума предвиђа се укидање царина, квантитативних ограничења за одређене робе. Споразумом о сарадњи оснива се мешовити Савет за сарадњу (Чл. 48.) са задатком да остварује циљеве који су утврђени споразумом⁵⁵. Основни начин деловања јесу консултације представника владе СФРЈ, представника ЕЦ и влада њених држава чланица. Одлуке су биле доношене на основу заједничке сагласности уговорница у случају да се јаве проблеми у процесу спровођења Споразума, а посебно када је реч о трговинској размени.

СФРЈ је од јуна 1971.г. постала и корисник Опште схеме преференцијала ЕЦ, инструмената трговинске политике ЕЕЦ, којим се предвиђа да путем примене царинских повластица развијене земље подстичу извоз, процес индустријализације и повећање стопе економског раста земаља у развоју.

Повластице које је Југославија уживала као корисник преференцијала од стране ЕЦ су се повећале 1980.г. ступањем на снагу Споразума о сарадњи СФРЈ и ЕЦСЦ, којим се преференцијали шире и на производе црне металургије, чији је циљ да се осигура боља равнотежа међусобне трговинске размене, ради побољшања услова приступа југословенских производа на тржиште Заједнице. Овим споразумом утврђује се да се производи пореклом из СФРЈ који спадају у надлежност ЕЦСЦ могу увозити у Заједницу, без квантитативних ограничења, ослобођени од царине и других такси. Либерализација трговине се одвија у етапама, где је утврђено трајање прве етапе од 5 година (Чл.12.став 1. Споразума са ЕЦСЦ).

Да је сарадња ЕЦ и СФРЈ била на завидном нивоу показују и протоколи о финансијској и техничкој помоћи:

- први који је потписан 1980. а ступио на снагу 1982.г.

⁵⁵ Закон о ратификацији Споразума СФРЈ и ЕЕЦ, Службени лист СФРЈ, Међународни уговори, 2/1983.г. стр.15-81.

- други који је договорен 1982.г, а ступио на снагу 1988.г.
- трећи који је закључен 1991.г, а никада није ступио на снагу јер није ратификован од стране СФРЈ и чланица ЕЦ, што су оне због отпочињања сукоба одбиле да учине.

Средства која се Протоколима предвиђају могла су бити додељена у облику зајмова, а директно их је одобравала из својих фондова Европска инвестициона банка (ЕИВ), у складу са условима који су утврђени њеним статутом. Пројекти који су сматрани најпогоднијим за финансирање јесу саобраћајни инфраструктурни пројекти, посебно трансјугословенски аутопут. Један део средстава намењен је финансирању инвестиционих пројеката, а за зајмове могле су да конкуришу југословенске банке. Услови, дужина рока отплате зајмова, као и висина камата, утврђивани су договором између ЕИВ и корисника средстава, на основу економских и финансијских карактеристика пројеката уз истовремено праћење цена капитала на тржиштима капитала. На основу овако уређене финансијске сарадње, Југославија је у тренутку свог распада 1992.г. могла да конкурише за зајмове из фонда ЕИВ у висини од 550 милиона ЕCU, колико је предвиђено другим протоколом⁵⁶.

Оквирни споразум PHARE који је потписан између СФРЈ и ЕЦ потписан је 17. децембра 1990.г, којим се међусобна сарадња проширује и на област помоћи за социјалне и економске реформе коришћењем финансијских и техничких мера. Истог дана потписан је финансијски меморандум, којим се конкретизује читав програм сарадње. Наиме, овим меморандумом се од 500 милиона ЕCU које су предвиђене за помоћ ЕУ преко програма PHARE за 1990.г, за Југославију издваја 35 милиона ЕCU. Овај износ је предвиђен за спровођење програма реструктурирања југословенског банкарског система, привреде и побољшања услуга финансијске контроле као и фискалне реформе. Међутим, само годину дана након укључивања у програм PHARE, тачније 1991.г. у условима када је СФРЈ институционално и финансијски веома повезана са Европским заједницама, и када има статус који би се могао сматрати повољнијим од статуса који ће добити будуће придружене државе Централне и Источне Европе, долази до сукоба на њеној територији, а затим до увођења санкција од стране ЕЦ и отказивања Споразума о сарадњи СФРЈ-ЕЕЦ.⁵⁷ Ипак, суспензија Споразума бива укинута за све остале Републике. Предузимањем ових мера према СФРЈ Унија се прикључила санкцијама Савета безбедности према Југославији.

За време док су санкције биле на снази, и на страни Европских заједница и на страни Југославије су се десиле значајне промене. Закључивањем Споразума из Мадрихта (1992.г.) створен је основ за нове европске структуре, што је уобличено у Уговору о Европској унији. Истовремено унија је увећала своје чланство за три државе (Аустрију,

⁵⁶ Закон о ратификацији Другог протокола о финансијској сарадњи, Службени лист СФРЈ, Међународни уговори бр.1/1988.г, стр 3.

⁵⁷ Мишчевић, Тања: Придруживање Европској унији, Институт за економска и социјална истраживања, ЕСПИ, Београд, 2005.г, стр. 168.

Шведску и Финску) и тиме постала „Унија петнаесторице“ и успоставила односе придруживања са државама Централноисточне Европе.

С друге стране, СФРЈ је престала да постоји, а све њене бивше републике постале су независне државе, које су, свака за себе, започеле успостављање односа са Европском унијом. Најдаље је на том путу отишла Словенија, која једина добија статус придружене државе, а затим и статус кандидата за чланство (1998.г.), да би се касније налазила на челу групе од десет држава које су (1.маја 2004.г.) постале нове чланице Европске уније.

СР Југославија, формирана је (27.априла 1994.г.), и од свог настанка била је предмет санкција УН и ЕЦ, које су суспендоване након мировних преговора у Дејтону (4. децембра 1995.г.)⁵⁸. Пола године након укидања санкција СРЈ уследила је прва посета представника ЕУ новој Југославији (јуна 1996.г.), који су оценили да је неопходно успостављање и проналажење начина како би могла бити обновљена институционална сарадња СРЈ и ЕУ.

Истовремено је влада Републике Југославије започела акције придруживања ЕУ, тако што је усвојила програм рада на хармонизацији југословенског правног система са правним системом Уније⁵⁹. Ипак, разлози одустанка од даљег развоја односа са ЕУ су превасходно политичке природе. Притисак Уније и њених чланица био је уочљив током масовних протеста након локалних избора децембра 1996.г, када је ЕУ слала свог специјалног изасланика, Фелипа Гонзалеса да покуша да посредује у мирном решавању кризе. Наредне године (1997. и 1998.г) обележене су распламсавањем сукоба на Косову, што је довело до мера нових санкција Уније, које су се односиле на забрану уласка особа блиских српском режиму на територију ЕУ и на забрану летова националних компанија. Убрзо је 1999.г. уследила најавна а затим и извођење ваздушног удара НАТО на СРЈ, што је окончано усвајањем резолуције 1244 Генералне скупштине УН и закључивањем Кумановског војно-техничког споразума, августа 1999. Током 1999.г. није било званичних контаката владе СРЈ и ЕУ.

Као помоћ стабилизацији региона у форми опште дугорочне стратегије превенције сукоба, на иницијативу Уније 10, јуна 1999.г. формиран је Пакт стабилности за Југоисточну Европу, који подразумева заједничке стратегије за више од 40 партнера. Свечано потписивање пакта обављено је у Сарајеву, двадесет дана касније, где су се окупиле поред представника Уније и свих држава региона и друге међународне организације, финансијске институције, представници држава заинтересованих за превенцију сукоба у региону, али не и представници СРЈ, осим званичних власти Црне Горе и српске опозиције. Учешће у Пакту стабилности и могућност укључивања у процес стабилизације

⁵⁸Влада СРЈ: Одлука о суспензији санкција ЕУ према СРЈ, ОЈ Л 297/95

⁵⁹Влада СРЈ: Програм рада Савезне владе на хармонизацији правног система СРЈ са регулативом успостављеном у ЕУ, Београд, 1995.г.

и придруживања предвиђено је и за СРЈ, али не док се на власти налази режим Слободана Милошевића.

Након петооктобарских промена започиње најновија фаза у односима између СРЈ и Европске уније. Институционализација односа обележена је посетом председника Комисије ЕУ Романа Продија новембра 2000.г. када је потписан оквирни споразум СРЈ-ЕУ, којим је омогућена реализација помоћи коју је ЕУ наменила СР Југославији.

Самит у Загребу (24 новембра 2000.) сазван по предлогу Француске, која је тада председавала ЕУ, имао је велики значај јер је представљао место директног контакта држава западног Балкана и ЕУ, донета је одлука о закључивању Споразума о стабилизацији и придруживању са Македонијом, одлука о отпочињању преговора за закључење исте врсте са Хрватском, а за нас одлука о почетку рада заједничке консултативне радне групе (Joint Consultative Task Force- СТФ), што је заправо формално одлука о укључивању СРЈ у Процес стабилизације и придруживања, што је значило приступ СРЈ коришћењу ванредних трговинских преференцијала, либерализација трговинских односа са другим државама западног Балкана, укључивање у програм CARDS и рад на припреми за закључивање Споразума о стабилизацији и придруживању.

Консултативна радна група, као привремена политичка и техничка радна група, је свој први састанак за СР Југославију одржала јула 2001.г. Након пет одржаних састанака наступила је дужа пауза због уставне трансформације СРЈ у СЦГ, која је прекинута 2003.г, када су представници Комисије и представници државне заједнице СЦГ оценили да је потребно омогућити даљи напредак сарадње и припрема за Споразум о стабилизацији и придруживању, као и нови формални механизам за сарадњу-Унапређени стални дијалог.

Резултат рада ове групе су заједничке препоруке, којима се утврђују проблеми у процесу транзиције, а које су подељене на:

-опште препоруке ЦТФ које се односе на мере за демократизацију југословенског друштва и успостављање институција и стварање услова за владавину права, са акцентом на мањинска права, на потребу економских реформи, те поштовање међународних обавеза Југославије.

-секторске препоруке које се односе на четири основне слободе (кретање људи, роба, капитала и услуга), банкарство, трговину, статистику, инфраструктуру, царине, правосуђе и унутрашње послове, индустрију, конкуренцију, социјалну политику, запошљавање, пољопривреду, рибарство, културу, образовање, итд.

Споразум о стабилизацији и придруживању је кључни елемент Процеса стабилизације и придруживања (САП). САП представља посебну врсту регионалног приступа ЕУ државама Западног Балкана. Карактеристика овог приступа је његова прилагођеност и

уважавање специфичности сваке од 5 држава Западног Балкана, тако да судбина успешних држава није условљена позицијом региона као целине.

Дакле, САП је политика ЕУ која се односи на релације између Уније и Западног Балкана. САП остаје оквир за европско усмерење земаља Западног Балкана, све до њиховог прикључења у будућности.

Његов кључни елемент Споразум о стабилизацији и придруживању (САА) настоји да обезбеди оквир за мир, стабилност и економски напредак земаља Западног Балкана, а то је први корак за пуноправно чланство. Након испуњавања обавеза из споразума, придружена земља кандидат улази у тзв. enlargement процес, након чега постаје пуноправна чланица ЕУ.

Пут Србије ка чланству у ЕУ одвија се кроз Процес стабилизације и придруживања, чији је основни циљ да земљама региона омогући брже спровођење политичког и економског преображаја који су нужни за напредак у процесу придруживања ЕУ. При томе се ЕУ ослања на низ различитих инструмената као што су: програми помоћи, техничка сарадња, трговинске повластице, сарадња у областима правосуђа и унутрашњих послова и политички дијалог. Главна новина оваквог приступа је његово прилагођавање специфичностима сваке од земаља, а у складу с тим и могућност постављања посебних услова које треба испунити.

Србија је приступање Европској унији започела институционалним променама и прилагођавањем рада своје администрације тим потребама. У оквиру Министарства за економске везе са иностранством, 2002. године формиран је Сектор за европске интеграције, који је 2004. прерастао у Канцеларију за придруживање ЕУ Владе Републике Србије, чији је основни задатак координисање процеса приступања Републике Србије Европској унији. Одлуком Владе Републике Србије, основан је и Савет за европске интеграције (4. септембра 2002), као саветодавно тело Владе за стратешка питања у процесу интеграције. На конститутивној седници Савета донета је одлука о формирању Комисије за координацију приступања ЕУ, која предлаже мере за унапређивање сарадње републичких органа и организација надлежних за доношење и спровођење политике придруживања ЕУ. Осим тога, она утврђује приоритете и најповољније начине за усклађивање прописа Србије са стандардима ЕУ.

Усвајањем уставне повеље 4 фебруара 2003. године⁶⁰, се у области европске интеграције отворио проблем који се односи на испуњавање обавеза у Процесу стабилизације и придруживања. Кроз нове законске документе покушао се пронаћи одговор (обзиром на поделу надлежности између држава чланица), што је довело до усвајања Акционог плана о хармонизацији трговинског и царинског система СЦГ. Према овом Плану, интерна

⁶⁰ Мишчевић, Тања: Придруживање Европској унији, Институт за економска и социјална истраживања, ЕСПИ, Београд, 2005.г, стр. 174-177.

хармонизација „подразумева приближавање економских система држава чланица како би уклонили и укинули све препреке слободном кретању људи, роба, услуга и капитала“ (члан 1. Акционог плана). Основни елементи интерне хармонизације у области слободног кретања људи су рад и запошљавање, здравље и образовање. Слободно кретање роба подразумева хармонизовање царина, усклађивање пореза и усклађивање спољнотрговинског режима. За слободно кретање услуга неопходно је усклађивање прописа у односу на туризам, лиценце, финансијске услуге, осигурање, рачуноводство и интелектуалне услуге. Слободно кретање капитала подразумева усклађивање услова за стране директне инвестиције, за тржиште капитала и инвестиционе фондове. Ипак, овај акциони план није имао успеха јер је померао период интерне хармонизације за касније, што је било још и потпомогнуто неуспехом у остваривању потпуне сарадње са Међународним кривичним трибуналом за бившу СФРЈ.

У другој половини 2004. године ЕУ је, ради оживљавања процеса придруживања државне заједнице СЦГ, заустављеног делом и због неуспеха у усклађивању економских система Србије и Црне Горе, понудила тзв. “приступ на два колосека” (“twin track” approach). Суштина овог приступа је у сарадњи са сваком од држава чланица посебно у областима које оне саме уређују – трговина, економска и секторска политика - а наставак рада са државном заједницом у осталим областима из њеног делокруга (међународне политичке обавезе и људска права).

У већини републичких министарстава уведене су посебне јединице за европске интеграције, које треба да омогуће да та министарства буду на адекватан начин укључена у све активности из њиховог делокруга које се односе на процес придруживања Србије ЕУ.

Започет је дуготрајан процес обуке службеника државне администрације за послове ЕУ. То значи заснивање реформе државне управе на општим принципима Европског административног оквира и прилагођавање њеног деловања принципима владавине права и правне сигурности, одговорности, економичности и ефикасности.

Веома важан корак у досадашњим активностима на путу придружења ЕУ је формирање и почетак рада Одбора за европске интеграције Скупштине Републике Србије. Први конкретан резултат рада овога одбора је израда и усвајање Резолуције о придруживању Европској унији, која је од великог значаја за остваривање крајњег циља – пуноправног чланства у ЕУ, а у којој је изражена спремност да се испуне сви неопходни услови потребни за убрзану интеграцију у ЕУ, као поштовање људских и мањинских права, те спремност за испуњење свих међународних обавеза Републике Србије и учешће у даљем развоју и унапређењу свих видова регионалне сарадње, регионалних иницијатива и добросуседских односа.

Осим тога од стране Владе израђена је стратегија Србије за придруживање СЦГ Европској унији, док је од стране ЕУ захтевано да се обезбеде сви услове за убрзано усклађивање права Србије са правним тековинама Европске уније.

Најсложенији задатак у процесу придруживања ЕУ је усклађивање домаћих прописа са прописима ЕУ, о чему говори чињеница да се, поред оснивачких уговора, ради и о 20.000 прописа из секундарног законодавства и 4000 судских пресуда. Иако не постоји обавеза да државе кандидати ускладе своје национално законодавство са законодавством ЕУ до потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању, свака земља која озбиљно схвата тај процес треба да га започне раније.

Од стране Владе Републике Србије усвојен је Акциони план за усклађивање прописа Републике Србије са прописима ЕУ. То је скуп од 41 закона а који проистичу као обавеза из уговора о стабилизацији и придруживању. Осим тога, обавеза је сваког органа или организације државне управе, да донесу изјаву о усклађености нацрта прописа са правним тековинама ЕУ. При томе ЕУ упозорава да увођење правних тековина ЕУ у законодавство није само по себи довољно, јер се процес усклађивања не завршава усвајањем хармонизованих прописа, већ је потребно обезбедити систем за њихово спровођење.

Посебан значај усклађивању законодавства Републике Србије са правним тековинама ЕУ дат је и у Резолуцији о придруживању ЕУ. Такође, формиран је и тим за преговоре са Европском унијом о закључењу Споразума о стабилизацији и придруживању, као и посебни тимови за поједине области преговарања.

Све ове активности, као и договори који су водили до добровољне предаје оптужених пред Трибуналом у Хагу, довеле су до позитивне оцене Студије извољивости за отпочињање преговора за закључење споразума о стабилизацији и придруживању са СЦГ, априла 2005.

Придруживање трећих држава међународним организацијама, даје могућност држави да без ступања у чланство организације, поседује нека права, а која су иначе доступна само чланицама организације. Та права (која се утврђују споразумом или неким другим актом) придружена држава може да остварује делимичним укључивањем у рад већ постојећих сталних органа међународне организације, или стварајући, са организацијом и чланицама, посебну институционалну структуру.

Треба истаћи да су везе које се успостављају између придружених држава, Уније и њених чланица чвршће него што је то случај са везама придружених држава и типичних међународних организација, јер се одвијају у условима формираног посебног правног система наднационалне организације.

Управо зато, придруживање захтева утврђивање узајамних права и обавеза између уговорених партнера споразума о придруживању Унији, усклађивање њихове сарадње, која се одвија у оквиру посебно формираних институција.

Придруживање, најчешће представља припрему државе за будуће чланство, јер држава у форми придруживања почиње да преузима сет правила, односно стандарда који ће јој у једном тренутку помоћи да буде део јединственог тржишта Уније. Осим што придружена држава добија права која је приближавају “клубу успешних”, добија и обавезе које су по природи политичке, економске, правне, креиране за сваку државу појединачно у складу са њеном ситуацијом.

Постизање стандарда Уније значи достизање оног нивоа економског и политичког развоја који мора имати модерна, економски развијена, демократска држава Европе у 21. веку. Зато, између процеса транзиције и процеса европске интеграције мора постојати знак једнаости, јер су оба пута добровољно изабрана и представљају једини одговор који држава може имати у доба глобализације.

Основни критеријум, поред споразума о придруживању, јесте и одредба да се чланству у Унији могу надати само европске државе, па се земље Африке, Кариба, Пацифика, Медитерана, са изузетком Русије и Украјине као суседа ЕУ (са којима су закључени споразуми који спадају у категорију споразума о придруживању), третирају као земље са појачаним економским везама и сарадњом, уз постојање елемената политичког дијалога и обавезу поштовања људских права.

2.Анализа остварених привредних реформи у Србији

Транзициони ЕБРД индикатори потврђују да је Република Србија успешно завршила прву а готово и другу фазу транзиције. Привредно системске реформе одвијале су се по моделу стварања ефикасне тржишне привреде, по стандардима ЕУ, као неопходног услова за убрзавање процеса придруживања ЕУ. Са тим циљем одвијао се и процес доношења системских закона и укупне правне регулативе и изградње одговарајућих институција за примену тих закона у пракси. Реформе, које су се одвијале на свим сегментима привредног система, дале су значајне економске резултате у домену успостављања макроекономске стабилности и реалног раста БДП, као и знатне редукције инфлације. Као илустрацију наводимо пример да је БДП у 2013.г. у Србији износио 2,5%, што је са изузетком Црне Горе изнад просека земаља у региону. Донети су системски закони који уређују јавне финансије. Реформе монетарног и банкарског сектора дале су позитивне резултате у погледу ценовне и валутне стабилизације, успостављања поверења у домаћу валуту, повећања динарске и девизне штедње, либерализације рада девизног тржишта, раста девизних резерви. Реформе спољнотрговинског и царинског система резултирале су либерализацијом спољнотрговинског режима. Реформе су обухватиле и унапређење судства, школства, здравства и државне управе на бази рационализације ових јавних служби и повећања њихове ефикасности.

Остварени резултати на пољу инфлације у Републици Србији указују на постигнуту макроекономску стабилност и значајну редукцију инфлације у условима исправљања ценовних диспаритета и раста цена нафте и базичних метала на светском тржишту. Народна банка Србије је спроводила политику девизног курса у оквиру режима руковођеног пливајућег девизног курса. При томе се руководила, с једне стране, потребом остваривања свог примарног циља, ниске и стабилне стопе инфлације, а с друге стране, потребом остваривања средњорочно одрживе платнобилансне позиције земље.

Приватизација реалног сектора се привела крају када је реч о малим и средњим предузећима, али преостаје још доста посла око реструктурирања и приватизације великих система. Законом о приватизацији предузећа утврђен је нови модел приватизације који је дао значајне резултате. Формирањем Републичке агенције за развој малих и средњих предузећа и предузетништва и ширењем мреже ових агенција на територији целе земље, доношењем Стратегије развоја малих и средњих предузећа и предузетништва и Закона о Гаранцијском фонду створене су институционалне основе за бржи развој малих и средњих предузећа. Процесом реструктурирања обухваћена су велика друштвена предузећа са развојним проблемима, предузећа наменске индустрије и јавна предузећа од републичког значаја. У зависности од успешности њиховог реструктурирања ова предузећа ушла су у процес приватизације путем продаје тендерском или аукцијском приватизацијом али је над неким предузећима отворен и стечајни поступак. Активан процес реструктурирања великих привредних система започео је од 2001. године доношењем низа закона, предузимањем одговарајућих мера и активности у области политике цена, регулације

унутрашњих и репрограмирања спољних дугова, обезбеђења средстава за инвестиционо и редовно одржавање производних капацитета и неопходне инфраструктуре. Успореном динамиком се одвијало реструктурирање јавних републичких и локалних предузећа која пружају услуге инфраструктурног карактера, као што су електрична енергија, телекомуникације и пошта, нафта и гас, железница, аеродром и авиопревоз, шуме, воде и слично. Реструктурирана су јавна предузећа у погледу смањења броја запослених, уз отпремнине из буџетских средстава, смањења дугова кроз отпис државних потраживања и поделу великих предузећа на основну и споредне делатности, уз припреме за њихову приватизацију.

Политика економских односа са иностранством била је усмерена на припреме за интеграцију земље у ЕУ, склапање бројних споразума о либерализацији спољне трговине, хармонизацију законодавства са правним нормама ЕУ, унапређење билатералних економских односа. Посебна пажња била је посвећена развоју билатералних економских односа са суседним земљама и процесу либерализације трговине са земљама западног Балкана.

Ипак светска економска криза која је погодила различитом јачином све земље, без обзира на развијеност, није мимоишла ни Србију. Кључне последице огледају се у повећању неликвидности, паду производње и извоза, смањењу запослености, повећању незапослености, паду животног стандарда и расту сиромаштва. Међу регионима који су највише погођени спада Западни Балкан чије државе Албанија, БиХ, Македонија, Хрватска, Црна Гора и Србија и даље покушавају да спрече пад економског аутпута и даљи раст незапослености. Све земље Западног Балкана пре кризе су бележиле позитивне и високе стопе раста БДП, где је Србија 2007.г. имала раст БДП од 6,9%, да би током 2008.г. он пао на 3,8%, 2009.г. достигао негативну вредност -3,5%, а 2010.г. 1%. У 2011. години се стопа раста БДП повећала на 1,5% , да би у 2012.г. поново била негативне вредности -1,5%. Тек у 2013.г. почиње њен већи раст који износи 2,5%.⁶¹ Оно што је током економске кризе било заједничко за свеземље нашег региона јесте смањена тражња за домаћим производима на светским тржиштима, пад извоза и смањење прилива страних директних инвестиција. То је даље значило суочавање са великим неравнотежама спољнотрговинског биланса, јер је са већином спољнотрговинских партнера постојао дефицит у размени.

Висок ниво зависности од ЕУ тржишта је додатно поспешен специјалним трговинским преференцијама одобреним од ЕУ са перспективом чланства у овој интеграцији. Европска унија је главно извозно тржиште за све земље нашег региона, па је ова велика извозна зависност постала и главни канал преноса економске кризе са ЕУ тржишта на привреду Западног Балкана.

⁶¹ Подаци Међународног монетарног фонда, www.imf.org

Табела 51: Увоз земаља Западног Балкана у мил. ЕУР-а у периоду 2009-2013.г.

Земља	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Албанија	3.568.517	3.261.286	3.466.239	3.874.006	3.794.331	3.674.437
Црна Гора	2.530.000	1.658.603	1.643.166	1.826.521	1.816.640	1.768.388
БиХ	8.284.037	5.997.084	6.945.618	7.933.870	7.790.373	7.750.713
Хрватска	20.833.722	15.204.641	15.111.979	16.308.241	16.199.763	15.775.156
Македонија	4.681.581	3.616.095	4.122.703	5.030.925	5.071.508	4.968.789
Србија	16.478.100	11.506.587	12.602.357	14.260.055	14.783.817	15.472.162

Извор: www.trademap.org

Табела 52: Извоз земаља Западног Балкана у мил.ЕУР-а у периоду 2009-2013.г.

Земља	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
Албанија	920.878	780.074	1.167.234	1.398.734	1.530.153	1.755.325
Црна Гора	416.000	277.880	328.774	450.524	364.507	372.199
БиХ	3.412.599	2.835.102	3.617.104	4.200.122	4.013.585	4.281.791
Хрватска	9.599.212	7.523.023	8.894.336	9.594.833	9.617.552	8.979.844
Македонија	2.714.435	1.929.922	2.523.880	3.198.781	3.122.192	3.212.374
Србија	7.637.751	5.983.719	7.376.014	8.457.194	8.827.614	10.999.973

Извор: www.trademap.org

Осим наведених негативних импликација светске кризе, она је нарочито лоше утицала на Србију и остале земље региона у виду опадања прилива страних директних инвестиција које су у односу на 2008.г. опале за 50% у 2009.г. Током кризе стране компаније су отказале реализацију многих пројеката, па чак и повукле капитал који је краткорочно био инвестиран. Неке приватизације су одложене јер се није могла добити права цена у време кризе. О утицају светске кризе на стране директне инвестиције детаљније ћемо у следећој табели.

Табела 53: Нето прилив страних директних инвестиција у мил. US\$ у периоду 2009-2013.г.

З.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
А л	1.240.972.849	1.343.091.150	1.089.416.366	1.049.425.306	920.080.650	1.477.820.402
Ц Г	975.105.642	1.549.312.935	758.407.500	556.257.883	618.367.296	446.490.330
Б Х	1.004.852.660	138.511.020	443.840.207	468.733.719	349.607.723	322.114.992
Х р.	5.812.569.932	3.400.982.324	845.077.448	1.242.601.505	1.336.488.216	376.454.351
М к	611.688.379	259.530.321	300.734.841	495.096.925	282.676.632	373.454.351
С р	2.996.385.201	1.935.601.654	1.340.194.855	2.700.435.377	355.286.702	1.377.416.986

Извор: www.trademap.org

Од тренутка избијања кризе Србија је губила на конкурентности, тако да је у периоду 2008-2010.г. погоршала свој положај према GCI за 11 односно 16 места, респективно. Од посматраних 6 земаља региона Србија се у 2010.г. према конкурентности налазила на претпоследњем месту.

Од 2008.г. која се поклапа са почетком финансијске кризе, Србија је изгубила своју конкурентску позицију и забележила пад са 85. места у 2008.г. на 96. место у 2010.г.⁶². Према извештају Светског економског форума за 2013.г. Србија је рангирана на 101.позицији на листи која обухвата 148 земаља, са забележеном вредношћу Индекса глобалне конкурентности од 3,8. Ове године пад би се могао окарактерисати као значајан, обзиром да је остварена минимална историјска вредност од тренутка избијања кризе.

Мада је постигла највећи напредак и проглашена за лидера у реформама Република Србија мора доста тога да уради да би сустигла напредније земље региона. По многим показатељима Република Србија заостаје за новим чланицама ЕУ, међу којима су и Бугарска, Румунија и Хрватска.

Банкарски сектор Републике Србије је интензивно обнављан у протеклим годинама економске транзиције. Консолидација домаћих банака извршена на почетку транзиције омогућила је јачање финансијске позиције банкарског сектора и поверења у банке и побољшање билансне структуре, односно повећање нивоа адекватности капитала. Повратак поверења у банке подржан је регулисањем старе девизне штедње, убрзаним растом девизне штедње становништва и уласком страних банака. Захваљујући спроведеној реформи банкарског сектора, редукован је број банака чиме су створени одговарајући услови за успостављање модерног и функционалног финансијског система.

У Републици Србији је недовољно развијен сектор осигурања, и домаћег тржишта капитала, али је у последње време дошло до позитивних промена. Доношењем три системска закона: Закон о тржишту хартија од вредности и других финансијских инструмената, Закон о преузимању акционарских друштава и Закон о инвестиционим фондовима, заокружен је законодавни оквир који уређује финансијско тржиште у Републици.

У инфраструктурним секторима усвојени су основни закони у области телекомуникација, енергетике, железнице и поштанских услуга. Усвојен је Закон о јавним путевима, који је усклађен са европским стандардима о грађењу и европским законодавством у вези управљања јавним путевима. Власничка структура у области енергетике је још увек доминантно државна. Сва јавна енергетска предузећа за производњу угља, нафте, гаса и електричне енергије су у власништву Републике Србије, а комунална јавна предузећа за производњу и дистрибуцију топлотне енергије у власништву јединица локалне самоуправе.

⁶² Извештај светског економског форума

Процес приближавања ЕУ довео је до промена у енергетском сектору Републике Србије, те је започет процес реструктурирања јавних предузећа. Уређивање железничког саобраћаја на нов начин регулисано је новим Законом о железници и Одлуком о оснивању Јавног предузећа за управљање јавном железничком инфраструктуром и обављање јавног превоза у железничком саобраћају - ЈП „Железнице Србије”, који чине једну целину. Усклађени су са почетним директивама ЕУ и правна су основа за реорганизацију железничког саобраћаја.

Република Србија је, у односу на окружење, јако споро започела процес дерегулације тржишта телекомуникација. Притом је била и последња која је формирала регулаторно тело – Агенцију за телекомуникације, али је интензивно кренула са законодавном активношћу, са циљем прихватања европских стандарда.

Ипак, од суштинске важности је и ефикасно функционисање правосудног система и примена закона, односно стварање одговарајућих институција и њихова функционалност.

3. Услови уласка Србије у ЕУ

Са становишта стратешког повезивања и повећања инвестиција, Европска унија веома позитивно утиче на привредни развој Србије. Међутим, све земље које су до сада ушле, морале су да испуне одређене услове:

1. политичку стабилност
2. економску стабилност
3. испуњавање системских стандарда

Осим тога, битно је истаћи да постоје две фазе у овом процесу:

1. Фаза придруживања Европској унији
2. Фаза прикључивања односно уласка.

Савет Европе је јуна 2002 у Феири, утврдио циљеве политичке и економске интеграције земаља Западног Балкана, док је Савет Европе у Копенхагену 2002.г. реafirмисао овакав приступ и подвукао одлучност ЕУ да подржи овај регион на путу ка коначном прикључењу ЕУ. Савет у Бриселу је марта 2003. позвао Комисију да испита средства која су базирана процесу за даље јачање политике Уније према овом региону. Унификација Европе не би била комплетна све док се земље Западног Балкана не прикључе ЕУ. На Европском самиту одржаном јуна 2003.г. у Солуну, земљама Западног Балкана где припада и наша земља, предложено је тзв. Европско партнерство. Европско партнерство је један од главних инструмената претприступне стратегије ЕУ према земљама које су потенцијални кандидати за чланство. Савет министара је јуна 2004.г. усвојио Одлуку о принципима, приоритетима и условима садржаним у Европском партнерству са СЦГ, укључујући и Косово према резолуцији 1244 Савета безбедности УН. Партнерством су дефинисани краткорочни и дугорочни приоритети у припремама за интеграцију у ЕУ, тако да овај инструмент

ексклузивно одређује односе између ЕУ и наше земље све до потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању. Приоритети су везани за:

политичку ситуацију

- демократија и владавина права,
- људска права и заштита мањина,
- регионална и међународна сарадња (обавезе)

економску ситуацију

- тржишна економија и структурне реформе,
- управљање јавним финансијама,
- стандарди ЕУ,
- унутрашње тржиште и трговина

секторску политику

- сарадња у правосуђу и унутрашњим пословима

Осим испуњавања наведених приоритета од стране Србије, финансијска помоћ се условљава и напретком у испуњавању Копенхагенских критеријума (иако су то критеријуми везани за чланство, а не за придруживање). Ови критеријуми су допуњени закључцима Савета за општа питања 1997. и саопштењем Комисије маја 1999.г, а која се односе на пуну сарадњу са Трибуналом у Хагу и стварање реалних шанси за повратак избеглица и расељених.

3.1. Испуњење европских стандарда и критеријума

Србија припада групи европских земаља које су јасно опредељене за придруживање и приступање Европској унији, али се суочавају са великим системским и развојним проблемима и нерешеним питањима у међусобним односима. Све то чини објективне препреке њиховој политици придруживања. Додатни проблем Србије садржан је у њеном недовршеном државном оквиру (односи са Косовом и Метохијом). Ово представља не само суштинску тешкоћу политике придруживања, већ и формалну препреку формулисања њене стратегије, будући да Европска унија споразуме о придруживању и приступању закључује само са међународно признатим државама.

Укључивање у европске интеграционе токове представља стратешко опредељење Србије које ужива високу политичку и друштвену подршку. Чињеница је, међутим, да нису довољно познати и објашњени услови које је потребно испунити да би се унапредили односи са ЕУ. Стога су политички актери који воде процес придруживања суочени са потребом доношења јасне стратегије испуњавања услова за придруживање и приступање ЕУ, уз истовремено информисање јавности и стварање политичке и стручне подршке за кораке које је на овом путу потребно предузети.

Европска унија од Србије очекује испуњење свих услова садржаних у њеној политици придруживања и приступања, који представљају разуђенију верзију критеријума одређених у Копенхагену и важећих за земље источне и средње Европе.

Србија, у том смислу, треба да тежи владавини права, стабилном демократском устројству, високим стандардима заштите људских и мањинских права, као и тржишној економији, законодавству прилагођеним ЕУ и ефикасној јавној управи. Осим тога, Србија мора имати добре односе са суседима и развијену регионалну сарадњу на државном и субдржавном нивоу. Такође, Србија треба да испуни своје обавезе које произлазе из мировних споразума које је прихватила, а које се односе на конструктиван приступ одржању Босне и Херцеговине у духу Дејтонско-париског споразума, поштовање Резолуције 1244 Савета безбедности УН о Косову и Метохији и пуну сарадњу са Међународним трибуналом за ратне злочине на простору бивше Југославије.

3.2. Усклађивање законодавства

Да би остварила своје стратешко опредељење – укључивање у европске интегративне токове, придруживање, а потом и приступање ЕУ – Србија мора да испуни бројне услове које је ЕУ одредила још пре више од једне деценије. Систем захтева који се поставља пред Србију дат је у виду критеријума које је дефинисао Европски савет ЕУ 1993. године на самиту у Копенхагену, а који су касније, конкретизовани, развијани и допуњавани новим критеријумима кроз процес придруживања држава Централне и Источне Европе и Процес стабилизације и придруживања Западног Балкана.

Полазећи од од критеријума који су садржани у Уговору о оснивању ЕУ, Европски савет је 1993. године дефинисао три основна «копенхагеншка» критеријума за придруживање ЕУ:

- политички,
- економски и
- усвајање правних тековина ЕУ (*acquis communautaire*).

Политички критеријум дефинисан је као постојање стабилних институција које гарантују демократију, владавину права и поштовање и заштиту људских права и права мањина. Други, економски критеријум, захтева постојање делотворне тржишне економије, као и способност економија држава кандидата да се суоче са притиском конкуренције и тржишних сила унутар ЕУ.

Усвајање правних тековина дефинисано је као способност да се преузму обавезе које проистичу из чланства, укључујући приврженост циљевима политичке, економске и монетарне уније.

У каснијим активностима институција ЕУ, пре свега извештајима Комисије о напретку који су постигле земље кандидати централне и источне Европе, ови критеријуми су добијали конкретнију садржину, а кристалисала су се и два нова услова. Први се односи на ЕУ и тиче се способности њених институција да одговоре на потребе проширеног чланства. Други захтева од држава кандидата да располажу административним апаратом који би био способан да обезбеди остваривање правних тековина.

Коначно, један од услова који је помињан у одлукама Европског савета јесте и обавеза кандидата да узајамне спорове реше мирним средствима пре ступања у ЕУ, ако је потребно и обраћањем међународним правосудним органима.

Други систем услова везан је за Процес стабилизације и придруживања. У другој половини деведесетих година прошлог века институције ЕУ, настојећи да допринесу стабилности и напретку региона као целине, почињу да дефинишу критеријуме за државе западног Балкана заједно, као и за сваку државу појединачно.

На овим условима се инсистира због значаја који им се придаје у стабиловању политичких, безбедносних и економских прилика у региону. Они се односе на обавезу регионалне сарадње и неговања добросуседских односа са земљама југоисточне Европе, као и на поштовање обавеза које произлазе из потписаних мировних споразума, што подразумева и обавезу потпуне и безусловне сарадње са Међународним трибуналом за гоњење лица одговорних за тешке повреде међународног хуманитарног права извршене на подручју бивше Југославије.

За приближавање, придруживање, а коначно и учлањење Србије у ЕУ, а посебно за спровођење Националне стратегије Републике Србије за придруживање СЦГ Европској унији, од посебног су значаја Одлука Савета министара о принципима, приоритетима и условима Европског партнерства са Србијом и Црном Гором, укључујући и Косово, како је дефинисано Резолуцијом 1244 Савета безбедности Уједињених нација (14. јун 2004. године). Иако Одлука не садржи листу услова који се постављају пред Србију, Одлука утврђује принципе, приоритете и услове у Европском партнерству али и прописује поступак у коме се наведени принципи, приоритети и услови могу променити.

3.3.Реформске и структурне промене

Период од 2001. до 2006. године карактерише спровођење бројних реформи, успостављање макроекономске стабилности, одрживог и стабилног привредног развоја, реструктурирање великих система, приватизација предузећа и почетак придруживања ЕУ, који укључује бројна законска прилагођавања у свим областима привреде и друштва. Основни циљеви економске политике били су одржавање макроекономске стабилности, уз истовремено остваривање високе стопе привредног раста. Производна активност, у периоду после 2000. године, одвијала се уз позитивне процесе економске транзиције и реформе пореског система, тржишта рада и социјалног сектора, курс динара је стабилан уз континуирани раст девизних резерви, извршена је значајна дерегулација и либерализација цена и спољно-трговинског пословања, регулисани су односи са међународним финансијским институцијама. Остварен је значајан напредак у спровођењу структурних реформи, посебно у области приватизације предузећа и консолидације и приватизације банкарског сектора. Донето је 350 системских закона, којима се подржавају структурне реформе.

Међутим, присутна су и бројна ограничења привредном развоју: релативно низак ниво укупне привредне активности, низак ниво инвестиционе активности, висок степен незапослености, проблеми спољњег и унутрашњег дуга, висок спољно-трговински дефицит, изражене социјалне тензије, низак ниво конкурентности привреде.

У поређењу са другима земљама у транзицији, Република Србија је нешто касније почела реформе имајући у виду ситуацију деведесетих година прошлог века: унутрашње сукобе на територији бивше СФРЈ, међународну изолацију, бомбардовање током периода март-јун 1999. године. Влада је у току првих пет година транзиције посебну пажњу посвећивала припреми и доношењу системских закона којима се уређују поједина подручја система у складу са правом ЕУ. Донетим системским законима створене су правне и институционалне основе за убрзање структурних реформи у реалном, финансијском и јавном сектору.

Учињен је значајан помак у заокруживању стимулативног амбијента за пословање. Убрзањем привредних реформи повећана је правна сигурност привредних субјеката и побољшани услови пословања (донети су закони који омогућују боље пословно окружење, односно штите својину, уговоре, повериоце и инвеститоре: о привредним субјектима, стечају, регистрацији привредних субјеката, извршном и парничном поступку, хипотеци, спољнотрговинском пословању, заштити конкуренције и др). Пореска стопа на добит предузећа је смањена. У инфраструктурним секторима усвојени су основни закони у области телекомуникација, енергетике, железнице и поштанских услуга.

Постоји, међутим, низ слабости у пословном окружењу, чије је превазилажење битно за повећање укупних инвестиција, посебно страних директних инвестиција: у области оснивања предузећа (број потребних докумената, спорост процедура, обезбеђивање

прикључака на инфраструктурне услуге, корупција), затим немогућност стицања права својине на грађевинском земљишту под тржишним условима, сложен поступак издавања грађевинских дозвола и др.

Република Србија је у првих пет година економске транзиције завршила прву фазу реформи у којој је успостављена макроекономска стабилност и постављени темељи за другу фазу реформи, која је фокусирана на привредни раст и структурне промене. Економска политика сада је концентрисана на убрзање структурних реформи које обезбеђују економски раст и повећање запослености и стандарда становништва.

Савремене тенденције развоја земаља тржишне привреде показале су да се оспособљавање људских ресурса, за развој и примену нових технологија, налази у самом врху приоритета глобалних националних стратегија и политика социјалног, економског и технолошког напретка. Савремени технолошки процеси полазе и базирају се на високо образованој популацији која је у стању да користи сву расположиву технологију. Развијена друштва теже ка стварању „друштвених знања”. Имајући у виду да се ефекти образовања не одражавају само на појединце, већ и на друштво у целини, може се рећи да знање постаје основни развојни фактор. Специфичност политике образовања је њен изразито дугорочан стратешки карактер.

Концепцијске грешке у образовној политици резултирају одложеним, али тежим последицама, које су прво видљиве на тржишту рада у облику неравнотеже у понуди и тражњи за појединим професијама, да би се на крају манифестовале у општем привредном заостајању.

3.4.Реализовање трговинског споразума

Србија је 7. новембра 2007. године парафирала, а 29. априла 2008. године и потписала Споразум о стабилизацији и придруживању, којим се регулишу скоро сви аспекти међусобних, пре свега, економских односа са ЕУ. Овим актом Србија постаје држава придружена ЕУ, са јасном перспективом чланства у тој заједници. Споразум је подељен на десет поглавља, седам анекса и седам протокола. У приручнику су дата објашњења основних правних института, механизам вођења трговинских односа са ЕУ, али и објашњење анекса и протокола, којима је договорена динамика либерализације трговине одређеним производима.

Европска унија је 1999. године покренула, за државе Западног Балкана, Процес стабилизације и придруживања, чији је циљ стабилизација целог региона, као пост-конфликтног подручја и отварање перспективе чланства у ЕУ. Намера је да се кроз стабилизацију економских прилика у балканским државама елиминишу извори радикализма, који су били основни разлози ратова током 90-их година 20.века. Процес стабилизације и придруживања, осим Споразума, има још два елемента, а за државе Балкана важи и додатни услов, а то је сарадња са Међународним кривичним трибуналом за ратне злочине, почињене на простору бивше Југославије.

1. Политика условљавања односи се на испуњавање критеријума из Копенхагена, усвојених 1993. године, којим се дефинишу услови за чланство у ЕУ.

- Политички критеријуми подразумева постојање демократије и владавине права, поштовање људских права и права мањина, стабилност и функционисање институција,
- Економски критеријуми захтевају функционалну тржишну привреду, способну за конкуренцију на европском тржишту.
- Правни критеријум инсистира на способности државе да преузме и поштује обавезе, које проистичу из чланства у ЕУ.

2. Економска помоћ ЕУ састоји се од финансијске помоћи за обнову и реконструкцију државе, која улази у Процес и од подршке за спровођење реформи, које се предузимају у функцији испуњавања критеријума из Копенхагена. Главни инструмент за предприступну помоћ (ИПА) отворен је у периоду од 2007. до 2013. године, и има пет компоненти за финансирање различитих пројеката - реконструкцију, обнову и изградњу институција, прекограничну сарадњу, регионални развој, борбу против незапослености и рурални развој. Прве две компоненте отворене су за све државе у процесу, док су остале три доступне само државама које имају статус кандидата.

Србија се у процес стабилизације и придруживања укључила као последња држава Западног Балкана, након октобарских промена, 2000. године. Имајући у виду сложеност политичке ситуације у којој се налазила (постојање Савезне Републике Југославије, а касније и Државне заједнице Србија и Црна Гора) и хроничност проблема сарадње са Међународним кривичним трибуналом у Хагу, Србија је тек 10. октобра 2005. године отпочела преговоре за закључење Споразума о стабилизацији и придруживању. Преговори

су били замрзнути због несарадње са Трибуналом у Хагу, маја 2006. године. Након формирања нове Владе у јуну 2007. године, они су настављени да би се завршили парафирањем овог документа, 7. новембра 2007. године.

Европска унија, као међународна организација, нема правни субјективитет и не може склапати међународне споразме, већ у њено име то чини Европска заједница. Због тога Споразум о стабилизацији и придруживању потписује Европска заједница и све државе чланице ЕУ са државом која се придружује. У области економије постоје три врсте споразума:

1. СПОРАЗУМ О ТРГОВИНИ, који потписује само ЕЗ и који дефинише искључиво трговинску размену (царине, квоте, итд) и који не води чланству у ЕУ. Овакав Споразум је потписала СФРЈ 1970 и 1973. године,

2. СПОРАЗУМ О САРАДЊИ И ТРГОВИНИ, који потписује ЕЗ и државе чланице и који поред дефинисања трговинских односа уређује и друге облике сарадње, али не води чланству у ЕУ (економија, индустрија, техничка и научна сарадња, транспорт итд., а овакве споразуме имају државе Медитерана и државе бившег СССР).

3. СПОРАЗУМ О ПРИДРУЖИВАЊУ такође, не гарантује чланство у ЕУ, али је, политички гледано, то прва степенница ка чланству у ЕУ. Брзина приступања зависи искључиво од брзине и ефикасности реформи, које спроводи држава, будућа чланица ЕУ.

Народна скупштина Републике Србије је 9. септембра 2008. године ратификовала Споразум о стабилизацији и придруживању (ССП) и Прелазни трговински споразум. ССП и Прелазни споразум су потписани 29. априла 2008. године у Бриселу. Прелазни споразум представља трговински део ССП и односи се на међусобну трговину индустријским и пољопривредним производима и примењиваће се до ратификације ССП у земљама чланицама ЕУ. Према овом споразуму ЕУ и Србија ће, у периоду од највише шест година, почевши од ступања на снагу Прелазног споразума, постепено успоставити зону слободне трговине у складу са одредбама овог споразума.

Концесије ЕУ за индустријске производе пореклом из Србије одређене су чланом 5. Прелазног споразума према којем ће се царине на увоз индустријских производа пореклом из Србије, као и дажбине које имају исто дејство укинати одмах након ступања на снагу Прелазног споразума. Концесије Србије за индустријске производе пореклом из ЕУ одређене су чланом 6. Прелазног споразума, према којем ће се царине на увоз у Србију индустријских производа пореклом из ЕУ предвиђене Анексом I постепено смањивати и укидати у прелазном периоду од највише шест година. Царине на робу која није наведена у Анексу I укидају се ступањем на снагу Прелазног споразума.

Анекс I Прелазног споразума садржи листе осетљивих индустријских производа груписане по степену осетљивости на: осетљиве - Листа А, веома осетљиве - Листа Б и најосетљивије - Листа Ц. Динамика снижења царинских стопа по листама је:

А - осетљиви производи (со; минерална горива и уља и производи њихове дестилације; неоргански и органски хемијски производи; пластичне масе и производи од пластичних маса; каучук и производи од каучука и гуме; дрво и производи од дрвета; хартија и картон, шешири и капе; производи од камена, гипса, цемента, бетона, азбеста и сличних материјала, стакло и производи од стакла; производи од гвожђа и челика; разни производи од простих метала; машине, механички уређаји; електричне машине и опрема; возила за снег, голф возила и слично, каросерије, радна возила на електропогон; мерни, контролни, прецизни, медицински и хируршки инструменти и апарати; часовници; играчке).

Б - веома осетљиви производи (сапун; органска површинска средства; разни производи хемијске индустрије; пластичне масе и производи од пластичних маса; каучук и производи од каучука и гуме; природно и вештачко крзно; производи од крзна; дрво и производи од дрвета; обућа; производи од камена, гипса, цемента, бетона, азбеста и сличних материјала; керамички производи; стакло и производи од стакла; природни или култивисани бисери; производи од гвожђа и челика; бакар и производи од бакра; алуминијум и производи од алуминијума; алати; машине, механички уређаји, опрема; железнички или трамвајски вагони; трактори веће снаге, путничка и теретна возила у растављеном стању, шасије, каросерије; часовници; намештај; играчке).

Ц - најосетљивији производи (производи од коже; хартија и картон; обућа; керамички производи; стакло и производи од стакла; гвожђе и челик и производи од њих; бакар и производи од бакра; алуминијум и производи од алуминијума; електричне машине и опрема; мотокултиватори и трактори мање снаге, нова и употребљавана путничка и теретна возила, специјална возила, бицикли; оружје и муниција; намештај).

Царинске концесије за **пољопривредне производе** које Србија даје за увоз из ЕУ, садрже пет модела либерализације:

- 1) **Потпуна либерализација** ступањем на снагу трговинског дела Споразума-(Листа 1);
- 2) **Постепена либерализација** у току **пет година** прелазног периода **до нултог нивоа** ових царина у шестој години примене - (Листа 2);
- 3) **Постепена либерализација** у току пет година уз задржавање **сезонске царине**-(Листа 3);
- 4) **Без либерализације** и након истека транзиционог периода - **царине и прелевмани** се не смањују нити укидају ни у току ни након транзиционог периода - (Листа 4);
- 5) **Постепена либерализација** у току пет година **до одређеног нивоа царина** на којем се задржавају и по истеку тог прелазног периода - у шестој години –

Управо се због последица јаке конкуренције из ЕУ и оставља вишегодишњи период за постепену либерализацију и прилагођавање привреде.

Србија нема статус кандидата и може да рачуна само на прве две компоненте претприступне помоћи –изградњу институција и прекограничну сарадњу. Тек по добијању статуса кандидата можемо се ослонити на остале фондове, па и на помоћ пољопривреди.

Србија треба самостално да примени Споразум, пошто ће јефтинији увоз из ЕУ допринети паду цена на нашем тржишту. За собом имамо скоро трогодишњи изражен реални раст вредности динара, али појевтињења нема. Не може се, дакле, са сигурношћу рећи да ће цене одмах пасти ако будемо имали више Европе код нас. За то је потребно стварање услова – системских, институционалних, процедуралних – за експанзију гринфилд инвестиција, које ће свакако ојачати и конкуренцију на нашем тржишту.

Могућност коришћења ванредних трговинских мера, које су им доступне на основу уредбе Савета министара ЕУ (18. септембра 2000.) јесте први корак у Процесу за било коју од држава западног Балкана. Након промена, већ у новембру 2000.г. Савет ЕУ је проширио ванредне трговинске преференцијале на читаву територију СР Југославије⁶³.

Уредбом Савета министара омогућен је извоз из СР Југославије највећег броја индустријских и пољопривредних производа без царинских и других ограничења. За СРЈ је ефекат добијања преференцијалног третмана веома значајан јер је извоз робе у ЕУ са 658 милиона еура у 2000.г. повећан у 2001.г. на 820 милиона, да би 2002.г. износио 930 милиона. је код нас задржала статус најважнијег спољнотрговинског партнера. Међутим, у извесним областима су задржана квантитативна ограничења и то у областима где домаће робе могу бити веома успешне. Тако ограничења постоје у областима прехранбене индустрије (месо и месне прерађевине, риба и вино) и текстилне индустрије.

Неки потенцијали у извозу не могу бити искоришћени због различитих проблема у виду системских недостатака, институционалних недостатака (рад ветеринарске, санитарне и фитосанитарне инспекције), правних ограничења (различити извозни режими) и техничких недостатака.

Почетком 2003.г. СР Југославија се укључила у мрежу споразума о слободној трговини, започевши прилагођавање раније закљученог Споразума о слободној трговини са Македонијом (поново закључен новембра 2005). Фебруара 2002.г. је потписан споразум са Босном и Херцеговином, са Мађарском марта 2002, Албанијом, Бугарском и Молдавијом је потписан 13. новембра 2003.г.

Укључивање у Процес стабилизације и придруживања за СРЈ је значило да су јој постала доступна средства предвиђена CARDS програмом, којим су за СРЈ/СЦГ дефинисане приоритетне акционе области и циљеви за период 2002-2004.г. и утврђен укупан износ од

⁶³ Косово је овај статус већ уживало од 1999.г, док је за Црну Гору важио режим ограничених и специфичних трговинских повластица, које су се односиле само на извоз производа од алуминијума, због непостојања царинског апарата Црне Горе, што је услов за стицање преференцијалног третмана.

960 милиона еура (уз додатак од 31 милион из регионалног CARDS програма намењених интегрисаном управљању границом).

Приоритетни акциони циљеви и области су: модернизација система јавне управе, јачање и изградња институција кроз реформу јавне управе, правосуђа и унутрашњих послова, развој царинских служби и побољшање граничних прелаза, економски опоравак и наставак економских реформи са концентрацијом на кредитирање малих и средњих предузећа, реструктурирање јавних предузећа, развој енергетског и транспортног система, заштита животне средине, друштвени развој и развој цивилног друштва са акцентом на универзитетско образовање (Tempus 3)⁶⁴.

⁶⁴ "Tempus" је програм ЕУ за развој система високог образовања у трећим државама, којим се успоставља сарадња универзитета ових држава са универзитетима и институтима држава чланица ЕУ. Темпус 3 је трећа генерација овог пројекта.

4. Спровођење заједничких политика ЕУ у привредној пракси Републике Србије

4.1. Економска политика

Конференцијом у Хагу 1949.г. када је формиран Савет Европе и промовисан принцип уједињавања Западне Европе у циљу заједничког економског напретка, апострофиран је значај слободног кретања роба, капитала, људи и идеја.

Шуманова декларација из 1950. представља крупан напредак којим је производња угља у Француској и Немачкој стављена под заједничку управу, а што је предходило стварању Европске заједнице за угљ и челик 1951. (која је повезивала 6 држава: Западну Немачку, Француску, Италију, Холандију, Белгију и Луксембург), на који начин су државе чланице део властите надлежности у овој области пренеле на Високу власт, изван националне контроле. Римским уговором из 1957. створена је ЕЕЗ, лансирана заједничка пољопривредна политика и успостављена царинска унија. Елиминисане су царине и остала квантитативна ограничења на производе земаља чланица, док је успостављена заједничка царинска тарифа на производе земаља нечланица.

Заједничко тржиште и заједничке политике ЕУ јесу кључни елементи европских интеграционих кретања у последњих 50 година. „Прави се разлика у четири фазе у регионалној интеграцији. Прва фаза је стварање зона слободне трговине чиме се елиминишу царине и квоте као и дозволе међу земљама чланицама. Друга, виша фаза је стварање царинске уније чиме се ствара заједнички систем царина и квота. Трећа је фаза заједничко тржиште што значи елиминисање рестрикција на кретање производа и фактора производње између земаља чланица. Четврта, за сада највиша фаза интеграције је стварање економске уније која значи хармонизацију и унификацију економских политика и стратегија. То је за сада учинила само Европска економска унија“⁶⁵. Успостављање заједничког тржишта Заједнице подразумева конципирање и спровођење заједничких политика. Од 2013.г. Европску унију чини 28 европских земаља, простире се на 4.381.324 квадратна километра и броји око 508 милиона становника.

Економска политика подразумева посредне методе деловања на одвијање привредних процеса. „Сврха њених акција није директно померање ресурса на пожељне употребе него деловање на субјекте који располажу ресурсима и доносе одлуке о правцима њиховог ангажовања“⁶⁶. Јасно је да инструментима и мерама економске политике држава креира понашање учесника у економском животу, премда она у тржишним условима привређивања не ограничава слободу избора учесника у економским процесима. Циљеви економске политике су пожељна стања економског система као што је: пуна запосленост, стабилне цене, прерасподела дохотка. Ипак, од усклађености циљева и инструмената

⁶⁵ Милисављевић, М: “Стратегијски менаџмент“, Чигоја, Београд 2000, стр.468.

⁶⁶ Цветановић, Слободан; Јововић, Душанка; Младеновић, Игор: “Стратегијске политике европских интеграција“, Економски факултет, Ниш, 2007, стр. 47.

зависи и могућност примене конкретних облика економске политике. Осим тога, остварењу конкретног циља не може се прићи изоловано од многих других циљева развоја. Да бисмо разумели концепцију економске политике најпре морамо обратити пажњу на економско-социјалне циљеве у развоју сваке националне економије:

- раст производње материјалних добара и услуга,
- репродукција становништва, уз што већи ниво запослености и образовања
- раст економске ефикасности привређивања
- одржавање стабилног нивоа цена
- постојање економских слобода
- обезбеђење што праведније расподеле дохотка
- гарантовање економско-социјалне сигурности
- рационални биланс међународне трговине и међународног капитала
- постојање здравог природног окружења.

Чланице Европске уније у конципирању своје економске политике морају водити рачуна о наведеним елементима. Само под претпоставком уважавања основних постулата економске теорије и економске политике оне могу допринети остварењу циљева Уније. Осим тога, битно је истаћи да:

1. Све националне економије чланице ове регионалне интеграције функционишу у оквиру привредно-системског амбијента кога одликују исте привредно-системске одреднице (нпр. доминација приватне својине, децентрализован систем доношења одлука капиталиста, тржишни механизам размене, расподеле и потрошње, либерализација пословања, финансијска и монетарна дисциплина и сл).

2. Економска и политичка традиција земаља чланица се битно разликује у погледу односа државе и тржишта (нпр. у Француској постоји традиција централизованог управљања, у Великој Британији заступљен је скоро чист либерални курс у привреди, у Немачкој је заступљен концепт социјално-тржишне привреде, итд.)

Заједнички закључак је да карактер привредног система одређује природу не само економског и друштвеног система у целини. На функционисање привредног система поред његовог институционалног оквира, мера и инструмената макроекономске политике делују и само окружење, те моделирање одређеног привредног система зависи од политичког споразума најзначајнијих снага у сваком друштву.

У савременом друштву, сви привредни системи у већој или мањој мери, припадају групи тзв. мешовитих система, зато што привредни системи функционишу на комбинацији афирмативне тржишне и ефикасне државне регулативе. Држава у тим привредама не представља само субјект путем кога се врши прерасподела националног дохотка, већ предствала и економски механизам који обједињава социјалну, дистрибутивну и развојну компоненту система. На тај начин држава се афирмише као незаобилазан фактор макроекономске координације привредне активности.

Европска унија се Уговором из Мастрихта 1993.г. определила за модел отворене тржишне привреде, тј. привреде са слободном конкуренцијом као основном економског уређења. Ипак, овим уговором није утврђена јединствена економска влада на нивоу Европске уније, иако је уведен Европски систем централних банака (ЕСЦБ) и Европска централна банка (ЕЦБ). Активности и мере економске политике земље ЕУ усаглашавају се у оквиру Европског савета, који при том, не предствља наднационалну економску владу ЕУ. Савет одлучује већином.

У намери остваривања заједничких циљева државе чланице су један део својих права пренеле на Европску унију, те су на тај начин многа подручја економске политике која су раније била у компетенцији суверене државе, сада део заједничке економске политике (аграрна политика, трговинска политика, заједничка развојна политика, идр.).

Подела надлежности између Уније и држава чланица регулисана је Уговором о Европској заједници. Подела власти на нивоу Европске уније односи се на поделу надлежности институција: Савета Европске уније, Европског парламента, Европске комисије, Суда Европске уније и Финансијског суда.

Савет на основу извештаја који подноси Комисија, води рачуна о економском развоју у свакој од држава чланица, као и усаглашености њихових економских политика са општим смерницама. Државе чланице достављају Комисији информације о мерама које су предузеле у области економске политике, а у случају да одређена економска политика није у складу са усвојеним начелима, Савет тој држави може упутити неопходне препоруке. Када нека држава чланица западне у тешкоће због изузетних догађаја, Савет јој може одобрити и финансијску помоћ, под условима Уније. Важан принцип у вођењу економске политике земаља Европске уније односи се на обавезу избегавања прекомерних јавних дефицита. Надзор величине јавног дуга држава чланица је у надлежности Комисије. Уколико до дефицита ипак дође, Савет упућује препоруке држави чланици да оконча у одређеном року такву ситуацију. Основна ограничења са којима се суочавају креатори мера економске политике произилазе из међународних споразума земаља чланица ММФ-а, Светске банке, СТО, Европске уније. Овакви споразуми ограничавају могућности мењања тарифа, квота, пореских стопа, а могу утицати на обавезе стриктног контролисања количине новца у оптицају и сл. Обзиром да праксу економских односа у свету карактерише глобализација економске политике, која подразумева пренос дела економског суверенитета појединачне земље на међународне институције, то и Република Србија своју економску политику мора усклађивати са њиховим правилима и политиком са циљем коришћење међународног економског окружења као позитивног фактора у решавању својих текућих и развојних проблема у економији⁶⁷.

⁶⁷ Божић, М: „Економска политика“, Бона Фидес, Ниш, 2002.стр.10.

4.2. Трговинска политика

Заједничка трговинска политика води порекло од формирања Европске економске заједнице 1957.г, и покрива готово све аспекте трговине робом и услугама, као и област интелектуалне својине, инвестиција и конкуренције.

„Заједничка трговинска политика ЕЗ располаже бројним мерама, као што су: заједничка царинска тарифа (као најзначајнији инструмент трговинске политике ЕЗ) затим заштитне трговинске мере, извозне и увозне субвенције, извозни кредити, мере ограничавања економских односа са неком земљом и уговорне мере, настале као резултат билатералних и мултилатералних уговора. Билатерални уговори ЕЗ су бројни и подела може бити извршена на разне начине, рецимо на: опште (непреференцијалне и преференцијалне) и секторске, док мултинационални уговори настају као резултат преговора у оквиру Светске трговинске организације.

Ефекти заједничке трговинске политике, посматрани већ кроз смањење царина, јесу боље коришћење извозних потенцијала од стране предузећа, јер токове трговине све више подстиче квалитет, цена, услуга, а све мање их ометају вештачке баријере као што су царине⁶⁸.

Основни циљеви трговинске политике Европске уније су: конципирање и реализација заједничке спољноекономске политике према другим државама; заступање заједничких економских интереса према иностранству, либерализација међународних привредних односа.

Светска трговинска организација представља институцију у оквиру које се регулишу трговински односи између различитих држава; у оквиру ње је организовано 148 држава, те се под њеним окриљем обавља око 97% светске трговине. У поступку пријема у Светску трговинску организацију налази се преко 30 земаља, међу којима и наша.

Ипак, када говоримо о међународном кретању роба и услуга важно је истаћи да се оно обликује инструментима и мерама, који су обухваћени на тржишту ЕУ, приказани у наредној табели.

⁶⁸ Ђурић-Кузмановић, Т: „Увод у нову европску економију“, Факултет за услужни бизнис, Нови Сад, 2003.г, стр.8.

Табела 54: Инструменти трговинске политике Европске уније

Инструменти	Обухватност (национална тржишта и /или тр. ЕУ)	Области и начин примене
Царине	ЕУ	ГАТТ и аутономна трговинска политика
Преференцијалне царине (или тарифне квоте)	ЕУ	Царина за најповлашћеније нације ван ниско тарифне квоте
Квоте	ЕУ	Преостало након Уругвај. рунде (углавном пољоп. и риболов)
Добровољна извозна ограничења	Национална тржишта и тржишта ЕУ	Дозвољена у СТО пре 1999.г. (аутомобили)
Анти-дампинг царине	ЕУ	Примењује се макс. 5 год. уз могуће поновно сагледавање
Формирање цена	ЕУ	Обавезујуће цене уместо антидампинг царина
Регулаторне баријере	Углавном ЕУ, али и национална тржишта	Укинуте од 1992. на интерном тржишту
Увозне субвенције	ЕУ	Само пољопривреда
Домаће субвенције	Национална тржишта и тржиште ЕУ	Примена СТО и ЕУ правила
Лиценце (аутоматске)	Национална тржишта	Строга ЕУ правила за целокупно тржиште

Извор: Цветановић, Слободан: Стратегијске политике европских интеграција, Ниш, 2007.г, стр. 168.

Карактеристике садашње заједничких европских тарифа су: доминација царина на непољопривредне производе, али и специфичне царине за пољопривредне производе. Просечне царинске стопе су 4,7%; док за пољопривредне производе могу бити изузетно високе; такође постоји висока заштита код одређених производа (гума, кожа, текстил).

Анти-дампинг политика обухвата мере које онемогућавају извоз роба и услуга по нижим ценама у односу на цене на домаћем тржишту.

Антисубвенцијска политика обухвата мере усмерене ка онемогућавању увоза производа пореклом из трећих земаља, чије су цене, захваљујући државним субвенцијама, на екстремно ниском нивоу.

Мере трговинске заштите могу се увести када динамично увећање увоза неког производа угрожава функционисање произвођача на заједничком тржишту.

Треба, такође нагласити да политика спољнотрговинских односа сваке земље мора бити синхронизована са монетарном и кредитном политиком. На пример, прецењени девизни курсеви смањују цену увозних производа испод нивоа на који би био слободним деловањем понуде и тражње. Прецењени девизни курс такође снижава и цену увозних потрошачких добара, па генерално речено, прецењена домаћа валута доводи у неповољан положај домаће извознике и индустрије које нису заштићене царинама и квотама. Осим тога, прецењени девизни курс ствара проблеме везане за спољни дуг и платни биланс, зато што увоз чине јефтинијим а извоз скупљим.

Табела 55: Међузависност трговинске са осталим стратегијским политикама

Политика	Главни инструменти	Циљеви
1. Трговински преговори (комерцијална дипломат.)	Царине, квоте, извозна ограничења	Наступ на тржишту, слободна трговина, прилагођавање
2. Економска интеграција са земљама које нису чланице	Варијаб. порези, специфични порези, Увозне субвенције, сезонске тарифе	Цене пољоприв. производа, зараде и сл. интереси фармера у ЕУ, сигурност реализације понуда
3. Економска интеграција са земљама које нису чланице	Области слободне трговине или царинске уније (асоцијације)	Преференцијализам или будуће чланство
4. Развојна политика	Префер. тарифе, тарифне квоте, царине без квота (специјалне договорене преференције)	Повластице за унапређење извоза (извозне стимулације), подстицаји развоја високих технологија
5. Политика конкуренције	Анти-дампинг и компензирајуће царине Ефективна конкуренција на јединственом интег. тржишту	Борба против државне помоћи, уређење потенцијалне конкуренције, стимулисање ефективне конкуренције
6. Индустијска политика	Добровољна царинска ограничења, порези, царине, субвенције, неке јавне набавке	Конкурентност сектора и фирми, развој производње и искоришћавање капацитета
7. Спољна политика	Ембарго, бојкоти, контрола, вишенаменска добра, специјалне набавке	Људска права, рат, екологија, спровођење резолуције УН

Извор: Исто

Трговинска политика Европске уније је везана са аграрном политиком, политиком интеграције са земљама које нису чланице Европске уније, развојном политиком, политиком конкуренције и индустријском политиком.

4.3. Монетарно-фискална политика

Прва фаза стварања Економске и монетарне уније трајала је од јула 1990. до новембра 1993.г. и означава либерализацију кретања капитала, функционисање јединственог европског тржишта и фиксирање корпе валута (дефинисан је ЕКI као обрачунска валута).

Друга фаза траје од 1994.-1998.г, у када је формиран Европски монетарни институт са седиштем у Франкфурту (ЕМИ), а чији је задатак усаглашавање монетарних политика чланица ЕУ у циљу обезбеђења ценовне стабилности.

Трећа фаза од 1990.-2002.г. односи се на замену националних валута земаља чланица ЕУ јединственом монетом (евром).

Након стварања заједничке валуте и конституисања Европске централне банке, као неопходан предуслов реализације Економске и монетарне уније постављени су критеријуми конвергенције које су чланице ЕУ морале да испуне и то су:

- ниво годишњег задуживања државе не сме бити већи од 3% БДП-а
- учешће државног дуга не сме бити веће од 60 % БДП-а
- раст малопродајних цена може бити максимално за 1,5 % виши у односу на три државе у Заједници код којих постоји најизраженија ценовна стабилност,
- национална валута не сме бити девалвирана најмање две године у оквиру уског распона механизма европског монетарног система
- дугорочни ниво каматних стопа не сме бити већи од 2% него у три најстабилније земље Заједнице.

Напред наведени услови земље које чине економску и монетарну унију морале су испунити трајно, а остале земље Европске уније које не припадају еврозони могу да се прикључе (ЕМУ) под условом да испуне наведене критеријуме.

Институционалну инфраструктуру Економске и монетарне уније чине Европски систем централних банака (ЕСЦБ) којим управља Савет гувернера, и Европска централна банка (ЕЦБ).

Основни циљ Европске централне банке је очување стабилности цена на тржишту ЕУ, у средњем року, док се независним фискалним политикама земаља чланица мора деловати на повећање аутпута.

Европска централна банка утврђује основне принципе кредитних операција које обавља на отвореном тржишту, или које обављају националне централне банке. Она је овлашћена да кредитним институцијама држава чланица наложи држање минималних резерви код (ЕЦБ) и националних банака, а све у складу са циљевима монетарне политике. Контролу над Европском централном банком има Европски суд правде.

„Државе чланице су у обавези да у средњем року постигну уравнотежен, односно суфицитан буџет, као би могле да савладају нормална коњуктурна колебања, без прекорачења горње границе дефицита од минимално 3%“⁶⁹. Савет министара оцењује остварени напредак држава чланица у овој области на основу извештаја Комисије.

ЕСВ и националне централне банке не могу одобравати кредитне олакшице јавним предузећима држава чланица, или телима Заједнице, централној управи, регионалним или локланим органима, нити преузимати инструменте дуга јавних предузећа држава чланица.

ЕСВ и националне централне банке могу успостављати односе са централним банкама и финансијским институцијама трећих земаља и међународним организацијама, обављати све врсте банкарских послова са њима, укључујући и одобравање и узимање зајмова.

Успостављање монетарне уније подразумева

- увођење фиксног девизног курса међу валутама земаља чланица
- интеграцију тржишта капитала

Монетарна унија не подразумева обавезно увођење јединствене валуте из разлога што су курсеве валута земаља које су ушле у монетарну унију, међусобно фиксирани, док имају пливајући курс у односу на остале валуте. Ипак кључни моменат увођења јединствене валуте су трансакциони трошкови, који износе од 0,3 до 0,4% дохотка земаља еврозоне, који су елиминисани.

Успостављање Економске и монетарне уније има за циљ:

- унапређење уравнотеженог економског развоја на територији Уније
- обезбеђење одрживог неинфлаторног приредног раста
- обезбеђење високог нивоа запослености и социјалне заштите
- подизање нивоа квалитета живота
- обезбеђење економске и друштвене кохезије
- обезбеђење солидарности међу чланицама.

„Успешност остваривања циљева економских политика земаља чланица монетарне уније, директно је условљена успостављањем оптималне координације између инструмената јединствене монетарне политике Европске централне банке и аутономних фискалних политика креираних одлукама влада земаља чланица.“⁷⁰

⁶⁹Цветановић, Слободан; Јововић, Душанка; Младеновић, Игор: “Стратегијске политике европских интеграција“, Економски факултет, Ниш, 2007, стр. 121.

⁷⁰Марковић, Данило: “Јединствена монетарна и независне фискалне политике земаља чланица Европске монетарне уније у функцији европских интеграција“, Економске теме, 1-2, Ниш, стр. 216.

У отвореној економији ефикасност монетарне и фискалне политике зависе од режима девизног курса. У малим и отвореним економијама фискална политика се често показује као неефикасна обзиром на флукуације курсева националних валута. Ипак, са друге стране монетарна политика потпуно је неефикасна при фиксираном девизном курсу. Честе флукуације девизних курсева националних валута делују на смањење обима трговинске размене и раст негативних ефеката у међународним плаћањима.

Проблеми монетарне политике Републике Србије су:

- мали број расположивих мера за монетарно управљање (међу којима доминантну позицију имају обавезне резерве),
- недовољна рестриктивност фискалне политике и „евроизација” (део промета на тржишту се одвија у еврима и тим новцем централна банка не управља).

Из напред наведеног се указује потреба да се:

- у сфери монетарне политике следи политика неутралног новца, односно одржава монетарна равнотежа, као претпоставка стабилности цена и уравнотеженог курса националне валуте;
- монетарну политика води са што већим ослањањем на операције отвореног тржишта и што мањим манипулисањем обавезним резервама;
- дограде елементи стерилизације примарног новца креираног по основу капиталних прилива из иностранства;
- развије до највећег нивоа контролна функција централне банке и заштитити финансијски систем од утицаја државних органа;
- поставе ограничења пословним банкама за откуп државних обвезница за покриће буџетског дефицита.

Избор валутног режима је од нарочитог значаја за привредни раст и економску стабилност Србије, што је случај и са осталим земљама у транзицији. Нема унапред предвиђеног валутног режима, која би задржао сталну предност или представљао оптимално решење за сваку земљу. Није потребно правити избор између потпуно фиксног или потпуно флукуирајућег валутног система, већ између различитог степена флексибилности.

Успешна политика девизног курса код нас требала би да буде повезана са конзистентним фискалним, монетарним и финансијским окружењем, уместо да се девизни курс третира као најважнији инструмент економске политике.

„У условима опадања стопе привредног раста, фискална и монетарна политика се користе као прворазредна средства за промоцију економске активности. То су добро познати примери менаџмента тражњом, који подразумева употребу фискалне и монетарне економске политике у циљу позиционирања агрератне тражње на жељени ниво. Укратко, уколико се привреда налази у стању рецесије, укупна тражња је на далеко нижем нивоу у поређењу са величином потенцијалног производа, па се сврсисходним намеће политика извлачења привреде са стагнантне путање. Инструментима економске политике се у овој ситуацији настоји да динамизира тражња, било путем раста буџетског структурног дефицита, било помоћу повећања понуде новца. Након стимулативних ефеката у првом

случају фискалне, а у другом монетарне политике логично је да долази до убрзања стопе привредног раста⁷¹.

Последњих година монетарна политика је превасходно била усмерена на обуздавање инфлације настале након либерализације цена, а потом и услед отклањања диспаритета цена и промена пореског система. Понуду новца пратила је снажна ремонетизација, пре свега услед прилива девиза. Мали део емисије новца коришћен је за покривање фискалног дефицита. Са либерализацијом цена, девизни курс је постављен на тржишни ниво, уведен је режим руковођено флукутирајућег девизног курса, а потом и конвертибилност са текућим трансакцијама. Номинални курс је политиком НБС држан константним у прве две и по године транзиције, што је довело до велике реалне апресијације динара.

Проблеми монетарне политике у Републици Србији су: мали број расположивих мера за монетарно управљање и недовољна рестриктивност фискалне политике. Кључне компоненте монетарне политике у Републици Србији су: руковођени флексибилни курс и контролисана инфлација.

У последње време монетарна кретања карактерише успоравање годишњих стопа раста основних монетарних агрегата. Присутна је тенденција успоравања годишње стопе раста примарног новца и новчане масе. Примарни новац је смањен као резултат мера које је НБС предузела ради успоравања кредитне активности банака. Годишње стопе раста су постепено смањиване, али је то смањење било знатно умереније него код примарног новца. То се објашњава порастом штедње, то јест бржим растом орочених динарских и девизних у односу на трансакционе депозите.

Због ограниченог домета монетарне политике у условима високог прилива капитала из иностранства, за спречавање прекомерног раста агрегатне тражње неопходна је подршка фискалне политике. Неразвијено тржиште капитала у Републици Србији доприноси да повлачење новца постаје веома скупа операција са нежељеним исходом. Стерилизација путем обавезне резерве и продаје благајничких записа по све вишим каматним стопама постепено изазива раст осталих каматних стопа, које потом узрокују додатни прилив новца из иностранства. Каматне стопе у Републици Србији спадају међу највише у Европи. Управо због тога су некад потребне и административне мере какве је најавила НБС уколико постојеће мере не буду утицале на смањење краткорочног прилива капитала из иностранства, агрегатне тражње и инфлације.

Монетарна политика у наредном периоду треба да буде усмерена на значајно смањење инфлације и јачање стабилности финансијског система. Као претпоставку стабилности цена и уравнотеженог курса националне валуте, монетарна политика треба да следи политику неутралног новца, тј. да одржава монетарну равнотежу. Програмом монетарне

⁷¹ Јововић, Душанка; Цветановић, Слободан: „Економска политика Европске уније“, Економски факултет, Ниш 2006.г.стр. 61.

политике предвиђени су даља либерализација девизног тржишта и слободније формирање курса динара, засновано на односу понуде и тражње на девизном тржишту.

Монетарном политиком би требало утицати на јачање стабилности финансијског сектора и његових основних сектора: банкарског система и сектора осигурања. У циљу одржавања макроекономске стабилности битно је водити синхронизовану монетарну и фискалну политику и наставити са спровођењем структурних реформи. НБС треба да настави са унапређивањем тржишних инструмената монетарног регулисања и то нарочито кроз операције на отвореном тржишту водећи политику реално позитивних каматних стопа. Такође, мера за одржање ценовне стабилности у наредном периоду јесте прелазак на режим пливајућег девизног курса, где се јавља висок прилив иностраног капитала. Притом веома је важно да се примарни новац држи у планираним оквирима, с обзиром да ће раст примарног новца превасходно бити детерминисан повећањем нето девизне активе. У циљу смањења нивоа евроизације и охрабривања динарске штедње НБС може интензивирати издавање и продају штедних записа становништву. На подручју јачања стабилности финансијски здравог и стабилног банкарског система, који је способан да заштити интересе депонената банке и задовољи потребе грађана и привреде за банкарским услугама, у складу са донетим Законом о банкама НБС треба усмерити своју контролну активност на процену управљања ризицима у пословању банака, квалитета њиховог менаџмента, способности банака да обезбеде адекватан капитал, њихов бонитет, као и да обезбеди услове за даљи развој банкарског тржишта. НБС је потребно да унапреди и мере за унапређење функције надзора над друштвима за осигурање, у складу са међународним стандардима, како би се одржала стабилност сектора осигурања.

Основни циљеви фискалне политике Европске уније су:

- обезбеђивање финансијских средства за остваривање бројних задатака Европске уније и
- избегавање расипања новца и увећања издатака

Чланице Европске уније своје активности финансирају у оквиру два различита система јавних финансија: националног и заједничког (европског). Оне имају обавезу финансирања заједничког буџета што значи да се свака земља, сходно механизму функционисања ЕУ система јавних финансија, одриче одређеног дела својих националних прихода и улаже их у заједнички ЕУ буџет, из којег се затим врши финансирање заједничких ЕУ политика. „С обзиром на то да не постоји сразмера између висине уплаћених средстава у заједнички буџет и висине средства које земља прима из ЕУ буџета, све земље чланице настоје да на крају буџетске године остваре нето финансијску позицију (тј. да износ уплаћених средстава

у ЕУ буџет буде нижи у односу на износ средстава који је земља примила из ЕУ буџета.⁷² Буџет ЕУ се финансира из уског избора сопствених средстава који су следећи:

- прелевмани и царине на пољопривредне производе (су традиционални извори који се наплаћују у оквиру трговинске и пољопривредне политике која је у оквиру политичких надлежности ЕУ),
- порез на додату вредност (који се обрачунавају применом исте стопе 1% на јединствено одређену додату вредност, коју све државе чланице усмеравају у буџет ЕУ),
- износ који се добија као однос БДП-властита средства (то је променљива компонента која се израчунава тако што се одређена стопа помножи са износом БДП државе чланице).

Поред ових појављује се и ставка *остали буџетски приходи*, која се односи на издвајања за службенике ЕУ од такси и камата. Удео ове ставке у укупним буџетским приходима је мањи од 5%⁷³. Раст фискалног оптерећања је посебно изражен код чланица ЕУ које су биле на нижем нивоу економске развијености (Шпанија, Ирска, Грчка), што објашњава чињеница да повећање БДП по становнику кореспондира са растом јавних прихода. У већем броју земаља чланица ЕУ учешће јавних прихода у БДП-у се креће око 50 %.

Споразум о новој финансијској перспективи (2007-2013) подразумева преговоре са новим чланицама као равноправним партнерима у дефинисању и реализацији циљева које је ЕУ поставила пред собом. То је уједно и изазов за старе чланице у решавању проблема везаних за незадовољавајућу стопу привредног раста и висок буџетски дефицит, јер су ниске стопе раста лимитирајући фактор у реализацији заједничких економских циљева ЕУ.

Новом финансијском перспективом се предвиђа раст буџетских издатака за комплекс одрживог развоја, што представља стратегијски циљ у Европи. За очување и управљање природним ресурсима предвиђена су плаћања из буџета ЕУ, која су повезана са реформом заједничке пољопривредне политике, а посебно политике новог руралног развоја и изградње заједничке политике рибарства.

Такође, предвиђена су средства из буџета за јачање Европске уније као области слободе, безбедности и правде, док су ставке у буџету под називом ЕУ као глобални партнер предвиђене за предприступне инструменте, укључење Европског развојног фонда у буџет ЕУ, и текуће резерве намењене хитним интервенцијама и гаранцијама.

⁷² Вајденфелд, В; Веселс, В: „Европа од А до Ш-приручник за европску интеграцију“, Фондација Конрад Аденауер, Београд, 2003.стр.58.

⁷³ Младеновић, Игор; Јововић, Душанка; Цветановић, Слободан: „Стратегијске политике европских интеграција“, Ниш 2007.г.стр. 137.

Расходна ставка Администрација обухвата расходе европских институција (искључујући расходе Комисије, пензије и европске школе).

Треба напоменути одређена ограничења Нове финансијске перспективе, која се односе на могућност земаља чланица да апсорбују финансијску подршку из Структурног и Кохезионог фонда само до 2% њиховог ГДП-а. Стара и нова проширења Европске уније одразумевају пореску хармонизацију, као једну од заједничких политика ЕУ, а то се најједноставније речено односи на поступак уједначавања пореских основа и пореских стопа у земљама чланицама ЕУ. Обзиром да су порези у надлежности земаља чланица, остају разлике које проистичу из пореске структуре и употребе средстава прикупљених порезима, као и низ других разлика везаних за техничке, производне и санитарне стандарде, субвенције и др. Одређени резултати остварени су на пољу пореске хармонизације у делу који се односи на индиректне порезе, али када су у питању директни порези као што су порез на корпоративни профит или доходак појединаца, ту није учињено готово ништа.

Сада ћемо се осврнути на домаћи фискални систем. Указује се потреба промене структуре јавне потрошње у виду смањивања субвенција, трансфера из буџета и издатака за плате с циљем повећања инвестиција и отплате дуга, а функционално, повећавати учешће трошкова за образовање а смањивати издатаке за одбрану. Требало би и отворити питање управљања јавном потрошњом у целини са гледишта односа републичких и локалних власти. Већи степен децентрализације је на европском курсу, али се у нашим условима отвара проблем конзистентности укупне политике јавне потрошње.

Можемо рећи да је пореско оптерећење у Србији у односу на земље ЕУ и друге европске земље у транзицији умерено. На приходној страни главни стратешки правац треба да буде повећање убирања прихода све већим укључивањем сиве економије у формалне токове, а на страни расхода промена структуре потрошње.

Кључно питање је дефинисање фискалне политике на средњи рок. С обзиром да анализе након увођења ПДВ-а показују да би порески приходи могли бити увећани услед смањења пореске евазије, отвара се могућност смањења пореског оптерећења привреде и становништва. Алтернативно решење је оставити непромењене стопе фискалних захватања и формирати буџетски суфицит. Ово решење даје предност стабилизацији. Имобилизацијом тог суфицита, умањује се притисак тражње на увоз, а тиме и на девизни курс, али и обезбеђују довољне количине буџетских средстава за трошкове реструктурирања предузећа и решавање питања вишка запослених. С тим у вези у наредном периоду требало би:

- Наставити ток реформе проширењем пореске основе, учвршћивањем и модернизовањем Управе јавних прихода, са посебним нагласком на убирању и контроли прихода с циљем смањивања утаје пореза, тј. укључивања сиве економије у формалне токове;

- Конципирати развојни буџет, тј. преусмеравати део јавних издатака са потрошње на инвестиције;
- Започети пренос дела терета социјалне заштите са државе на приватни сектор (што ће посредно утицати на развој финансијског тржишта).
- Развијати приватно пензијско осигурање.

Фискална политика има један од пресудних утицаја на остваривање основних циљева макроекономске политике у свакој националној економији. Због тога се реформама у овој области увек приступа са посебном пажњом. Од покретања транзиционих промена фискалну политику карактеришу унапређења законодавног оквира, изградњи институционалне инфраструктуре, поспешивању финансијске дисциплине и повећању нивоа јавности у раду јавног сектора. У најзначајније мере фискалне политике које су предузете последњих година убрајају се: усвајање Закона о буџетском систему Републике Србије, аутономије, локалних самоуправа и организација обавезног социјалног осигурања; формирање Трезора Републике Србије, односно нижих нивоа власти, као институционалног стуба управљања јавним финансијама. Овим законима започет је процес фискалне децентрализације и уређење поступка јавних набавки. Извршена је реформа пореског система увођењем пореза на додату вредност и регистар каса. Успостављен је нови концепт администрирања порезима, где је поступак наплате и контроле јавних прихода интегрисан под окриље Пореске управе, уведен је ПИБ, образован је Центар за велике пореске обвезнике, развијене су нове процедуре контроле.

Овим мерама фискални систем постао је транспарентнији и у значајној мери усклађен са стандардима које прописује ЕУ, а то се одразило и на учешћа јавних прихода у оствареном БДП током прве четири године транзиције (са 35,2% у 2001. години на 41,2% у 2004. години), да би као резултат измене одређених закона који регулишу поједине пореске облике ниво учешћа током 2005. године достигао 40,1% БДП, проузрокујући благо фискално растерећење привреде. Са друге стране, у посматраном периоду, учешће јавних расхода у БДП имало је динамичнији ток, да би се рацио учешћа у БДП за 2005. годину свео на 38,2%. ДП. Као резултат оваквог кретања токова јавних финансија фискални дефицит, који је током 90-тих износио преко 10% БДП, је прво значајно редукован, да би током 2004. године и 2005. године прешао у суфицит.

Иако су досадашње реформе позитивне, кључна замерка у вођењу фискалне политике током првих пет година транзиције односи се на то што је главни акценат реформи стављен на приходну страну јавних финансија, док је смањење и рекомпоновање државне потрошње и даље недовољно. Упркос започетим реформама, јавна потрошња је и даље висока, док су интервенције државе у привреди и социјалним фондовима још увек обимне. Услед тога, фискална одрживост и даље представља велики изазов.

Приоритетни задатак фискалне политике је да директно допринесе смањењу јаза између агрегатне тражње и понуде, односно између штедње и инвестиција. Тиме ће фискална

политика индиректно допринети смањењу спољног дефицита, односно смањењу стопе инфлације. Осим тога фискална политика кроз смањење јавне потрошње и промену њене структуре у правцу раста учешћа инвестиција, као и кроз постепено смањење захватања по основу директних пореза, уз корекцију индиректних пореза, треба да допринесе додатном унапређењу услова за дугорочни привредни раст.

Смањење консолидоване јавне потрошње у односу на БДП редукује домаћу агрегатну тражњу, што утиче на смањење спољног дефицита и инфлаторних притисака. Држава такође фискалним суфицитом треба да покрива део јаза између штедње и инвестиција у сектору привреде и на тај начин омогући да привреда знатно више инвестира него што домаћи сектори (привреда и становништво) штеде, а да при томе агрегатна тражња и инфлација остану у одрживим оквирима. Мада је са рачуноводственог становишта исправно да се исплата главнице јавног дуга по основу девизне штедње и зајма за препород Србије не третира као део јавне потрошње, са становишта макроекономске стабилности сервисирање наведених обавеза има сличан утицај на агрегатну тражњу као и други облици јавне потрошње (нпр. пензије или плате). На основу бројни анализа следи да је дугорочно одржив ниво дефицита текућег платног биланса одређен тако да обезбеђује конвергенцију спољног дуга ка одрживом нивоу у односу на БДП, што у случају Републике Србије износи између 30-35% БДП.

Употребом прихода од приватизације за јавне инвестиције додатно се повећава домаћа агрегатна тражња, која се већ сада налази на врло високом нивоу у односу на домаћу понуду. Додатни раст домаће тражње у таквим околностима би утицао на раст домаће понуде, али би се у већој мери прелио на раст спољног дефицита и инфлације. Раст спољног дефицита и инфлација, у односу на садашњи врло висок ниво, представљао би додатно погоршање привредног амбијента у Републици Србији, што би повратно негативно утицало на будући привредни раст. Предузимање рестриктивних мера од стране НБС у таквим околностима, имало би за последицу поскупљење капитала у Републици Србији и потискивање приватних инвестиција и приватне потрошње на рачун државних инвестиција и потрошње.

Неопходно је да фискална политика буде координисана са монетарном, како претерана државна потрошња не би изискивала рестриктивне монетарне мере којима се приватне инвестиције и потрошња потискују на рачун државних инвестиција и потрошње. Фискална политика треба да створи простор за смањење рестриктивности монетарне политике, са циљем да се кроз исплаћена средства за девизну штедњу мањим делом реинвестирају, а већим делом користе за потрошњу. Оваква употреба исплаћених средства последица је структуре власника обвезница у којој доминирају старији, релативно сиромашни грађани, а не инвеститори. Постизању циља вођења одговорне фискалне политике допринеће и фискална децентрализација која има велики удео у успостављању буџетске равнотеже, у подизању економичности и ефикасности у поступку управљања јавним финансијама који се обезбеђују преко локалне самоуправе. На овај начин локалне власти постале би

одговорне за фискалне одлуке које доносе, што би омогућило њихово даље јачање. Будуће мере и активности на подручју фискалне децентрализације треба да иду у правцу повећања учешћа изворних прихода у укупним приходима локалних заједница, повећање надлежности локалних заједница у спровођењу социјалне политике, здравства и образовања, враћање имовине локалној самоуправи, повећање компетентности локалних органа власти у спровођењу буџетског процеса, управљању локалном имовином, управљању јавним предузећима, надзору комуналних делатности, успостављању партнерстава са приватним сектором; смањивање корупције и укидање административних баријера за предузетништво и инвестирање, децентрализација функција пореске администрације и др.

У наредном периоду потребна је промена структуре дуга у корист домаће валуте, како би се смањио степен изложености девизном ризику. Увођењем флукутирајућег девизног курса од стране НБС отвара се нова могућност управљања средствима за отплату дуга и доспелих обавеза по основу дуга. Каматни ризик јавног дуга Републике Србије присутан је једним делом у директним обавезама Републике Србије (већи део дуговања према Париском клубу и један део репрограмiranог кредита IBRD-а), али је највећи део гарантованих обавеза са варијабилном каматном стопом. У складу са тим неопходно је адекватно процењивање изложености каматном ризику и одговорна политика у погледу издавања државних гаранција. Највеће резултате политика управљања јавним дугом ће дати уколико се омогући развој тржишта државних хартија од вредности, помоћу којих ће се вршити финансирање текуће ликвидности и буџетског дефицита или извршити замена дуга у инострану валуту за дуг у домаћој валути.

Као основни фискални ризици идентификовани су: знатно спорији раст БДП од пројектованог, депресијација динара, раст гарантованих кредита, значајно смањење фискалног оптерећења без еквивалентног смањења јавне потрошње. Раст БДП одређује укупне економске потенцијале Републике Србије укључујући и њену способност да редовно сервисира јавни дуг (домаћи и страни) и спољни дуг (јавни и приватни). Један од релевантних фискалних ризика јесте јавни дуг Србије који је највећим делом у девизном облику (спољни дуг и девизна штедња). Евентуална значајнија реална депресијација динара повећала би трошкове сервисирања јавног дуга у односу на БДП, што би могло да угрози уредно сервисирање обавеза државе. Редукција дефицита текућег биланса на одржив ниво од око 5% БДП, треба да буде један од основних циљева економске политике. Каматни ризик је релативно мали јер је највећи део постојећег јавног дуга Републике Србије уговорен по фиксним каматним стопама, услед чега трошкови сервисирања јавног дуга не зависе значајно од текућих кретања на домаћем и светском финансијском тржишту. Обзиром да се очекује убрзан раст EURIBOR-а, па и раст ове каматне стопе која доминира у делу дуга уговореног са варијабилном каматном стопом, па се и дуг према IBRD-у, од 15. марта 2009. године, отплаћује са каматном стопом везаном за EURIBOR.

4.4. Идустријска политика

Под индустријском политиком подразумевамо широку лепезу активности савремене државе, чији је основни задатак подршка развоју области производње и услуга, без обзира да ли су оне у фази експанзије или су у фази рецесије. Индустријска политика настоји да каналише тржишне законитости. Циљ индустријске политике је да подржи развој индустрије оних производа и услуга који ће бити у стању да ефективно конкуришу на светским тржиштима, а у којима дата привреда може да резвије конкурентну предност. Поред ових, у наредној табели приказаћемо циљеве индустријске политике, који у зависности од економског интереса, могу бити следећи :

Табела 56: Циљеви индустријске политике

Подручје економског интереса	Циљеви
Карактеристике тржишта	а) конкуренција б) антимонополска политика ц) концентрација
Иновације	а) истраживање и развој б) нови технолошки прогрес ц) нови производи
Структурно прилагођавање	а) производња б) капитал ц) радна снага
Међународни економски односи	а) унапређење извоза б) увозна ограничења ц) девизни курс

Извор: Глигоријевић, Ж.Индустријски менаџмент, Економски факултет, Ниш, 2005.г.

Поред циљева морамо навести и инструменте индустријске политике, од којих су најчешће коришћени следећи:

- фискални,
- финансијски (премије, субвенције, бесповратна средства, давање кредита и гаранција),
- инструменти трговинске политике (повезани са политиком девизног курса и политиком конкуренције),
- инструменти непосредне државне контроле (контрола цена, државни уговори, дозволе, исл), и
- остали инструменти (прописи који се односе на права запослених, еколошку заштиту, остваривање техничких мера и стандарда, преквалификације и сл.)

Када говоримо о фискалним инструментима, треба рећи да пореским олакшицама и подстицајима индустријске политике могу се постићи различити економски циљеви, тако на пример, ослобађањем од плаћања пореских обавеза за одређени временски интервал, подстицајно се делује на производњу одређеног новог производа, која је праћена извесним

ризиком. Слично је и са убрзаном амортизацијом, где већи амортизациони отписи делују на смањење пореске основе предузећа, обзиром да се на амортизацију не плаћа порез. Ова мера користи се у време убрзаних технолошких промена.

Рудиментарне облике индустријске политике могуће је наћи у Уговору из Рима 1957, премда је индустријска политика Европске Заједнице први пут поменута у меморандуму 1970.г. а следећа етапа индустријске политике дата је у Меморандуму о програму технолошке и индустријске политике ЕУ из 1973.г. Његову суштину чини залагање за размену информација, координацију националних политика за истраживање и развој, заједничке пројекте на истраживању и развоју и елиминисању националних и техничких баријера⁷⁴. У то време неке су се земље чланице трудиле да индустрије авангардних и штедних области држе под националном контролом, док су измену структуре технолошко зрелих и енергетски интензивних области пребаце на ниво Заједнице.

Завршетак процеса стварања унутрашњег тржишта 1985.г. представља процес уклањања нецаринских баријера. Извештајем о индустријској политици у отвореном конкурентном окружењу 1990.г. истакнуто је да индустријска политика мора бити усклађена са осталим политикама, и да она мора пратити концепт либералне трговинске политике. Све четири области у којима је Европска унија развила сопствену индустријску политику (неговање технологије, управљање вишком капацитетау неким индустријама, трговинска политика, регионални развој) суочавају се са проблемима транснационалних тржишта.

Циљеви индустријске политике Европске уније су: раст ефикасности предузећа у складу са захтевима светског тржишта, иновациона оријентисаност предузећа, развој малих и средњих предузећа, јачање истраживачко-развојне делатности, и др. Општа правила у вођењу индустријске политике су следећа:

- индустријска политика не сме да наноси штету осталим сегментима привреде,
- инструменти политике треба да јачају једни друге,
- интервенција треба да буде општа, да пружи подршку индустријама пре него појединачним њиховим фирмама,
- подршке треба да су транспарентне и ограниченог временског трајања,
- неопходно је развијати националне, локацијске специфичне предности за производњу одређених роба и услуга,
- Влада мора стимулисати развој инфраструктуре, као и постојање консензуса између послодаваца, запослених и владе око основних циљева.

Стратешко планирање развоја индустрије би требало да буде једна од важних карика у прилагођавању економске, развојне, индустријске и политике просторног развоја Србије стратешким оквирима ЕУ у наредном периоду. У процесу транзиције привреде из

⁷⁴Младеновић, Игор; Јововић, Душанка; Цветановић, Слободан: „Стратегијске политике европских интеграција“, Економски факултет, Ниш 2007, стр. 180.

административно-планске у тржишту, циљ планирања развоја индустрије је пораст ефикасности и максимизирање благостања и развој конкурентне и еколошки прихватљиве индустрије којом би се постигао одрживи развој.

Оно што већина аутора примећује јесте чињеница да се процес транзиције индустријске делатности у Србији, одвија без верификоване стратегије развоја. У таквим условима намећу се питања о начину превазилажења неефикасности индустријског сектора, драстичног пада свих показатеља индустријског раста, потреби реструктурирања сектора и установљивања нове индустријске политике и политике територијалног развоја ове делатности.

Индустрија је у вишедеценијском периоду била главна полуга привредног развоја Србије. Ослоњена на гломазне производне системе, финансирана скупим иностраним кредитима, заштићена високим царинским и другим баријерама, вођена самоуправно-статистички, оријентисана на домаће, а мање на инострано тржиште, са великим вишковима запослених, индустрија је неспремно дочекала технолошке и структурне промене у светској привреди и на светском тржишту. Током 90-тих година XX века, заједно са осталим деловима привреде, српска индустрија је запала у велику кризу, са великим падом производње и запослености. Након радикалних транзиционих и реформских процеса 2001. године, индустрија Србије се убрзано укључила у процес приватизације и реструктурирања целе привреде, поново бележећи позитивне стопе раста, повећану продуктивност и извозне перформансе. Ипак, оно што већина аутора примећује јесте чињеница да тешко бреме наслеђене структуре и начина функционисања у претходном периоду и даље притиска све области индустрије, нарочито металски комплекс.

Индустријска политика је усмерена на стварање повољне и стабилне пословне климе која привлачи инвестиције, чиме би се омогућило отварање нових радних места, раст ГДП, одржавање и повећање постојеће пословне активности и охрабривање предузетништва. Економски развој подразумева политику и програме, што би требало да омогући успешно уклапање у економске промене путем побољшања своје конкурентске позиције у кључним факторима производње: људским ресурсима, информацијама и технологијама, капиталу и инфраструктури.

Основни циљ индустријске политике јесте управо развој структурне политике. То је процес којим се индустрија прилагођава сигнаlima које шаље тржиште. Према мишљењу неких аутора основни приступ мора бити спровођење позитивног прилагођавања, паралелно смањивати заштиту угрожених сектора, при чему се морају идентификовати они сектори који немају перспективу. У тим случајевима најбоље решење је приступити управљању гашењем капацитета, и оних који имају перспективу али су под утицајем неповољних кретања и бројних лимитирајућих фактора. Из тих разлога требало би их посебним мерама (пореским, царинским, ванцаринским, директном финансијском помоћи) штитити дужи временски период. Најчешће коришћена група мера се базира на кредитима под повољним условима од фондова и пословних банака, преференцијалним финансирањем извоза преко подршке промотивним активностима на страним тржиштима, поједностављењу административних и других процеса око извоза и увоза и другим мерама за решавање поремећаја процеса производње).

Заштита угрожених подразумева и одређивање оних индустрија и подсектора које имају стратешки значај за земљу или одређени регион.

Индустрија у односу на остале делатности највише учествује у стварању ГДП -а Србије. У структури индустријске производње доминира прерађивачка индустрија (77%), у односу на производњу и снабдевање електричном енергијом, водом и гасом (16%) и вађење руде и камена (7%). Чињеница да наша индустрија има изразито ниску конкурентност и да, осим неких изузетака, није у стању да се носи са конкурентима из ЕУ и света. И поред релативно високих инвестиција у току 70-тих и 80-тих година ХХ века, данас индустрија располаже практично само традиционалним технологијама, претходне и старијих генерација, и то највећим делом страног порекла. Такође, у домаћој индустрији је приметан озбиљан недостатак стручног кадра. Квалитетни кадрови за поједине послове су дефицитарни (на пример, за креативне управљачке послове), а за друге послове многи квалитетни кадрови су, због неадекватних услова, напустили индустрију, а неретко и земљу. Према проценама, недостаје око 40.000 менаџера свих нивоа и стручњака свих профила. Техничка законска регулатива, институције и хармонизоване процедуре за сертификацију и акредитацију јако заостају за оном у ЕУ, и у овом тренутку представљају једну од главних баријера нашем прикључењу ЕУ. Очигледно је да су важећи закони о стандардизацији, метрологији и акредитацији концепцијски застарели, не задовољавају садашње ни будуће потребе наше привреде и нису у складу са концептом и процедурама ЕУ.

Основно полазиште стратегије индустријског развоја је повећање конкурентности производа, засновано на растућем учешћу знања, што захтева промену индустријске структуре која ће омогућити што лакшу интеграцију са привредом ЕУ. Повећање конкурентности утиче на повећање извозне способности индустрије, о чему сведочи и искуство развијених земаља. Оно омогућава већи обим и повољнију структуру извоза, са већом заступљеношћу производа вишег степена обраде и услуга. Истовремено, смањује увозну зависност. Један од кључних фактора повећања конкурентности је, не само стварање повољних услова за долазак страних компанија, већ и начин њиховог повезивања са домаћим предузећима. Савремени начин таквог повезивања је кроз технолошке и организационе иновације. Тиме се ствара могућност трансфера знања, помоћи у реструктурирању, организацији и менаџменту, добијања финансијске помоћи и друго, што ће домаћа предузећа учинити конкурентнијим и извозно способним.

Србија би могла да се оријентисе на развој индустријских паркова који би касније прерасли у кластере. Реч је о формирању индустријских група (нпр. аутомобилска, електронска, машиноградња) као концентрација сличних или комплементарних пословних активности у једном региону. Требало би напоменути да између њих делују синергетски ефекти и заједнички стратешки приступ који омогућавају динамичан развој тих делатности, али и развој пратећих услужних делатности. Основни задатак државе, према оцени већине аутора би требало да буде у обезбеђењу подршке развоју таквог концепта индустријског развоја, неопходне путне и остале инфраструктуре, могућности брзе изградње пословних и производних објеката, фискалних подстицаја и (високо) квалификоване радне снаге. Имајући у виду развојне потенцијале српске индустрије, изградња нове извозно оријентисане индустријске структуре могла би ићи у правцу развијања високе технологије и специфичних услуга - агрокомплекс, фина хемија, фармацеутика, информационо-

комуникациона технологија, део електроиндустрије као и развој услужног сектора (саобраћај, трговина, туризам, посебне услуге).

Стиче се утисак да је процес реструктурирања и приватизације кључан за даљи развој индустрије и њено прилагођавање стандардима ЕУ. Циљ процеса приватизације је, поред промене својинске структуре, и укључивање у светске токове преко страних директних инвестиција. Неопходно је и повећање конкурентности јавних инфраструктурних предузећа из области електропривреде, нафтне и гасне привреде и транспорта, како она не би постала кочница подизању конкурентности индустријских предузећа, односно индустрије у целини.

У следећој фази, у многим областима индустрије један од важних корака може бити реинжењеринг производних технологија и инвестирање у надградњу постојећих технологија, а потом и освајање нових производних технологија. Овде изузетан значај имају стране директне инвестиције, јер не само да би убрзале ову фазу подизања конкурентности, већ би обезбедиле и њену успешну реализацију. Истраживање и развој директно помажу освајање нових технологија и доприносе подизању технолошке и укупне конкурентности индустрије.

За високу конкурентност индустрије потребно је да држава обезбеди одређене услове на ширем плану, пре свега мисли се на инфраструктуру квалитета, која мора бити благовремено доведена на ниво инфраструктуре квалитета земаља чланица ЕУ. Привредни субјекти би требало што пре да прихвате и имплементирају упутства "Новог приступа" ЕУ и *СЕ* који указује на квалитет робе. То би у значајној мери допринело подизању конкурентности домаћих привредних субјеката и олакшало извоз наших производа у земље ЕУ. Установљавање суштинских безбедносних, здравствених, односно еколошких захтева, у форми закона, представља вољу држава чланица да обезбеде да сваки производ који се ставља на тржиште ЕУ буде безбедан за коришћење, нешкодљив за људско здравље и да не нарушава животну средину. Како би се што пре оспособили за прихватање свих стандарда из области индустријске политике у процесу приступања ЕУ, хармонизовани стандарди морају бити пренети на национални ниво и сви стандарди који су са њима у сукобу морају бити повучени у одређеном периоду. У вези са захтевима за хармонизацију, у овој области би требало:

- Донети нове законе о стандардизацији, акредитацији, метрологији и техничким прописима,
- Успоставити одговарајући систем контроле тржишта, уз стварање одговарајуће организационе структуре,
- Пренети сва Упутства новог приступа у наше законодавство,
- Пренети све хармонизоване стандарде у наше законодавство,
- Модернизовати институте инфраструктуре квалитета,
- Развити систем оцене усаглашености и
- Креирати индустријско окружење које препознаје *СЕ* знак.

Имајући у виду искуства других земаља, поред закона, који ће дати само општа решења потребно је развити савремен, са захтевима ЕУ усклађен, систем оцене усаглашености, који обухвата метрологију и калибрацију, лабораторије за испитивање, сертификациона,

инспекциона и акредитациона тела. Тај систем би требало да омогући међусобно упоређивање у земљама чланицама и на нивоу ЕУ. Он мора бити у складу са протоколом о усаглашености ЕУ (енгл. *European Conformity Assessment Protocol - ECAP*). Прихватање Упутства Новог приступа, хармонизованих стандарда, процедура за оцену усаглашености и обезбеђења *CE* знака за своје производе, би требало да буде обављено у што краћем времену и са што нижим трошковима.

Индустријска предузећа у Србији, стицањем права да на своје производе ставе *CE* знак, стварају услове за пласман својих производа на унутрашње тржиште ЕУ, без икакве накнадне провере или сертификације, за најкраће време и уз минималне трошкове, чиме могу значајно да побољшају сопствену конкурентност и да створе услове да одрже развојни корак са најзначајнијим конкурентима.

Индустријска политика би требало да обезбеди да и друге политике допринесу конкурентности индустрије ЕУ (нпр. политика иновација, обуке, регионална политика и др.). Познато је да већину инструмената индустријске политике чине инструменти политика других области (нпр. фискалне, спољнотрговинске, монетарне, кредитне, политике иновација, политике заштите животне средине и др). Такође, и индустријска конкурентност зависи од других политика - конкуренције, тржишта, истраживања и развоја, едукације, трговине и одрживог развоја. Потребно је да инструменти ових политика буду усклађени.

Са аспекта планирања интегралног и одрживог индустријског развоја, територијални развој и транзиција ка тржишној привреди требало би да се заснива на политикама које подстичу одрживи индустријски раст. Због тога, у планирању развоја, индустрија не би требало да представља само еколошки проблем, већ и активног учесника у решавању глобалних проблема развоја и заштите животне средине. За индустрију, скупа еколошка политика може да допринесе оптимизацији у управљању ресурсима (смањењем трошкова производње по јединици производа), јачању поверења јавности у њене развојне могућности. Већина нових, "чистих" или "безотпадних" технологија смањује ниво загађивања различитим супстанцама, рационализује потрошњу сировина, енергената и воде, смањује јединичне трошкове производње. Примена политике одрживог индустријског развоја захтева координацију индустријске, регионалне и политике иновација. Одрживи индустријски развој подразумева дефинисање оквира опште и секторске индустријске политике. Прва је усмерена на боље коришћење производних фактора у свим индустријским гранама, а друга има секторски и територијално алокативан карактер и омогућава еколошко реструктурирање производње. Једно је питање како омогућити прилагођавање нашег планирања територијалног развоја индустрије условима и оквирима докумената ЕУ, а са друге стране потребно је обезбедити одговарајућу законску основу, политику и инструменте о одрживом развоју индустрије у прописе који су обавезујући у планирању простора и изградњи, али обавезујући и за ниво предузећа. За планирање одрживог развоја индустрије у Србији потребно је утврђивање критеријума одрживог развоја и стратешких оквира индустријске политике ЕУ у условима материјалних ограничења, сиромаштва, транзиције ка тржишном привређивању, започетих трансформација привреде и друштва. Једно од веома важних питања у планирању политике одрживог развоја индустрије је избор начина на који ће се стимулисати увођење чистих технологија у постојеће и нове индустријске програме. Према неким ауторима, меки приступ подразумева стратегију

промоције и помоћи пројектима, апел за индустријску одговорност, споразуме са индустријом о примени мера заштите, добровољну примену стандарда ISO 9000 и ISO 14000, добровољну примену екоменаџмента итд. Тврди приступ подразумева ограничавање појединих производњи, прописивање искључивих метода производње, затварање предузећа, стандардизовање емисија, обавезан екоменаџмент и надзор и др.

Стратегија одрживог развоја индустрије Србије би требала да буде опредељена општим социо-економским условима: (а) наставку процеса реструктурирања и у транзицији ка тржишном привређивању, променама својинске, тржишне, макроекономске, производне и других политика; (б) отворености економије за све облике директних страних улагања; (ц) успостављању тржишно-планског механизма у обезбеђивању индустријских локација; (д) увођењу планирања одрживог развоја индустрије, уређења и заштите простора, на принципима примене екоменаџмента, стандарда квалитета; (е) уважавању промена и европских стратешких оквира у политици одрживог развоја индустрије и простора; (ф) потреби прилагођавања планова европским стратешким и структурним иницијативама, планским исказима, пропозицијама, стандардима, нпр. оснивања предузећа, привредног реструктурирања, изградње инфраструктуре, заштите животне средине, хуманог развоја и др⁷⁵.

Општи циљ развоја индустрије Србије је развој профитабилне производње еколошки погодних производа, као и смањење емисија загађујућих материја у ваздух, воду и земљиште, смањење отпада, ефикасна употреба необновљивих ресурса, забрана неких врста индустријске производње. Из претходног следи да је еколошки модернизам у индустрији економски, а не еколошки циљ. Озелењавање индустрије усмерава се путем коришћења високих технологија и еколошких преференци производа. Реализација поменутог има значај за заштиту домаћег тржишта и привреде од нелојалне конкуренције из иностранства и превенцију увоза производа мањег квалитета, односно мање безбедних производа и производа који су штетни за здравље људи и за њихову околину.

⁷⁵Влада Републике Србије:“Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије“, Београд 2008.г, стр.104.

4.5. Енергетска политика

Потрошња енергије из необновљивих извора у другој половини предходног века достигла је ниво који надмашује целокупну потрошњу енергије у дотадашњој историји. Постоји реална забринутост да ли ће светске енергетске резерве моћи дугорочно да испуне захтеве потрошње енергије који стално расту.

Енергетски сектор учествује са око 10% у структури бруто домаћег производа Европске уније. Европска унија је и поред тога увозник енергената и то у износу око 50 % своје производње.

„Усклађивање заједничке политике у сфери енергетике је потребно да задовољи неколико међусобно супротстављених циљева, као што су стабилност снабдевања, приватизација, еколошки захтеви, уклањање привилегованог приступа, структурне промене и промене преференције потрошача“.⁷⁶ Постоје три фазе заједничке енергетске политике ЕУ.

Прва фаза протеже се од настанка ЕЗУЧ, па све до момента велике нафтне кризе 1973.г. У овом периоду било је доминантно учешће угља, када је ово погонско гориво задовољавало $\frac{3}{4}$ укупних примарних енергетских потреба европске шесторице, па је у епицентру енергетске политике било сузбијање монопола и картела.

Друга фаза почела је нафним шоковима 1973.г. и трајала је све до краја деведесетих година прошлог века. Обележила ју је зависност Уније од увоза нафте, те је различитим мерама регулације предвиђена обавезна резерва фирми да располажу одређеним количинама енергената (нафте, гаса, угља). Енергетска политика је била усмерена у правцу тражења осталих облика производње енергената, поред угља и нафте.

Трећа фаза развоја енергетске политике, почиње деведесетих година прошлог века и траје и данас. У овој фази променила се енергетска слика Европске уније, у погледу потрошње енергије и врсте енергије. У овој фази долази до повећања производње енергије из нуклеарних извора. Са аспекта креирања економске политике Лисабонски самит из 2000.г. представља важан догађај јер је његова порука убрзана приватизација и либерализација тржишта енергената Европске уније. Енергетска политика је даље усмерена на повећање слободе избора потрошача, повећање квалитета и снижавање цена. Земље у којима су програми либерализације тржишта отишли најдаље су Велика Британија и Шведска, док Француска касни у поступку либерализације тржишта.

У домену заједничких политика енергетска политика Европске уније је једна од успешнијих. Предузете реформе повећале су заинтересованост инвеститора, док су потрошачи били у добитку због побољшања избора и снижене цене енергената. Обновљива енергија попут биомасе, ветра и мини хидроелектрана добија све већу пажњу од стране влада, потенцијалних инвеститора и потрошача. Европска унија је током 2007.г.

⁷⁶ Прокопијевић, М: „Европска унија-увод“, Службени гласник, Београд, 2005.г, стр.310.

дефинисала комбиновани циљ за државе чланице који подразумева да до 2020. године, 20% укупне потрошње енергије мора потицати из обновљивих извора.

Србија поседује значајне ресурсе обновљиве енергије за задовољавање ове врсте тражње. У циљу пружања подршке расту сектора и испуњавање обавеза у складу са Енергетским споразумом у Југоисточног Европи, Влада Републике Србије је у новембру 2009.г.⁷⁷ ратификовала неколико основних директива укључујући:

- Увођење система “Феед-ин тарифа“ према коме ће српска Влада субвенционисати трошкове производње обновљиве енергије;
- Дефинисање захтева и финансијских подстицаја за повлашћене произвођаче електричне енергије који користе обновљиве изворе енергије за производњу струје;
- Дефинисање захтева за добијање статуса независног произвођача енергије.

Пројекат за развој конкурентности Србије један је од оних којима се подржава раст сектора обновљиве енергије путем сарадње са Владом на унапређењу регулаторног окружења, олакшавању домаћих и страних улагања и промовисању свести о обновљивим изворима енергије.

Са шумама које покривају 2 милиона хектара или једну четвртину земљане масе државе, дрво представља 63% потенцијалних ресурса Србије за обновљиву енергију. Имајући у виду потенцијал биомасе, Пројекат је у 2008. подржао израду студије изводљивости путем које је процењено да Србија поседује капацитет да на годишњем нивоу испоручи 50 милиона ЕУР на регионална енергетска тржишта кроз биомасу⁷⁸.

У Србији је још увек врло високо учешће електричне енергије у потрошњи финалне енергије (око 30 %), а посебно је неоправдана висока потрошња електричне енергије у сектору домаћинства (преко 55 %) од укупне потрошње, са релативно малим учешћем природног гаса (испод 22 %) у овом сектору. Како је потрошња електричне енергије за топлотне услуге претежно сезонског карактера, највећа током зимског периода, када је најчешће неповољна и хидрологија, сигурно снабдевање захтева значајне резервне електроенергетске изворе.

Иако две најзначајније енергетске делатности, нафтна и гасна привреда и електропривреда са рудницима угља, учествују у бруто друштвеном производу са само 7.5 %, док је допринос њихових производа као инпута привредно-економском развоју земље и очувању стандарда грађана вишеструко већи. Осим тога, независно што се за увоз нафте, природног гаса и квалитетног угља и кокса, годишње издваја преко 1000 М \$, у наведеним двома енергетским делатностима остварени годишњи промет, премашује 4000 М \$. При томе чак и условима високог издвајања за поуну буџета земље, нафтна и гасна привреда, је у пословној 2003. години, остварила профит од око 100 М \$, док је електропривреда за скоро истоветну вредност била у "губитку", у смислу немогућности покривања трошкова пословања, пре свега за потребе квалитетног инвестиционог одржавања производних објеката, преносне и дистрибутивне мреже.

⁷⁷ www.ssl-link.com

⁷⁸ Влада Републике Србије: “Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2015 г.“, Београд, стр.30.

Ове чињенице су резултат текућих цена природног гаса и нафтних деривата, које иако покривају оправдане тршкове пословања, не омогућују интензивније улагање у развој ових делатности, што није случај са ценама електричне енергије. Осим неодговарајућег економског положаја електропривредне делатности, у делатностима производње и дистрибуције топлотне енергије, слична је ситуација, али не у свим градовима, јер у једном делу градских топлана, утврђене цене топлотне енергије су такве да и сада покривају трошкове пословања, али без могућности за улагања у озбиљније модернизације топлотних извора, дистрибутивних система, а посебно кућних топлотних подстаница, због чега још увек постоје знатни губици енергије при раду ових система.

Нова уредба о “феед-ин” тарифама тј. Уредба о подстицајним ценама за откуп струје из обновљивих извора енергије предвиђа подстицајне цене за откуп струје произведене у мини хидроелектранама, из геотермалне енергије и биомасе.

Новом уредбом Владе Србије из јануара 2013.г. прецизирано је да ће се до краја 2015.г.субвенционисати откуп струје из ветроелектрана укупне снаге до 300 мегавата, а да ће се тај износ повећати за додатних 200 мегавата ветроелектрана које буду изграђене до 2020. године. Србија је преузела обавезу да до 2020.г.повећа удео енергије из обновљивих извора у укупној потрошњи са садашњих 21,7% на 27 %.

Пројекат треба да обезбеди техничку подршку за потенцијалне инвеститоре у сектору обновљиве енергије. То подразумева и техничку подршку у приступу финансирању из међународних и локалних извора посвећеним обновљивој енергији и подршку креирању мапе за инвеститоре на којој би били представљене процедуре за добијање дозвола и одобрења.

Најзначајнији циљеви енергетске политике Србије биће усаглашени са праксом и регулативом ЕУ, ради повећања енергетске ефикасности (у секторима производње и потрошње енергије), интензивнијег коришћења нових обновљивих извора енергије и снижавања интензитета штетних емисија из производних енергетских извора и сектора потрошње енергије.

Стратегије развоја енергетике Републике Србије до 2015. године⁷⁹ наметнула је два циља. „Први се односи на активно учешће Србије у планирању и градњи стратешке-регионалне и паневропске енергетске инфраструктуре за транспорт нафте и гаса из нових извора снабдевања, укључујући и ургентну градњу подземног складишта гаса у Србији. Други се односи на проналажење стратешког партнера за планирање, градњу и коришћење нових развојно-капиталних и регионално-стратешких електроенергетских објеката на граничним рекама (пумпно-акумулационе хидроелектране на Бистрици и Дунаву и другим рекама), укључујући и заједничка улагања“⁸⁰.

С обзиром да је Србија потписала Атински Меморандум о оснивању регионалног (*ECSEE*) енергетског тржишта земаља југоисточне Европе и његовом приступању, неопходно је у оквиру реформе енергетског сектора у Србији, обавити образложено реорганизовање електропривреде и гасне привреде, увести функционално рачуноводство по међународним стандардима ради идентификације и праћења трошкова и прихода по делатностима, унапредити мерења испоручене електричне енергије и решити проблем наплате рачуна за

⁷⁹ Влада Републике Србије, Стратегија развоја енергетике до 2015.г.

⁸⁰ Исто

испоручену енергију, укључујући и значајно смањење нетехничких губитака електричне енергије у дистрибутивним системима.

Највећа ограничења проистичу из тренутно неповољних привредно-економских активности. Уочљива је ниска производна активност енергетски неинтензивних грана индустрије, насупрот високим активностима у групацијама црне, и делимично обојене металургије, хемијске индустрије и индустрије грађевинског материјала. Ове три групације тренутно учествују у потрошњи енергије (у индустрији) са преко 70%, а у стварању нове додате вредности индустрије са свега 17%. Осим тога, ове три групације учествују у потрошњи електричне енергије у индустрији са преко 40%⁸¹. Оваква доминација у потрошњи енергије, је уједно и знак да ефекти планираних мера за смањење потрошње енергије у целини сектора индустрије могу бити неизвесни. Због тога је неопходно сачинити Програм енергетске ефикасности, са секторски ороченим "метама" за смањивање енергетског интензитета. Овакви Програми, као један од инструмената нове енергетске политике, треба да буду подржани одговарајућом регулативом и доношењем одговарајућих енергетских стандарда, укључујући и прописе о квалитету енергетских услуга.

Друга група ограничења односи се на неадекватне цене електричне и топлотне енергије и немогућности улагања у регуларно одржавање и модернизацију постојећих енергетских извора, са циљем побољшања њихових технолошких и оперативних перформанси. Из чињенице да је земља, као и енергетска привреда веома задужена, и да током протеклог периода, није било значајних улагања у градњу нових, капитално-интензивних објеката, потреба за улагања у технолошку модернизацију постојећих енергетских извора и објеката, намеће се као највиши приоритет.

Трећа категорија ограничења проистиче из недовољне усклађености развоја целине енергетског система; енергетских производних система и сектора потрошње енергије.

⁸¹ Исто, стр.37.

4.6. Саобраћајна политика

Иако је области саобраћаја посвећена пажња још у Уговору из Рима, Шаусов меморандум из 1961.г. представља први покушај да се уведе заједничка саобраћајна политика ЕУ. Њиме су се настојале уклонити препреке на путу стварања заједничког тржишта у области саобраћаја, то јест пружања саобраћајних услуга. Шаусове идеје су биле игнорисане па ја уследио други покушај унапређења заједничке саобраћајне политике 1973.г. када је Комисија проследила Савету захтев да унапреди саобраћајну инфраструктуру, повећа безбедност и снизи трошкове. И овај покушај је пропао, па је 1985.г. пресудом Суда правде потврђена оптужба парламента којом је Савет био приморан да предузме све потребне мере у циљу конципирања и реализације заједничке саобраћајне политике, а тицале су се уклањања уситњених националних тржишта и пограничних контрола, као и додела права на каботажу. Каботажа предствала поступак доделе дозвола предузећима из земаља чланица ЕУ да слободно пружа услуге у домаћем саобраћају на целој територији ЕУ, по властитом избору.

Уговором из Мастрихта уводи се термин трансевропске мреже, којим заједница подржава развој трансевропских мрежа у инфраструктурним секторима саобраћаја, телекомуникацијама, енергетици. У оквиру система отворених конкурентских тржишта Заједница има за циљ да подстакне међусобну повезаност и оперативност националних мрежа и приступ овим мрежама, повезивању острва, енклава и периферних региона са централним регионима Заједнице⁸².

Циљеви заједничке политике саобраћаја су:

- Развој трансевропске мреже,
- Функционисање унутрашњег тржишта
- Повећање сигурности путника и робе
- Животна средина
- Социјална питања
- Спољне везе

Развојем трансевропске мреже доприноси се јачању економске интеграције, бољој саобраћајној комуникацији, а периферним деловима омогућава јефтинији и лакши контакт са централним подручјима.

У области повећања сигурности путника и робе издато је десетине директива које се односе на хармонизацију стандарда (за кочнице, осветљење, ветробране, тежину и димензију возила и сл.)

⁸² Лопандић, Душко: „Оснивачки уговори Европске уније“, Канцеларија за придруживање Србије и Црне Горе Европској унији, Београд, 2003.г, стр.137.

Либерализација тржишта саобраћајних услуга повећала је конкуренцију, услед чега је дошло до побољшања квалитета и пада цена. Ипак изостала је либерализација железничког, друмског и речног саобраћаја, који су предмет заједничких стратегија развоја земаља чланица ЕУ.

Саобраћајна област је одговорна за око 25% укупне емисије угљендиоксида унутар ЕУ, што доводи до ефекта стаклене баште и глобалног загревања, па се очекује да се смањењем потрошње горива умањи управо овај ефекат. Социјална питања односе се на Социјалну повељу којом је регулисана дужина одмора за возаче, радно време, обука и др.

Један од приоритета европске саобраћајне политике, а који је битан за планирање и развој саобраћаја у Републици Србији, је смањење обима превоза на путевима, ревитализацијом железнице и унапређењем водног саобраћаја. За спровођење оваквог радикалног концепта, потребан је дужи временски период и знатна финансијска средства, тако да ће друмски саобраћај ипак, и у наредном периоду бити у експанзији.

Република Србија има релативно добро развијену мрежу путева са спекта густине и врсте коловозног застора. У погледу ширине коловоза стање је задовољавајуће, а по квалитету је испод европског стандарда. Мрежа се састоји од 5.070 км магистралних и 10.363 км регионалних путева (који су у надлежности новоформираног Јавног предузећа „Путеви Србије“) и 23.074 км локалних путева. Асфалтним коловозним застором прекривен је највећи део мреже магистралних (98,5%) и регионалних путева (85,9%).

Током НАТО бомбардовања путна мрежа и на њој 47 друмских мостова тешко су оштећени. Преусмерењем средстава за реконструкцију оштећене инфраструктуре, дошло је до смањења средстава за текуће одржавање. Због тога је више од 50% државних путева у лошем стању, док мостови (око 33%) и тунели (око 25%) захтевају озбиљну рехабилитацију. Овакво стање путне мреже утиче на безбедност саобраћаја, низак ниво услуга за постојеће и перспективне саобраћајне токове, као и на високе трошкове експлоатације. Према годишњим извештајима Јавно предузеће „Путеви Србије“, последњих година, је дошло до повећаног улагања у инфраструктуру. За одржавање, рехабилитацију и реконструкцију државних путева у периоду 2001-2005. године утрошено је 717,85 мил. евра, што представља, три четвртине укупно расположивих средстава за сектор путева. У истом периоду за изградњу је уложено 243 мил. евра или око 23% укупних улагања⁸³. Због довођења путне мреже на ниво стандарда ЕУ, у наредном периоду потребно је повећати улагања како би се путна мрежа по квалитету довела на ниво европских стандарда. На путевима Републике Србије налази се 2.638 мостова, од чега 8,1% на аутопутевима и 38% на магистралним. Због дугогодишњег слабог одржавања и реконструкције тренутно стање мостова није задовољавајуће. У одвијању транспорта преко територије Републике Србије веће проблеме представљају дуго време задржавања на

⁸³Влада Републике Србије: „Национална стратегија привредног развоја Републике Србије од 2006 до 2012.г.“, Београд, стр.110.

граничним прелазима (недовољна кадровска оспособљеност и техничка опремљеност граничних прелаза) и неусклађене и превише сложене процедуре органа који су надлежни за поступање на тим прелазима.

Према достигнутом степену индивидуалне моторизације, који показује стандард и економску снагу друштва, са 194 путничких аутомобила на хиљаду становника, Република Србија је за 2,5 пута испод просека петнаест чланица ЕУ. Међутим, просечна старост возног парка је виша од 13 година, што негативно утиче на животну средину и број саобраћајних незгода. Безбедност у друмском саобраћају је међу најнижима у Европи, ако се има у виду број саобраћајних незгода, висина материјалне штете и број погинулих и повређених путника.

Обзиром на напред наведено потребно је предузети мере у циљу:

- Побољшања одржавања и обнове постојеће мреже путева,
- Подизања нивоа безбедности саобраћаја на путевима,
- Изградње и реконструкције инфраструктуре на главним путним правцима,
- Унапређења управљања друмским саобраћајем,
- Унапређења заштите животне средине,
- Повећања конкурентности,
- Хармонизовање домаћег законодавства са регулативом и директивама ЕУ у области друмског саобраћаја и путне инфраструктуре.

Адекватним одржавањем и обновом постојеће мреже би се спречило убрзано пропадање путева, побољшало стање путне мреже и очувао уложени капитал. Према домаћим и минималним светским стандардима за одржавање државних путева у Републици Србији потребно је издвајати између 135 и 170 мил. евра годишње и још око 50-60 мил. евра годишње за општинске путеве. Због тога је неопходно у складу са стварним значајем за друштво извршити нову категоризацију путева, на основу које ће бити обезбеђивана средства за модернизацију и одржавање. У складу са претходно наведеним, потребно је и преиспитати систем накнада за коришћење инфраструктуре, с циљем да се дугорочно обезбеди реалан и стабилан извор финансирања за одржавање путева.

Према званичној статистици, Република Србија има високу стопу страдалих у саобраћајним несрећама у односу на број возила у Европи. У периоду 1990-2005. године у саобраћајним несрећама погинуло је више од 18.000 људи, а повређено око 250.000. Обзиром да је усвојен нов закон, који у складу са међународном праксом регулише ову проблематику, потребно је радити на увођењу нових напредних технологија управљања у овом виду саобраћаја - Интелигентних Транспортних Система (ИТС). На тај начин постићиће се да целокупан саобраћајни систем функционише ефикасније. Примена нових технологија допринеће смањењу трошкова транспорта, безбеднијем кретању свих врста возила и ублажавању загађења животне средине кроз смањење загушења.

Дугорочна развојна политика саобраћаја подразумева завршетак модернизације и изградње Југоисточне европске мултимодалне осе која има приоритет у стварању путне мреже за 21. век. Такође, планирана је изградња 390 км аутопутева, пре свега деонице Коридора, затим аутопут Београд-Јужни Јадран, и потез дуж Западне Мораве-Појате- Чачак-Пожега. Овако формиран основни троугао аутопутне мреже Републике Србије би утицао на интензивнији развој ширег подручја. Да би се друмска инфраструктура довела на ниво европског стандарда потребна су знатно већа улагања. За финансирање изградње јавних путева, поред класичних начина, треба укључити и дугорочна улагања приватног капитала, кроз концесионе аранжмане и заједничка улагања јавног и приватног сектора.

Реформе које ће побољшати саобраћајне услуге односе се на тарифе превоза и политику цена. Цене превозних услуга треба да буду утврђене на нивоу који ће укључити све трошкове, интерне и екстерне. Ово опште правило има различит утицај на цене у различитим саобраћајним подсистемима. Код конкуренције за тржиште предузећа се надмећу за добијање права да пружају услуге у одређеном периоду времена у форми концесије или уговора о закупу. Овај вид конкуренције се у пракси других земаља показао ефикасан и успешан инструмент конкуренције и то у сегменту одржавања и управљања путном и железничком инфраструктуром, операцијама наплате путарине за коришћење аутопутева, аеродрома и лука, што се може применити и код нас.

Железнички саобраћај има велики развојни потенцијал који треба да се заснива на редефинисаној саобраћајној политици ЕУ у правцу стимулсања потражње еколошки прихватљивих видова превоза, снажном техничко-технолошком напретку који ће допринети бољој и конкурентнијој понуди за превозом, развоју мултимодалног саобраћаја, већем значају железнице у путничком саобраћају, мањем заузимању простора железничке инфраструктуре у односу на аутопут.

Законска регулатива железничког саобраћаја усклађена је са почетним директивама ЕЗ и представља правну основу за реорганизацију и тржишно пословање. Средином 2005. године почела је да ради Дирекција за железнице при Влади, која ће издавати лиценце и сертификате оператерима заинтересованим за коришћење железничке инфраструктуре. Ипак, железнички систем, услед дугогодишњег неадекватног улагања, карактерише низак технолошки квалитет и слаба конкурентност у односу на европско окружење. Квалитет превозних услуга је низак, задуженост висока, могућност отплате дугова отежана, а недостатак сопствених средстава за инвестиције евидентан.

Јавно предузеће „Железнице Србије” својим пословањем не могу да обезбеде средства за просту репродукцију. У структури укупног обима рада и прихода робни саобраћај учествује са око 80%. Цене железничких услуга су под административном контролом Владе. Државно давање железници у облику субвенције смањено је, са 67% у 2000. години, на 45,7% укупног прихода у 2005. години. Укупно кредитно задужење ЈП „Железнице Србије” износи 633 мил. евра (укључен и дуг Париског и Лондонског клуба у

износу од 205 мил. евра који је отписан држави, али га она није отписала предузећу). Република Србија располаже мрежом пруга од 3.809 км, од чега је двоколосечно само 276 км пруга (7,2%). Електрифицирано је 32,7% мреже. Мрежа је довољног капацитета, али заостаје за стандардима европских земаља у погледу електрифицираности, дужине двоколосечних пруга, максимално дозвољених брзина и осовинског оптерећења. У НАТО бомбардовању знатно је оштећена железничка инфраструктура. У српске железнице се годинама није, или се врло мало улагало, када је реч о одржавању железничке инфраструктуре и о возним средствима. Резултат тога, су висок степен дотрајалости пруга и пружних објеката, слабе техничке перформансе инфраструктурних капацитета, због чега је смањена пропусна моћ, а брзине кретања су испод пројектованих и на више деоница редуковане (до 60 км/ч 52,2% пруга, 61-80 км/ч 17,9%, 81-100 км/ч 26,7% и 101-120 км/ч 3,2%). У погледу највеће допуштене носивости, 44% укупне дужине пруга задовољава европске стандарде (од 22,5 т/осовина). Возна средства карактерише велика старост, технолошка застарелост, неадекватна структура, недовољан број и висок степен имобилизације. Информациони системи за праћење кола, робе, путника и утврђивање стања колосека недовољно су развијени, у многим сегментима застарели и препрека су развоју железнице и примени нових информационо- комуникационих технологија. Иако је железница економски исплатива, енергетски јефтинија и безбедна, њен значај на транспортном тржишту није пропорционалан њеним предностима.

Циљеви које треба остварити у железничком саобраћају су следећи:

- Модернизација и ревитализација железничке инфраструктуре, нарочито на Коридору X;
- Обнова и модернизација вучних и возних средстава;
- Повећање ефикасности, профитабилности и квалитета услуга;
- Унапређење информационо-комуникационог система;
- Побољшање безбедности железничког саобраћаја;
- Хармонизовање домаћег законодавства са регулативом и директивама ЕУ у области железничког саобраћаја и инфраструктуре.

Модернизација и изградња железничке инфраструктуре је процес који би требало остварити у дужем периоду. Координирани развој инфраструктурних и превозних капацитета у складу са Споразумом о успостављању железничке мреже високог учинка у југоисточној Европи (SEECР) уједно је и национални приоритет. Мултимодална Југоисточна европска саобраћајна оса (Коридор X) представља део стратешке саобраћајне инфраструктуре читаве Европе. Ревитализација и модернизација пруга на Коридору X и његовим крацима од великог је значаја, како за синхронизацију с европском железничком мрежом тако и за одвијање унутрашњег саобраћаја.

Иако није увршћена у К-Х, пруга Београд-црногорска граница (Бар) је значајна због своје везне улоге на правцу 5Б (Беч-Будимпешта-Београд-Бар-Бари). Изградњом железничких

чворова би се обезбедило повећање пропусне моћи, побољшање квалитета услуга на Коридору X и интензивнији развој градско-приградског саобраћаја. Потребно је уједно започети и са улагањем у терминале комбинованог саобраћаја како би били оспособљени за пружање комплетних транспортних, претоварних и логистичких услуга. Обновом и модернизацијом превозних капацитета створили би се услови да се железница као поуздан превозник укључи у међународни саобраћајни систем. Ревитализација, модернизација и набавка возних средства требало би да се врши у складу са: међународним техничко-експлоатационим стандардима; технолошким захтевима мултимодалног саобраћаја; потребама будућег обима теретног и путничког, а нарочито међународног саобраћаја и захтевима корисника за пружање високо квалитетне превозне услуге.

Потребно је извршити унапређење информационо-комуникационог система са циљем модернизације железнице и остваривања међумодалне повезаности услуга са европским окружењем. Применом савремених информационо-управљачких технологија пружа се могућност повећања капацитета пруга и развој комбинованог превоза. За безбедно функционисање железничког система потребно је изградити телекомуникациони систем железнице по највишим техничко-технолошким стандардима, који би био способан да подржи захтеве савремених и специјалних железничких сервиса.

У наредном периоду је важно да се хармонизује домаћа регулатива са европском регулативом и директивама у погледу услова привређивања, техничких стандарда и прописа на подручју инфраструктуре, возних средстава, сигналног и управљачког система, одржавања, контроле, телематице, саобраћајне оперативе, управљања и буке. Потребно је и да се донесу подзаконска акта и потребне методологије, које су предуслов за спровођење реформе железнице и имплементацију одредаба Закона о железници.

У складу са саобраћајном политиком, неопходно је развити мултимодални приступ у финансирању инфраструктуре, уз сагледавање екстерних трошкова свих видова саобраћаја. Извори финансирања могли би бити повољни кредити и зајмови међународних финансијских институција, бесповратна средства фондова ЕУ за развој железничких капацитета, донације и остала бесповратна средства у функцији финансирања пројеката од регионалног значаја, домаћи кредити, наменска средства Републике Србије, наменска средства Министарства за капиталне инвестиције, средстава Националног инвестиционог плана, средства Јавног предузећа „Железнице Србије, учешће локалне самоуправе у пројектима од заједничког интереса, страни инвеститори и остали извори. Финансирање представља највећи ограничавајући фактор у развоју саобраћајног система.

Европском саобраћајном политиком предвиђена је већа прерасподела токова робе са друмског на речни и железнички саобраћај. Зато је неопходно побољшати услове рада, конкурентност и инфраструктуру железничког, речног и мултимодалног саобраћаја. У поређењу са осталим видовима саобраћаја, речни саобраћај је недовољно искоришћен у односу на своје потенцијале. Нема значајнију улогу у превозу терета, док у превозу

путника уопште и не учествује. Од деведесетих година овај вид саобраћаја се развијао под утицајем многобројних неповољних услова. За време санкција, током и након завршетка НАТО бомбардовања, пловидба на главним рекама – Дунаву и Сави била је обустављена и сведена углавном на мали интензитет унутар земље. Посебан проблем представљао је рушење најзначајнијих мостова: преко Дунава (три моста у Новом Саду и мост код Ковина), преко Саве (нови мост на обилазници око Београда код Остружнице). Ипак, речни саобраћај од 2003. године бележи раст превоза, пре свега због повећања транзита и увоза робе. Укупна дужина пловних путева у Републици Србији износи 1.419 км (за носивост до 150 т). За Републику Србију река Дунав, као европски транспортни Коридор VII, представља стратешку везу која треба да подстакне развој трговине, туризма и услуга. Пловна је читавим током на дужини од 588 км. На њој се обавља око 85% укупног робног промета унутрашњих пловних путева Републике Србије. Проблем за пловидбу представљају потопљена пловила крајем II Светског рата.

Сава је међународна река која повезује четири државе. Кроз Републику Србију је пловна на дужини од 207 км за пловила до 1.500 тона носивости. Успостављањем несметане и безбедне пловидбе на Сави, подстакла би се регионална сарадња и развој, као и повезивање (преко Дунава) са мрежом европских пловних саобраћајница. Река Тиса је пловна скоро на целој својој дужини кроз Србију (164 км) и има IV категорију пловног пута. Хидросистем "Дунав-Тиса-Дунав" је вишенаменски водопривредни систем, чија је главна функција наводњавање и одвођење сувишних унутрашњих вода, али представља и пловни пут. Састоји се од 12 пловних канала Бачке и Баната (укупне дужине 600,6 км), сврстаних у пет категорија. Стање унутрашњих пловних путева није задовољавајуће, због знатно смањеног одржавања у протеклих 15 година. На реци Дунав кроз Републику Србију смештено је осам лука међународног значаја: Апатин, Богојево, Бачка Паланка, Нови Сад, Београд, Панчево, Смедерево и Прахово. Највеће луке на реци Сави су у Шабцу, Сремској Митровици, а на реци Тиси у Сенти. Оне су приватизоване или се налазе у процесу приватизације. Луке имају знатан пројектовани капацитет, али је недостатак финансијских средстава за одржавање и развој довео до њихове неефикасности, при вршењу основних лучких делатности. Лучки капацитети због недостатка робе за претовар у просеку су искоришћени са око 30%⁸⁴.

Речну флоту чини 684 пловних јединица укупне носивости 655.830 т. Стање флоте је лоше имајући у виду старосну структуру и техничко-технолошку застарелост. Преко 60% свих капацитета старије је од 30 година. Ови подаци указују на недовољно посвећен значај овом виду саобраћаја, иако је према свим препорукама ЕУ речни саобраћај идентификован као перспективан вид саобраћаја.

Циљеви које треба остварити у овој области су:

⁸⁴Исто, стр 111.

- Побољшање пловидбених услова на пловним путевима у Републици Србији;
- Модернизација флоте;
- Модернизација лучке и пристанишне инфраструктуре и опреме, изградња специјализованих терминала;
- Формирање речног информационог система;
- Усклађивање постојећег законског и институционалног оквира са *acquis communautaire* из области речног саобраћаја;
- Интензивирање регионалне сарадње.

Због побољшања пловидбених услова и усклађивања са регионалним препорукама, неопходно је увођење савременог речног информационог сервиса креирањем дигиталних навигацијских карата и успостављање радио-везе на пловним путевима. Такође је потребно постављање инфраструктуре за диференцијалне позицијске сигнале. На овај начин интензивира се размена географских података и успоставља ближа сарадња међу државама у управљању пловним путем Дунава. Развојем радио телефонске службе стварају се услови за неометану пловидбу бродова. Према распложивим подацима Министарства за капиталне инвестиције и Пловпута, процењена средства за реализацију наведених инвестиција износе око 9 мил. евра.

Потребно је обновити речну флоту у складу са европским нормама (вучену технологију би требало заменити потискиваном, а највећи део капацитета заменити самоходним бродовима). Унапређење пловидбених путева један је од дугорочних приоритета, које би требало реализовати континуирано до 2012. године. На основу закључака Генералног плана и Студије изводљивости за пловне путеве у Републици Србији, идентификована су три главна инфраструктурна програма: успостављање неометане пловидбе у току Дунава, рехабилитација мреже унутрашњих пловних путева у Републици Србији (на Сави, Тиси и каналу ДТД), развој лука и њихово повезивање у зону слободне трговине. Приоритет треба да буде регулисање тока Дунава за неометану пловидбу, изградња регулационих грађевина, уклањање уских грла и капитални ремонт преводнице на Ђердапу 1 и 2. За реализацију наведених инфраструктурних пројеката потребно је уложити 96 мил. евра. Поред приоритетних улагања у обнову и проширење лучких капацитета, пажњу треба посветити изградњи специјализованих терминала. Овако опремљене луке пратиле би промене у захтевима корисника и биле би конкурентне међународним речним лукама. На овај начин би дошло до смањења разлике између домаћих и међународних лука, као и до повећања конкурентности речног саобраћаја у односу на друге видове. С обзиром да је највећи број лука приватизован, развијаће се у складу са сопственим програмом. Користила би се средства приватног капитала и финансијских институција. Процењена вредност инвестиција износи око 70 мил. евра.

Такође, један је од приоритета је заштита водотока од загађења с обзиром да вода постаје све више стратешки ресурс. У циљу регионалног повезивања, потребно је константно

побољшавати билатералне односе са суседним земљама. На граничном делу Дунава са Републиком Хрватском потребно је решавати низ техничких проблема ради побољшања безбедности пловидбе. Потребно је извршити усклађивање законског и институционалног оквира са директивама и правилницима ЕУ.

Основна тежња ЕУ у ваздушном саобраћају је креирање „Јединственог неба Европе”, регулисање и усклађивање аеродромских тарифа у циљу редистрибуције летова током године, успостављање Европске управе за ваздухопловну безбедност, већа заштита права путника, лимитирање негативних утицаја на животну средину, и др. Република Србија располаже са три аеродрома која су оспособљена за одвијање путничког саобраћаја и то у Београду, Нишу и Приштини. Поред ових путничких аеродрома, постоје и војни аеродроми Поникве (Ужице), Лаћевци (Краљево) и Сомбор. Јавно предузеће Аеродром „Никола Тесла“ Београд претендује да се развије у регионални центар ваздушног саобраћаја. Поред основне делатности располаже и помоћним садржајима. Реструктурирањем овог Јавног предузећа, одвајањем споредних делатности до сада (пољопривредна оператива, чистоћа, кетеринг и паркинг), формирана су четири зависна предузећа.

Аеродром „Константин Велики“ Ниш, некада војно-цивилни аеродром, знатно је оштећен током бомбардовања. За обављање јавног саобраћаја је оспособљен 2003. године, након реконструкције маневарских површина, светлосних система и изградње контролног торња. Опрема задовољава тренутне капацитете аеродрома, док је инфраструктури потребна одговарајућа реконструкција и модернизација.

Циљеви ваздушног саобраћаја које треба остварити су следећи:

- Обнова и модернизација авио флоте у складу са развојем саобраћаја;
- Реконструкција и модернизација постојеће и изградња нове аеродромске инфраструктуре;
- Увођење савремене информационе технологије;
- Унапређење заштите животне средине;
- Усаглашавање законске регулативе са *acquis communautaire* из ваздушног саобраћаја.

Уласком Републике Србије у ЕУ, домаћим авио-компанијама биће омогућен приступ већем и богатијем тржишту, са јаком конкуренцијом и мањом административном заштитом. Прописи и мере о заштити животне средине ЕУ постављају све оштрије услове, с обзиром да ваздушни саобраћај производи 13 % емисије CO₂, у укупној емисији CO₂ у саобраћају. Због побољшања позиције на међународном тржишту, постизања конкурентности и усклађивања са стандардима и прописима ЕУ, неопходно је увести савремене информационе технологије. У складу са стандардима и препорукама међународних ваздухопловних институција, у области контроле летења и обезбеђења

ваздушне пловидбе, потребно је увести интегрисане информационе системе са модерним сервисима и напредним дизајном.

У циљу унапређења превоза људи и робе у јужном делу Републике Србије, адекватну пажњу треба посветити модернизацији и реконструкцији инфраструктуре на Аеродрому „Константин Велики”. Приход од услуга пружених авиокомпанијама, треба да се доведе до нивоа да се обезбеди зарада, из које ће се финансирати одржавање и обнављање аеродромске инфраструктуре. Изградња нових зграда Обласног центра контроле летења Београд и контролног торња, неопходна је због усаглашавања са стандардима и повезивања са другим земљама. Процењена средства за реализацију наведених инвестиција, а на основу података добијених од Аеродрома „Никола Тесла”, Аеродрома „Константин Велики” и Агенције за контролу лета износе око 600 мил. евра. Пројекти ће бити реализовани на основу уговора о заједничком улагању државног и приватног капитала и задужењем код финансијских институција. Последњих година у свету порастао је интерес за ангажовањем приватног капитала, као начина финансирања великих инфраструктурних пројеката. Посебну пажњу привлаче различити облици удруживања јавног и приватног сектора. У ваздушном саобраћају постоје велике могућности за оваква улагања, посебно на аеродромима (продавнице, услуге у оквиру терминала, хотели, ресторани, активности изван терминала, и др). Због тога је потребно радити на привлачењу инвеститора и отклањању баријера за улагања⁸⁵.

Развој **мултимодалног транспорта** у Републици Србији налази се на самом почетку. Не постоји законска регулатива која дефинише овај вид транспорта. Једино у Закону о железници у делу који регулише обавезу јавног превоза (чл. 71. и 72). Развој терминала интермодалног саобраћаја представља предуслов за развој савремених технологија транспорта и дистрибуције. У Републици Србији не постоји ниједан потпуно развијен терминал интермодалног транспорта док се манипулација контејнерима одвија само у Јавном предузећу „Железнице Србије” и у Луци „Београд”. Терминал у Београду функционише у оквиру Железничког интегралног транспорта - ЖИТ, који је у саставу Јавног предузећа „Железнице Србије”. Има добар приступ путевима и железничкој мрежи, поседује 8.000м² покривеног и 20.000 м² отвореног складишног простора. Опремљен је са порталним краном капацитета дизања при манипулисању 20’ и 40’. Лука „Београд” има контејнерски терминал. Транспортна инфраструктура терминала олакшава претовар контејнера са бродова, железничких вагона на три колосека и друмских возила на пут са две траке. Лука има велику површину за складиштење и може да задовољи капацитете терминала од 10.000 TEU годишње (садашња искоришћеност свега 10% капацитета). У Републици Србији не постоје савремене товарно манипулативне јединице, транспортна и претоварна средства, товарне јединице и технологија компатибилна у свим карикама логистичког ланца. У домаћем власништву нема више од 500 контејнера, углавном 20’, „open top“ и нису за међународни саобраћај. Јавно предузеће „Железнице Србије” поседује

⁸⁵ Исто

парк од 400-500 кола серије K,S и R , од којих је могуће користити 200-300 кола углавном серије R. У друмском саобраћају постоји око 100 специјализованих возила за превоз контејнера. Преко 99% контејнера у промету Републике Србије је у власништву страних компанија. Логистичке услуге у предузећима Републике Србије ниског су квалитета у погледу времена и трошкова испоруке, поузданости испоруке, без примене савремених логистичких стратегија (just-in-time, make-or-buy, и др.), што утиче на цену и конкурентност производа. Раније је Државна заједница Србија и Црна Гора потписала споразуме о комбинованом транспорту са: Републиком Бугарском, Републиком Хрватском, Републиком Мађарском и Словачком Републиком⁸⁶.

Циљеви које треба остваритису следећи :

- Израда Стратешких студија и дефинисање праваца развоја овог вида саобраћаја;
- Изградња и развој мреже савремених терминала и робно транспортних центара;
- Набавка савремених транспортних, претоварних средстава и товарне јединице;
- Формирање специјализованих друштава и организација која ће се бавити развојем интермодалног транспорта;
- Развој интегралног логистичко-информационог система;
- Формирање законског и институционалног оквира;
- Потписивање и ратификација међународних конвенција.

Потребно је израдити пројекте који ће дефинисати структуре, моделе и функције технолошко-организационих решења: терминала интермодалног транспорта, робно-транспортних центара (РТЦ), логистичко-дистрибутивних центара, на јединственој транспортно-саобраћајној мрежи Републике Србије, Балкана и Европе. Формирање законског и институционалног оквира, треба ускладити са Европским споразумом који се односи на комбиновани транспорт (AGTC). Континуирано би требало наставити са потписивањем билатералних споразума са другим земљама о комбинованом транспорту.

У складу са искуством земаља у окружењу (Словенија, Мађарска, Словачка, Аустрија, и др). потребно је формирати друштва за организацију и експлоатацију интермодалног транспорта. На основу урађених студија о концепцији развоја интермодалне мреже РТЦ требало би развијати и градити оптималну мрежу робно-транспортних центара и савремених терминала. На тај начин омогућиће се интензивније привлачење транзитних и транспортних робних токова. То би имало велики утицај на развој целокупног саобраћајног система и укупне привреде, поготово мање развијених подручја. Модернизацију постојећих и изградњу нових терминала требало би реализовати на основу сарадње јавног и приватног сектора. Развојем интегралног логистичко-информационог система, сви учесници би били повезани у јединствен логистичко-транспортни систем земље (железница, шпедитерска и транспортна предузећа, и др), али и логистичко-транспортни систем Републике Србије и транспортни систем Балкана и Европе.

⁸⁶ Исто

4.7. Аграрна политика

Аграрна политика је најзначајнија политика Европске уније. Спектар њених ингеренција је широк и обухвата целокупни аграрни сектор од производње бројних фактора пољопривреде до продаје готових пољопривредних производа.

У време стварања Европске уније 1957.г. у 6 земаља које су биле у њеном саставу било је око 14 милиона аграрних произвођача. Пола века касније, број оних који су били запослени у пољопривреди, шумарству, лову и рибарству износи нешто више од 6,7 милиона.⁸⁷

У структури бруто домаћег производа пољопривреда је током педесетих година прошлога века у 6 земаља ЕУ учествовала са око 12%, док је у укупној радној снази ово учешће било око 17,5%, па ако се упореди са осталим секторима може се закључити да је ефикасност привреде била мала. Проширењем ЕУ на 25 земаља, бруто друштвени производ ЕУ је повећан за свега 5%, што значи да је просечан износ БДП пер capita опао за 10%. Ипак, уласком ових земаља број пољопривредника се повећао за 70%, па је ЕУ добила 4 милиона аграрних произвођача.⁸⁸

О томе да је аграрна политика најзначајнија политика Европске уније говори податак да се преко половине од укупног броја законских аката Европске уније односи се на заједничку пољопривредну политику, а њихова примена представља најзначајнији буџетски расход Европске уније, јер се на њену реализацију повремено трошило више од 70% буџета ЕУ, док се данас њено учешће креће око 50 %, што значи да је то најскупља политика Европске уније.

Државе чланице Европске уније су примењивале различите облике интервенције у области пољопривреде и пре Заједничке пољопривредне политике. За тржишну организацију ЕУ је изабрала систем са следећим начелима:

- Заједничка организација за пољопривредне производе који се слободно крећу унутар ЕУ, а цене су исте у целој ЕУ, док су хармонизовани административни и здравствени стандарди,
- Предност се даје домаћим пољопривредним производима у односу на оне увезене,
- Финансијска солидарност међу државама чланицама ЕУ у погледу трошкова Заједничке пољопривредне политике.⁸⁹

⁸⁷ Ђекић, С: „Аграрни менаџмент“, Економски факултет, Ниш, 2005, стр.22.

⁸⁸ Јововић, Душанка; Цветановић, Слободан: „Економска политика Европске уније“, Економски факултет, Ниш, 2006, стр. 154.

⁸⁹ Цветановић, Слободан; Младеновић, Игор; Јововић, Душанка: „Стратегијске политике европских интеграција“, Економски факултет, Ниш 2007, стр. 88.

Заједничка пољопривредна политика је у великом степену инкорпорирана у скоро све секторске политике Европске уније, па се многа решења из ове области прожимају са садржајима сектора економске политике, регионалне политике, политике заштите животне средине и др. Циљеви заједничке пољопривредне политике су следећи:

- Раст продуктивности уз коришћење савремене технологије,
- Подизање животног стандарда пољопривредног становништва кроз поспешивање прихода пољопривредних произвођача,
- Стабилизација пољопривредног тржишта,
- Обезбеђење понуде пољопривредног сектора по прикладним ценама,
- Усмеравање заједничке пољопривредне политике у правцу квалитета и сигурности хране.

Од Римског самита 1957.г. преко Уговора из Мастрихта 1992.г, Уругвајске рунде преговора 1994.г, Уговора из Амстердама, Агенде из 2000.г, до Уредбе из 2005.г. инструменти заједничке пољопривредне политике претрпели су значајне промене, али их можемо сврстати у следеће: заједнички тржишни прописи са чврстим заштитним ценама путем интервенција на унутрашњем тржишту; оптерећења увоза и квантитативна ограничења производње; побољшање производње подржавањем предузећа, субвенцијама за природно условљене недостатке; посебним програмима за подручја са неповољним условима и сл.

Европска унија је у буџету за (2007-2013.г) предвидела средства у износу од (10) милијарди евра за нови Инструмент за предприступну помоћ (Instrument for Pre-accession Assistance - IPA) који треба да припреми државе кандидате и потенцијалне кандидате за коришћење структурних фондова ЕУ када постану пуноправне чланице. IPA је заменио све досадашње инструменте подршке земљама кандидатима и потенцијалним кандидатима за чланство у ЕУ.

За нас значај IPA се огледа у томе што он садржи укупно пет специјализованих компоненти:

- 1) за помоћ у процесу транзиције и изградње институција, с циљем испуњавања критеријума приближавања ЕУ и јачања административних и правосудних капацитета,
- 2) за помоћ за регионалну и прекограничну сарадњу,
- 3) за регионални развој,
- 4) за развој људских ресурса,
- 5) за развој села и пољопривреде.

Примена IPA је почела од 01.01.2007. године, а Републици Србији су, до добијања статуса кандидата, доступне само прве две компоненте- финансирање транзиције и тржишних реформи.

Пољопривреда је једна од кључних компоненти економског развоја Србије. Њен положај у економији земље је специфичан, јер осим економског, има и изузетан социјални и еколошки значај. Она учествује у БДП-у са око (21%) односно, чак 40%, ако се укључи и прехрамбена индустрија), упошљава више од (10%) запослених, а укупном извозу учествује са (26%).

У кратком периоду транзиције и декади која јој је претходила, пољопривреда Србије претрпела је много негативних утицаја. Социоекономски услови у којима се, у овом периоду развијала, продубили су проблем њене ниске акумулативности, а период изолације стопирао је технички и технолошки развој, што је у крајњој инстанци довело до пада њене конкурентности и губљењу тржишта.

Пољопривреда Србије, после недаћа са којима се суочила током протеклих петнаестак година и потешкоћа насталих у прилагођавању тржишној економији⁹⁰, се налази на путу промена који обухвата три најважнија елемента:

1. Прелазак на тржишну економију,
2. Интеграцију и придруживање Европској унији,
3. Реконструкцију и модернизацију целог сектора пољопривреде.

Успостављање тржишне економије подразумева промене односа између државе и пољопривредног произвођача. Државни утицај ће слабити у појединим сегментима а истовремено ће јачати своје функције у циљу заштите тржишта. Ово укључује систем тржишних информација, јачање и реорганизацију система образовања, тренинга и саветодавства као и ново законодавство. Чланство у СТО и САП су неопходан услов да би сектор пољопривреде могао одговорити новим тржишним могућностима.

Чланство у СТО подразумева :

1. Тарификацију свих постојећих тарифних линија,
2. Прилагођавање свих тарифа на дозвољени минимум,
3. Смањење нивоа домаће подршке директно повезане са производњом,
4. Смањење до потпуног укидања извозних субвенција.

Подршку државе пољопривредном сектору потребно је прилагодити правилима СТО која се огледа првенствено у укидању интервенција на тржишту⁹¹.

САП-светски пословно информациони систем који омогућава интегрисање пословања различитих делова фирме у једну јединствену целину. Уз помоћ САП модула могуће је да се прати пољопривредна производња на великим површинама које се простиру на

⁹⁰Влада Републике Србије: “Акциони план за јачање институционалне способности за преузимање обавеза у процесу европских интеграција, Београд, 2006.г. стр. 59.

⁹¹Влада Републике Србије: “Стратегија пољопривреде Србије“, Београд, 2006.г.стр.26.

различитим географским локацијама, и то у сваком тренутку (од њива и силоса, преко машинског парка до учинка сваког појединца и машине у систему). САП омогућава комплетну анализу приноса и трошкова производње, поређење стварних и очекиваних резултата, планирање ресурса и трошкова, планирање раста прихода.

Чланство у САП укључује два правца трговачког развоја:

1. Слободну трговину са Европском унијом путем Уговора о стабилизацији и асоцијацији,
2. Слободну трговину са другим земљама у региону које су такође део САП-а.

На тај начин повећало би се потенцијално тржиште за српске производе са економском добити од специјализације и трговине, а такође би се повећао ниво конкурентности, што би омогућило брже усвајање нових технологија. Чланство у САП обезбедило би бољу прехранбену сигурност.

Чланство у Европску унију омогућило би пољопривреди Србије интеграцију у заједничку пољопривредну политику Европске уније. Чланство у ЕУ подразумева прихватање обавеза и прилагођавање подршке правилима СТО.

Пољопривредни сектор Републике Србије може да произведе више богатства него што чини сада, и на тај начин значајно допринесе опоравку и расту целокупне економије. Пољопривреда може да произведе безбедну и високо квалитетну храну за купце у Србији и иностранству. Обезбеђујући наведене институционалне приоритете пољопривредни сектор а самим тим и привредни сектор имао би огромне користи од тога.

Имајући у виду искустава нових земаља чланица ЕУ, извесно је да ће пољопривреда Србије имати три велике користи од прикључења ЕУ:

1. слободан и неограничен приступ највећем пољопривредном тржишту на свету.
2. софистициран систем ветеринарских, фитосанитарних стандарда, стандарда за безбедност и квалитет хране, који пружају подједнако сигурност потрошачима на домаћем тржишту, као и заштиту домаћим произвођачима и приступ страним тржиштима, било да се ради о ЕУ или земљама које су ван ње,
3. значајна средстава финансирања која ће из буџета ЕУ бити усмерена путем Заједничке пољопривредне политике и програма руралног развоја.

Међутим, да би се остварила максимална корист од процеса интергацје у ЕУ, у свакој фази тог процеса Србија треба да обезбеди неопходан законски оквир, да и администрација и агроиндустрија буду спремни и способни да прихвате изазове које пружа ЕУ. Те шансе подразумевају омогућавање приступа тржиштима ЕУ, разне видове

помоћи кроз пројекте техничке помоћи и TWINING пројекте⁹², потенцијална конкретна улагања у периоду пре приступања Споразуму о Стабилизацији и придруживању и на крају, приступ Структуралним фондовима. Остваривање ових могућности подразумева улагање великих напора у изградњу одговарајућих људских потенцијала, институција и инфраструктуре за подршку развоју пољопривреде у складу са ЕУ, као и директних инвестиција у саму производњу, уз истовремену детаљну економску анализу, како би се утврдило да је баш та мера стварно најбоља за Србију.

Ради унапређења система контроле квалитета, који у себи препознаје све захтеве правних тековина ЕУ у овој области и принципе СТО, неопходно је поједноставити вршење контроле квалитета пољопривредних и прехранбених производа биљног порекла у унутрашњем и спољнотрговинском промету ове контроле, као и изједначити поступке контроле квалитета производа из увоза са производима домаће производње. Стога је неопходно донети нов:

- Закон о контроли квалитета пољопривредних и прехранбених производа у спољнотрговинском промету;
- Одлуку о одређивању пољопривредних и прехранбених производа и њихових прерађевина намењених увозу који подлежу контроли квалитета;
- Одлуку о начину и поступку вршења контроле квалитета пољопривредних и прехранбених производа и њихових прерађевина намењених увозу.

У нашој земљи не постоји мрежа националних лабораторија (у области ветерине, санитарном и фитосанитарном сектору) и сва министарства укључена у контролу безбедности хране користе услуге лабораторија које раде на основу њихових овлашћења. У пракси већине лабораторија нису примењени сви принципи добре лабораторијске праксе, што се посебно односи на процедуру валидације и њену документованост.

У Републици Србији постоји око (140) лабораторија, али да би се успоставио интегрисан систем контроле ланца хране, који би био компатибилан са системом контроле безбедности хране у ЕУ, неопходно је извршити реформу постојећих лабораторија и успоставити интегрисану **мрежу лабораторија**⁹³.

Да би се обезбедио највиши ниво заштите потрошача од болести које се преносе путем хране, постоји хитна потреба да се изврши интеграција производње хране за животиње, узгоја животиња, њиховог транспорта и клања, примарне и секундарне обраде, чувања,

⁹² Влада Републике Србије, Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији, Београд, 2005.г, стр.62.

⁹³ Влада Републике Србије:“Стратегија пољопривреде Србије“, Београд, 2006.г,стр.26.

дистрибуције, малопродаје и припреме кроз систем обезбеђења квалитета, који ће повезати читав ланац производње хране. Овакав концепт се може применити на све облике хране: месо, млеко, рибу као и храну биљног порекла. Овај ланац је изразито комплексан и сваки његов елемент је од великог значаја и мора га пратити систем обезбеђивања квалитета, као и систем континуираног праћења (следљивости). Сваки од тих елемената мора бити препознат и контролисан због чега је неопходно хитно хармонизовање домаће легислативе у овим областима као и обезбеђивање неопходних средстава за јачање техничких и професионалних капацитета за њену доследну, транспарентну и стручну примену.

4.8. Политика заштите животне средине

Проблеми животне средине постају све више економски, па се питања екологије све више премештају у домен развојне економије. Прихватање бројних еколошких ограничења представља растући трошак на економском нивоу, а величина овог трошка разликује се у односу на достигнути степен наунотехнолошког развоја земље, али и сировинских и енергетских извора, па се ни енергетска политика не може независно посматрати од еколошке политике. Упоредо са убрзаном развојном динамиком увећавао се ниво еколошке деградације, која је данас добила карактер универзалне.

Научници још увек нису понудили прецизне одговоре на бројна питања утицаја феномена као што су: загађивања животне околине, смањења озонског омотача, загревања земље на приносе у пољопривреди, здравље људи, на подизање нивоа мора и океана, на пораст температуре, на животни стандард и укупан друштвеноекономски развој. Свест о погубним последицама неконтролисаног наруђавања еколошке равнотеже је најраспрострањенија у најразвијенијим земљама.

Еколошка политика требало би да обезбеди планску употребу расположивих природних ресурса и обезбеди сигурне изворе финансирања за регенерисање обновљивих природних ресурса. Еколошка ситуација у Европи далеко је од пожељне. Алармантни сирнали долазе из готово свих области: квалитета ваздуха, воде и земљишта, заштите биљних и животињских врста, саобраћаја, туризма, отпада, искоришћавања ресурса.

Европска економска заједница је бригу за еколошке проблеме почела посебно да испољава након одржавања Конференције Уједињених нација о заштити животне средине у Стокхолму 1972.г. Већ од 1973. године започело је доношење петогодишњих акционих програма у области заштите животне средине, који су најпре били усмерени на смањење и уклањање постојећих загађења, да би се потом све већа пажња посветила предузимању одређених превентивних мера.⁹⁴

Посебно поглавље је посвећено животној средини у Јединственом европском акту из 1986.г, док према одредбама Уговора из Мадрихта заштита животне средине мора бити интегрисана и у осталим политикама ЕУ⁹⁵.

Заштита животне средине постала је саставни део дефиниција свих осталих политика Европске уније. Амстердамски споразум из 1997.г. предвиђа висок ниво заштите животне средине по принципу спречавања и отклањања узрока на месту настанка, као и да загађивач плаћа за штету коју изазове. Такође су овим уговором постављене основе за

⁹⁴ Васић, Снежана: „Улога државе у неутралисању еколошких екстерних ефеката“, Економски факултет Ниш, 2004.г, стр.125-150.

⁹⁵Влада Републике Србије: “Заштита животне средине у међународном и унутрашњем праву-избор најзначајнијих извора права“, Министарство здравља и заштите животне околине Републике Србије, Београд, 2001, стр.29.

правне инструменте, као и подношење годишњег извештаја Комисије Савету о политици заштите животне средине. Актуелни програм уније, шести по реду, за период од 2001-2010.г. усредсређен је на заштиту климе, здравља, природе као и управљање природним ресурсима.

Еколошка политика има за циљ одржавање еколошке равнотеже уз истовремено убрзање развојне динамике привреде. Међу централним принципима еколошке политике навешћемо следеће:

- Усаглашавање привредног развоја са потребама одржавања еколошке равнотеже,
- Тежња ка комерцијалној валоризацији оних праваца савремено-техничког прогреса који су у функцији задовољења све оштријих еколошких стандарда,
- Вођење демографске политике која је у стању да обезбеди прираштај становништва који може да обезбеди несметан привредни раст.

Смањење нарушавања еколошке равнотеже може се постићи стабилизаторима еколошке равнотеже у виду мера и активности државе, компанија и појединаца. Стабилизатори се могу поделити на техничке, правне и економске.

- а. Техничким се региструје и мери интензитет нарушавања еколошке равнотеже. Губици који настају под дејством еколошких фактора могу бити неповратни и повратни) где се из губитака могу добити корисне супстанце),
- б. Под правним стабилизаторима подразумевамо нормативе понашања појединих економских субјеката у окружењу, па правне мере могу бити превентивне (које онемогућавају употребу производних технологија које угрожавају равнотежу) и репресивне (санкције против узрочника који загађују човекову околину). Превентивне мере могу бити: законска забрана делатности, установљавање стандарда за делатности штетних по еко-равнотежу, забрана потенцијалних еколошких дестабилизатора док се не прибави одређено одобрење државног органа.
- с. Економски инструменти су они који се баве „интернализацијом“ екстерналија. Овде се углавном ради о дозволама за емитовање штетних супстанци, односно о куповини права за испуштање штетних супстанци.

Најраспрострањенији инструмент еколошке политике Европске уније су тзв. загађивачки порези, на пример: порез на бензин који садржи олово и порези на употребу енергетских ресурса са високим садржајем угљеника у фосилним горивима и употреби необновљивих извора енергије.

Постоје две врсте стандарда загађења животне средине које се као инструмент еколошке политике користе у Европској унији:

- стандарди квалитета окружења, који се углавном односе на стандарде о дозвољеном нивоу загађења окружења, и
- емисиони стандарди, који се односе на загађења која су настала као последица продатих производа

О еколошком аспекту развоја у Србији може се судити на основу бројних индикатора који сведоче о стању ваздуха, водних ресурса, земљишта, управљању отпадом, очувању биолошке разноврсности и сл. Напоменућемо да је Србија из претходног периода наследила лош квалитет животне средине (посебно на неким локацијама), као и неадекватан оквир политике која се односи на еколошку заштиту. Мада су последњих година учињени извесни позитивни помаци у правцу бриге за природно окружење, укључујући доношење већег броја закона и подзаконских прописа за њихово спровођење, чињеница је да се из бруто домаћег производа за те сврхе издвајају скромна средства – свега 0,3% у 2007. години. Имајући у виду да процењене минималне и максималне штете од деградације животне средине у Србији износе 4,4%, односно 13,1% ГДП-а респективно, ова улагања нису довољна. Према *Националном програму заштите животне средине*, издвајања за еколошке сврхе би требало да достигну 1,2% ГДП-а у 2011, односно 2,4% у 2016. години⁹⁶.

Анализе указују да економска вредност деградације животне средине у Републици Србији износи од 4,7% до 14% БДП (у другим земљама процењено 4-8% БДП). Највеће штете проузроковане су загађењем ваздуха, загађењем воде, губитком водних ресурса и неодговарајућом праксом у управљању отпадом.

Квалитет ваздуха у Републици Србији условљен је емисијама CO₂, NO_x, CO, чађи, прашкастих материја и др. које потичу из термоенергетских објеката (употреба лигнита и лоше отпрашивање) и индустријских постројења. Квалитет ваздуха се посебно погоршава током временских прилика без ветра и у сезони грејања, нарочито због коришћења горива лошег квалитета. Загађење ваздуха сумпором и оловом је посебно проблематично због лошег квалитета горива (бензин са додатком олова и високо-сумпорни дизел).

Република Србија је започела да уграђује политику заштите животне средине у друге секторске политике потписивањем Споразума о енергетској заједници 2005. године. Недостаје национални катастар емисије гасова са „ефектом стаклене баште”, попис супстанци које изазивају оштећење озонског омотача, као и подстицајне економске мере за смањење емисије у ваздух.

⁹⁶ Јовановић Гавриловић, Биљана: „Глобална криза, квалитет привредног раста и транзиција у Србији“, Транзиција у Србији и глобална економска криза, редактор Божидар Церковић, Младен Ковачевић, Економски факултет, Београд, 2009, стр. 77.

Постојећа законска регулатива за емисију и имисију није усклађена са регулативом ЕУ, а непотпун мониторинг утиче на стицање нереалне слике о степену загађења ваздуха у Републици Србији.

Квалитет воде за пиће у Републици Србији генерално је незадовољавајући. Око 60% становништва у Републици Србији има приступ водоводном снабдевању водом за пиће. Стара дистрибутивна мрежа и недостатак подстицаја за рационалну потрошњу воде, доводи до прекомерне експлоатације ресурса. Око 33% становништва у Републици Србији користи јавни канализациони систем. Највећи градови у земљи, Београд, Нови Сад и Ниш немају постројење за пречишћавање комуналних отпадних вода. Близу 90% отпадних вода из индустрија се испушта без претходног пречишћавања.

На квалитет земљишта негативно утиче неконтролисана и неадекватна примена вештачких ђубрива и пестицида, као и одсуство контроле квалитета воде за наводњавање. Широка употреба оловног бензина изазива загађење земљишта оловом дуж главних путева. Лоше управљање отпадом и хемикалијама изазива деградацију земљишта.

У Републици Србији се сакупља око 60-70% комуналног отпада. Локације за одлагање отпада не задовољавају техничке услове санитарних депонија. Не постоје поуздани подаци о количини опасног отпада који ствара индустрија. Процењује се да се у Републици Србији произведе 460.000 т/годишње опасног индустријског и медицинског отпада. Не постоје постројења за третман и одлагање опасног отпада. Опасан отпад се привремено складишти у неодговарајућим складиштима, од којих нека постоје и више деценија. На неодговарајућим локацијама одлаже се годишње 6-7 милиона тона летећег пепела из термоелектрана.

Непропорционално је висок степен стварања индустријског отпада по јединици производа, нерационално је коришћење сировина и ниска је енергетска ефикасност. Одређеном динамиком спроводи се Национална стратегија управљања отпадом, усвојена 2003. године⁹⁷.

Република Србија уређује заштиту и унапређивање животне средине доношењем закона којима се остварује одрживо управљање природним ресурсима и обезбеђује здрава животна средина. Систем правних норми у овој области чини велики број закона и других прописа, ипак највећи број прописа још није усаглашен са Директивама ЕУ. Законски оквир за заштиту животне средине у Републици Србији постављен је 2004. године доношењем Закона о заштити животне средине, Закона о стратешкој процени утицаја на животну средину, Закона о процени утицаја на животну средину и Закона о интегрисаном спречавању и контроли загађивања који су усклађени са Директивама ЕУ. Донете су Уредба о врстама загађивања, критеријумима за обрачун накнаде за загађивање животне средине и обвезницима, висини и начину обрачунавања и плаћања накнаде и Уредба о

⁹⁷ Исто

мерилима и условима за повраћај, ослобађање или смањење плаћања накнаде за загађивање животне средине, којима се имплементира принцип да загађивач плаћа. Накнаде су приход Фонда за заштиту животне средине.

Циљеви политике заштите животне средине у Републици Србији су:

- Интеграција политике заштите животне средине у остале секторске политике и усклађивање националних прописа из области заштите животне средине са законодавством ЕУ;
- Развијање ефикасног система финансирања заштите животне средине и економских подстицаја за еколошки свесно понашање;
- Унапређење система контроле квалитета животне средине;
- Подстицање одрживог коришћења природних ресурса, смањење потрошња енергије и сировина;
- Смањити загађење ваздуха из сектора енергетике, индустрије, транспорта узроковано емисијом (CO₂, SO₂, NO_x, честице, специфичне загађујуће материје, гасови са ефектом стаклене баште);
- Смањити загађење земљишта, површинских и подземних вода опасним материјама и отпадом;
- Спровођење регулаторних реформи, које имају за циљ усклађивање са *acquis communautaire* за животну средину. Циљеви мера су концентрисани на унапређење законског оквира, развој секторских стратегија, инвестиционих планова и унапређење система мониторинга и подизање јавне свести;

Мерама економске политике може се подстицати одрживо коришћење природних ресурса, смањење потрошње енергије и сировина и стимулисање рециклаже отпада, повећање свести о животној средини и квалитету живота, појачање енергетске ефикасности и коришћења обновљивих извора енергије;

Такође потребно је изградити ефикасан система финансирања заштите животне средине који се заснива на наменским фондовима и широкој примени економских инструмената, као и подстицати укључења приватног сектора у области обезбеђивања услуга, посебно у секторима управљања отпадом и водама.

У будућем периоду очекује се примена подстицајних инструмената, побољшање квалитета животне средине, решавање проблема угрожених локација. Такође, очекују се главни инвестициони пројекти, инфраструктура за управљање отпадом и смањење индустријског загађења, постројења за пречишћавање отпадних вода, унапређење саобраћаја и др, који ће захтевати велике инвестиционе трошкове.

5. Матрица приступања Србије Европској унији

Досадашња анализа процеса приступања недвосмислено указује да је сама ЕУ приликом доношења одлуке о проширењу увек опирала између две солуције. На једној страни је било квантитативно увећање интеграције простим пријемом нових чланица, док је наспрам ње стајала солуција квалитативног и кохезионог јачања. То је практично значило спорији пријем нових чланица, односно знатно већи број захтева које је требало испунити како би земља постала чланица ЕУ. Да би остварила своје стратешко опредељење-укључивање у европске интегративне токове, придруживање, а потом и приступање ЕУ, Србија мора да испуни бројне сложене и узајамно повезане услове које је ЕУ формулисала пре више од једне деценије. Основу тог сложеног система критеријума, стандарда и принципа, чије се остварење захтева, представљају критеријуми које је дефинисао Европски савет ЕУ 1993. године на самиту у Копенхагену. Касније су они, одлукама релевантних институција ЕУ, конкретизовани, специјализовани, развијани и допуњавани новим критеријумима кроз процес придруживања држава Централне и Источне Европе и кроз Процес стабилизације и придруживања Западног Балкана. Ти услови, према већини аутора и даље остају политичке, правне и економске природе, и који ће пратити пут приступања Србије ЕУ ка коначном пуноправном чланству.

Политички услови би требало да обезбеде политичку стабилност нове чланице и сагласност са политичким принципима интеграције. То се односи и на политичке токове земаља које су постале чланице ЕУ. Наиме, победа Хајдерове националистичке странке на изборима у Аустрији 2005.г. је резултирала максималним политичким дистанцирањем свих чланица Уније, што је морало да доведе до промене власти, иако је Аустрија економски и правно била потпуно стабилна држава. Правни услови, пак са своје стране подразумевају компатибилност позитивних прописа чланице са усвојеним законима ЕУ и њихову практичну примену.

Економски услови претпостављају испуњеност низа макроекономских параметара, како слободно тржиште не би довело до девастирања привреде нове чланице, али и како би се смањила потреба за помоћи у регионалном развоју која се црпи из заједничких фондова ЕУ. У каснијим активностима институција ЕУ, извештајима Комисије о напретку који су постигле земље кандидати Централне и Источне Европе, ови критеријуми су добијали конкретнију садржину, а искристалисала су се и два нова услова. Први који се односи на ЕУ и способност њених институција да одговоре на потребе проширеног чланства (тзв. апсорпциони капацитет ЕУ). Други захтева од држава кандидата да располажу административним апаратом који је способан да обезбеди остваривање правних тековина.

Сучена са великим бројем земаља које су почетком деведесетих година XX века показале јасан интерес за пуноправним чланством, ЕУ доноси јединствену матрицу приступања Унији садржану у условима из Копенхагена. То практично значи да сам процес приступања започиње достизањем минимума услова од стране потенцијалне земље чланице и усвајања позитивног мишљења Савета министара ЕУ о „студији изводљивости“. Сама израда Студије представља тек почетак тешког посла чији би средишњи део био закључење Спотазума о стабилизацији и придруживању, а завршни пријем у чланство ЕУ. Овај документ, у случају Србије, представља најдиректнију потврду да је земља ступила на пут приступања и да је створена основа чијом се

доградњом могу достићи стандарди ЕУ. Сам документ анализира све сегменте српског друштвеног живота, од стања људских права до економије, и наглашава све позитивне и негативне стране тренутног стања у свим релевантним областима. Анализирани сегменти су у ствари само конкретној земљи прилагођени Критеријуми из Копенхагена утврђени још 1993. године. То је и логично, јер су све земље кандидати из Централне и Источне Европе прошле исту процедуру приступања ЕУ. Студије изводљивости за поменуте земље нису потпуно идентичне структуре, али у основи јесу, зависно од ситуације у земљи и сл. Познато је да се нагласак ставља на следећим критеријумима:

- политичком који подразумева поштовање демократских принципа и људских права, принципа међународног права и владавине права,
- економском који претпоставља поштовање принципа тржишне економије (постојање макроекономске стабилности и институција, либералан систем цена и трговине, снажан и изграђен приватни сектор утемељен на основама стабилног законског оквира), и
- способности за испуњавање обавеза које проистичу из Споразума о стабилизацији и придруживању, што практично значи: политички дијалог, развијање регионалне сарадње, слободно кретање роба, услуга и основање фирми, правосуђе и унутрашњи послови, стратегија сарадње са ЕУ, економска и финансијска сарадња.

Само позитивно мишљење се може схватити као охрабрење потенцијалној земљи чланици да настави започети пут, али никаквог међудржавног споразума фактички нема. Могло би се рећи да се ради о аналитичком материјалу од неколико десетина страница на којима се налази одговор где се у тренутку посматрања налази земља и шта би требало још да се уради како би се оствариле тешње везе са Бриселом. Правно посматрано, најзначајнија промена је у томе што ће контакти са потенцијалном чланицом у будуће бити остваривани са Комисијом за проширење ЕУ, а не са комисијом за спољне послове.

Закључна оцена у Студији може бити позитивна, негатива и условна. Она сумира детаљну анализу и даје Савету одговарајућу препоруку. Она понекад може бити више политичког карактера као знак подршке ЕУ конкретној земљи, иако сви потребни услови нису испуњени. Када је у питању наша земља од стране Европске Комисије оцењено да постоје довољни капацитети Србије да са ЕУ уђе у фазу уговорног односа, са перспективом пуноправног чланства. Позитивно оцењена Студија о изводљивости значи да је Европска Комисија позитивно вредновала нашу земљу, те њене могућности (политичке, економске, демократске и институционалне) да постане придружени члан ЕУ.

Код процена стабилности и демократије се као минимум очекује да на власти не буду националистички окренуте политичке партије. Постоје најмање два јака разлога за овакав приступ. Европа носи хипотеку историје и ратова па би отварање Пандорине кутије међунационалних сукоба угрозило и сам опстанак интеграције. Са друге стране, један број чланица ЕУ има сталну претњу националистичких покрета који теже сепаратизму (Корзика у Француској, Баскија и Каталонија у Шпанији, Северна Ирска у Великој Британији). Отуда је и долазак Хајдерових националиста на власт у Аустрији био праћен максималним политичким дистанцирањем од Аустрије, иако је она пуноправни члан ЕУ. На правном плану студија изводљивости мора да докаже да су закони који се усвајају у

парламенту потенцијалне чланице компатибилни са стандардима ЕУ. Сличан закључак се односи и на економско прилагођавање које у себи носи усклађивање монетарне, фискалне, спољнотрговинске и укупне економске политике.

Следећи корак у приступању Србије ЕУ је почетак преговора о стабилизацији и придруживању. Овај корак практично подразумева да су самим преговорима јасно дефинисани циљеви који морају бити постигнути, али и рокови у којима би ти циљеви требали да се реализују. На пример, одређује се рок у коме се након потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању царинске стопе морају потпуно прилагодити јединственој царинској политици ЕУ. Слично је и са монетарним, фискалним кретањима итд. Очигледно је да потписани Споразум представља први правни акт између земље кандидата за чланство и ЕУ. Самим тим он претпоставља одређена права и обавезе за уговорне стране. У последње време политика преговарања и потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању се изменила, па су захтеви за испуњењем са десетине смањени на далеко мањи број, с тим што се остали услови подразумевају. Када је у питању спољнотрговинска политика најчешће се либерализација увоза најпре врши од стране ЕУ као сигнал подршке лакшем пласману роба на слободно тржиште Европе. То је значајна подршка која има за циљ уклапање привреде потенцијалне чланице потребама европског тржишта.

Пут приступања се завршава са последња два корака која се огледају у почетку преговора о пуноправном чланству и потписивању Уговора о уласку земље у ЕУ. Овај процес је условљен веома високим степеном компатибилности политичког, правног и економског система, као и достигнутог степена развијености. Стиче се утисак да ЕУ у пуноправно чланство прихвата земље које не носе хипотеку политичке нестабилности. Пример за то је улазак само грчког дела Кипра у ЕУ, али не и турског дела. Такође је неопходан и висок степен усаглашености правних прописа. Хрватска је израчунала да је за почетак преговора о пуноправном чланству неопходно испунити 626 услова (како политичких, тако правних и економских). То практично значи усаглашавање и усвајање преко 100.000 страница законског текста.

Економски услови за стицање пуноправног чланства су врло различити. Суштина је да потенцијална земља чланица смањи потребу за помоћи (нарочито када су у питању регионални развој и пољопривреда) до нивоа подношљивог и прихватљивог за ЕУ. Интеграција не жели да у свом окриљу има сиромашне земље које ће успорити њено даље јачање и који ће отворати нове проблеме везане за разлику у развијености појединих региона. Пут до пуноправног чланства траје у просеку 10 година. То се апсолутно уклапа у стандард ЕУ да се сваки наредни корак дугорочно планира (најчешће на рок од 10-12 година). То је очигледно, оптималан рок у којем се може стећи статус пуноправне чланице.

Јануара 2014.г. у Бриселу је одржана прва међувладина конференција између Србија и ЕУ, чиме је означен почетак приступних преговора. Предходно је јула месеца 2013.г. ступио на снагу Споразум о стабилизацији и придруживању наше земље јер је исте године Европски парламент усвојио резолуцију о напретку Србије. Првог марта 2012.г. Европски савет је донео одлуку да Србији додели статус кандидата за чланство у Европској унији. Највећи баласт у процесу приступања представља проблем Косова и Метохије. ЕУ је очигледно прихватила посебне услове који ће важити за ову покрајину, јер сама студија

изводљивости се није односила на овај регион.

Економском посматрано, највећи проблем представља смањење дефицита платног биланса. Србија је 2013.г. завршила са дефицитом текућег рачуна од 1,6 милијарди евра и то је најмањи износ дефицита у предходних 10 година. У периоду 2001-2013.г. укупан дефицит текућег рачуна износио је 32 милијарде евра. Дефицит текућег рачуна био је резултат дефицита у трговини у укупном износу од 63 милијарде евра (или 4,8 милијарде евра просечно годишње), дефицита дохотка од 10,2 милијарде евра и суфицита текућих трансакција у износу од 37 милијарди евра.

Прилив капитала и кредита износио је у овом периоду 42 милијарди евра, а вишак од 10,5 милијарди евра прилива на финансијском рачуну у односу на дефицит текућег рачуна утицао је на раст девизних резерви. Што је мањи дефицит текућег рачуна као што је у 2013.г, то су мање потребни извори за његово финансирање, те је при дефициту од 1,6 милијарди на текућем рачуну, суфицит на финансијском био 2,1 милијарди евра и утицао је на раст девизних резерви у тој години. Укупне стране директне инвестиције износиле су 15,9 милијарди евра.

Коефицијент зависности земље од увоза се приближио невероватној цифри од 50%, а за успешно функционисање привреде Србије се претпоставља да је неопходно да се 55% БДп-а реализује кроз извоз. Анализирајући наведено, дошло се до закључка да се кључна питања стратегије приступања Србије ЕУ морају реализовати вишефазно. Поменута пред-приступна стратегија Србије Европској унији обухвата неколико различитих врста активности:

1. Спровођење и реализацију Европског уговора
2. Усвајање Националног плана за примену *acquis*-а (енгл. *National Plan for Adopting Acquis* - *NPAA*)
3. Дефинисање приоритетних сектора у оквиру Приступног партнерства
4. Коришћење инструмената финансијске помоћи пре-приступања (*PHARE*, *ISPA*, *SAPARD*), као и средства ЕИБ, ЕБРД и WB
5. Мониторинг процес од стране ЕУ у који спадају и Редовни Извештаји
6. Активности у процесу преговарања по поглављима
7. Ратификацију Уговора о пуноправном чланству

Свака земља кандидат за пуноправно чланство у обавези је да поднесе Национални план за примену (*NPAA*), у коме детаљније објашњава како и у ком року ће испунити приоритетне задатке у вези са усвајањем и применом 31 поглавља правног наслеђа, односно *Acquis*-а. У оквиру овог програма се дефинишу финансијски и људски ресурси. Оцена извршења *NPAA* је садржана у Редовним извештајима Европске комисије. Одлуком Савета ЕУ из Луксембурга децембра 1997. године приступно партнерство је постало кључни инструмент процеса јачања стратегије приступања пре остварења пуноправног чланства. У овом документу свака од земаља кандидата дефинише основне приоритете за приступање ЕУ, са активностима, роковима и инструментима који би били коришћени у реализацији постављених приоритета. То је уједно и оквир на основу кога ЕУ одобрава средства из програма финансијске помоћи за прикључење. Као приоритети дефинишу се најчешће:

1. Извршење економских критеријума из Копенхагена,
2. Побољшање административног капацитета и изградња институција,
3. Приоритети у области правосуђа и унутрашњих послова,
4. Одређени секторски приоритети (финансије, макроекономска стабилност, приватизација, енергија, животна средина).

Од новембра 1998. године Европска комисија редовно подноси своју оцену испуњености критеријума, и напретка у њиховом испуњењу, од стране земаља кандидата. Овај документ који се подноси сваке године Савету ЕУ, зове се Редовни извештај о напретку (енгл. *Regular Progress Report*) и представља скуп појединачних извештаја за сваку земљу кандидата посебно. Он има стандардни садржај у који су укључена следећа поглавља: увод о историјату односа са ЕУ; оцену извршења економских и политичких критеријума; оцену способности да се преузму обавезе из пуноправног чланства; преглед стања и напретка у свих 29-30 релевантних поглавља *acquis*-а и закључна разматрања. Саставни део документа је и Приступно партнерство, као и статистички подаци који се односе на земљу кандидата. На основу тога Европска комисија даје конкретне препоруке за сваку земљу понаособ.

Преговарачки процес о усвајању и примени Правног наслеђа Уније заснован је на неколико важних начела:

- Циљ је усвајање, примена и реализација *acquis*-а
- Прелазне мере (до усвајања коначних одредби *acquis*-а), морају бити ограничене по обиму и трајању и искључују оне које се тичу тржишне привреде и јединственог тржишта
- Преговарање је индивидуално, различито за сваку земљу и флексибилно, при чему од саме земље зависи у ком року и обиму ће испунити преузете обавезе током преговарања
- Веома важан циљ је "хватање" прикључка са просеком ЕУ, у погледу стандарда и економске развијености
- Дефинисање реалног временског оквира за испуњење преузетих обавеза у виду прецизних путоказа (енгл. *roadmap*), што би уједно био и оквир за успешан завршетак преговарачког процеса.

Процедура затварања поглавља *acquis*-а одвија се на следећи начин: Земља кандидат прво формира преговарачку позицију (енгл. *Negotiation position*) везану за одређено поглавље. У наредној фази Комисија ЕУ пише свој *Negotiation position*, везан за поглавље *acquis*-а у питању, у којем су дате препоруке за спровођење реформи у области коју то поглавље *acquis*-а третира. Земља кандидат доставља Комисији ЕУ тзв. *Additional position*, у којем даје преглед спроведених реформи и усклађивања свог законодавства и система са истим у ЕУ. Следе фазе размене додатних ставова (енгл. *Additional positions*), до тренутка кад се системи две стране у потпуности усагласе, и када се дође до Заједничке позиције две

стране (енгл. *Common position*). Процес оспособљавања кандидата за чланство и њиховог прихватања *acquis*-а ЕУ се спроводи на основу Претприступне стратегије која обухвата Приступно партнерство, повећану претприступну помоћ, отварање неких програма Заједнице и сл. Сам процес преговарања заснива се на преговарању по принципу "поглавље по поглавље" између земље кандидата и земаља чланица ЕУ. Састанци су на нивоу министара, заменика, шефова преговарачких тимова или амбасадора, уз овлашћене представнике ЕУ. Саставни део процеса преговарања је и тзв. *screening*, као процес и документ о аналитичком тумачењу *acquis*-а и појединих његових поглавља. Циљ је да се објасни *acquis* и идентификују области у којима би могло бити проблема у процесу преговарања. Сва поглавља су, са становишта тежине преговарања, разврстана на следећа:

- Лака поглавља: статистика, индустријска политика, мала и средња предузећа
- Средње тешка: заштита потрошача, финансијска контрола, монетарна унија, царина, спољноекономски односи
- Тешка поглавља: слободно кретање роба и услуга, порези, конкурентска политика, социјална политика и запосленост, енергетика
- Изузетно тешка поглавља: пољопривреда, заштита животне средине, финансије и буџет, слободно кретање радника и капитала.

Код неких тежих поглавља попут пољопривреде, регионалне политике, транспорта, правосуђа и унутрашњих послова, буџета и слободног кретања тзв. четири слободе, између израда преговарачких позиција, одржавају се технички састанци на којима учествују представници администрације и експерата две стране. Иначе, тежина преговора проистиче из трошкова које ће земља кандидат имати у имплементацији ових поглавља. Кључни документ у процесу мониторинга је Извештај о напретку за сваку земљу кандидата појединачно.

Након закључења преговора следи Нацрт Уговора о пуноправном чланству, који одобрава Савет ЕУ, а усваја Европски парламент. Након тога следи ратификација Уговора од стране свих земаља чланица и земаља кандидата, било у парламентима или на референдумском изјашњавању грађана. После ратификације Уговори ступају на снагу и земља кандидат постаје пунопрани члан ЕУ са свим правима и обавезама. Два основна предуслова за успех у процесу придруживања и саму интеграцију Србије у ЕУ су да земља дели основне вредности ЕУ и да поседује неопходну способност за испуњавање обавеза које проистичу из Споразума о стабилизацији и придруживању (*SAA*). Приступање ЕУ није бити ствар престижа између земаља Балкана. Свака земља кандидат пратећи своје економске интересе приступа овом процесу. Економски интереси се јављају као неопходан, али не и довољан мотив за приступање ЕУ. То практично значи да су економске перформансе у сенци испуњења политичких услова. Историја Европске уније говори да су одлуке о чланству биле далеко чешће политичке природе, чак и у ситуацијама када економски услови нису били испуњени. Најопаснији приступ овом процесу да се у ЕУ уђе са недовољно припремљеном привредом. То би значило девестирање ионако економски недовољно припремљене привреде за оштру конкуренцију на тржишту ЕУ.

6. Развој односа Србије и Европске уније након 2000. године

Почев од 2000. године односи са ЕУ су прошли кроз неколико фаза⁹⁸. Односи СЦГ и ЕУ, који су током деведесетих година обележени санкцијама и посредничком улогом представника Европске уније према Савезној Републици Југославији, у потпуности су измењени октобра 2000. године. У новембру исте године, потписан је Оквирни споразум о реализацији помоћи и подршке између СРЈ и ЕУ.

У периоду 2001–2002. године, након промене режима у Србји, долази до обнављања и интензивирања односа са ЕУ. СРЈ је постала учесник Процеса стабилизације и придруживања. То је значило коришћење ванредних трговинских преференцијала за извоз робе на тржиште ЕУ, либерализацију трговинских односа са државама западног Балкана, укључивање у програм CARDS, и рад на припреми за закључивање Споразума о стабилизацији и придруживању. Уредбом Савета Министара ЕУ омогућен је извоз највећег броја индустријских и пољопривредних производа.

Пут Србије ка чланству у ЕУ одвијао се кроз Процес стабилизације и придруживања, чији је основни циљ да земљама региона омогући брже спровођење политичког и економског преображаја који су нужни за напредак у процесу придруживања ЕУ. При томе се ЕУ ослања на низ различитих инструмената као што су: програми помоћи, техничка сарадња, трговинске повластице, сарадња у областима правосуђа и унутрашњих послова и политички дијалог. Главна новина оваквог приступа је његово прилагођавање специфичностима сваке од земаља, а у складу с тим и могућност постављања посебних услова које треба испунити.

У 2003. години је дошло до застоја у развоју сарадње. Део „Уставне повеље“ који се односи на успостављање заједничке царинске и трговинске политике између Србије и Црне Горе никада није у потпуности реализован и управо то је била препрека отварања трговинских и других преговора ЕУ и СЦГ. Након стагнације (узрокованих убиством тадашњег премијера, недовољном сарадњом са хашким трибуналом) до новог напретка у развоју односа ЕУ и СЦГ долази крајем 2004. и почетком 2005. године⁹⁹.

У другој половини 2004. године ЕУ је, ради оживљавања процеса придруживања државне заједнице СЦГ, заустављеног делом и због неуспеха у усклађивању економских система Србије и Црне Горе, понудила тзв. „приступ на два колосека“ (енгл. *"twin track" approach*). Суштина овог приступа је била у сарадњи са сваком од држава чланица, посебно у областима које оне саме уређују - трговина, економска и секторска политика - а наставак

⁹⁸ Данчетовић, Милена: „Економски ефекти уласка Србије у Европску Унију“, Економски факултет, Ниш, 2010. стр 7.

⁹⁹ Марковић, Иван: „Европска унија за и против“, Економски факултет, Ниш, 2009.г, стр.290.

рада са државном заједницом у осталим областима из њеног делокруга, посебно међународне политичке обавезе и људских права. У том смислу, активности Србије у процесу придивања нужно је било посматрати и преко деловања на нивоу државне заједнице СЦГ. То практично значи да је ЕУ прихватила тренутно стање у економској и трговинској сфери, тј. могућност да одвојено преговара трговински део сарадње са Србијом, односно са Црном Гором.

Приступање ЕУ Србија је започела институционалним променама и прилагођавањем рада своје администрације тим потребама. У оквиру Министарства за економске везе са иностранством, 2002. године формиран је Сектор за европске интеграције, који је 2004. г. прерастао у Канцеларију за придруживање ЕУ Владе Републике Србије. Њен основни задатак је координисање процеса приступања Републике Србије Европској унији. Одлуком Владе Републике Србије, основан је и Савет за европске интеграције 2002.г. као саветодавно тело Владе за стратешка питања у процесу интеграције. На конститутивној седници Савета донета је одлука о формирању Комисије за координацију приступања ЕУ, која предлаже мере за унапређивање сарадње републичких органа и организација надлежних за доношење и спровођење политике придруживања ЕУ. Осим тога, она утврђује приоритете и најповољније начине за усклађивање прописа Србије са стандардима ЕУ.

У већини републичких министарстава уведене су посебне јединице за европске интеграције, које треба да омогуће да та министарства буду на адекватан начин и правремено укључена у све активности из њиховог делокруга које се односе на процес придруживања Србије ЕУ. Започет је дуготрајан процес обуке службеника државне администрације за послове ЕУ. То значи реформу државне управе на општим принципима Европског административног оквира и прилагођавање њеног деловања принципима владавине права и правне сигурности, одговорности, економичности и ефикасности.

Формирањем и почетком рада Одбора за европске интеграције Скупштине Републике Србије израђена је и усвојена Резолуција о придруживању Европској унији, која је од великог значаја за даље активности ка пуноправном чланству у ЕУ. У Резолуцији се истиче спремност да се испуне сви неопходни услови потребни за убрзану интеграцију и испуњење свих међународних обавеза и учешће у даљем развоју и унапређењу регионалне сарадње, регионалних иницијатива и добросуседских односа. Од Владе Републике Србије затражено је да у кратком року изради националну стратегију за придруживање Европској унији и да обезбеди све неопходне услове за убрзано усклађивање права Србије са правним тековинама ЕУ.

Усклађивање домаћих прописа са прописима ЕУ је затак у процесу придруживања ЕУ о чијем обиму говори чињеница да се, поред оснивачких уговора, ради и о 20.000 прописа из секундарног законодавства и 4000 судских пресуда. Иако не постоји обавеза да државе кандидати ускладе своје национално законодавство са законодавством ЕУ до потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању, свака земља која озбиљно схвата тај процес треба да га започне много раније. С тим циљем је Влада Републике Србије усвојила Акциони план за усклађивање прописа Републике Србије са прописима ЕУ. То је скуп 41 закона. Поред тога, обавеза је сваког органа или организације државне управе, који су

задужени за израду нацрта закона, другог прописа или општег акта, да донесу изјаву о усклађености нацрта прописа са правним тековинама ЕУ. Осим тога, упозорено је да се процес усклађивања не завршава усвајањем хармонизованих прописа, већ је потребно обезбедити систем за њихово спровођење.

Своју решеност да озбиљно ради на остваривању приоритетних задатака постављених у Резолуцији о придруживању ЕУ Влада Републике Срије исказала је и одлуком да формира тим за преговоре са Европском унијом о закључивању Споразума о стабилизацији и придруживању. Све ове активности уз предузимање економских и политичких реформи и испуњавање критеријума дефинисаних ПСП, довеле су до позитивне оцене Студије изводљивости у априлу 2005. Консултативна радна група за СРЈ, као мешовита техничка радна група од кључног значаја за прву фазу ПСП, почела је да ради у јулу 2001. Од тада до јула 2002. године одржано је пет састанака овог радног тела које је имало задатак да констатује стање у разним секторима привреде, права и политике СРЈ. Резултат састанака Консултативне радне групе јесу заједничке препоруке представника Европске комисије и власти СРЈ, које су представљале упутства за даље деловање у правцу реформе. Овај механизам праћења успешности настављен је кроз састанке Унапређеног сталног дијалога, који се организују од јула 2003. године. У априлу 2003. формиран је посебан начин примене Процеса стабилизације и придруживања на Косово, тзв. механизам праћења (енгл. *tracking mechanism*), који представља значајну измену у односу на дотадашњи начин укључивања, који је подразумевао учешће представника УНМИК у раду Консултативне радне групе. Ови састанци представљали су средства помоћу којих се Комисија (а преко ње и Европска унија) упознавала са резултатима у процесу транзиције Србије и Црне Горе ка тржишној економији и демократском друштву.

Процес стабилизације и придруживања за све земље региона подстакнут је одржавањем самита држава Западног Балкана и ЕУ, јуна 2003. године у Солуну. На овом самиту отворена је могућност да и државе овог региона користе инструменте из претприступне стратегије за чланство у ЕУ који су били доступни државама Централне и Источне Европе у њиховим припремама за чланство у Унији. Реч је о увођењу европских партнерстава, затим коришћењу програма *TAIEX* (Канцеларија за размену информација о техничкој помоћи) и *TWINNING* (програм „упаривања“ администрације из нових чланица Уније за обуку администрације и развој институција), усклађивању ставова у спољној политици, сарадњи парламената држава чланица и придружених држава и сл. На основу смерница Европског савета из јуна 2004. године, Савет министара ЕУ је усвојио Европско партнерство за Србију и Црну Гору, укључујући и Косово у складу са Резолуцијом 1244 Савета безбедности УН, а Влада Србије је, са своје стране, усвојила Акциони план Србије за спровођење овог Партнерства (новембар 2004. године)¹⁰⁰.

Септембра 2003. године започео је рад на Студији изводљивости, последњем неопходном кораку пред почетак преговора за закључење Споразума о стабилизацији и придруживању. Овај документ, за чију израду је задужена Европска комисија, садржао је последњу велику анализу општих политичких и економских питања, али и стања у сваком појединачном

¹⁰⁰ Мишчевић, Тања: Придруживање Европској унији, Институт за економска и социјална истраживања, ЕСПИ, Београд, 2005, стр. 175.

сектору економије и друштва СЦГ/Србије. Због непотпуне унутрашње хармонизације, чиме је онемогућен напредак СЦГ/Србије у Процесу стабилизације и придруживања, Европска комисија је септембра 2004. године предложила Савету министара ЕУ да прихвати приступ паралелне интеграције (на два колосека) за Србију и за Црну Гору, како би технички део прилагођавања могао да се оствари на нивоу обеју држава чланица, а да се тиме не угрожава опстанак државне заједнице. Постојање „двоструког колосека“ требало је да омогући закључивање једног Споразума о стабилизацији и придруживању са два посебна трговинска анекса, један за Србију а други за Црну Гору. Један од првих резултата оваквог приступа је потписивање Споразума о текстилу између ЕУ и Србије у марту 2005. године. Након раздруживања Србије и Црне Горе и настанка две самосталне државе (маја 2006. године) на снагу су управо ступили закључени анекси, као основа за процес даље интеграције и приступања Србије ЕУ. Након иступања Црне Горе из заједнице 2006. године, ЕУ је закључила посебан Споразум о стабилизацији и придруживању са овом земљом. Са друге стране, преговори о ССП су били замрзнути на период дужи од годину дана због неиспуњености одређених услова, да би тек у другој половини 2007. године били обновљени и завршени, након добијања новог Устава Р. Србије, који је од стране ЕУ оцењен као „добар корак“, али је ЕУ имала значајне замерке на садржину и нека решења, која се односе на мандате посланика, независност судија и непостојање такозване интегративне клаузуле, (којом би се признала надређеност комунитарног права над националним)¹⁰¹. Због застоја у раду Скупштине у првом кварталу 2007.г. процес европске интеграције Србије био је заустављен, а све до формирања нове Владе 15. маја 2007. десио се само један позитиван помак-преговарање о визним олакшицама. Већ 7. новембра 2007. парафиран је Споразум о стабилизацији и придруживању, а исти је потписан 29. априла 2008.г. Међутим, истовремено са потписивањем, због несарадње са Трибуналом у Хагу, донета је одлука о одлагању његове примене, односно ступање на снагу Прелазног споразума о трговини, али и почетак ратификације читавог Споразума, што је био преседан у праву и пракси Европске уније. Србија одлуком своје владе од 1. фебруара 2009.г. одлучила да започне са његовом применом, што представља следећи преседан у уговорној пракси Европских заједница. Безвизни режим за грађане Србије ступио је на снагу у децембру 2009.г. који је омогућио грађанима Србије да слободно путују у оквиру шенгенског простора. Такође децембра 2009.г. председник Републике Србије предао је председништву ЕУ Захтев Србије за пријем у чланство ЕУ. Већ у фебруару 2010.г. ступио је на снагу Прелазни споразум о трговинским питањима, а у јуну 2010.г. донета је одлука о одмрзавању Споразума о стабилизацији и придруживању ССП, чиме је Србија враћена на сигуран пут ка чланству у ЕУ.

Сада постоји и јаснија перспектива за отварање дијалога о Косову након што је подржан ангажман ЕУ 27 на покретању процеса разговора између званичника Приштине и Београда као резултат резолуције Генералне скупштине УН из септембра 2010.г.

¹⁰¹ Мишчевић, Тања: Придруживање Европској унији, Службени Гласник, Београд, 2009.г, стр. 184-186.

Као што је познато Република Србија је 29. априла 2008.г. потписала Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ, који је након процеса ратификације у Народној скупштини Р. Србије, парламентима држава чланица ЕУ и Европском парламенту, ступио на снагу 1. септембра 2013.г. Статус кандидата за чланство у ЕУ Србија је стекла 1. марта 2012.г, а одлуком Европског савета о отварању приступних преговора са Србијом од 28. јуна 2013.г. започиње најзахтевнија фаза тзв. Преговори о чланству, која подразумева потпуно усаглашавање са системом, вредностима и законодавством ЕУ. Фокус у преговорима је на условима под којим ће држава кандидат усвојити, имплементирати и извршавати *acquis communautaire*, подељен у 35 тематских поглавља.

На основу Захтева за чланство Србије из 2009.г. Европска комисија је у извештају о напретку Србије презентованом 22.априла 2013.г.предложила да се отворе преговори о приступању са Србијом. Европски савет је 20. Децембра 2013.г.одлучио да се отворе приступни преговори са Србијом, а прва међувладина конференција одржана је 21.јуна 2014.г.када је представљен Преговарачки оквир који је израдила Европска комисија.

Најзначајнији документ за опште односе Европског Парламента и Србије је периодични годишњи извештај Европског Парламента о Србији, који предлаже извештај за Србију. На основу тог извештаја, Европски Парламент сваке године усваја Резолуцију о процесу европских интеграција Србије. Резолуцијом за 2013.г. усвојеном јануара 2014.г. високо је оцењен реформски процес у Републици Србији на основу чега је и препоручено отварање приступних преговора.

7. Компаративност привреде Србије са економским токовима у ЕУ

Европска интеграција у форми стварања Европских заједница и Европске уније процес је без преседана у модерној индустрији. Државе и народи овог континента су се слободном одлуком упутили ка облицима међусобне сарадње и повезивања. Овакво одређење, које је првобитно обухватило шест држава Западне Европе, временом је постало одређење готово свих европских држава. Европска унија сада броји двадесет осам држава чланица, са перспективом проширења.

Европска унија представља мирнодопски и развојни процес интеграције, који полази од држава као "господара уговора", али суштински обухвата велики број учесника и корисника, као што су привредни субјекти, професионалне асоцијације, политичке организације, региони, грађанско друштво, јавност, грађани као појединци и др. Са те стране посматрано овај облик интеграције није насилан и наметнут, већ је добровољан унутар сваке актуелне и потенцијалне државе чланице ЕУ. Реч је о процесу који успешно излази у сусрет захтевима глобализације, дајући ефикасан одговор овом историјском изазову који је садржан у развијеном правном систему, у демократској институционалној процедури одлучивања и спровођења европских одлука.

Интеграција се вршила постепено, на основу добро испитаних и промишљених корака. Крајњи циљ интеграције је задовољење интереса грађана држава чланица, који постепено постају грађани Европе. На тој основи Европа постепено добија свој историјски нови унутрашњи и спољашњи идентитет. Као за сваку европску државу, тако и за нашу, Европска унија представља привлачно окружење у чијем оквиру она види шансу за развој и своју мирну будућност. Кроз учешће у процесима европских интеграција, Србија перспективно решава велики број својих суштинских питања, као држава и као друштво. Формула унутрашње интеграције кроз постепено укључивање у ЕУ привлачна је са становишта унутрашњих односа у Србији, као и односа са осталим земљама региона. Уласком у наднационалну политичку заједницу каква је ЕУ, умањује се могућност политичке нестабилности која може бити изазвана спољашњим фактором, јер је држава чланица у позицији да утиче на доношење одлука које се ње тичу. Такође, Србији суштински одговара мирнодопски и развојни карактер ЕУ, јер своје спорове и проблеме са суседима настоји да решава сарадњом и повезивањем на интересној основи. Србија је привржена регионалном приступу превазилажења постојећих отворених питања на простору читавог Балкана. Са друге стране, обострана либерализација тржишта између Србије и ЕУ постепено ће довести до несметане размене добара, услуга, капитала и радне снаге, а концепт извоза робе из Србије у ЕУ биће замењен концептом учешћа на заједничком тржишту ЕУ. Као члан ЕУ, Србија би имала приступ значајним развојним и структурним фондовима који су неопходни за даљи привредни раст и развој.

Будућа структура српске привреде, према оцени већине аутора, ће у једном делу бити формирана управо под директним утицајем интеграције Србије са ЕУ. То одређује услове

пословања и укупну привредну активност. Имајући у виду да правни и политички систем не одређују конкретне инвестиционе и пословне одлуке, али им дају оквир, може се основано очекивати да ће ново пословно окружење стимулативно деловати на одлуке домаћих и страних инвеститора.

Други сегмент ефеката би се односио на хармонизацију структуре привреде Србије са ЕУ. То практично значи да је она директна последица усвајања правног наслеђа ЕУ и прихватања њених заједничких стратегија и политика. Тај процес би требало да буде окончан до пријема у пуноправно чланство. Тиме би привреда Србије требала да буде у пуној мери усклађена са привредном структуром ЕУ, и њеним политикама, односно спремна да без већих проблема постане њен део.

Трећи ефекат, се односи на период по пријему у пуно чланство ЕУ. Он је покривен тзв. трошковима прилагођавања, и ниједна земља их није избегла. Ти трошкови ће бити мањи, и земља ће пре моћи да извучи користи из чланства у ЕУ, што су претходна прилагођавања била успешнија. Ипак, без обзира на успешно преброђене претходне фазе, одређене промене у структури привреде ће се нужно десити услед суочавања са конкурентима на тако великом и развијеном тржишту. Требало би напоменути да се чланством у ЕУ прихватају све обавезе у оквиру ње а престају да важе сви повољни аранжмани које је земља до тад самостално имала.

Србија припада групи земаља Западног Балкана које су јасно опредељене за придруживање и приступање Европској унији. То брже прикључење ЕУ захтева дефинисање кључних стратешких праваца привредног и социјалног развоја. Циљеви који се желе постићи потпуно су усклађени са зацртаним критеријумима из Копенхагена и Лисабона. То значи стварање „стабилног и ефикасног тржишног система привређивања и конкурентне привреде способне да се суочи са притиском конкуренције унутар ЕУ“ (критеријум из Копенхагена), односно, стварање максимално „конкурентне привреде, засноване на знању, која је у стању да обезбеди одрживи привредни раст са новим и боље плаћеним радним местима и већом социјалном кохезијом“ (циљеви из Лисабона).

Испуњавање ових услова подудара се са кључним транзиционим задацима Србије. Требало би у потпуности изградити тржишни начин привређивања и системске претпоставке за његово несметано функционисање, како би се достигле више стопе привредног раста на којима се може градити макроекономска и социјална стабилност. Следе процеси прилагођавања економског и правног система, као и процеси прилагођавања инфраструктуре стандардима ЕУ, чији је крајњи циљ укључивање у Европску унију и, касније, у Европску монетарну унију. Тада ће за Србију бити важно и формално испуњење критеријума из Мастрихта који захтевају од кандидата ниску стопу инфлације, ниске каматне стопе, ниско учешће буџетског дефицита у БДП, одрживо учешће јавног дуга у БДП, стабилан девизни курс. Поменути услови би требало да већ сада служе као оријентир за одржавање трајне макроекономске стабилности. Суштина стратегије развоја која води убрзаном приближавању ЕУ је подизање укупне конкурентске способности српске привреде. То значи одлучно спровођење свих транзиционих и

реформаторских процеса који могу да активирају развојне потенцијале земље: људске, материјалне и природне, и да учине Србију привлачном за бржи долазак иностраног капитала и бржи развој домаћег приватног сектора. Основни задатак државе је да успостави здрав тржишни амбијент и да одржава унутрашњу и спољну макроекономску равнотежу (стабилност цена и платног биланса) управљајући основним агрегатима друштвеног производа, инвестицијама и потрошњом. Само у таквим условима Србија може да остварује просечну годишњу стопу раста БДП-а од 5% и достигне ниво БДП-а по становнику од око 4.300\$ и тиме делимично смањи јаз у нивоу развијености у односу на ЕУ.

Повећање извозних прихода је први услов сервисирања спољног дуга и обезбеђивања средстава за финансирање увоза опреме и технологије, а то значи и услов економског развоја у наредним годинама. Да би подигла стопу привредног раста и остварила повећање бруто домаћег производа и стандарда запослених, Србија мора да достигне глобалну конкурентност, првенствено на тржишту земаља Европске уније са којима се одвија највећи део наше спољнотрговинске размене и токова капитала, према којима имамо највећи део спољног дуга. Стварање повољне климе за иностране инвестиције претпоставља постојање коректне правне регулативе, као и ефикасног банкарског, односно финансијског система. Стране директне инвестиције захтевају спровођење развојне политике без уплитања бирократских органа, а свакако без административних одуговлачења при регистрацији, запошљавању, извозу, репатријацији профита, обезбеђивању потребне правне заштите и слично.

Потребно је пружити приоритетну подршку и нематеријалним инвестицијама које се заснивају савременом знању, иновацијама и новим производним техникама, па је потребно дефинисати потенцијална производна језгра у која би се могла укључити предузећа у приватном и јавном власништву и понудити конкретну помоћ у продору на регионална тржишта којима домаћи учесници нису у стању сами да овладају. Сарадња са страним партнерима на најбољи начин подстиче и регионални развој концентрисаних привредних зона за којима постоји интерес код страних инвеститора (познатијим као кластери).

У наредном периоду већину од укупних инвестиција потребно је уложити у модернизацију инфраструктуре (саобраћај, енергетика, телекомуникације, комунална инфраструктура, наводњавање) како би се привукао већи прилив страних директних инвестиција који је кључан за остваривање жељене стопе привредног раста. Привреда Србије би у наредном периоду морала да се оспособи да вредност годишњег извоза повећа на преко 10 млрд.\$\$. Овако изузетно амбициозан и велики скок извоза роба и услуга могућ је само уз поштовање одређених услова који се тичу повећања конкурентности српске привреде и коришћења свих повољности у вези са процесом придруживања ЕУ и СТО, као и много ефикаснијим коришћењем споразума о слободној трговини и економском сарадњом са суседним земљама и Русијом. Одржање инфлације на ниском нивоу (3-5% годишње) могуће је само ригорозном финансијском дисциплином и свођењем свих облика потрошње у реалне оквире. Истовремено је потребно стабилизovati односе понуде и тражње, а тиме и укупни ниво цена. Да би учешће инвестиција у GDP -у порасло на ниво потребан за остварење циљаног привредног раста од 5% годишње, а истовремено укупна потрошња остварила макар минималан реални раст, дефицит текућег дела платног биланса остао би у зони изнад 10% БДП -а. Такође потребно је смањење дефицита роба и услуга.

8. Добре и лоше стране уласка у ЕУ (аргументи за и против)

Сваком проширењу предходили су утицаји економских и политичких мотива за чвршћу интеграцију. Интереси појединих групација унутар ЕУ су били тако разноврсни да су се у неким случајевима федералисти и евроскептици налазили на истој страни. Појавиле су се две групе од којих је једна задржавала аргументе против нових проширења а друга је имала аргументе који су подржавали пријем нових чланица.

Аргумент против проширења тicali су се политичке нестабилности у државама Централне и Источне Европе, у којима су се вратиле реформисане комунистичке партије на власт: у Пољској, Мађарској, Бугарској и Словачкој, па је постојало мишљење да би про-комунистичке владе тешко прихватиле тржишну економију и демократију,¹⁰² па је од ових земаља захтеван чврст политички консензус у циљу придруживања ЕУ. Такође, било је мишљења да потенцијалне чланице неће бити у стању да прихвате Европско право, односно критеријуме из Копенхагена и Мaстрихта а који се тичу јединствене валуте. Од земаља у транзицији захтевано је да прихвате и примене велики број одредби Европског права, те је Европска комисија била благонаклонија по питању чланства, што је примена ових правила била ефикаснија.

Ипак, потребно је навести да ни све државе чланице нису у потпуности биле прихватиле Европско право (*acquis communautaire*) где су се Велика Британија, Данска и Италија налазиле изван процеса којим се уређивало увођење заједничке валуте. Британија није прихватила ни Социјалну повељу Уније, а Аустрија и Шведска су биле изузете од одређених одредби јединственог тржишта. Ипак, принцип флексибилности је омогућио да све земље у највећој мери задовоље већину ових критеријума.

Са друге стране Комисији је било додељено јако оружје у виду уговора о приступању, који су садржали заштитну клаузулу за проблематичне ситуације где би неки проблем могао да погоди све секторе економије. На ову клаузулу могуће је било позивати се против сваке чланице старе или нове. Није било лако ускладити пријем нових чланица и спровести промене унутрашње структуре Уније, али битно је да та два процеса нису била супротстављена.

Пријем држава кандидата у НАТО чланство представља једно од осетљивијих проблема. Ради се о заједничкој одбрамбеној политици оствареној у оквиру Савеза. НАТО је за досадашњи степен развоја односа одабрао стратегију „Партнерство за мир“. Раст и развој обе организације морао је да тече паралелно и компламентарно. Државе чланице су у обавези да воде рачуна не само о сопственим интересима већ и о реакцијама Русије, Америке, Канаде, Украјине и других чланица НАТО по питању проширења на Исток.

Са друге стране су и државе Централне и Источне Европе имале снажне мотиве због којих су желеле чланство у НАТО. Један од разлога уздржаности пријема нових чланица јесте страх од доминације Немачке која је отпочела да врши велики утицај на даљи развој уније, а чија је преокупација била ширење на исток. На тај начин би државе Централне и Источне Европе потпале под потпуни утицај Немачке, која би стекла доминацију над већим делом

¹⁰² Марковић, Иван: „Европска унија за и против, Економски факултет у Нишу“, 2009.г, стр. 115.

делатности Уније. Овакве ставове заузимали су британци и французи, у страху од немачке привреде која је постала основни стуб економије ЕУ.

Страх од уласка малих држава је био истицан као аргумент против даљег проширења јер се сматрало да организациона структура ЕУ не би могла да одговори захтевима наредних проширења. Француска је чак предлагала да национални доходак по глави становника буде један од услова за пријем, док је Британија била против нових чланица јер би оне значиле и нове Комесаре, нове чланове Парламента, председавајуће, итд.

Ипак, Европска унија се морала реформисати без обзира на евентуална проширења. Аргументи против односили су се и на трошкове проширења, па се сматрало да би отварање европског тржишта за производе из придружених земаља, због ниже цене рада утицало на смањење конкурентности западних произвођача. Овај проблем је у пракси био решен потписивањем Европских споразума о поступном отварању тржишта.

Проблем јавних прихода и коришћења средстава буџета био је један од кључних. Сматрало се да би пријем нових чланица условио мање дотације за садашње земље чланице или би довело до увођења нових стопа опрезивања у западним државама, што значи да би земље чланице морале да издвајају знатно више средстава у буџет ЕУ како би се удовољило захтевима новопримљених чланица, или да се у оквиру буџета смање износи који би ишли њима самима. У том смислу Србија као потенцијални кандидат не може очекивати исти ниво дотација као садашње чланице ЕУ.

У аргументе који говоре у прилог проширења ЕУ сврстаћемо следеће:

1. Чланство у ЕУ би допринело развоју демократије јер је она дефинисана као основни услов пријема.
2. Економски разлог огледа се у повећању ГДП-а са пријемом нових земаља.
3. Проширено јединствено тржиште би стимулисало међусобну трговинску сарадњу, чиме би се отклониле препреке обимнијем приливу страног капитала у цео регион.

9. Анализа макроекономских ефеката приступања новоприсдружених чланица ЕУ

Свако од остварених проширења ЕУ било је дуже времена предмет расправе у погледу избора сценарија за проширење, као и у погледу процене позитивних и негативних ефеката прикључивања нових чланица. Генерално, позитивни ефекти надмашују трошкове, сем тога резултати истраживања оцене економских ефеката интеграције не показују посебну спектакуларност, већ је напротив, у почетним етапама нових земаља чланица било и негативних ефеката.

Битан елемент у истраживањима при оцени економских ефеката јесте коришћена методологија, где њен правилан избор пружа најреалнију слику односа трошкова и користи проширења ЕУ.

9.1. Ефекти проширења ЕУ у емпиријским моделима

Први теоријски покушаји процене економских ефеката интеграција десили су се још 60-тих година прошлог века. Због евидентних недостатака код приступа парцијалне равнотеже (Smith и Venables), овај метод је уступио место моделима опште равнотеже чији је творац Gasiorек који је изучавао дугорочне ефекте европске интеграције.

Познат је Сесchini-јев извештај из 1988.г. састављен за потребе европских институција, оцењујући микро и макро ефекте формирања јединственог тржишта за 1992.г. Baldwin је 1998.г. трансформисао Сесchini извештај у динамички модел са краткорочним и дугорочним ефектима интеграције. Показало се да су средњерочни и дугорочни добици од интеграције скоро двоструко већи него у Сесchini извештају, којом приликом су ефекти оцењени између 2,5% и 6,5% раста ГДП, уз претпоставку о Јединственој Европи из 1992.г.

Naaland и Norman су 1992.г. у својој симултаној студији истраживали ефекте полазећи од увећања Европске заједнице земљама ЕФТА и без тог увећања. Закључак је да постоје позитивни ефекти за све земље учеснице процеса проширења, дакле и ЕЗ и ЕФТА. У свом другом раду они су 1995.г. израчунавали ефекте на реалокацију ресурса, прилива и одлива капитала, и закључили да су земље чланице ЕФТА биле на добитку у сектору роба и услуга, а на губику у сектору кретања капитала.

Keuschningg и Kohler су у више истраживања од 1994.-1996.г. израчунавали ефекте интеграције на буџет (Аустрије, Шведске, Финске и Норвешке), користећи модел опште равнотеже и дошли на закључак да се добитак за нове чланице кретао од 0,5 до 1,4 % ГДП.

Поред наведених модела разрађен је и симултани макроеконометријски модел који је подразумевао моделирање одређених параметара: агрегатне понуде и агрегатне тражње, тржишта рада, сектора домаћинства, инвестиција, државе и спољне трговине. Закључак аутора је да прикључење има позитиван ефекат на раст ГДП од 1%, раст благостања, спољне трговине, раст капитала, запослености, конкурентности, пад цена али негативне учинке на поједине секторе.

Истраживања која су се односила на ефекте проширења ЕУ земљама Централне и Источне Европе бавили су се најчешће Hamilton и Winters, који су 1992.г. успели да израчунају потенцијале трговине између ових географски блиских земаља, и дошли до закључка да се повећао обим спољне трговине чак преко четири пута.

Једно од најсвеобухватнијих истраживања економских ефеката проширења ЕУ појавило се 2001.г. под називом :“The economic Impact of Enlargement“ у коме је предочена оцена

десетогодишњег развоја 10 земаља у транзицији, кандидата за чланство, са посебним освртом на ефекте миграције радне снаге, макроекономске ефекте и ефекте на аграр.

Веома је тешко бројчано изразити позитивне ефекте приступања, али дугорочно посматрано ЕУ ће имати огромне погодности. Поменути модел је касније помогао истраживачима да дефинишу могући пут односно образац за понашање трошкова и користи током временског периода проширења ЕУ. Уочено је да су код земаља кандидата ефекти скоро увек били позитивни, убрзавали су се у периоду након пуноправног чланства, а спорије расли у периоду пре приступања и након достизања стандарда ЕУ, док би трошкови изузетно расли непосредно након проширења.

Да бисмо лакше приказали наведене ефекте поделили смо их на основне односно **директне**, у које убрајамо:

1. Ефекат стварања трговине, где се подразумевају промене у домаћој тражњи након укидања царина и снижавања увозних цена у земљи која приступа интеграцији,
2. Ефекат скретања трговине подразумева успоравање спољнотрговинских токова према земљама изван европске интеграције, у корист трговине са земљама унутар интеграције,
3. Ефекат на платни биланс који је у директној зависности од предходна два ефекта,
4. Буџетски ефекат, подразумева промену буџетских прихода због укидања царина, што доводи до нижих прихода по јединици увоза али до већих прихода по укупном обиму трговине. Овај ефекат се назива и трансферним јер обухвата и све фондове и средства која из ЕУ иду у буџет земље кандидата. Наведени трансфери утичу на раст инвестиција, запослености, дохотка и ГДП-а нових земаља чланица,
5. Ефекат раста благостања и животног стандарда потрошача који настаје услед нижих увозних цена, укидања монопола и сегментације тржишта.

Са друге стране, у индиректне ефекте интеграције убрајамо:

1. Секторске ефекте: утицај на производњу, запосленост и обим трговине по секторима,
2. Ефекте на алокацију ресурса и дистрибуцију дохотка,
3. Ефекте на односе размене услед промене извозних и увозних цена производа,
4. Ефекти на побољшање међународне конкурентске позиције, који настају на основу повлашћенијег приступа јефтинијим факторима производње,
5. Ефекти трговинске ренте, који настају због постојања разлике између виших домаћих и нижих увозних цена¹⁰³.

Негативни ефекти које изазивају трошкови прилагођавања настају услед:

1. Обликовања институција у складу са захтевима ЕУ,
2. Примене правила у области стандардизације, пољопривреде, транспорта, енергије, заштите животне средине,

¹⁰³ Антевски, Мирослав: "Регионална економска интеграција у Европи", Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2014.г. стр. 40.

3. Пада производње и раста незапослености у првим годинама чланства, због отварања према страном конкуренцији,
4. Адекватног социјалног програма за раднике који остану без посла.

У свим земљама пре стицања статуса земље кандидата рађена је анализа трошкова и добитака. Раст обима увоза као последица либерализације, неминовно ће довести до дефицита трговинског и текућег биланса. Чињеница да то значи прилив акумулације из иностранства и стварање обавеза према иностранству, што такође доводи до појаве репрограмирања дугова и новог задуживања. Због либерализације увоза долази и до гашења домаћих произвођача, што доводи до раста незапослености, посебно у првим годинама. Такође, прилив страних инвестиција значи реконструкцију купљених фирми, што доводи до отпуштања радника, које страни инвеститори само делимично компензују.

Осим тога, општа либерализација има за последицу стварање инфлације, коју је већина земаља тек у другој фази транзиције успела да стави под контролу.

Трошкови укупне хармонизације система су такође интерног карактера, у највећој мери, а спољна финансијска подршка покрива само њихов мањи део. Њих је тешко измерити јер се односе на вишегодишње активности великог дела запослених.

Ипак биланс давања и примања из буџета Европске уније увек је позитиван за нове чланице, јер долази до изражаја солидарност уније која новим чланицама, покривањем доброг дела трошкова, омогућава да лакше преброде прелазни период¹⁰⁴.

Индиректне политичке користи јављају се у виду:

1. Коришћења геостратешких предности услед чланства у ЕУ,
2. Подршке стабилности, демократији и владавини права,
3. Порасту међународне безбедности,
4. Раста СДИ и БДП-а услед смањења политичког ризика.

Дакле, стварни ефекти проширења се могу антиципирати, али тешко да је могућа њихова прецизна квантификација из разлога јер су код тако компликованих процеса рачунице сувише сложене да би се могле тачно изразити.

Нведене анализе користи и трошкова приступања могу бити од велике користи за земље кандидате за чланство, каква је и Република Србија.

¹⁰⁴ Петровић, П. Антевики, М: „Економски ефекти процеса придруживања Европској унији“, Ниш, Економске теме 43 (1-2), 2005.г. стр.109-116.

9.2. Утицај процеса проширења ЕУ на раст БДП и запосленост

Подаци Светске банке и Еропске комисије показују задовољавајуће резултате у 10 нових чланица Уније које су у 2004.г. у просеку имале за 1% већи привредни раст у односу на 2003.г. а предњачиле су Естонија, Летонија и Литванија, док је видан опоравак примећен у Пољској, Мађарској и Чешкој. Укидањем царинских баријера извоз нових чланица повећао се за 21%, док су директне стране инвестиције у трећем тромесечју 2004. порасле за нешто више од 3% БДП-а.

Највеће изненађење проширења Уније био је обрнути тренд конкуренције производа. Предвиђан је потоп источних тржишта продором квалитетних западноевропских производа, а догодило се управо супротно да су новопридошле чланице своје јефтиније производе продавале успешно на западу, по вишим ценама него код куће, управо захваљујући скупим производима старе Европе. Пример је Чешка која је Немачким потрошачима извезла свој свињетин и млеко, док је Пољска извоз аграрних производа на тржиште ЕУ повећала за 40%. Нешто слично можемо очекивати да се догоди и са Србијом, под условом да се повећа конкурентност аграрног сектора. Генерално речено, од 2002.г. економски системи новопридружених земаља се лакше одвиру светском успоравању него Унија петнаесторице, што представља охрабрење када је у питању средњерочни раст.

Када је реч о продуктивности рада у свим земљама је забележена тенденција раста, па је на пример, у Мађарској и Чешкој продуктивност достигла 50% продуктивности Уније петнаесторице, а у Пољској 40% након придруживања, и то пре свега захваљујући страним предузећима отвореним у земљама кандидатима након извршене либерализације законодавства. Ипак, цена радне снаге у новопридруженим земљама износи 4 евра у просеку у поређењу са 24 евра на пример у Француској. У овој области постоји велика неједначеност, па је на пример цена рада по сату на Кипру 11 евра, у Словенији 9, у Мађарској, Пољској и Чешкој 4 евра док је у осталим земљама близу 3 евра. У нашој земљи цена на сат достиже свега 1 до 1,5 евра, што може бити добра замена за компаративне предности.

Према једној студији која обухвата 48 земаља када поредимо плате, највеће плате су у Данској, на 6. месту је Луксембург, а међу земљама које су приступиле 2004.г., највећа плата је на Кипру који је на 24. месту, затим у Словенији која је на 27. месту и Малти на 28. месту. Најниже плате у ЕУ имају Летонија и Естонија. У Румунији је доходак у последње четири године пораста за 115%.

Постојала је стрепња да ће проширење Уније у мање развијеним чланицама изазвати талас миграција ка развијеним земљама, али се те стрепње бар у првој години након власка источноевропских земаља у ЕУ нису обистиниле. Ипак, незапосленост је у готово свим земљама чланицама била двоцифрена, а када погледамо регионалну структуру незапослености проблем је још већи, па је, на пример, у Андалузији, шпанској покрајини незапосленост премашује 30%, а ситуација није много боља у другим регионима мање развијених чланица.

Оваквој ситуацији доприноси феномен глобализације којем је изложена ЕУ, па је рецимо увоз текстилних производа из Кине у 2005.г. повећао незапосленост за око 600.000. Слична судбина очекује и нове чланице, јер ће се само у текстилној индустрији Чешке Републике појавити армија од 24 000 до 40 000 незапослених. Узрок овог проблема види се и у сниженим квотама текстилних производа. Ипак, кључни проблем је чињеница да су наднице кинеских радника 30 пута ниже у односу на исте у ЕУ, па су недостижно конкурентни у радно интензивним секторима.

Стопа незапослености је у 2002.г. достигла скоро 15% у придруженим земљама, у односу на 8% колико износи просек у ЕУ. Стопа укупне незапослености Уније 25 земаља износи 8.9%. Такође треба истаћи да није било значајних губитака радних места, док је на пример, у периоду рецесије у Унији од 1992-1993.г. изгубљено око 2,5 милиона радних места¹⁰⁵.

На примеру Пољске (незапосленост 18,1%) и Словачке (незапосленост 16,2%) приликом приступања, показује се да је код истих након уласка у ЕУ запосленост благо порасла за 1%, што не представља решење али значи позитиван тренд.

Прилив страних директних инвестиција један је од кључних фактора метаморфозе земаља у процесу придруживања, па је на пример укупан износ СДИ крајем 2004.г. износио скоро 200 милијарди УСД у односу на 3,5 милијарде у 1990.г. Током целог предприступног периода Естонија, Пољска, Чешка и Мађарска су привукле највећи део СДИ. Њихов износ данас достиже скоро 50% ГДП, осим у Пољској 20%. У скоро свим новопридруженим земљама се прилив током 2003.г. смањило у односу на почетну етапу транзиције, из разлога јер се делимично смањила атрактивност улагања у ове земље. Тако су оне земље које су касниле са усаглашавањем прописа са правилима ЕУ постале врло примамљиве за инострани капитал, па се стиче утисак да је Србија, управо у оваквим случајевима требало да тражи своју шансу за повећање ГДП и запослености. Напоменимо само неке од значајних инвестиција у Србији: British American Tobacco (Дуванска индустрија у Врању), Holcim (цементара у Новом Поповцу), Lafarge (Беоцинска цементара), Henkel (Мерима из Крушевца), Philip Morris (Дуванска индустрија Ниш), Telenor, Dundee, US Steel (Смедеревска железара), Salford (већински власник млекара Имлек, Импаз, Суботичке, Новосадске и Земунске млекаре), Helenik sugar (шећерана из Црвенке) и др. Највећи део прилива СДИ пореклом је из „старих“ земаља чланица ЕУ и он је претежно пласиран у области осигурања, банкарског сектора, у секторима изградње и јавних радова, аутомобила и телекомуникација.

Компаније из ЕУ-15 су уложиле у 2004.г. 13,8 милијарди евра у десет нових чланица, што представља пораст од 7 милијарди колико је уложено у 2003.г. Поређења ради, тај износ је био далеко већи у 17,2 милијарде евра у 2001.г. док представља само део укупних међусобних улагања земаља ЕУ-15 у 2004.г. (156 милијарди евра). Улагања су изазвала трансфер савремене технологије, научно-технички и истраживачки прогрес, што је допринело модернизацији капитала и расту ГДП.

Кумулативни износ СДИ у све европске транзиционе земље у периоду 1989-2000. је само 20% већи од годишњег нивоа СДИ који дођу у Кину. Дакле, страна улагања су генерално порасла након уласка у ЕУ, али су далеко од инвестиционог бума. Велики број сектора и региона у новопридруженим земљама чланицама подвргнут је даљем усаглашавању са прописима ЕУ, па се по том основу може очекивати смањење СДИ, и то у форми директног новчаног прилива а не преко броја отворених страних предузећа. Да би избегле овакав тренд владе Словачке, Пољске и Чешке утркују се у снижавању пореза на профит предузећа како би их привукле у што већем броју. Овакву логику требало би применити и са аспекта наше земље, без обзира на намере прикључења.

Генерално речено укупан развој ЕУ-25 показао је довољан раст, што значи да је поступак имплементације нових земаља у систем привреде ЕУ у великој мери успешно настављен. Процењује се да ће проширење ЕУ повећати ГДП у току следеће деценије. Ипак, он ће сигурно варирати у зависности од промена које ЕУ буде уносила у своје економске и социјалне политике. Такође, веома је важно да се нису оствариле прогнозе да ће доћи до великог егзодуса са истока након примања десет нових чланица у ЕУ, као ни прогноза о расту јефтиног увоза без преседана, ни о здравственој исправности хране, па ни једна од три заштитне клаузуле: за економске поремећаје, унутрашње тржиште или унутрашње

¹⁰⁵ Марковић, Иван: “Европска унија-за и против- Економски факултет Ниш“, 2009, стр. 150.

послове, није употребљена. Британија, Шведска и Ирска су своја тржишта рада потпуно отвориле од 1.маја 2004.г. за новопридружене земље али и оне које користе транзиционе периоде, са посебним условима за радне дозволе за Источноевропљане. Немачка, Аустрија, Француска, Италија и Луксембург још увек држе рестрикције, док Финска, Холандија, Шпанија, Португалија, Данска, Белгија и Грчка показују више слуха за аргументе да им отварање тржишта рада не би донело проблеме. Из Пољске је за послом на запад, од уласка отишло око пола милиона људи, док најмање интересовање за то показују чеси, тек 5%.

Табела 57: Економски раст, продуктивност, инфлација и незапосленост у новопридружаним земљама чланицама ЕУ у периоду 2001-2007. г.

Раст реалног ГДП у %

Раст реално ГДП пер capita

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	ПК(€)
Чешка	2,6	1,5	3,2	4,4	4,8	4,4	4,3	3,1	1,7	3,2	4,4	4,7	4,3	4,2	14.750
Естонија	5,6	6,5	7,2	6,7	6,0	6,2	7,4	6,9	7,7	7,1	8,2	8,7	7,6	7,7	10.030
Кипар	4,1	2,1	1,9	3,8	3,9	4,0	4,2	3,0	0,8	0,2	1,4	27	2,9	3,0	18.000
Летонија	8,0	6,4	7,2	8,3	9,1	7,7	7,1	8,8	7,2	7,8	8,3	9,3	8,0	7,3	8.700
Литван.	7,2	6,8	10,5	7,0	7,0	6,2	5,8	7,8	7,1	11,0	7,5	7,5	6,4	5,9	8.850
Мађарс.	3,8	3,5	2,9	4,2	3,7	3,9	3,9	4,1	3,8	3,2	4,5	3,9	4,2	4,1	13.720
Малта	0,2	0,8	-1,9	0,4	0,8	0,7	1,1	-0,6	0,0	-2,5	-0,4	0,3	0,2	0,6	12.700
Пољска	1,0	1,4	3,8	5,3	3,4	4,3	4,5	1,0	1,4	3,9	5,4	3,5	4,4	4,6	10.230
Словен.	2,7	3,5	2,7	4,2	3,8	4,0	4,2	2,5	3,3	2,6	4,1	3,8	4,0	4,2	18.070
Словачка	3,8	4,6	4,5	5,5	5,1	5,5	6,3	3,7	4,8	4,7	5,4	5,0	5,4	6,2	11.890
ЕУ 25	19	1,2	1,2	2,4	1,5	2,1	2,4	1,5	0,7	0,7	1,9	1,1	1,8	2,0	22.500
ЕУ 15	1,9	1,1	1,1	2,3	1,4	2,0	2,2	1,4	0,6	0,5	1,7	0,9	1,6	1,8	24.750
УСА	0,8	1,6	2,7	4,2	3,5	3,2	2,7	-0,3	0,6	1,7	3,2	2,6	2,2	1,7	33.400
Јапан	0,2	-0,3	1,4	2,7	2,5	2,2	1,8	-0,1	-0,4	1,2	2,6	2,6	2,2	1,9	24.500

Извор: Др Иван Марковић, Европска унија-за и против- Економски факултет Ниш, 2009.г, стр. 151.

Након приказаних података у табели ваља напоменути да процес интеграције у Европи није изолован од ширег процеса интеграције, процеса светске интеграције. Интеграција Европе је сегмент глобализације као планетарног процеса. У овом смислу Европа се сукобљава са интересима таквих економских гиганата као што су САД и Јапан, а идеја уједињене Европе на неки начин изражава тежњу и за прерасподелом тришта и утицаја у свету¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Марковић, Данило: „Глобална економија“, Београд, 2007.г, стр. 26.

ЗАКЉУЧАК

Република Србија има веома добар географски положај и инфраструктурну повезаност са земљама региона (Балкана), субрегиона (Југоисточна Европа) и ЕУ, што представља реалну предност за бржу политичку и економску интеграцију. Повољан природно-географски и саобраћајни положај представља предност за развој и ефикасно функционисање речног, копненог и ваздушног саобраћаја и предуслов за привлачење значајног транзитног саобраћаја. Република Србија налази се у средишту Балкана, на раскршћу главних паневропских саобраћајних коридора 7 (река Дунав) и 10 (друмско-железнички). Преко њене територије пружају се природно, најкраће и најрационалније транзитне друмске и железничке везе земаља средње и западне Европе са земљама јужног дела Европе, Блиског и Далеког Истока. Близина тржишта ЕУ је посебно важна ако се има у виду чињеница да је тржиште ЕУ највеће извозно тржиште Републике Србије.

Због трагичних догађаја у деведесетим годинама прошлога века, Србија је сведена на ниво сиромашне европске провинције, те је пропустила први, други и трећи талас за прикључење ЕУ. И поред пропуштених прилика да се Србија интегрише у ЕУ, важно је истаћи да европска перспектива за ЕУ постоји јер је ЕУ донела одлуку да се земље Западног Балкана укључујући и Србију приме у чланство, када се за то испуне сви неопходни услови: политички (стабилност демократије и њених институција, поштовање основних људских и мањинских права) и економски (постојање функционалне тржишне привреде која је у стању да се одупре притиску конкуренције на унутрашњем тржишту ЕУ.

У привредном развоју Републике Србије већ више од пола века постоје крупни проблеми, као што су: неповољне демографске тенденције, недовољан обим и неефикасност инвестиција, структурне неусклађености, недовољно заокружени институционални механизми и др. Поред тога, неостваривању циљева регионалног развоја значајно је допринела и економска криза, која је у мањем или већем степену константно присутна још од краја 80- тих година прошлог века па до данашњих дана.

Наведени проблеми, кумулирани у дужем временском периоду, условили су велики пад друштвеног производа, односно бруто домаћег производа и повећање незапослености, што је довело до пада животног стандарда и осиромашења највећег броја становништва. Такође дошло је и до великих разлика у степену развијености региона, тако да је Србија данас једна од земаља са највећим регионалним диспаритетима. Имајући у виду све историјски кумулиране проблеме, неопходно је да Србија на овом степену развијености преиспита садашњи правац развоја и да га постепено прилагођава новонасталим условима, као што су: промењен тржишни амбијент, измењени материјални потенцијали, непостојање структурне комплементарности.

ЕУ је кључни партнер Р. Србије у процесу међународне подршке демократским и економским реформама земље. Усвајањем Националне стратегије за приступањем ЕУ, 2005.г. приступање Србије није дефинисано као припритетан и дугорочно оријентисан

стратешки циљ. Без демократски уређеног друштва нема тржишног привређивања, те је пре свега изградња државног система на демократским принципима услов свих услова да би се наша привреда укључила у нормалне светске и европске трговинске токове. Да би се Р.Србија прикључила ЕУ потребна је најпре реформа државне управе која се огледа у изградњи демократске државе засноване на владавини права, одговорности јавности, економичности и ефикасности.

Ипак, приступању Европској унији предстоје трошкови који се могу поделити на: трошкове примене законодавства ЕУ, трошкове испуњења стандарда ЕУ и трошкове укупне модернизације производних и индустријских потенцијала. Све ове врсте трошкова забележене су код новопримдружених земаља и они обично у првом периоду приступања надмашују користи од придруживања, али ће се дугорочно посматрано користи мултипликовати, што је поред осталог доказано и на примеру Шпаније у којој је стање у привреди пре прикључења било слично нашем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антевски, Мирослав: Регионална економска интеграција у Европи, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2008.г.
2. Антевски, Мирослав; Тодић, Драгољуб; Грбић, Владимир: Придруживање ЕУ и одрживи развој, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2014.г.
3. Антевски, Мирослав: Придруживање и финансирање и заједничке политике ЕУ, Службени гласник, Београд 2009.г.
4. Алексић, Драган: Приреда Србије у Другом светском рату, Институт за новију историју Србије, Београд, 2002.г.
5. Ацић, Софија: Неконзистентна транзиција као генератор инфлације, Економски факултет Нови Сад, 2009.г.
6. Аранђеловић, Зоран: Национална економија, Економски факултет, Ниш, 2008.г.
7. Аранђеловић, Зоран: Утицај кризе на земље Западног Балкана, Економски факултет, Ниш, 2014.г.
8. Ацин, Ђурица; Тодоровић, Милош; Ацин Сигулински, Станслава: Међународни економски односи, пигмалион, Нови Сад, 2006.г.
9. Адамовић, Љубиша: Интеграције и дезинтеграције свјетске привреде, Савремена администрација, Београд, 1995.г.
10. Agarwal, J.P: Impact of Europe Agreements on FDI in Developing Countries, *Kiel Working Paper* , No. 640, The Kiel Institute of World Economics, 1994.g.
11. Бајец, Ј; Јоксимовић, Љ: Савремени привредни системи, Економски факултет Београд, 1997.г.
12. Божић, М: Економска политика, Бона Фидес, Ниш 2002.г.
13. Baldwin, Richard & Wyplosz, Charles: The Economics of European Integration, McGraw Hill Companies, Second edition 2006.g.
14. Бубања-Видас, М: Методе и детерминанте страних директних инвестиција, Институт економских наука, Београд, 1998.г.
15. Бубања-Видас, М, Ђурић, М. Драгана; Прекајац, Зора: Међународна економија, Институт економских наука, Београд, 2001.г.
16. Бркић, Снежана: Интеграциони процеси у свјетској привреди, узроци, карактеристике, тенденције, Сарајево, 2002.г.
17. Bossche, Peter Van den: The Law and Policy of the World Trade Organization, Cambridge University Press, New York, 2005.g.
18. Васић, Снежана: Улога државе у неутралисању еколошких екстерних ефеката, Економски факултет Ниш, 2004.г.
19. Влада Републике Србије: Закон о ратификацији споразума СФРЈ и ЕЕЦ, Београд 1983.г.
20. Влада Републике Србије: Закон о ратификацији Другог протокола о финансијској сарадњи, Београд 1988.г.

21. Влада Републике Србије: Програм рада Савезне владе на хармонизацији правног система СРЈ са регулативо успостављеном у ЕУ, Београд, 1995.г.
22. Влада Републике Србије: Студија о животном стандарду 2002-2007, Београд 2008.г.
23. Влада Републике Србије: Стратегија за смањење сиромаштва, Београд 2002.г.
24. Влада Републике Србије: Стратегија пољопривреде Србије, Београд, 2006.г.
25. Влада Републике Србије: Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије, Београд 2008.
26. Влада Републике Србије: Републички завод за развој, Анализа хуманог развоја Србије, Београд 2007.
27. Влада Републике Србије: Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2015.г, Београд
28. Влада Републике Србије: Концепт развоја Републике Србије до 2020.г, Београд 2010.г.
29. Влада Републике Србије: Стратегија регионалног развоја Србије 2007-2012.г, Београд, 2006.г.
30. Влада Републике Србије: Национална стратегија привредног развоја Републике Србије 2006-2012г, Београд, 2005.г.
31. Влада Републике Србије: Акциони план за јачање институционалне способности за преузимање обавеза у процесу европских интеграција, Београд, 2006.г.
32. Влада Републике Србије: Национална стратегија Србије за приступање Србије и Црне Горе Европској унији, Београд, 2005.г.
33. Влада Републике Србије: Стратегија повећања извоза Р.Србије за период 2008-2011.г, Београд, 2007.г.
34. Влада Републике Србије: Заштита животне средине у међународном и унутрашњем праву-избор најзначајнијих извора права, Министарство здравља и заштите животне околине, Београд, 2001.г.
35. Вукашиновић, Јелена: Правила о поријеклу робе Европске уније и њихова примјена у Споразуму о стабилизацији и придруживању, Подгорица, 2007.г.
36. Данчетовић, Милена: Економски ефекти уласка Србије у ЕУ, Економски факултет Ниш, 2010.г.
37. Djankov, S: Enterprise Restructuring in Transition: A Quantitative Survey, WB working paper 2000.
38. Дашић, Ђ. Давид: Принципи интернационалне економије, Београд, 2007.г.
39. Ђекић, С: Аграрни Менаџмент, Економски факултет Ниш, 2005.г.
40. EBRD: *Transition report; Economic Survey of Europe in 2003*, London, 2003.
41. ECE: *Economic Survey of Europe in 1999*, Third part, NY and Geneva, 1999.g.
42. Hunya, G. *Foreign Direct Investment in South East Europe: Implementing Best Policy Practices*, WIIW, Vienna, 2000.g.
43. Hunya, J.P. *Foreign Direct Investment and Privatization in Central and Eastern Europe*, Reprint Serie, No. 145, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, February. 1993.g.
44. Јовановић Гавриловић, Биљана: Глобална криза, квалитет привредног раста и транзиција у Србији, Економски факултет Београд, 2008.г.
45. Ковачевић, Младен: Међународна трговина, Економски факултет Београд, 2002.г.

- 46.Ковачевић, Младен: Транзиција у Србији и глобална економска криза, Економски факултет Београд, 2009.г.
- 47.Ковачевић, Радован:Међународна економија, Институт за спољну трговину, Београд, 2002.г.
- 48.Ковачевић, Радован: Транзиција и трговинска политика, Цеферсон институт, 2003.г.
- 49.Ковачевић, Радован: Конкуренентност привреде Србије, Цеферсон институт, 2003.г.
- 50.Ковачевић,Стево:Међународни економски односи, Економски факултет Крагујевац, 2000.г.
- 51.Ковачевић, Стево: Европска економска заједница и светска трговина, Крагујевац 1993.г.
- 52.Ковачевић, Стево: Зборник ЕФ-а Стратегије развоја и структурне промене привреде Србије, Крагујевац, 2006.г.
- 53.Куртовић, Сафет; Пушара, Костадин, Хациновић, Мехмедалија: Међународна економија, Факултет за спољну трговину и банкарство, Београд, 2003.г.
- 54.Ланг, Р: Концепција и стратегија развоја, Економски институт Загреб, 1986.г.
- 55.Лопандић, Душко: Оснивачи уговори Европске уније, Канцеларија за придруживање СЦГ Европској унији, Београд 2003.г.
- 56.Marrewijk, Charles:International Trade and The World Economy,Oxford University Press, New York, 2002.
- 57.Маровић, Данило: Глобална економија: Прилог социолошком проучавању глобализације, Економски факултет у Нишу, Етностил, Београд, 2009.г.
- 58.Марковић, Иван: Европска унија за и против, Економски факултет Ниш, 2009.г.
- 59.Митровић, Бранислав: Економика транзиције, Економски факултет Ниш, 2003.г.
- 60.Миловановић, Гордана: Транзиција у Источној Европи и светска трговина, Задужбина Андрејевић, Београд, 1997.г.
- 61.Миленковић, Иван: Ефекти девизне политике, Нови Сад, 2006.г.
- 62.Миленковић, Драгана: Укључивање земаља Централне и Југоисточне Европе у светске трговинске токове, Нови Сад, 2006.г.
- 63.Милисављевић, М: Стратегијски менаџмент, Чигоја, Београд 2000.г.
- 64.Мишћевић, Тања: Придруживање Европској унији, Институт за економска и социјална истраживања, ЕСПИ, Београд, 2005.г.
- 65.Мишћевић, Тања: Придруживање Европској унији, Службени гласник, Београд, 2009.г.
- 66.Николић, Горан: Структурне аномалије српског извоза, Економски анали, Београд, 2005.г.
- 67.Odell, John S (ed): Negotiating trade, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.g.
- 68.OEDC : *Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe; Policies and Trends in Fourteen Economies in Transition*, Paris, 1992.g.
- 69.Прокопијевић, М: Европска унија-увод, Службени гласник, Београд 2005.г.
- 70.Поповчић-Аврић, С: Нови светски трговински систем и СР Југославија, Југословенски преглед, Београд 2000.г.

71. Rivera-Batiz, Luis, Olivia, Maria-Angeles: *International Trade: Theory, Strategies and Evidence*, Oxford University Press, New York, 2006.g.
72. Смајић, Зекеријаш: *Европска Унија и земље бивше Југославије*, ОКО, Сарајево, 1997.g.
73. Стојанов, Драгољуб: *Међународне финансије, основе теорије и политике*, Сарајево 1981.g.
74. Стојановић, Радмила: *Оптимална стратегија привредног развоја*, Савремена администрација и Институт за економска истраживања, Београд, 1977.g.
75. Стојановић, Радмила; Никола, Чобелић: *Теорија инвестиционих циклуса у социјалистичкој привреди*, Институт за економска истраживања, Београд, 1966.g.
76. Чобелић, Н: *Југословенски економски систем у историјској ретроспекиви*, САНУ, Београд, 1991.
77. Шебић, Фахрудин: *Свјестки економски развој, сиже предавања*, Економски факултет Сарајево, 2002.g.
78. *Trade and Development Report: Unated Nations Conference on Trade and Development*, New York and Geneva, 2006.g.
79. Trebilcock Michael J, Howse, Robert: *The Regulation of International Trade*, Routledge, London and New York, 2005.g.
80. УСАИД, Фонд за развој економске науке: *Посткризни модел економског раста и развоја Србије 2011-2020.g*, Економски факултет Београд, 2010.g.
81. UNCTD: *World Investment Report (WIR)*, New York, 1999.g.
82. UNCTD: *World Investment Report (WIR)*, New York, 2000.g.
83. UNCTD: *World Investment Report (WIR)*, New York, 1997.g.
84. UNCTD: *World Investment Report (WIR), Transnational Corporations and Competitiveness*, New York, 1995.g.
85. UNCTD: *World Investment Report (WIR), Transnational Corporation, Employment and the Workplace*, New York, 1994.g.
86. Цветановић, Слободан; Јововић, Душанка; Младеновић, Игор: *Стратегијске политике европских интеграција*, Економски факултет Ниш, 2007.g.
87. Цветановић, Слободан; Јововић, Душанка: *Економска политика Европске уније*, Економски факултет Ниш, 2006.g.
88. Цвијановић, др Драго; Михаиловић, мр Бранко; Симоновић, мр Зоран: *Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у функцији укључивања Републике Србије у ЕУ*, Институт за економику пољопривреде, Београд 2008.g.
89. *World Economic Outlook: Focus on Transition Economies*, International Monetary Found, Septembar 2000.
90. www.ekonomija.co.yu
91. www.ekonomist.co.yu
92. www.bos.org.yu/daus/materijali/Eseji2004/eu/draganabukvicki2.pdf
93. www.trade statistic
94. www.mmf.mb.ca
95. www.mmf.org.uk
96. www.ebrd.com
97. www.ebrd.com.sbs.serbia
98. www.vlada.rs.net

- 99. www.privredna.komora.srbije.rs
- 100. www.komorabih.com
- 101. www.wto.org
- 102. www.mos.gov.rs

Часописи:

1. Антевски, М; Петровић, П: Економски ефекти процеса придруживања, Економске теме бр.1. Ниш, 2005.г.
2. Бубања-Видас, М: Савремене тенденцијестраних директних инвестиција са посебним освртом на земље централне и источне Европе, зборник како привући страни капитал у привреду Југославије, ИЕН, Београд, 2000.г.
3. Голубовић, Н: Институционалне детерминанте привредног раста у Југоисточној Европи с освртом на СР Југославију, Економске теме, Универзитет у Нишу, Економски факултет, 2002.г.
4. Европски покрет Србија: Водич кроз стратегију Европа 2020, Фонд за отворено друштво Србија.
5. Ковач, Оскар: Стратегија развоја отворене привреде Први део, Програм развоја Србије до 2000.г, Економски сигнали бр.25, Београд, 1996.г.
6. Ковач, Оскар: Стратегија развоја отворене привреде Други део, Програм развоја Србије до 2000.г, Економски сигнали бр.26, Београд, 1996.г.
7. Ковач, Оскар: Оквири стратегије дугорочног друштвеног и привредног развоја, Теоријски часопис Смисао бр.11-12, Београд, 2000.г.
8. Капор, П: Институционални оквири за стварање улагања у Југославију, Зборник Како привући страни капитал у привреду Југославије, ИЕН, Београд, 2000.г.
9. Маровић, Данило: Јединствена монетарна и независне фискалне политике земаља чланица Европске монетарне уније у функцији европских интеграција, Економске теме, Ниш
10. Научно стручно саветовање Европске интеграције како даље: Економист бр.1, Београд 2006.г.
11. Петровић, П; Антевски, М: Економски ефекти процеса придруживања Европској унији, Економске теме, Ниш 2005.г.
12. Регионални развој и демографски токови земаља југоисточне Европе 12, Економски факултет, Ниш, 2007.г.
13. Регионални развој и демографски токови земаља југоисточне Европе 12, Економски факултет, Ниш, 2008.г.
14. Регионални развој и демографски токови земаља југоисточне Европе 12, Економски факултет, Ниш, 2009.г.
15. Изазови европских интеграција: Часопис за право и економију европских интеграција, Економски факултет, Ниш.

Б И О Г Р А Ф И Ј А

Јасмина Шећовић рођена је 15. Јануара 1978.године у Новом Пазару, где је завршила основну и средњу школу. По завршетку средње школе уписала је Економски факултет у Приштини, на смеру Банкарство и спољна трговина, где је 2001.године дипломирала на тему: “Инструменти монетарно-кредитне политике у функцији сигурног и стабилног банкарског пословања“.

На истом факултету уписала је последипломске студије, на смеру Управљање привредом у периоду транзиције, након чега је 2006. године, одбранивши магистарску тезу под насловом „Економске и друштвене одлике Новог Пазара и могући правци будућег развоја“ стекла академски назив магистра економских наука.

Јасмина Шећовић је од 2003.г. запослена у Министарству унутрашњих послова у Полицијској управи у Новом Пазару, где обавља послове инспектора за сузбијање привредног криминалитета. У периоду 2001-2003.г. радила је као професор у Економско-трговинској школи „Владимир Перић Валтер“ у Новом Пазару на предметима Економика предузећа, Пословна економија, Основи економије, Трговинско пословање и Практична настава.

У периоду од 2006.г. до данас Јасмина Шећовић је објавила десетак радова у научним и стручним часописима, и била учесник научних скупова у нашој земљи. Магистарски рад је објавила у редакцији „Истраживање“ у Новом Пазару. Служи се немачим и енглеским језиком, поседује возачку дозволу Б,Ц категорија, познаје рад на рачунару (Windows, Word, Excel, Power Point, Access....). Освајала је бројне награде у области спорта и поезије.

Универзитет у Нишу

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ У СУСРЕТ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

која је одбрањена на Економском факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 20. 04. 2016.

Аутор дисертације: **мр Јасмина Шећовић**

Потпис аутора дисертације:

Универзитет у Нишу

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Име и презиме аутора: **Јасмина Шећовић**

Наслов дисертације:

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ У СУСРЕТ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Ментор: Проф.др. Зоран Аранђеловић

Изјављујем да је штампани облик моје докторске дисертације истоветан електронском облику, који сам предао/ла за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу**.

У Нишу, 20.09.2016.

Аутор дисертације: **мр Јасмина Шећовић**

Потпис аутора дисертације:

Универзитет у Нишу

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА СРБИЈЕ У СУСРЕТ ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство–некомерцијално–делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

У Нишу, 20.04.2016.

Аутор дисертације: **мр Јасмина Шећовић**

Потпис аутора дисертације: